

תפילות החיים וברכותיהם:
מראשיתם ועד קיצם

לידה

"חנו רבנו: שלושה שותפין הן באדם – הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו"
[תלמוד בבלי, קידושין ל ע"ב].

כניסת ילדים חדשים לעולם מלווה באושר ובתקווה. היהדות תופסת את הרך הנולד כיצירה משותפת של הוריו ושל הקב"ה, וכבר מראשית חייהם מוקפים התינוקות בברכות ובטכסים המשקפים תפיסה זו וקובעים את מקומם במסגרת העם היהודי. חודש הימים הראשון לחיי הילד גדוש ומלא באירועים ובטכסים המציינים את לידתו ואת הצטרפותו אל עם ישראל, החל בברכות על בשורת הלידה, המשך בטכס ברית המילה לבן וזכר הבת, וכלה בפדיון הבן.

ברכות על הלידה

כשאב מתבשר לראשונה על לידת בנו, הוא מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַטּוֹב וְהַמְּטִיב.

ויש נוהגים להוסיף ולברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה.

ויש נוהגים שאף היולדת מברכת שתי ברכות אלה.

כשאב מתבשר לראשונה על לידת בתו, יש הנוהגים לברך [ויש הדוחים ברכה זו עד שהם רואים את התינוקת לראשונה]:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה.

ויש נוהגים שאף היולדת מברכת ברכה זו.

הטוב והמטיב: ההבחנה לעניין הברכות בין לידת בן ללידת בת יסודה כנראה בעובדה שהתלמוד הבבלי [ברכות נט ע"ב] מזכיר ברכה זו רק על לידת בן. ברכה זו היא אחת מברכות השמיעה, וראה להלן, עמ' 245.

שהחינו: ראה להלן, עמ' 246.

ברכת הגומל

נהוג שהיולדת מברכת ברכה זו בתוך החודש הראשון שלאחר הלידה. בלידת בן נהוג לאומרה כחלק מטכס ברית המילה, ובלידת בת נהוג לאומרה בבית הכנסת, במניין:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַגּוֹמֵל לְחַיִּים טוֹבוֹת, שְׁגַמְלֵנִי כָּל טוֹב.

והקהל עונה:

אָמֵן. מִי שְׁגַמְלֶךָ טוֹב, הוּא יִגְמְלֶךָ כָּל טוֹב, סֵלָה.

"שלום זכר"

בליל שבת הראשון שלאחר לידת בן יש הנהגים להתאסף בבית ההורים [או בבית אחר], לציון האירוע. מקובל לאכול בהזדמנות זו גרגירי חומוס או עדשים מבושלים, לשיר ולשמות. מנהג זה הוא כנראה גלגול של מנהג דומה מימי הביניים, שיסודו בתפיסה עממית שראתה את התינוק עד לאחר יום מילתו כנתון בסכנה. בשל תפיסה זו נהגו להקיפו בקמיעות וללמוד תורה סביב מיטתו. ויש הנוהגים גם היום להביא ילדים קטנים בלילה שלפני ברית המילה כדי שיקראו בצוותא "קריאת שמע" ליד עריסת התינוק.

■ **הגומל:** המעניק. **לחיבים:** לבני אדם שאפשר ואינם ראויים לכך.

ברכת הגומל: על פי ההלכה חייבים ארבעה אנשים שיצאו מסכנה להודות על כך על ידי אמירת ברכה: מי שיצא מבית האסורים, מי שחלה [חולי מסוכן] והבריא, מי שהלך בדרך מסוכנת והגיע בשלום למקום חפצו ומי ששב בשלום מנסיעה בים [תלמוד בבלי, ברכות נד ע"ב]. יולדת נחשבת לעניין זה כחולה מסוכן שהבריא.

"שלום זכר": יש מפרשים ביטוי זה כקריאת "ברוך הבא" לתינוק הנולד, כלומר: "שלום, זכר". **חומוס או עדשים:** אלו גם מן המאכלים המוגשים בסעודת ההבראה שלאחר הקבורה, כתזכורת למחזור החיים שהוא כגלגל חוזר על עצמו. גרגירי החומוס המבושלים קרויים ביידיש "אַרְבֶּעס" והמסורת העממית מקשרת שם זה אל הבטחת ה' לאברהם: "הרבה ארבה את זרעך" [בראשית כב, יז].

ברית מילה

"ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם" [בראשית יז, יב].

"פילוסופוס אחד שאל את ר' הושעיה, אמר לו: אם חביבה היא המילה –

מפני מה לא נתנה לאדם הראשון? אמר לו ... כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך עשייה [כיוון שלא נבראו כשהם מושלמים], כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסין צריך למתוק, החיטין צריך להיטחן, אפילו אדם צריך תיקון"

אברהם, אב האומה, נצטוו בהיותו בן תשעים ותשע למול את ערלתו [בראשית יז]. מצוה זו באה לסמל את הברית שנכרתה בין ה' לבין אברהם וצאצאיו, ברית עולם החקוקה בבשרו של כל זכר יהודי. התורה גזרה למול כל בן זכר ביום השמיני ללידתו, ויצחק אבינו הוא הראשון שנימול במועד זה [בראשית כא]. מאז נעשתה מצוה זו למצוה המייחדת את עם ישראל בין האומות, ורבים אף מסרו את נפשם על קיומה. חכמים הרבו לדבר בשבחה של מצוה זו, ואמרו שבזכותה נגאלו בני ישראל ממצרים, ואף עתידים הם להיגאל בזכותה לעתיד לבוא.

המסורת היהודית קישרה בין אליהו הנביא לבין ברית המילה וראתה אותו כמי שפוקד כל טכס של ברית. לפי המדרש [פרקי דרבי אליעזר, כט] פיקפק אליהו בנאמנותם של בני ישראל לה', בקובעו "כי עזבו ברייתך בני ישראל" [מלכים א-יט, י], ועל כן גזר עליו לראות בעיניו כיצד מקיים עם ישראל מצוה חשובה זו מרצונו החופשי ובכל מקום וזמן. בשל כך קרוי הכיסא שעליו מוחזק התינוק בשעת המילה בשם "כסא של אליהו", ונהוג לייחד לשם כך כיסא גבוה ומקושט.

טכס ברית המילה נערך במניין, ביום השמיני ללידת הבן [ואפילו בשבת, בחגים או ביום הכיפורים], והוא מלווה במנהגים המוסיפים לחגיגותיו וכן בסעודת מצוה. נוהגים לערוך את הטכס בשעות הבוקר, כדי לקיים את הכלל ש"זריזין מקדימין למצוות" [תלמוד בבלי, פסחים ד ע"א], ומכל מקום אין לקיימו בלילה. [חובה לדחות את הברית אם יש בכך סכנה לחיי התינוק, אלא שבמקרה זה נערכת הברית רק בימות החול.] אפשר לקיים את הטכס בכל מקום, ויש הנוהגים לקיימו בבית הכנסת לאחר תפילת שחרית, או – בשבת ובחג – בין שחרית למוסף.

בטכס הברית נוטלים חלק כמה בעלי תפקידים: אבי הבן, שעליו מוטלת מצד ההלכה החובה למול את בנו [ואם יש ביכולתו לעשות זאת בעצמו הרי זה משובח]; המוהל, בעל מקצוע המיומן בעבודה זו; והסנדק [מיוונית: פטרו, מגן], שמחזיק את התינוק על ברכיו בשעת המילה, ונהוג לכבד בתפקיד זה מי שחפצים ביקרו. ועוד נוהגים לכבד אנשים נוספים בנשיאת התינוק מאמו אל מקום המילה, בהנחת התינוק על "כסא של אליהו" ובאמירת הברכות.

טכס ברית המילה

הקהל מקדם בעמידה את בוא התינוק ואומר: **בְּרוּךְ הַבָּא.**

המוהל אומר: **אֲשֶׁרִי תִבְחָר וּתִקָּרֵב יִשְׁכֵּן חֲצִרָיָהּ.**
והקהל עונה: **נִשְׁפָּעָה בְּטוֹב בֵּיתָהּ, קִדָּשׁ הֵיכָלָהּ.**

האב, עטוף בטלית, מחזיק את בנו ואומר:

אִם אֲשַׁכְּחֶךָ יְרוּשָׁלַם, תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבֹּק לִשְׁוֵנִי לְחִפִּי
אִם לֹא אֲזַכְּרֶכִּי, אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחָתִי.

האב אומר בקול רם והקהל חוזר אחריו:

שִׁמְעַי שְׂרָאֵל, יְהוֹה אֱלֹהֵינוּ, יְהוֹה אֶחָד.

דברים ו, ד

המוהל אומר משפט אחר משפט והקהל חוזר אחריו:

יְהוֹה מֶלֶךְ, יְהוֹה מֶלֶךְ, יְהוֹה יְמִלֵךְ לְעוֹלָם וָעֶד.
יְהוֹה מֶלֶךְ, יְהוֹה מֶלֶךְ, יְהוֹה יְמִלֵךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

תהלים קיח, כה

אָנָּה יְהוֹה הוֹשִׁיעָה נָא.

אָנָּה יְהוֹה הוֹשִׁיעָה נָא.

אָנָּה יְהוֹה הַצְלִיחָה נָא.

אָנָּה יְהוֹה הַצְלִיחָה נָא.

■ **אשרי תבחר וכו':** אשרי העם שתבחר בו ותקרב אותו לגור בחצריך, בבית מקדש. **קדש היכלך:** היכלך הקדוש.
תשכח ימיני: יד ימין, המבטאת חוזק, תיבש ותאבד את כוחה. **תדבק לשוני לחכי:** כושר הדיבור ילקח ממני. **אעלה את ירושלים וכו':** בתחילת כל שמחה שאערוך אזכור את ירושלים. ■ **הצליחה:** תגרום להצלחה.

טכס ברית המילה: במקרא נזכרת המילה פעמים רבות, אך לא ידוע דבר על אופן עריכתה בתקופת המקרא, להוציא השימוש שעשו לשם כך בסכין העשויה אבן צור [שמות ד, כד-כו ועוד]. הטכס כצורתו לפנינו ידוע מימי הגאונים, ואפשר שחלקים ממנו נערכו כך כבר בתקופת חז"ל.

מניחים את הילד על "כסא של אליהו", והמוהל אומר:

זֶה הַכֶּסֶּא שֶׁל אֱלֹהֵינוּ הַנָּבִיא זְכוּר לְטוֹב.

בראשית מט, יח

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה.

תהלים קיט, קסו

שְׁבַרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה, וּמִצּוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי.

אֱלֹהֵינוּ מִלֵּאף הַבְּרִית, הִנֵּה שְׁלַף לְפָנֶיךָ. עֹמֵד עַל יְמִינִי וְסִמְכָנִי.

תהלים קיט, קסו

שְׁבַרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה.

תהלים קיט, קסב

שֶׁשׁ אָנֹכִי עַל אֲמָרְתְּךָ, כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב.

תהלים קיט, קסה

שָׁלוֹם רָב לְאַהֲבֵי תוֹרָתְךָ, וְאֵין לָמוּ מִכְשׁוֹל.

תהלים סה, ה

אֲשֶׁרִי תִבְחַר וּתִקָּרֵב יִשְׁכֵּן חֲצִרְךָ, נִשְׁבָּעָה בְּטוֹב בֵּיתְךָ קֹדֶשׁ הֵיכָלְךָ.

הסנדק, עטוף בטלית, מקבל את הילד ומניח אותו על ברכיו.

[ויש הנוהגים שהאב ממנה במילים מפורשות את המוהל להיות לו שליח למול את בנו.]

והמוהל מברך:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה.

המוהל מל את התינוק, וסמוך לכך מברך אבי הבן:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ בְּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אֲבִינוּ.

■ **שברתי:** ציפיתי. **שלך:** עניין הנוגע לך. **עמד על ימיני וסמכני:** סייע לי ותמוך בי [במעשה שאני עומד לעשות].
שש אנכי וכו': שמח אני על מצוותך כמי ששמח כשהוא מוצא אוצר גדול. **למו:** להם.

ברכות המילה: שלוש מן הברכות הנאמרות בטכס [“על המילה”, “להכניסו בבריתו של אברהם אבינו”, “אשר קידש ידיד מבטן ... כורת הברית”] מצויות כבר בתוספתא ברכות ז, יב. שם נמצא גם מענה הקהל, “כשם שהכנסתו לברית” וכו’.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיּמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לַזְמַן הַזֶּה.

והקהל אומר:

אָמֵן. כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית, כֵּן יִכְנַס לַתּוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים.

לאחר המילה מברכים [המוהל, או מי שמכבדים אותו באמירת הברכות]:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קָדַשׁ יָדֶיךָ מִבֶּטֶן, וְחָק בִּשְׂאֵרוֹ שֵׁם, וַצִּאֲצֹאֵי חֶתֶם בָּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ. עַל כֵּן בִּשְׂכַר זֹאת, אֵל חַי חֲלָקֵנוּ צִוְּנוּ צִוָּה לְהַצִּיל יְדִידוֹת שְׂאֵרֵנוּ מִשַּׁחַת, לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שֵׁם בְּבִשְׂרָנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, כּוֹרֵת הַבְּרִית.

וממשיך המברך ואומר [לאחר שהאב לוחש על אזנו את שם הילד]:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, קִים אֶת הַיָּלֶד הַזֶּה לְאַבְיוֹ וּלְאִמּוֹ, וְיִקְרָא שְׁמוֹ

קדש ידי מבטן: מילולית: ייחד את אהובו עוד בהיותו בבטן אמו [וחלוקים המפרשים אם הכוונה לאברהם או ליצחק]. **וחק בשארו שם:** הטביע בבשרו [=שָׂאָר] את סימן הברית [=חק]. **חתם:** הטביע חותם בל ימחה [על ידי המילה]. **זאת:** מצוות המילה. **חלקנו צורנו:** כינויים לקב"ה שפירושם – גורלנו ומגיננו. **צוה וכו':** גזר שנפשנו [היא "ידידות שארנו", האהוב השוכן בבשרנו, בגופנו] לא תרד לגיהנום [לפי המסופר בתלמוד הבבלי, עירובין יט ע"א]. **למען:** בזכות.

שהחינו וקימנו: ברכת "שהחינו" בהקשר זה לא מצויה בספרות חז"ל, ובימי הביניים התנהל ויכוח בשאלה האם לומר אותה, כיוון שהטכס גורם צער לתינוק. בסופו של דבר נפסק שיש לאומרה, אך הדבר לא נתקבל בכל מקום.

בורא פרי הגפן: נמצא דיונים נרחבים בשאלת שתיית כוס היין בטכס ברית מילה המתקיים בימות הצום, ובעיקר ביום הכיפורים ובתשעה באב. ויש בעניין זה מנהגים שונים [כגון נתינת הכוס לילד קטן או לאשה היוולדת שהיא בחזקת חולה שיש בו סכנה ועל כן אין היא חייבת בצום, ועוד].

ויקרא שמו בישראל: המנהג לקרוא לתינוק בשם בטכס ברית המילה מתועד לראשונה בתקופת הגאונים, ובאותם ימים אף נוספו לטכס חלקים נוספים, כגון ברכה על היין, הבקשה לרפואת התינוק ופסוקים שונים המקשטים את הטכס ומעצימים את חגיגותו. הנוסח המקובל כיום למתן השם מתועד לראשונה בימי הביניים.

בִּישְׂרָאֵל [פלוגי בן פלוגי]. יִשְׁמַח הָאֵב בְּיוֹצֵא חֲלָצִיו וְתִגַּל אִמּוֹ בְּפָרִי בְטָנָה.
 כִּפְתּוּב, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ, וְתִגַּל יוֹלְדֶתְךָ.
 מְשֻׁלֵּי כג, כה
 וְנֹאמֶר, וְאָעֵבֶר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ, וְאֹמֶר לְךָ
 יחזקאל טז, ו
 בְּדַמֶּיךָ חַיִּי, וְאֹמֶר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי.
 וְנֹאמֶר, זָכֵר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ, דְּבָר צְוָה לְאַלְף דּוֹר. אֲשֶׁר כָּרַת
 תהלים קה, ח-י
 אֶת אַבְרָהָם וְשִׁבְעוּתוֹ לְיִשְׁחָק. וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחַק,
 לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם.
 וְנֹאמֶר, וַיִּמַּל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמוֹנֶת יָמִים, כְּאֲשֶׁר
 בראשית כא, ד
 צְוָה אֹתוֹ אֱלֹהִים.
 הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.
 תהלים קיח, א

והקהל עונה:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ.
 [פלוגי בן פלוגי] זֶה הַקָּטָן גָּדוֹל יְהִיָּה, כִּשְׁם שְׁנַנְכֶנֶס לְבָרִית, בֶּן יַכְנֵס לְתוֹרָה
 וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים. אָמֵן.

ויש הנוהגים להוסיף כאן ברכת "מי שברך" לרפואת התינוק.

חלציו: מתניו [ו"יוצא חלציים" הוא כינוי פיוטי לצאצא]. **תגל:** תשמח. **לאַלף דור:** לנצח. **כרת:** ברית [עם אברהם]. **ישחק:** יצחק. **ויעמידה:** קבע אותה [וכאן הכוונה למצוות המילה]. **לחק:** התחייבות גמורה שתוקפה לעולם. **כי טוב:** שהרי ה' הוא טוב. **כי לעולם חסדו:** אכן חסדו קיים לעולם.

וממשיכים ואומרים:

עלינו: חובה עלינו. אדון הכל: מי שברא הכל, מושל בו ומנהיגו. לתת גדלה: לספר את גדולתו. גוי הארצות ... משפחות האדמה: אומות העולם. חלקנו כהם: גורלנו כגורלם. ככל המונם: מספרם הרב. הבל וריק: דבר חסר כל ערך. נוטה: פורש, מותח. יקרו: כבודו. שכינת עזו: המקום שבו שוכן כוחו. אפס זולתו: אין עוד מלבדו. והשבת אל לבבך: קבע בלבבך.

עלינו לשבח: זו תפילת הסיום של כל אחת מן ההתכנסויות לשם תפילה בכל ימות השנה. היא נאמרת לאחר ערבית, מוסף [וביום שאין בו מוסף: שחרית] ומנחה. כן היא נאמרת בסיום טכס קידוש לבנה. אחריה נאמר קדיש יתום.

דברים ד, ט

וְעַל כֵּן נִקְוָה לָךְ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ,
 לְרֹאוֹת מַהֲרָה בְּתַפְאֶרֶת עֲזֹד,
 לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יַכְרִיתוּן,
 לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדִי.
 וְכָל בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בְּשִׁמְךָ, לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל רָשָׁעֵי אָרֶץ.
 יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֶל,
 כִּי לָךְ תִּכְרַע כָּל בָּרָךְ, תִּשָּׁבַע כָּל לִשׁוֹן.
 לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפְּלוּ,
 וּלְכָבוֹד שִׁמְךָ יִקָּר יִתְנוּ,
 וַיִּקְבְּלוּ כָל־ם אֶת עַל מַלְכוּתְךָ,
 וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מַהֲרָה לְעוֹלָם וָעֶד.
 כִּי הַמַּלְכוּת שְׁלֹךְ הִיא וּלְעוֹלָמִי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד,
 כְּפָתוּב בְּתוֹרָתְךָ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד.
 וַנֵּאמֶר: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ,
 בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.

ואם יש אבלים בקהל אומרים גם קדיש יתום:

נקוה לך: נשים בך את תקוותינו. **גלולים:** אלילים. **לתקן עולם במלכות שדי:** להביא את העולם לכלל שלימות באמצעות מלכות ה'. **להפנות:** יפנו, יתפללו. **יקר:** כבוד.

קדיש יתום

יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

האבלים

אָמֵן.

קהל

בְּעֶלְמָא דִּי בְּרָא כְּרֻעֻתָהּ, וְיִמְלִיךְ
מַלְכוּתָהּ וְיַצְמַח פְּרָקְנָהּ וְיִקְרַב מְשִׁיחָהּ.

האבלים

אָמֵן.

קהל

בְּחַיֵּינוּ וּבְיוֹמֵינוּ וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בְּעֶגְלָא וּבְזֶמֶן קָרִיב,
וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

קהל ואבלים

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

האבלים

אָמֵן.

קהל

לְעֵלְא מִן כָּל בְּרֻכְתָּא [בעשרת ימי
תשובה: לְעֵלְא וּלְעֵלְא מְכָל בְּרֻכְתָּא]
וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנַחֲמָתָא
דְּאָמְרִין בְּעֶלְמָא, וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן.

קהל

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן.

קהל

עֵשֶׂה שְׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה: הַשְׁלוֹם]
בְּמִרְוּמֵי הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן.

קהל

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן].

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן].

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן].

למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי
תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן].

יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.

[אמן].

עושה שלום [בעשרת ימי תשובה: השלום]
במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל
ישראל ואמרו אמן.

[אמן].

וממשיכים בסעודת מצוה.

סעודת ברית המילה וברכת המזון המיוחדת לה

הסעודה הנערכת לאחר טכס הברית נחשבת כסעודה שהיא מצוה, והיא נערכת בחגיגות וכוללת נטילת ידיים וברכת "המוציא לחם מן הארץ" [ראה עמ' 153]. לאחר הסעודה מברכים את ברכת המזון – ראה עמ' 234 [ליום חול] ועמ' 174 [לשאר ימות השנה], ומוסיפים עליה שתי תוספות, אחת בזימון שבראשה ואחת לקראת סופה.

וזה לשון הזימון בסעודה שלאחר ברית המילה:

המזמן: **רְבוּתִי נִבְרָךְ.**

הקהל: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

המזמן: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם.

נודה לְשִׁמְךָ בְּתוֹךְ אֲמוּנִי, בְּרוּכִים אַתָּם לַיהוָה.

בְּרָשׁוֹת אֵל אִים וְנוֹרָא מְשֻׁבָּב לְעֵתוֹת בְּצָרָה

אֵל נֶאֱזָר בְּגִבּוֹרָה אֲדִיר בְּמָרוֹם יְהוָה. נודה

בְּרָשׁוֹת הַתּוֹרָה הַקְדוּשָׁה טְהוֹרָה הִיא וְגַם פְּרוּשָׁה

צָוָה לָנוּ מוֹרְשָׁה מִשָּׁה עֶבֶד יְהוָה. נודה

בְּרָשׁוֹת הַפְּתָנִים וְהַלּוּים אֶקְרָא לַאלֹהֵי הָעֶבְרָיִים

אֶהוֹדְנוּ בְּכָל אֵיִם אֲבָרְכָה אֶת יְהוָה. נודה

■ **אמוני:** קהל המאמינים, עם ישראל. **אים ונורא:** מטיל אימה ויראה. **משגב וכו':** מחסה בעת צרה. **נאזר:** עוטה, עטוף. **מורשה:** מפורשת. **מורשה:** ירושה [על פי דברים לג, ד]. **אהודנו בכל איים:** אודה לו בכל קצוי תבל.

הזימון: על הזימון שבברכת המזון ראה עמ' 175. בסעודת ברית המילה משלבים בו פיוט שראשיתו במילים "נודה לשמך". פיוט זה ידוע מימי הביניים כהמנון שנאמר בסעודות חגיגות שונות, אולם עם הזמן נותר רק בטכס ברית המילה. יש בו פזמון חוזר, החוזר עם הצלעית הרביעית של כל אחת ממחרזות הפיוט.

בְּרִשׁוֹת מָרְנָן וּרְבִנָּן וּרְבוֹתַי   אֶפְתָּחָה בְּשִׁיר פִּי וּשְׁפָתַי
וְתֹאמַרְנָה עֲצֻמוֹתַי   בְּרוּךְ הָבָא בְּשֵׁם יְהוָה. נודה

ברשות [זה וזה] נברך אלהינו....

[וממשיכים כרגיל [עמ' 176] עד "בעיני אלהים ואדם" [עמ' 182]].

ולקראת סיום אומרים:

וַיִּזְכּוּ לְגִדְלוֹ וּלְחֻנְכוֹ וּלְחֻכְמוֹ	הֶרְחַמְנָן הוּא יְבָרֵךְ אֲבֵי הַיֶּלֶד וְאִמּוֹ,
וַיְהִי יְהוָה אֱלֹהֵיו עִמּוֹ.	מִיּוֹם הַשְּׂמִינִי וְהַלֵּאָה יִרְצֶה דָּמוֹ,
אֲשֶׁר שָׁשׁ לַעֲשׂוֹת צָדֵק בְּגִילָה	הֶרְחַמְנָן הוּא יְבָרֵךְ בְּעַל בְּרִית הַמִּילָה,
וַיִּתְּנֵהוּ לְמַעַלָּה לְמַעַלָּה.	וַיִּשְׁלַם פָּעֻלוֹ וּמִשְׁכָּרְתּוֹ כְּפֹלָה,
וַיְהִי יָדָיו וְלִבּוֹ לֹאֵל אֱמוּנָה	הֶרְחַמְנָן הוּא יְבָרֵךְ רֵךְ הַנְּמוּל לְשִׁמּוֹנָה,
שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה.	וַיִּזְכֶּה לְרֵאוֹת פָּנָיו הַשְּׂכִינָה
וּפָרַע וּמָצָץ דָּמֵי הַמִּילָה	הֶרְחַמְנָן הוּא יְבָרֵךְ הַמֶּל בְּשִׁיר הָעֶרְלָה,
אִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ.	אֵישׁ הִירָא וְרֵךְ הַלֵּכֵב עֲבוֹדָתוֹ פְּסוּלָה,

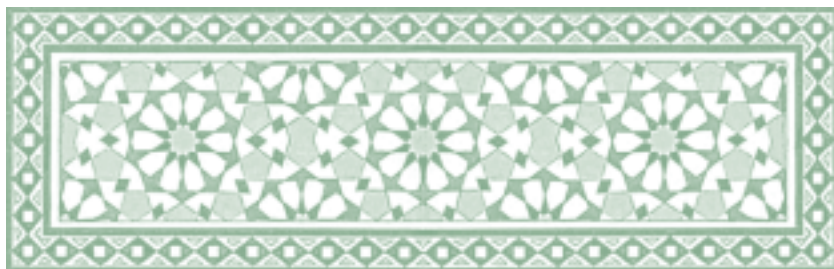
מרנן ורבנן: מורינו ורבותינו. **עצמותי:** גופי, כל מהותי. ■ **ולחכמו:** לתת לו חכמה. **ירצה דמו:** דם הברית יתקבל ברכון. **בעל ברית המילה:** הסנדק [כינוי שרווח בימי הביניים]. **צדק:** דבר נכון וראוי. **וישלים פעלו:** יתן לו שכר על מעשיו. **ידיו ולבו:** מעשיו ומחשבותיו. **לא אל אמונה:** נאמנים, ישרים, לפני האל. **לראות פני השכינה:** בעליה לרגל [לאחר הקמת המקדש]. **ופרע ומצץ דמי המילה:** הסיר את הערלה ושאל את הדם. **רך הלבב:** פחדן. **שלוש אלה:** המילה, הפריעה והמציצה – שלושת חלקיו של טכס הברית.

הרחמן: פיוט זה נתחבר ככל הנראה בידי פייטן בשם "אברהם" [ושמו מופיע באקרוסטיכון "אבי הילד", "בעל ברית", "רך הנמול", "המל בשר הערלה", "משחור"], ויש המזהים אותו עם פייטן בשם אברהם בן יצחק הכהן. הבתים הראשונים עוסקים במילה ובאלה שנוטלים בה חלק [ההורים, הסנדק, התינוק והמוהל] ושני הבתים האחרונים מבקשים את ביאת אליהו, מבשר הגאולה, וביאת המשיח, אלא שהם מובאים בסדר הפוך, כדי לסיים באלהו הנביא הקשור לטכס ברית המילה.

הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ מְשִׁיחוֹ הוֹלֵךְ תַּמִּים, בְּזָכוֹת חֲתָן לְמוֹלוֹת דָּמִים
לְבִשָׁר בְּשׁוּרוֹת טוֹבוֹת וְנַחוּמִים, לְעַם אֶחָד מְפֹרָד וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים.

הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ כֹּהֵן צַדִּיק אֲשֶׁר לִקַּח לְעִילָם,
עַד הוֹכֵן כְּסֹאוֹ בְּשֹׁמֵשׁ וַיְהִלם
וַיִּלֵּט פָּנָיו בְּאַדְרֵתוֹ וַיִּגְלֵם, בְּרִיתִי הִיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשְׁלוֹם.

וממשיכים עד סוף ברכת המזון כסדרה הרגיל.

שלום בת

במקביל למנהג "שלום וזכר", שעיקרו הקבלת פני הרך הנולד לביל השבת הראשון לחייו במסגרת המשפחה והחברים [ראה עמ' 4], יש הנוהגים לקיים טכסים מקבילים לרגל הולדת בת. יש הנפגשים לשם כך לביל שבת, במסגרת הבית, ויש העורכים "קידוש" בבית הכנסת בבוקר, לאחר תפילת השבת, ולאחר שהאב הכריז ברבים על שמה של בתו. על טכס הענקת השם לחינוקת ראה בכרך השבת, עמ' 223.

הולך תמים: ישר דרך. **חתן למולות דמים:** הרך הנימול ומצוות מילה בכלל [והלשון בעקבות הסיפור בשמות ד, כה-כו]. **כהן צדק:** אליהו [ומסורת נפוצה בספרות חז"ל מזהה אותו עם פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן], מבשר המשיח. **לקח לעילם:** עלה בסערה השמימה ונעלם [כמסופר במלכים-ב ב.]. **כסאו:** של המשיח, מלכות בית דוד. **וילט וכו':** הסתיר את פניו באדרתו [מלכים-א יט, יג] וכן כרך ["ויגלם"] את האדרת כשהיכה בה וחצה את הירדן [מלכים-ב ב, ח].

זכר הבת

מנהג שמקורו בבני עדות המזרח, ההולך ותופס לו מקום בחברה כולה, הוא המנהג לערוך מסיבה לרגל הולדת בת, זמן לא רב לאחר לידתה [אין למנהג זה תאריך קבוע]. במסגרת המסיבה שבים ומכריזים על שמה של הילדה, וחוגגים את האירוע בשירים ובפיוטים. ויש הנוהגים לומר במסגרת זו את הקטעים הבאים:

יוֹנְתִי בְּחֻגֵי הַסֵּלַע, בְּסֶתֶר הַמַּדְרָגָה, הָרְאִינִי אֶת מַרְאִיךְ,
הַשְׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלֶךָ, כִּי קוֹלֶךָ עָרֵב וּמַרְאִיךָ נְאוּהָ:

וכשהבת היא בת בכורה לאמה, מוסיפים ואומרים:

אַחַת הִיא יוֹנְתִי תַמָּתִי, אַחַת הִיא לְאִמָּהּ, בָּרָה הִיא
לְיֹלְדֶתָהּ, רְאוּהָ בָנוֹת וַיֵּאשְׁרוּהָ, מַלְכוּת וּפִלְגָּשִׁים וַיַּהֲלִלוּהָ:

ומכריזים על שמה של הבת בנוסח זה:

מִי שֶׁבִּרְךָ אֲמוֹתֵינוּ הַקְדוֹשׁוֹת וְהַטְהוֹרוֹת – שָׂרָה רַבֶּקָּה רָחֵל וְלֵאָה, מְרִים
הַנְּבִיאָה וְאַבְיגַיִל וְאַסְתֵּר בַּת אַבְיָחֵל – הוּא יְבָרֶךְ אֶת הַיֶּלְדָּה הַנִּעְמָה
הַזֹּאת, וְיִקְרָא שְׁמָהּ [פלונית בת פלוני ופלונית] בְּמִזְל טוֹב וּבִשְׁעַת בְּרָכָה, וַיְגַדֶּלָּהּ
בְּבְרִיאוֹת, שְׁלוֹם וּמְנוּחָה, וַיַּזְכֶּה לְאַבְיָהּ וּלְאִמָּהּ לְרֵאוֹת בְּשִׂמְחָתָהּ וּבְחִפְתָּהּ,
בְּבָנִים וּבְבָנוֹת, בְּעֶשֶׂר וּבָבוֹד, דְּשִׁנִּים וְדַעֲנָנִים יְנוּבוֹן בְּשִׁבְחָהּ, וְכֵן יְהִי רָצוֹן
וְנֹאמַר אָמֵן.

וממשיכים בחגיגה, בסעודה, בשירים ובשמחה.

■ **זכר:** מתנה, שי. **חגוי הסלע:** ניקי הסלעים. **סתר המדרגה:** המקומות הנסתרים שבין הסלעים המדורגים. **תמתי:** יפתי. **ברה:** נקיה, צחה. **ויאשרוה:** שיבחו והיללו אותה. **אביגיל:** אשת נבל הכרמלי שנישאה למלך דוד [ובמסורת המדרשית היא נתפסת כצדקת]. **אסתר בת אביחיל:** גיבורת מגילת אסתר. **בנים:** צאצאים [כל מי שנבנה מן האדם]. **דשנים וכו':** גם בזקנתם יתנו תנובה, פרי, כלומר יהיו במלוא כוחם [על פי תהלים צב, טו].

פדיון הבן

"קדש לי כל בכור פטר כל רחם מבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא"

[שמות יג, ב].

"ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים, מבכור אדם ועד בכור בהמה, על

כן אני זוכה לה' כל פטר רחם הזכרים, וכל בכור בני אפדה"

"ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל, תחת כל בכור פטר רחם מבני ישראל..." [במדבר ג, יב].

התורה מצוה לפדות כל בן בכור, ובלבד שהוא הראשון לצאצאיה של אמו ושהוא נולד בלידה טבעית [שנאמר "פטר רחם" ופירושו: מי שפתח את פי הרחם ויצא ממנו ראשון]. חיוב זה זוכה בתורה לשתי הנמקות הקשורות זו בזו: [א] כל הראשון – בתבואה, בפר, בבהמה ובאדם – שייך לה; אות של הכרה בבעלותו המוחלטת ואות של תודה על מה שהעניק לאדם. אך בעוד שאת ביכורי השדה והבהמה [הטהורה] מקריבים על המזבח, את בכורי האדם משחררים מחובה זו על ידי המרתם בכסף. [ב] זכר ליציאת מצרים: במכת בכורות מתו כל בכורי מצרים הזכרים, וכאות תודה על כך הוקדשו בכורי ישראל לשרת את ה' [במשכן ובמקדש]. לאחר חטא העגל, עברה קדושה זו אל בני שבט לוי – הלויים והכהנים – שכן הם היו היחידים שלא השתתפו בחטא, ומעתה הם המשרתים את ה'. פדיון הבן בכסף שנמסר לכהן הוא לפי זה גם כעין תשלום שניתן לכהן על שהוא ממלא את תפקידו של הבכור.

בזמנים עברו נחשב ילד בשלושים הימים הראשונים לחייו כמי שסיכיו להישאר בחיים מוטלים בספק. כשהגיע לגיל חודש חלפה הסכנה הגדולה, ומעתה הריהו כשאר האדם ומצוה לפדותו. ערכו של ילד "מבן חודש ועד בן חמש שנים" הוא "חמישה שקלים כסף" [ויקרא כז, ו]. אם אביו של הבכור הוא בן שבט לוי [כהן או לוי] או אם אמו היא משבט זה [בת כהן או לוי] – לא נערך פדיון הבן.

טכס פדיון הבן נערך בשעות היום בימות החול [או במוצאי שבת], בנוכחותו של כהן, שממנו נפדה הילד. כיום נהוג לפדות את הבכור בחמישה מטבעות של כסף טהור [שסף משקלם לפחות 117 גרם] ובגן ישראל אף הנפיק מטבעות מיוחדים לשם כך. מצד ההלכה אפשר לפדות את הבכור גם בשוה

פדיון הבן: המקרא אינו מבהיר כיצד מתבצע פדיון הבן. בתקופת האמוראים נזכרות שתי הברכות, והטכס כולו הלך ועוצב בתקופת הגאונים ובימי הביניים, והושמעו דעות שונות באשר להרכבו – דבר המשתקף עד היום בחילופי מנהגים בעדות השונות.

כסף, כגון תכשיט. ויש הנוהגים לעטר את הילד בתכשיטים ובממתקים, או להניח אותו על מגש או כרית המיועדים לכך.

האב מביא את התינוק אל הכהן ואומר לו:

אֲשֶׁתִּי הַיִּשְׂרָאֵלִית יֵלְדָה לִּי בֶן זֶה הַבְּכוֹר.

ויש מקומות שבהם פונה הכהן תחילה אל האם ומוודא שאכן הילד הוא צאצאה הראשון.

הכהן שואל את האב:

אִיזָה תִּרְצֶה יוֹתֵר, בֶּנֶךְ בְּכוֹרֶךָ זֶה, או חֲמִשָּׁה סְלָעִים שְׁנֵתְחִיבְתָּ בְּפִדְיוֹנוֹ.

האב משיב:

חֲפֵץ אֲנִי לַפְּדוּת אֶת בְּנִי, וְהָא לָךְ דָּמֵי פְּדִיוֹנוֹ שְׁנֵתְחִיבְתִּי מִן הַתּוֹרָה.

האב לוקח בידו את המטבעות או את שוויין ומברך:

בְּרֹוךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פְּדִיּוֹן הַבֶּן.

בְּרֹוךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחֲיָנוּ וְקִיָּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה.

■ **הישראלית:** שאיננה בת כהן או לוי.

אשתי הישראלית וכו': ויש אומרים נוסח אחר: "זה בני בכורי הוא פטר רחם לאמו והקב"ה ציוה לפדותו, שנאמר ופדיווי מבן חודש תפדה בערך כסף חמשת שקלים בשקל הקודש עשרים גרה הוא [במדבר יח, טז], ונאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא [שמות יג, ב]."

איזה וכו': ויש נוהגים לשאול שאלה טכסית זו בארמית: "מאי בעית טפי, ליתן לי בנך בכורך שהוא פטר רחם לאמו או בעית לפדותו בעד חמש סלעים כדמתחייבת מדאורייתא" [=מה תרצה יותר, לתת לי בנך בכורך, שהוא פטר רחם לאמו, או התרצה לפדותו בעד חמישה סלעים כפי שחויבת מן התורה?]. נוסח השאלה נתגבש בתקופת הגאונים ועל כן הוא מצוי גם בארמית, אך כבר בימי הביניים התירו לאומרה בעברית.

האב נותן לכהן את המטבעות, וזה "מחזיר" לו את הילד.

הכהן מניח את ידיו על ראש התינוק ומברכו:

יְשִׁמְךָ אֱלֹהִים בְּאִפְרַיִם וּבְמִנְשֶׁה.
 יְבָרְכֶךָ יְהוָה וַיְשַׁמְרְךָ. יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶנֶךָ.
 יֵשָׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיֵּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם.
 יְהוָה שְׁמֶרְךָ, יְהוָה צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ.
 יְהוָה יְשַׁמְרְךָ מִכָּל רָע, יְשַׁמְד אֶת נַפְשֶׁךָ.
 כִּי אַרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ.
 הַכֹּהֵן נוֹטֵל בִּידוֹ כּוֹס יַיִן וּמְבָרֵךְ:

בראשית מח,ב
 במדבר ו, כד-כו
 תהלים קכא,ה
 תהלים קכא,ז
 משלי ג,ב

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

ונוהגים להמשיך בסעודה חגיגית. ויש הנוהגים לקיים את הטכס אחרי ברכת "המוציא" (להלן, עמ' 153).

וַיַּחֲנֶנֶךָ: יתן לך חן [בעיני אלהים ואנשים]. **יֵשָׂא ה' פָּנָיו:** יתייחס אליך בחיבה וברחמים. **צִלְךָ עַל יַד יְמִינֶךָ:** יעמוד לימינך ויסתיר אותך מפני אויביך.

בָּרוּךְ אַתָּה ה' וכו': הברכות בנוסח שלפנינו נזכרות לראשונה בתלמוד הבבלי [פסחים קכא ע"ב] כברכות שאומר האב.

יִשְׁמַךְ וכו': ראה עמ' 145.

יְבָרְכֶךָ וכו': זו הברכה שנצטוו הכהנים לברך בה את העם. היא נאמרת בהזדמנויות שונות בתפילה בציבור, וכן בערב יום הכיפורים [ראה עמ' 78]. ויש הנוהגים – מאז ימי הביניים – לקיים כאן טכס מעין טכס הכפרות שנערך בערב יום הכיפורים. הכהן מסובב את הכסף מעל ראש התינוק ואומר: "זה תחת זה, זה חילוף זה, זה מחול על זה, יצא זה לכהן ונכנס זה הבן לחיים לתורה וליראת שמים. יהי רצון שכשם שנכנס לפדיון, כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים".

בת מצוה

"בת שתיים עשרה למצוות"

[בעקבות משנה אבות ה, כה].

החובה לקיים את מצוות התורה חלה על הנער והנערה מיום הגיעם לגיל שנקבע במסורת נקודת המעבר הרשמית מילדות לבגרות. יום ההולדת השנים-עשר נקבע כתאריך שממנו ואילך נחשבת הילדה כמבוגרת ונכנסת בעול המצוות. קביעת גיל זה יסודה בתקופת חז"ל, ואין לה איזכור במקרא. כיום יש נוהגים לציין יום זה בדרך חגיגית על ידי קיום סעודת מצוה שבמסגרתה אף נושאת הנערה דרשה על עניין המאורע. יש הנוהגים שאבי הבת עולה לתורה בשבת הראשונה שלאחר מכן ואף מברך את בתו ברבים [ראה כרך השבת, עמ' 224].

בר מצוה

"בן שלוש עשרה למצוות"

[אבות ה, כה].

"צריך אדם להיטפל בבנו עד שלוש עשרה שנה, מכאן ואילך צריך שיאמר 'ברוך שפטרני מעונשו של זה'"

[בראשית רבה סג, י].

המסורת קבעה שנער בן "שלוש עשרה שנה ויום אחד" נחשב מבחינה רשמית כמבוגר החייב בקיום מצוות. מעתה הוא נמנה על קהל הבוגרים: בבית הכנסת הוא יכול להיחשב כעשירי למניין של מתפללים, לעלות לתורה, לשמש כשליח ציבור בתפילה וכל כיוצא בזה. טכסים המציינים את האירוע מוכרים רק מתקופת הגאונים ובעיקר מימי הביניים. עיקרם – הנחת תפילין בציבור, עלייה לתורה [מלווה בברכה שמברך האב] ודרשה במסגרת סעודת מצוה.

"בר מצוה": זהו צירוף הכולל בתוכו את המילה הארמית "בר" שפירושה "בן", ומשמעו של הביטוי: "בן מצוה".

תפילין: בספר שמות נאמר שמצוות ה' תהיה "לאות על ידך" ו"לזכרון בין עיניך" (שמות יג, ט) – או "לטוטפות בין עיניך" [שם, פסוק טז], ובספר דברים נקבע על "הדברים האלה אשר אנכי מצוך" – "וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך" [דברים ו, ו-ח]. מכאן נלמדה מצוות הנחת תפילין, על היד ובין העיניים. התפילין הם שתי קופסות עור שבתוכן כתובות על קלף ארבע פרשיות מן התורה שמהן נלמד עניין התפילין: "שמע ישראל" [דברים ו, ד-ט], "והיה אם שמוע" [דברים יא, יג-כא], "קדש לי כל בכור" [שמות יג, א-י] ו"והיה כי יביאך" [שם יג, יא-טז]. צורת התפילין, החומרים שמהם

הנחת תפילין

נוהגים שהנער מתחיל בהנחת תפילין באחד מימות החול, תקופה כלשהי [בין שנה לכמה ימים] קודם שהוא מגיע ליום היותו בר מצוה. [בעדות אחדות נהוג שהנער גם מתעטף בטלית מאותו יום ואילך.] את התפילין מניחים בראשית תפילת שחרית, בעמידה.

יש נוהגים לומר קודם לכן:

לְשֵׁם יְחִיד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתָּהּ בְּדַחֲלֵי וִרְחִימוּ, לְיַחַד שֵׁם יי"ה
בו"ה בְּיַחְוָדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.
הִנְנִי מִכּוֹן בְּהִנָּחַת תְּפִלִּין לְקִים מְצוֹת בּוֹרְאִי, שְׂצוֹנִי לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין, כְּכַתּוּב
בְּתוֹרָתוֹ, וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדָהּ, וְהָיוּ לְטַטְפֹּת בֵּין עֵינָיָהּ.
דברים ו, ח

■ **אות:** סימן. **טטפת:** הפרשנים התקשו במילה זו, אך חז"ל הבינוה כמדברת בתפילין.

הם עשויים, דרך הכנתם ודרך הנחתם כרוכים בשאלות רבות וסבוכות ומרביתן הן בחינת "הלכה למשה מסיני" [כגון תלמוד בבלי, מנחות לה ע"א] – דברים שנתקדשו מימים קדומים ואין יורדים לשורשיהם. מצד הדין על כל גבר, מגיל שלוש עשרה ומעלה, להתעטף בתפילין בכל שעות היום – וכך עושים יחידי סגולה – אך נתקבל שכלל הציבור מניחים רק בתפילת שחרית של ימות החול [להוציא תשעה באב, שבו מניחים תפילין במנחה, וימות חול המועד שיש לגביהם חילופי מנהגים]. מצוות הנחת תפילין אינה חלה על נשים, אך ידוע על נשים שהחמירו על עצמן והניחו תפילין. הנחת התפילין מלווה בברכות, בקטעי מקרא ובקטעים אחרים שנתוספו בהשפעת הקבלה.

למצוות תפילין נקבע מעמד מיוחד במסורת היהודית, והיא הפכה לאחד מסממני האמונה הבולטים שלה. הנחת התפילין בפעם הראשונה על ידי נער המגיע למצוות נעשית בציבור, ויש לה אופי חגיגי [ויש הנוהגים לציין אירוע זה על ידי כיבוד כל הנוכחים במשקה ובעוגות].

"לשם יחוד וכו': קטע שיסודו בתורת הקבלה. בראשו ["לשם יחוד...בשם כל ישראל"] באה נוסחה הנאמרת דרך קבע לפני אמירת ברכה על קיום מצוה. נוסחה זו נולדה בחוגו של האר"י ויסודה באמונה שכל מצוה שעושה האדם מתוך כוונה אמיתית יכולה להשפיע על מערכת הקשרים שבין הכוחות המרכיבים את עולם האלהות, ולהביא לאיחודם. בנוסחה זו מדובר מפורשות באיחודן של שתי מהויות, המכוננות "קודשא בריך הוא" [= הקדוש ברוך הוא] ו"שכינתיה" [=שכינתו]. כיוון שהיו פוסקים שהתנגדו לאמירת נוסחה זו, ישנם מנהגים רבים שבהם היא אינה נאמרת. הקטע שלאחר הנוסחה עוסק בטיבה של מצוות תפילין ובשכרה.

והם ארבע פרשיות אלו: שמע, והיה אם שמע, קדש לי, והיה כי יביאך, שיש בהם יחודו ואחדותו יתברך שמו בעולם, ושנזכר נסים ונפלאות, שעשה עמנו בהוציאנו אותנו ממצרים, ואשר לו הכוח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. וצונו להניח על היד לזכרון זרוע הנטויה, ושהיא נגד הלב לשעבד בזה תאוות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך שמו, ועל הראש נגד המוח, שהנשמה שבמחית עם שאר חושי וכחותי כלם יהיו משעבדים לעבודתו יתברך שמו. ומשפע מצות תפלין יתמשך עלי להיות לי חיים ארוכים ושפע קדש ומחשבות קדושות בלי הרהור חטא ועון כלל, ושלא יפתנו ולא יתגדה בנו יצר הרע, ויניחנו לעבד את יהוה באשר עם לבבנו.

ויהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתהא חשובה מצות הנחת תפלין לפני הקדוש ברוך הוא, כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותר"ג מצות התלויות בה, אמן סלה.

יחודו ואחדותו: אין אל מבלעדיו ["יחודו"] ומהותו איננה ניתנת לחלוקה ["אחדותו"]. **ממשלה:** שלטון. **בעליונים ובתחתונים:** בעולם השמימי ובעולם הארצי. **זרוע הנטויה:** שבה הוציא ה' את בני ישראל ממצרים [דברים ד, לד]. **לשעבד:** להכניע ולכוון למטרה אחת. **שפע:** השפעה. **שפע קדש:** קדושה רבה. **חשובה:** נחשבת. **ותר"ג מצוות התלויות בה:** הפרטים הרבים הכלולים בקיומה הנכון והמלא של מצוות תפלין [והמספר תר"ג=613 הוא מספר נוסחאי, כמספר המצוות בכלל, ומשמעו כאן: כל פרטי המצוה].

מניחים "תפילין של יד" על זרוע יד שמאל [איטר יד ימין מניח על זרוע ימין], כשה"בית" נוטה כלפי הלב, ולפני שמהדקים את הרצועה מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין.

לאחר הידוק הרצועה כורכים אותה שבע פעמים סביב אמת היד החשופה עד שורש כף היד. מניחים "תפילין של ראש" על מקום השערות שמעל למצה, מול הרווח שבין העיניים, ולפני שמהדקים את הקשר שבעורף מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוֹת תְּפִלִּין.

מהדקים את הקשר שבעורף, מעבירים את הרצועות לקדמת הגוף, אחת לימין ואחת לשמאל, ואומרים:

בְּרוּךְ יְשׁוּעַת מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

ויש נוהגים להוסיף:

וּמִחֲכַמְתָּךְ אֶל עֲלִיוֹן תִּאֲצִיל עָלַי, וּמִבְּיַנְתָּךְ תְּבַיְנֵנִי וּבְחִסְדְּךָ תַּגְדִּיל עָלַי,

---

להניח: לשים [במקום הנכון]. **תאציל:** תשפיע. **תבייני:** תתן לי בינה. **ובחסדך תגדיל עלי:** תעשה עמי חסד רב.

ברוך וכו': הברכה "להניח תפילין" מצויה כבר בתוספתא [ברכות ו,י] ושתי הברכות יחד מופיעות בתלמוד הבבלי [מנחות לו ע"א]. היו פוסקים שסברו שהנחת תפילין של יד ושל ראש היא מצוה אחת ועל כן די בברכה אחת. אחרים סברו שהמדובר בשתי מצוות שונות הדורשות שתי ברכות שונות. בסופו של דבר נפסק כדעה השנייה, אך בשל הספק נקבע לומר לאחר הברכה השנייה את המשפט "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", שהוא משפט הנאמר לאחר הזכרת שם ה' שלא לצורך. אגב יש להעיר, שבארץ ישראל נהגו לברך גם בשעת חליצת התפילין [ירושלמי ברכות ב, ג ד ע"ג]: "ברוך... וצונו לשמור חוקיו".

ומחכמתך וכו': תפילה קצרה בהשפעת הקבלה, הרומזת לארבע מן הספירות שבעולם העליון [חכמה, בינה, חסד וגבורה] ולשפיעת השפע האלהי ["שמן הטוב"] דרך שבע הספירות התחתונות אל עולם האדם.

וּבְגִבּוֹרֶתְךָ תַּצְמִית אוֹיְבֵי וְקָמִי. וְשֶׁמֶן הַטּוֹב תִּתְּרִיק עַל שִׁבְעָה קֲנֵי הַמְּנוּדָה,
לְהַשְׁפִּיעַ טוֹבָךָ לְבְרִיאוּתִיךָ. פּוֹתַח אֶת יָדְךָ וּמַשְׁפִּיעַ לְכָל
תְּהִלִּים קְמוּה, טו
חֵי רָצוֹן.

כורכים את רצועת "תפילין של יד" שלוש כריכות סביב האצבע האמצעית, שתיים על הפרק
התחתון שלה ואחת על הפרק האמצעי שלה, ואומרים:

וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם. וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי בְּצַדֶּק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד
וּבְרַחֲמִים. וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי בְּאַמּוּנָה, וַיְדַעַתְּ אֶת יְהוָה.

אחר הנחת התפילין נוהגים לקרוא שתי פרשיות אלה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קִדְּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם
בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוּר אֶת הַיּוֹם
הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים כִּי בָחֹק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם
מִזֶּה: וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ: הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֵךְ
יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לֵאבְדֶּתְךָ
לָתֵת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ, וְעַבַדְתָּ אֶת הָעַבְדָּה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

תצמית: תשמיד. **קמי:** אויבי. **ושמן הטוב וכו':** רמז לשפיעת השפע האלהי אל שבע הספירות התחתונות,
שכנגדן כורכים את התפילין שבע פעמים על היד. **רצון:** כרצונו [של כל חי]. ■ **באמונה:** בנאמנות. ■ **קדש לי:**
הבדל עבורי. **פטר...רחם:** הזכר, כשהוא ראשון הנולדים [לאמו], הפותח את רחמה. **בחוק יד:** ביד חזקה, בעוצמה
גלויה לעין כול. **מזה:** ממצרים. **העבדה הזאת:** קיום מצוות הפסח.

וארשתוך וכו': כריכת רצועת התפילין סביב האצבע האמצעית יוצרת כעין טבעת, סמל לקשר האירוסין
הרוחני שבין ה' ועמו, והיא מלווה – בהשפעת הקבלה – באמירת פסוקים שבהם מצהיר ה' על קשר זה.
קדש לי: נהוג לקרוא את ארבע הפרשיות שבתוך בתי התפילין בשעה שהם מונחים על האדם. שתיים
מן הפרשיות נקראות במהלך קריאת שמע שבתפילת שחרית, ואת השתיים האחרות יש נוהגים לקרוא
מייד לאחר הנחת התפילין.

שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֶּת וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה: מִצּוֹת יֹאכַל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לָּךְ חֲמִץ וְלֹא יֵרָאֶה לָּךְ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלָּךְ: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בִּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: וְהָיָה לָּךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ, כִּי בִיד חֲזָקָה הוֹצֵאתָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם: וְשִׁמְרַתְּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה:

וְהָיָה כִּי יִבְאֶה יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָּךְ וְלֹאֲבֹתֶיךָ וְנִתְּנָה לָּךְ: וְהִעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רְחֹם לַיהוָה, וְכָל פֶּטֶר שֹׁגֵר בְּהֶמָּה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזִּכָּרִים לַיהוָה: וְכָל פֶּטֶר חֵמֶר תִּפְדֶּה בִּשָׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָה תִפְדֶּה: וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת, וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֻק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם מִבֵּית עַבְדִּים: וְהָיָה כִּי הִקְשָׁה פְרָעָה לְשַׁלְּחָנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֶמָּה, עַל כֵּן אֲנִי זֹכֵר לַיהוָה כָּל פֶּטֶר רְחֹם הַזִּכָּרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִפְדָּה: וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ, כִּי בְחֻק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם:

את התפילין מסירים לאחר תפילת שחרית, בסדר הפוך להנחתם: מתירים את רצועת "תפילין של יד" עד לשורש כף היד, מסירים את "תפילין של ראש" ומחזירים אותם לשקית המיוחדת לכך, וחוזרים ומסירים את "תפילין של יד" ומניחים אף אותם בשקית התפילין.

שאר: בצק שהחמיץ המושם בתוך העיסה וגורם לתסיסת הבצק ולתפיחתו. **גבלך:** תחום מושבך. **בעבור זה:** כדי לקיים את מצוות ה'. **למועדה:** בזמנה הקבוע. **מימים ימימה:** שנה בשנה. ■ **כי:** כאשר. **והעברת:** ומסרת. **פטר רחם:** הזכר, כשהוא ראשון הנולדים [וכאן הכוונה לצאצאי האדם בלבד]. **פטר שגר בהמה:** ראשון הנולדים לבהמה. **תפדה:** תחליף, תמיר. **וערפתו:** תכרות את ראשו. **כל בכור...תפדה:** בכסף. **מחר:** בעתיד. **מה זאת:** למה אנו עושים [בענייני הבכורות] מעשה זה? **הקשה:** סרב, הקשה את לבו.

עלייה לתורה

מצד הדין די אם יעלה הנער לתורה באחד מימות החול שקוראים בהם בתורה [יום שני או חמישי, ראש חודש ועוד], אבל בשל חגיגות המאורע נוהגים לקיים את העלייה לתורה בשבת הראשונה לאחר [או באותו יום] שמלאו לו שלוש-עשרה. החיוב הוא לברך את הברכות שלפני הקריאה בתורה ולאחריה, אך מנהג נפוץ הוא שהנער גם קורא בקול רם את פרשת השבוע, כולה או חלקה, ולעיתים גם את ההפטרה. בסיום אמירת הברכות שאומר הנער לאחר הקריאה נוהגים להמטיר עליו ממתקים מעזרת הנשים והציבור אף שר לכבודו. נוהגים ששאר העולים לתורה הם בני משפחתו ומכרו של בר המצוה, והם אף מברכים ברכת "מי שברך" מיוחדת לכבודו. על סדרי הקריאה בתורה, על הברכות ועל ההפטרה ראה בכרך השבת, עמ' 213 ואילך.

לאחר שהבן עולה לתורה מברך האב:

ברוך שפטרני מעונשו של זה.

יסוד הברכה הזו [שמקורה במדרש בראשית רבה סג, י] בתפיסה שעד גיל מצוות אחראי האב להתנהגותו של בנו, והוא עלול להיענש על התנהגות לא ראויה של הבן. כאשר נעשה הנער בר מצוה, הוא עצמו אחראי להתנהגותו ולמעשיו שלו, והאב מברך על שזכה להגיע לרגע זה.

דרשה וסעודה

נוהגים שהנער נושא ברבים דרשה בעניין פרשת השבוע, קיום מצוות או נושאים אחרים הקשורים באירוע. וישנם מנהגים שונים בקשר לזמן אמירתה: יש העושים זאת בבית הכנסת, בליל שבת או לפני תפילת מוסף או בקידוש שנערך לאחר התפילה, ויש העושים זאת [גם] במסגרת סעודת מצוה חגיגית בקרב המשפחה והחברים.

ברוך שפטרני: היו פוסקים שסברו כי הנער הוא שצריך לברך ["ברוך שפטרני מעונשו של אבא"], משום שעד כה עשוי היה הבן להיענש על עוונותיו של אביו, ומכאן ואילך הוא עומד ברשות עצמו. ויש הסוברים שברכה זו צריכה להיאמר בשם ומלכות ["ברוך אתה ה' וכו'].]

נישואין

"ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו ... על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד"

[בראשית ב יח, כד].

"כל שאין לו אישה שרוי בלא טובה, בלא עזר, בלא שמחה, בלא ברכה, בלא כפרה ... בלא שלום ... בלא חיים... אף אינו אדם שלם"

[בראשית רבה יז, ב].

ההתקשרות בין איש ואשה כדי ליצור במשותף את התא המשפחתי היא מנקודות הציון החשובות ביותר בחייו של אדם, והטכסים המלווים אותה הם נשגבים ורבי ערך. שיאם בטכס החופה הנערך ברוב עם, אך הוא מלווה בטכסים נוספים, לפניו ולאחריו. סביב טכסים אלו התפתחו מנהגים רבים מאוד בעדות ישראל השונות, ורק חלקם הקטן – בעיקר אלה שהם חובה או מנהג נפוץ – יובאו להלן, ואין לראות בהם אלא את הבסיס שעליו ניתן להוסיף ושאותו ניתן לגוון.

אירוסין

בימי המשנה והתלמוד התקיימו שני טכסים שונים, ובדרך כלל במרחק של כשנה: טכס "האירוסין" שנקרא גם "קידושין" וטכס "הנישואין" שנקרא גם "חופה". בטכס הראשון הוכרו על כוונת בני הזוג להינשא, הכלה נשארה בבית אביה אך נחשבה כמי שהתחייבה להינשא לחתנה [ואם מסיבה כלשהי לא מומש הסכם זה נזקקה הכלה לגט מן המיועד לה]. רק לאחר הטכס השני נכנסה הכלה לבית בעלה ונעשתה לאשתו בפועל. מאז ימי הגאונים היו שאיחדו את שני הטכסים לטכס אחד שנקרא "נישואין" או "קידושין". איחוד זה נעשה ככל הנראה בשל מקרים רבים שבהם נעלם הגבר בין שני הטכסים האמורים לעיל, דבר שהותיר את האשה במעמד של ענוה. מאז ימי הביניים נתקבל לקיים את שני הטכסים יחדיו.

נישואין: המשנה [קידושין א,א] קובעת כי: "האשה נקנית בשלוש דרכים: ... בכסף בשטר ובביאה". הכוונה לשלוש דרכים שונות שבאמצעותן יכולה היתה אשה לעבור מרשות אביה אל רשות הבעל: תשלום של כסף שנותן לה האיש ושהיא מקבלת אותו [והמסומל בטבעת שעונד החתן לכלה], חוזה כתוב שבו מכריז האיש שהוא לוקח לה לאשה [הכתובה], קיום יחסי אישות למטרה מוגדרת זו [דבר המסומל בכניסת הזוג לאחר החופה אל חדר הייחוד].

כשריד וכוכר למנהג הקדום הזה יש הנוהגים שזמן מה לפני החתונה נפגשות שתי המשפחות לשם היכרות, לקביעת סדרי החתונה, כמעין הכרזה ציבורית על רצון הזוג לבוא בברית הנישואין. [יש המכנים טכס זה בשם "אירוסין", אף שאין הוא זהה לטכס האירוסין הקדום שתואר לעיל]. לעיתים נכתבים בהקשר זה גם "תנאים" [שהם פרטי ההתחייבויות הכלכליות של שני הצדדים] ויש הנוהגים לשבור בו צלחת חרס, אות להחלטה שמני וגמור עם הצדדים לקיים את ההסכם: כשם שאי אפשר לתקן את הכלי השבור, כך אי אפשר יהיה להתיר את הקשר בין בני הזוג. ויש אף העורכים לציון האירוע מסיבה חגיגית במסגרת בני המשפחות והחברים.

שבת חתן

בשבת שלפני החופה עולה החתן לתורה [ראה בכרך השבת, עמ' 219] ונהוג שמשליכים עליו ממתקים מעזרת הנשים. בעדות רבות נהוג שהזוג איננו מתראה בשבוע שלפני החופה, ומשום כך נמצאת הכלה בשבת זו עם רעותיה, בעוד יתר בני משפחתה מתארחים בבית החתן [ויש המכנים התאספות זו של נשים בשם "שבת כלה"]. במקומות רבים נערך לאחר תפילת הבוקר קידוש מיוחד לכבוד החתן. בני עדות המזרח מקיימים את "שבת חתן" בשבת שלאחר החתונה, ויש גם מבני אשכנז המחקים מנהג זה.

טבילת הכלה

בערב שלפני החופה [או באחד מארבעת הלילות שקודם לה] טובלת הכלה במקוה טהרה. יש עדות שבהן הולכות עם הכלה קרובותיה ומלוות את הטכס בשירים ובמגדנות. לפרטי הטבילה וברכתה, שאינן שונות עקרונית מכל טבילה שטובלת אשה במקוה, ראה עמ' 248.

מנהגי יום החתונה

תענית חתן וכלה ומתן צדקה

יום החתונה נחשב עבור בני הזוג יום של חשבון נפש וכפרה על העוונות, שבעקבותיו הם פותחים דף חדש בחייהם. בשל כך יש הנוהגים שהחתן והכלה מרבים ביום זה במתן צדקה או אף צמים בו מעלות השחר. ויש הנוהגים שהחתן והכלה מוסיפים לתפילת מנחה שלפני החופה, לאחר הברכה השביעית של תפילת שמונה עשרה [ראה בכרך השבת עמ' 20], קטע זה:

עֲנֵנוּ יְהוָה עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ, כִּי בַצָּרָה גְדוֹלָה אֲנַחְנוּ. אֵל תִּפֶּן אֶל רְשָׁעֵנוּ, וְאֵל תִּסְתֶּר פְּנֵיךְ מִמֶּנּוּ, וְאֵל תִּתְעַלֵּם מִתַּחֲנִנֵּנוּ. הִיָּה נָא קְרוֹב לְשׁוֹעֲתֵנוּ, יְהִי נָא חֶסֶדְךָ לְנַחֲמֵנוּ, טָרֵם נִקְרָא אֱלֹהֶיךָ עֲנֵנוּ, כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר, וְהִיָּה טָרֵם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה, עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֶשְׁמַע, יְשַׁעְיָה סה, כד
כִּי אַתָּה יְהוָה הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה, פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הָעוֹנֶה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּעֵת צָרָה.

וכן הם מוסיפים בסיום תפילת העמידה את הוידוי הנאמר בתפילות יום הכיפורים.

בימים מסוימים בשנה, שיש בהם חגיגות מסוימת, פטורים החתן והכלה מן הצום ומאמירת "עננו":
ראש חודש [פרט לחודש ניסן], ט"ו באב, אסרו חג של שבועות, חנוכה, ט"ו בשבט ובמזאז פורים.
[כידוע אין מקיימים חתונות בדרך כלל בימי חול המועד פסח וסוכות, בימי ספירת העומר ובתקופה שבין י"ז בתמוז לט' באב, ויש בכך מנהגים רבים ושונים].

■ **תפן:** תפנה, תשים לב. **שועתנו:** צעקתנו, תחינתנו. **יהי נא חסדך לנחמנו:** גלה את חסדך בזה שתנחם אותנו [בעקבות תהלים קיט, עו]. **טָרֵם:** לפני. **צוּקָה:** מצוקה.

עננו: קטע זה מתוסף אל תפילת העמידה בימי תענית ציבור [בין תענית קבועה, כגון עשרה בטבת, בין תענית שנקבעה לצורך חד-פעמי כגון עצירת גשמים]. ברכה זו קרויה "ברכת תענית" [תלמוד בבלי, תענית יא ע"ב], חתימתה מובאת בשינוי קל במשנה [תענית ב, ד] ונוסחה בתלמוד הירושלמי [ברכות ד, ג [ח ע"א]]. אמירתה בידי החתן והכלה מצטרפת אל התענית שבה הם שרויים.

וידוי: תפילה המורכבת משתי יחידות מרכזיות וממשפטי קישור, והנאמרת במנחה של ערב יום הכיפורים וכן בכל תפילות היום. עיקרה התוודות על חטאים ומנייתם. היחידה המרכזית הראשונה מונה חטאים בסדר אלפביתי: "אשמנו, בגדנו, גזלנו, דיברנו דופי" וכו'. ביחידה האחרת מובאות בפירוט רב יותר עבירות שונות, בנוסחה קבועה: "על חטא שחטאנו לפניך ב... ועל חטא שחטאנו לפניך ב...", כגון: "על חטא שחטאנו לפניך בזלזול הורים ומורים ועל חטא שחטאנו לפניך בזדון ובשגגה", "על חטא שחטאנו לפניך במשא ובמתן ועל חטא שחטאנו לפניך במאכל ובמשתה", וכן הלאה, באקרוסטיכון אלפביתי כפול. נוסח התפילה מוכר מתקופת הגאונים.

עלייה לקברי אבות

יש הנוהגים לעלות ביום החתונה [או בימים הסמוכים לו] אל קברם של בני משפחה או חברים קרובים, לשם התייחדות עם זכרם של אנשים אהובים, אשר לא זכו לראות את יום החתונה.

חופה וקידושין

אף שלהלכה די בשני עדים כדי לקיים את טכס הקידושין, נתקבל המנהג לערוך אותו ברוב עם ובחגיגות, בנוכחות של לפחות מניין גברים, ובניהולו של רב. הטכס מורכב מחלקים רבים, והעיקריים שבהם הם: חתימת הכתובה, כיסוי הכלה, הצעידה אל החופה והטכס המרכזי שנערך מתחת לה [ברכת האירוסין, ענידת הטבעת, קריאת הכתובה, שבע ברכות, שבירת הכוס]. על אלה נוספו מנהגים רבים, שלא ניתן לפרטם בשל גיוונם הרב.

בשעה שהקהל מתאסף במקום השמחה יושב החתן עם הרב, בני המשפחה הקרובים, חברים ושני אנשים המשמשים כעדים לצורך החתימה על הכתובה. במקביל מקבלת הכלה את פני האורחים. בבוא העת מובל החתן בשירים ובחגיגות בידי שני חוריו [או בידי אביו ואבי הכלה, ובמקרה שאין לו אב או אם – בידי זוג נשוי אחר] אל הכלה כדי לכסות את ראשה בהינזמה. ויש הנוהגים לתת נרות בידי המלווים את הכלה והחתן.

לאחר כיסוי ראש הכלה מובל החתן בשירה ובזמרה אל מתחת לחופה, שהיא סמל לביתו של החתן שאליו תובא הכלה. החופה מורכבת מיריעת בד המתוחה על גבי ארבעה כלונסאות, ויש הנוהגים לכבד אנשים שונים בהזקתם. את החופה נוהגים להציב מתחת לכיפת השמיים, כאות תקווה לקיום הבטחת ה' לאברהם: "כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים" [בראשית כב, יז].

תחינת הכלה

בשעה שהחתן צועד בדרכו לחופה יש כלות הנוהגות לומר את "תחינת הכלה", שהיא בקשה מיוחדת להצלחת הזיווג.

תהלים סח, ז

אַלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בֵּיתָהּ.

■ **מושיב יחידים ביתה:** מקום בית, משפחה, משני אנשים נפרדים [והוא מדרש על פסוק מתהלים סח, ז המתקשר רבות בספרות חז"ל אל מוסד הנישואין כגון תלמוד בבלי, סוטה ב ע"א].

הינזמה: לכיסוי פני הכלה בידי החתן קודם לחופה ניתנו טעמים שונים, כגון שבזה הוא מסמל את החסות שהוא מתכוון לפרוש על רעייתו לעתיד.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדֹמוֹתֵנוּ.

בראשית א, כו

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אוֹתוֹ.

שם א, כז

וַיְבִן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִיאוּהָ אֶל הָאָדָם.

שם ב, כב

וַיִּבְרָךְ אוֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ.

שם א, כח

אֵתָּה הוּא יְהוָה הָאֱלֹהִים, הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא. אֵתָּה עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֵת

הָאָרֶץ. אֵתָּה הוּא יוֹצֵר הָאָדָם, וְנִפְתַּח בּוֹ רוּחַ וּנְשָׁמָה, וּבָרָאתָ אִישׁ וְאִשָּׁה, וְרָשְׁמַת בָּהֶם

שִׁמְךָ הַקָּדוֹשׁ – יוֹד בְּאִישׁ וְהוּא בְּאִשָּׁה, לְמַעַן דַּעַת וּלְלַמֵּד אוֹתָם לֵאמֹר: זָכוּ שְׂכִינָה

בֵּינֵיהֶם. לִכֵּן אֲנִי הַפֶּלֶא הַנִּצָּצֶת לְפָנֶיךָ הַיּוֹם, יְהוָה הָאֱלֹהִים אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים, הַמוֹכֶנֶת

וּמְזַמֶּנֶת בַּקְדוּשָׁה וּבִטְהָרָה כְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ לְהַכִּנֵּס לַחֲפָה עִם הַחֲתָן בְּעַלִּי.

הִנְנִי מַפְלֵת תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים לְפָנֶיךָ כְּסֵא כְבוֹדְךָ בָּעֵת וּבַעֲוֹנָה הַזֹּאת, שְׂאֵתָּה מוֹחֵל לִי

וּלְבַעֲלִי עַל עֲוֹנוֹתַי וְחַטָּאוֹתַי וְאֲשַׁמּוּתַי, כְּכַתוּב: מִצָּא אִשָּׁה מִצָּא

משלי יח, כב

טוֹב וַיִּפֶּק רָצוֹן מִיְהוּדָה, וְעֲוֹנוֹתַי מִתְּפַקֵּקִין עַל יְדֵי תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְחֶפֶז.

וַיְהִי לְרָצוֹן אֲמִרִי פִּי וְהִגִּינוּ לְבִי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגֹאֲלִי. אָמֵן.

תהלים יט, טו

לאחר מכן מובלת הכלה בשירה ובזמרה אל החופה בלוויית הוריה [או אמה ואם החתן, ובמקרה

שאין לה אם או אב – בידי זוג נשוי אחר], ונהגים שהכלה ומלוותיה סובבות את החתן מתחת

לחופה שלוש או שבע פעמים. לבסוף ניצבת הכלה לימינו של החתן. גם הוריהם של בני הזוג,

וכן הרב ושני עדים, עומדים מתחת לחופה.

בצלמו: ראה להלן עמ' 34. **ונפתח:** הכנסת [”ויפח באפיו נשמת חיים” בראשית ב, ז]. **שמך הקדוש:** שם ה'

הנוצר מן האותיות יו”ד וה”א. למילים ”איש” ו”אשה” משותפות האותיות אל”ף ושי”ן, והשוני שביניהן מתבטא

בהוספת האות יו”ד אל ”איש” וה”א אל ”אשה”. כך נראה כאילו חולק שם ה' בין השניים. **זכו וכו':** רמז למסורת

בתלמוד הבבלי [סוטה יז ע”א] הבנויה על האמור לעיל: ”איש ואשה: זכו – שכינה ביניהם, לא זכו – אש אוכלתם”.

כשהם צדיקים, בעלי זכויות – משרה עליהם ה' את שכינתו והזיווג עולה יפה, אבל אם לא זכו – מסלק ה' את שמו

מביניהם ולא נותרת אלא ”אש” המכלה אותם. **ויפק רצון מה':** ה' ימלא את כל רצונו. **מתפקקין:** מתמוטטים

ונעלמים [והוא מדרש על ”ויפק” שבפסוק ממשלי ומקורו בתלמוד הבבלי, יבמות סג ע”ב]. **הגיון לבני:** מחשבותי.

ברכות האירוסין

הרב לוקח גביע מלא יין בידו ומברך בקול רם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
הָעֲרִיּוֹת, וְאָסַר לָנוּ אֶת הָאֲרוּסוֹת, וְהִתִּיר לָנוּ אֶת הַנִּשְׁוָאוֹת לָנוּ עַל יְדֵי חֲפָה
וְקִדּוּשֵׁין. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חֲפָה וְקִדּוּשֵׁין.

החתן והכלה שותים מן היין [ונוהגים שאם הכלה היא שמשקה את בתה מן הגביע], ולאחר מכן מזמין הרב את העדים לבחון יחד עמו את הטבעת ולוודא שערכה יותר מ"שוה פרוטה" ושהיא אכן רכשו של החתן.

החתן עונד את הטבעת על אצבע יד ימינה של הכלה [היא האצבע הסמוכה לאגודל] ואומר:

הֲרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי בְּטַבַּעַת זוֹ בְּדַת מִשָּׁה וְיִשְׂרָאֵל.

ונוהג שהעדים והרב מכריזים בקול רם "מקודשת, מקודשת".

■ **עריות:** שורה של איסורים על קיום יחסי אישות בין בני משפחה או בין אשה נשואה למי שאינו בעלה [ויקרא פרקים יח-כ]. ■ **הארוסות:** אשה שגבר אירס לו, אסורה עליו ליחסי אישות עד לנישואין.

■ **מקדשת:** מובדלת, נפרדת ומיועדת. ■ **כדת משה:** כמצוה לקדש אשה בכסף. ■ **וישראל:** כמנהג ישראל לממש מצוה זו של התורה על ידי מתן טבעת.

ברכות האירוסין: שתי ברכות הן: הראשונה על היין, כיוון שעומדים לשתות ממנו, והשנייה על האירוסין. ברכה שנייה זו נזכרת [בשינויים קלים] בתלמוד הבבלי כתובות ז ע"ב. יש רואים ברכה זו כברכה על קיום מצוות אירוסין [על ברכות המצוות בכלל ראה עמ' 247], והיא צריכה היתה להיאמר בפי החתן, אלא שהרב משמש לו כאן כשליח. הברכה משבחת את ה' על שקידש את עם ישראל בצוותו אותם על העמדת שלושה מרכיבים במערכת שבינו לבינה: שניים אסורים [עריות, ארוסות] ואחד מותר [הנשואות כדין]. **הרי את וכו':** בתלמוד הבבלי [קידושין ה ע"ב] מופיעה הנוסחה "הרי את מקודשת" שאומר הבעל כשהוא מקדש את אשתו בכסף. הנוסחה בניסוח שלפנינו ידועה רק מימי הביניים.

הכתובה

הרב [או מי שמכובד לעשות זאת] קורא את הכתובה [ויש שקוראים רק חלקים ממנה או קוראים אותה או את חלקיה בעברית]. וזו פתיחתה של הכתובה בתרגום לעברית [התאריכים והשמות נקבעים, כמובן, על פי העניין]:

בְּסִימֵן טוֹב וּבְמִזֵּל טוֹב. בְּ[שִׁישִׁי] בְּשַׁבָּת [ד'] לְחֹדֶשׁ [תמוז] שְׁנַת חֲמִשָּׁת אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת
[חמישים ותשע] לְבְרִיאת הָעוֹלָם, לְמִנְיֵן שָׁאֲנוּ מוֹנִים פֹּה [ירושלים עיר הקודש], אָנוּ
עֲדִים אֵינָהּ [שם החתן: פלוני בן אלמוני] אָמַר לָזוּ [שם הכלה: פלונית בת פלוני] הֲיִי לִי
לְאִשָּׁה כְּדַת מִשָּׁה וְיִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֶעֱבֹד וְאֶכְבֵּד וְאֶזְוֶן וְאֶפְרָנס וְאֶכְלָכֵל וְאֶכְסֶה אוֹתָהּ,
כְּמִנְהַג בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָעוֹבְדִים וּמְכַבְּדִים וְנֹנִים וּמְפָרְנִים וּמְכַלְכְּלִים וּמְכַסִּים אֶת
נְשׁוֹתֵיהֶם בְּאֻמְנָה.

■ **בשבת:** בשבוע. **אזון:** אאכיל. **ואכסה:** אלביש. שתי חובות אלו המוטלות על הבעל נלמדו משמות כא, י.

הכתובה: שטר התחייבות שנתן הבעל לאשתו ובו מפורטות חובותיו כלפיה בחייהם המשותפים, או במקרה של פירוק הנישואין מחמת גירושין או פטירת הבעל. הכתובה מנוסחת בלשון הארמית, לשון העם של תקופת חז"ל וימי הגאונים. כיום יש לה נוסח קבוע, שנוצר במהלך הדורות, ושבתוכו משלבים במקומות מוגדרים מראש, את שמות החתן, הכלה והעדים וכן סכומי כסף שונים [מרביתם קבועים]: הנדוניה שהביאה עמה הכלה מבית אביה, הסכום שתקבל בשעת פירוק הנישואין וכיצוא באלה. לנושא הכתובה [ולנושאים קרובים] מוקדשת מסכת "כתובות" שבמשנה, ולפי חז"ל התקנת הכתובה מיוחסת לשמעון בן שטח, בן המאה הראשונה לפני הספירה. התלמוד הבבלי [כתובות לט ע"ב] מסביר את תקנת הכתובה – "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה": החובות הכספיים הכרוכים בגירוש האשה יביאו את הבעל למחשבה שנייה קודם שהוא יחליט לגרש את אשתו. נוסח דומה לנוסח הכתובה המקובל היום מוכר כבר בשלהי תקופת הגאונים. בימינו הכתובה היא בעיקר ביטוי סמלי להתחייבותיו של הבעל כלפי אשתו, ואין לה משמעות מעשית, שכן התפתחויות הלכתיות במהלך הדורות העמידו את מערכת היחסים הממוניים שבין בני הזוג על יסודות אחרים.

ולאחר פירוט הצדדים הכספיים של ההתקשרות בין בני הזוג והערבויות שנותן החתן לקיום ההתחייבויותיו מסתיימת הכתובה במילים:

וְהִכָּל שְׁרִיר וְכָרִיר וְקָיָם.
נָאוּם [פלוגי בן אלמוני] – עַד.
נָאוּם [אלמוני בן פלמוני] – עַד.
גַּם אֲנִי הֶחֱתֵן מוֹדָה עַל כָּל הַנִּזְכָּר לְעִיל,
וּבִאֲתִי עַל הַחֲתוּם בַּיּוֹם הַנִּזְכָּר לְעִיל: [חתימת החתן]

החתן מוסר את הכתובה לכלה [ונוהגים לעשות זאת ביד ימין, סימן להצלחה] וזו מוסרת אותה למשמרת לאמה.

ברכות הנישואין

ממלאים את הגביע יין והרב אומר את הברכות הבאות [ויש הנוהגים לחלק אותן בין אנשים שונים, כדי לכבדם]. הציבור עונה "אמן" בסוף כל ברכה ויש הנוהגים להצטרף בשירה בחלקים שונים של ברכות אחדות:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהִכָּל בָּרָא לְכַבּוֹדוֹ.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, יוֹצֵר הָאָדָם.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצִלְמֵ

שריר: בעל תוקף, ודאי. **נאום:** דבר. **מודה:** מסכים ומכיר באמיתות הדברים. ■ **שהכל ברא לכבודו:** בריאת היקום כולו מודיעה את כבודו של ה'. **בצלמו וכו':** כפי שנאמר בבריאת האדם "ויברא אלהים את האדם בצלמו" [בראשית א, כז]. כדי להרחיק את המחשבה שלה ישנה דמות אדם, מודגש שהאדם הוא רק "צלם דמות תבניתו" של האל.

ברכות הנישואין: ברכה על היין [שעומדים לשתות ממנו] ועוד שש ברכות, הקרויות "ברכת חתנים" או "שבע ברכות" והמופיעות בתלמוד הבבלי [כתובות ז ע"ב – ח ע"א]. על פי מסורת מימי הגאונים נהגו בארץ ישראל לברך שלוש ברכות בלבד. דומה שהכוונה לברכות הרביעית, החמישית והשישית שבנוסח שלפנינו. שלוש ברכות אלה בנויות כחטיבה סגורה אחת וכוללות את שלושת הנושאים המרכזיים של ברכות הנישואין: בריאת האדם, שמחת ירושלים ושמחת הזוג. הברכה הרביעית גם

דְּמוּת תִּבְנִיתוֹ, וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיָן עַד. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, יוֹצֵר הָאָדָם.
שׁוֹשׁ תִּשִּׁישׁ וְתַגִּל הָעֵקֶרָה בְּקִבוּץ בְּנֵיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ,
מְשַׁמֵּחַ צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ.

שִׁמְחַת תְּשַׁמַּח רַעִים הָאֲהוּבִים בְּשִׂמְחָה יְצִידָהּ בְּגֵן עֵדֶן מִקֶּדֶם. בְּרוּךְ אַתָּה
יְיָ, מְשַׁמֵּחַ חֲתָן וְכֻלָּהּ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּרָא שְׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה, חֲתָן
וְכֻלָּהּ, גִּילָה, רִנָּה, דִּיצָה וְחִדּוּהָ, אֶהְבָּה וְאַחֲוָה, וְשָׁלוֹם וְרַעוּת. מְהֵרָה יְיָ
אֱלֹהֵינוּ יִשְׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַיִם קוֹל שְׁשׁוֹן
וְקוֹל שִׂמְחָה, קוֹל חֲתָן וְקוֹל כֻּלָּהּ, קוֹל מְצַהֲלוֹת חֲתָנִים מִחֻפָּתָם וְנָעָרִים
מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מְשַׁמֵּחַ הַחֲתָן עִם הַכֻּלָּה.

בני הזוג לוגמים מן היין [וכאן החתן-הבעל הוא שמשקה את הכלה-אשתו].

ממנו: מצלעו של האדם הראשון. **בנין עדי עד:** כינוי לחוה [בעקבות הפסוק: "ויבן ה' אלהים את הצלע ... לאשה [בראשית ב, כב]]. הזיווג הראשון הוא היסוד ליצירת המין האנושי מאז ולתמיד. שוש תשיש ותגל העקרה: תגרום לשמחתה של ירושלים [המכונה "עקרה" בעקבות ישעיהו נד, א]. **בבניה:** על ידי חזרת בניה אליה. **רעים האהובים:** החתן והכלה. **כשמחך וכו':** כפי ששימחת את האדם הראשון כשהבאת אליו את חוה [והוא הרחבה מדרשית של המסופר בבראשית ב, כג]. **דיצה:** שמחה. **מצהלות:** עליזות. **משתה נגינתם:** סעודה חגיגית המלווה במנגינות.

חופפת לשלישית [שתיהן נחתמות ב"יוצר האדם"] ואילו החמישית והשישית מקבילות לשביעית [בעניין שמחת ירושלים ושמחת חתן וכלה]. בצורתן הנוכחית עולה משבע ברכות הנישואין תמונה זו: שהכל ברא לכבודו: ברכה על עצם התאספות האנשים לשמחת ציבור. ריבוי המשתתפים הוא ביטוי להתגלות כבוד ה' בעולמו. יוצר האדם: ברכה על יצירת האדם הראשון, כמעין מבוא לברכה הבאה המדברת על יצירת חוה, בת זוגו. אשר יצר את האדם בצלמו וכו': ברכה על בריאת האשה ועל יצירת הקשר הראשון שבינו לבניה. שוש תשיש וכו': אין שמחה שלמה כל עוד ירושלים עומדת בחורבנה, ועל כן מבקשת ברכה זו על קימום העיר ותושביה, שכן שמחת הפרט תלויה ונובעת גם משמחת הכלל. שמח תשמח וכו': ברכה המבקשת שהשמחה תשרה בחיי הזוג. אשר ברא ששון ושמחה וכו': הברכה האחרונה חוזרת ומסכמת את נושאיהן של כל הברכות הקודמות לה: הבראה, שמחת ירושלים, שמחת החתן והכלה.

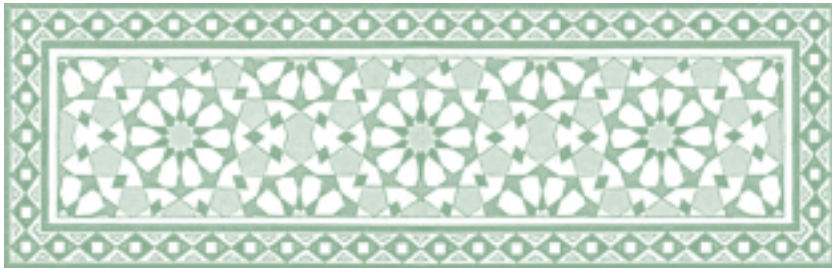
הציבור כולו שר [ויש נוהגים שרק החתן אומר זאת]:

אִם אֲשַׁכְּחֶךָ יְרוּשָׁלַם, תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבֶּק לְשׁוֹנִי לַחֲכִי אִם לֹא אֲזַכְּרֶכִּי,
אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחָתִי.

תהלים קלז, ה-ו

החתן שובר ברגלו כוס זכוכית, ובוזז תם טכס החופה.

הציבור מלווה בשירה ובריקודים את הזוג הצועד אל חדר שהוכן לכך מראש, הוא "חדר הייחוד".
בחדר זה שוהים השניים זמן מה [ואם צמו – הם שוברים בו את צומם], בשעה ששני עדי הקידושין
ממתינים להם מחוץ לחדר. לאחר מכן חוזרים העדים ובני הזוג אל אולם השמחה.

סעודת החתונה היא סעודת מצוה, הנפתחת בנטילת ידיים ובברכת "המוציא" [ראה עמ' 153] ונחתמת
בטכס חגיגי של ברכת המזון. במהלך הסעודה מקיימים את המצוה לשמח חתן וכלה על ידי ריקודים,
שירה, נאומי ברכה וכל כיוצא באלה. ויש הנוהגים לומר גם דברי תורה ודרשות ולהזמין עניים
להשתתף בסעודה.

■ **תשכח ימיני:** יד ימין, המבטאת חוזק, תיבש ותאבד את כוחה. **תדבק לשוני לחכי:** כושר הדיבור ילקח ממני.
אעלה וכו': בתחילת כל שמחה שאערוך אזכור את ירושלים.

אם אשכחך: בצד שבירת הכוס, זכר לחורבן ירושלים, נאמרת השבועה ששבעו גולי בבל לאחר חורבן
בית המקדש הראשון לזכור את ירושלים החרבה בכל שמחה.

חדר הייחוד: אחת מדרכי קניין האשה בתקופת המשנה [קידושין א,א] היתה קיום יחסי אישות, מתוך
מטרה מוצהרת ומודעת של שני הצדדים שמעשה זה ישמש כקניין. כניסת בני הזוג לחדר שבו הם
מצויים לבדם היא גלגול וסמל למנהג קדום זה.

זימון וברכת המזון לסעודת החתונה

זימון:

המזמן נוטל גביע מלא ביין בידו ואומר: **רבותי, נברך.**

והציבור עונה: **יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם.**

המזמן חוזר ואומר: **יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם.**

דוי הסר וגם חרון ואז אלם בנשיר ירן.

נחנו מעגלי צדק שעה ברכת בני אהרן.

ברשות [החתן / הכלה / הכהנים / מרנן ורבנן ורבותי / חברים וכו'] **נברך**

אלהינו שהשמחה במעונו ושאלנו משלו ובטובו חיינו.

ברוך אלהינו שהשמחה במעונו, שאלנו משלו ובטובו

חיינו.

והמזמן חוזר ואומר: **ברוך אלהינו שהשמחה במעונו, שאלנו משלו ובטובו**

חיינו.

ומברכים את ברכת המזון בנוסח המקובל [ראה עמ' 174]. לאחר סיום הברכה, מוזנים יין לגביע

■ **דוי:** צער. **חרון:** כעס. **ואז אלם וכו':** יתרפא ממומו ויזמר [בעקבות ישעיהו לה, ו]. **נחנו מעגלי צדק:** הובל אותנו בדרכים ישרות [בעקבות תהלים כג, ג]. **שעה:** הקשב, הטה אזנך. **בני אהרן:** הכהנים, המברכים תדיר את העם [ראה עמ' 19]. **השמחה במעונו:** מי ששמחה מלאה ושלמה מצויה רק לפניו [והוא חולק אותה עם האדם ביום החתונה].

זימון: ראה עמ' 175. בשמחת הנישואין נוסף לזימון פיוט קצר, וכן מוסיפים את המילים "השמחה במעונו" למשפט "נברך/ברוך ... שאלנו משלך". מילים אלו נזכרות בהקשר לברכות הנישואין כבר בתלמוד הבבלי [כתובות ח ע"א].

דוי הסר וכו': פיוט קצר שנתחבר בידי דונש בן לברט [ספרד, המאה העשירית]. שם המחבר בא באקרוסטיכון בראשי הטורים.

שני, בעוד הגביע הראשון נותר אצל המזמן. הגביע השני מוחזק בידי מי שמברך את שש הברכות הבאות [ונוהגים לחלק את אמירתן בין אנשים שונים, ועל כן מועבר הגביע מיד ליד]:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַכֹּל בְּרָא לְכָבוֹדּוֹ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, יוֹצֵר הָאָדָם.

**בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ בְּצִלְמֵ
דְּמוּת תְּבִנְתּוֹ, וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיָן עַדִּי עַד. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, יוֹצֵר הָאָדָם.**

**שׁוֹשׁ תְּשִׁישׁ וְתִגַּל הָעֵקֶרָה בְּקִבוּץ בְּנֵיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,
מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבִנְיָהּ.**

**שִׂמַּח תְּשַׂמַּח רַעִים הָאֲהוּבִים בְּשִׂמְחָהּ יִצְרָךְ בְּגֵן עֵדֶן מִקֶּדֶם. בְּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה, מְשַׂמֵּחַ חֲתָן וְכֻלָּהּ.**

**בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בְּרָא שָׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה, חֲתָן
וְכֻלָּהּ, גִּילָהּ, רִנָּה, דִּיצָה וְחִדּוּהָ, אֲהָבָה וְאַחֻזָּה, וְשָׁלוֹם וְרַעִיּוּת. מִהֲרָה יְהוָה**

**אֱלֹהֵינוּ יִשְׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחוּצוֹת יְרוּשָׁלַּיִם קוֹל שָׁשׂוֹן
וְקוֹל שִׂמְחָה, קוֹל חֲתָן וְקוֹל כֻּלָּהּ, קוֹל מְצֻהָלוֹת חֲתָנִים מִחֻפָּתָם וּנְעָרִים
מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְשַׂמֵּחַ הַחֲתָן עִם הַכֻּלָּה.**

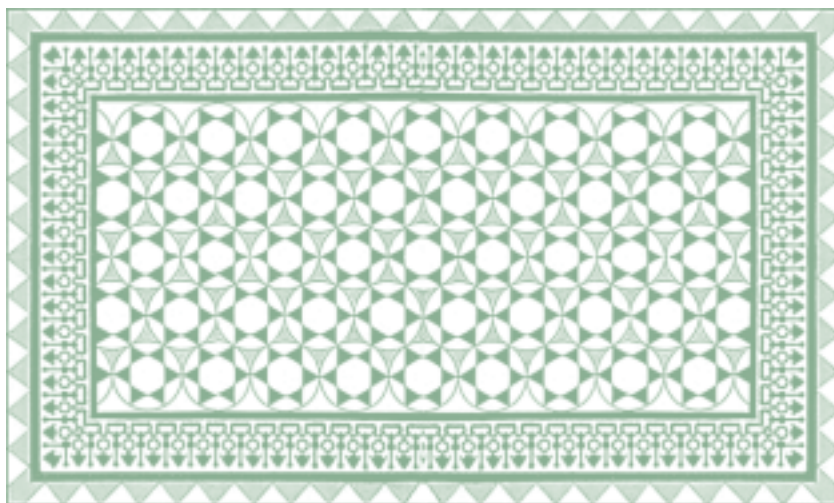
גביע היין השני מוצב ליד מי שאמר את הזימון שבראש ברכת המזון, והוא מברך על גביע היין הראשון שנותר כל העת ברשותו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

הוא שותה מגביע זה. לאחר מכן מוזגים מעט יין מן הגביע השני אל הראשון ושבים ומוזגים מעט יין מן הגביע הראשון לשני. אחד מן הגביעים ניתן לחתן והאחר לכלה והם שותים מהם. ונוהגים שגם שאר הסועדים לוגמים מן היין.

שבעת ימי המשתה

השבוע הראשון שלאחר החתונה – הפותח את "ירח הדבש" – הינו בעל אופי חגיגי ומיוחד, ויש המכנים אותו "שבוע שבע הברכות". יש הנוהגים לערוך לכבוד הזוג החדש סעודות חגיגיות במסגרות שונות [משפחה, חברים וכו']. לכל אחת מסעודות אלה יש להזמין לפחות אדם אחד, שלא השתתף בחתונה או באחת מן הסעודות של ימי המשתה. אדם זה מכונה "פנים חדשות" [אך בשבת אין חובה באדם כזה, כיוון שהשבת נתפסת כממלאת תפקיד זה]. הברכות הנאמרות בראש הסעודה ובסופה זהות לברכות המקיפות את סעודת החתונה [נטילת ידיים, "המוציא", זימון מיוחד, ברכת המזון, שבע ברכות ו"בורא פרי הגפן" היא השביעית שבהן], שתייה משתי כוסות יין. ראה לעיל, עמ' 37 ואילך.

אבלות

"וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה"

[קהלת יב, ז].

"אלהי נשמה שנתת בי טהורה, אתה יצרתה בי, אתה נפחתה בי, ואתה משמרה בקרבי, ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא"

[תלמוד בבלי, ברכות ס ע"ב].
"אחינו המיוגעים, המדוכאים באבל הזה, תנו לבבכם לחקור את זאת: זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית. רבים שתו, רבים ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים. אחינו, בעל נחמות ינחם אתכם. ברוך מנחם אבלים"

הדת היהודית אינה רואה את קץ החיים כחידלון מוחלט אלא כשלב של מעבר מעולם החומר אל הוויה אחרת, אשר זכתה במחשבה העממית ובמחשבתם של הוגים לכינויים שונים כגון העולם הבא, עולם האמת, הישארות הנפש, חיי הנצח, גן עדן וכל כיוצא בהם. בצד אמונה זו על מעבר מהוויה להוויה, המתרחש בעת מותו של כל יחיד ויחיד, ניצבת תפיסה עתידית המתייחסת לאומה כולה: בסופה של ההיסטוריה תחל תקופה חדשה ובמסגרתה יקומו המתים לתחייה. העצב והכאב על פטירת אדם הם גם הזדמנות לעשיית חשבון נפש של החיים, ולשני נושאים אלה ניתן ביטוי בתפילות ובטכסים רבים, הנערכים בחוג בני משפחתו וידידיו של הנפטר במעגלים הולכים ומתרחבים: טכס הלוויית המת, שבוע האבל הראשון ["השבועה"], שלושים הימים הראשונים שלאחר הלוויה ["השלושים"], שנת האבל הראשונה, ולאחר מכן שנה אחר שנה ביום הויכרון השנתי. שלבים אלה אמורים להתאים לתהליך הסתגלותם של האבלים אל אובדנם, ולסייע להם בהתמודדות עם מצבם החדש.

בעקבות דיני הכהנים בספר ויקרא פרק כ"א נקבע בסופו של דבר בהלכה, כי חובה על אדם להתאבל על שבעה מקרוביו: אב ואם, אח ואחות, בן [או בת] זוג, בן ובת. האבלות על ההורים נמשכת שנה, ואילו על שאר קרובים היא נמשכת שלושים יום בלבד.

הדינים והמנהגים הקשורים בסוגיה זו – החל באמירת וידוי בידי הגוסס, המשך במצב של "אנינות" שבו מצויים האבלים בין הפטירה לקבורה, וכלה בתום שנת האבל הראשונה – הם רבים ביותר, מורכבים ומגוונים עד מאוד, ודומה שענייני אבלות הם מן התחומים ההלכתיים שנותרו פתוחים וגמישים, כדי לתת ביטוי אישי לכל אבל ואבל. להלן הבאנו רק את עיקרי הדברים הכרוכים בטכסטים ובטכסים, ולא עסקנו במנהגים רווחים שונים, שהם דברים שאין להם שיעור.

ברכת דיין האמת

השומע לראשונה על פטירת אדם מברך:

פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, דִּין הָאֱמֶת.

טכס לוויית המת

הבאת אדם לקבר ישראל נחשבת כמצוה גדולה: השבת הנפטר אל האדמה שממנה נברא בצורה מכובדת, וסמוך לפטירתו ככל האפשר. השתתפות בטכס הקבורה נחשבת כ"חסד של אמת", מעשה חסד שאין עמו כל מחשבה על תמורה אפשרית. מאז ימי הביניים נמסרה מלאכת הקבורה לאנשים שזה תפקידם, המכונים חברי "חברא קדישא" [=החברה הקדושה]. הם מטפלים בטהרת המת, בעטיפתו בתכריכים, בהכנת הקבר ובשאר צרכי הקבורה, ואף בניהול טכס הקבורה ובהחזקת בתי הקברות.

בבית הלוויות

נהוג שאיש החברא קדישא קורע בעזרת סכין קריעה קטנה בדש בגדו של כל אבל ואבל [על אב ואם קורעים בצד שמאל ועל שאר קרובים בצד ימין], והאבל מברך:

פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, דִּין הָאֱמֶת.

ומגדילים את הקרע על ידי משיכת הדש הקרוע כלפי מטה.

וידוי: ראיית המוות כשלב של סיום וסיכום החיים – שבמסגרתו נותן האדם גם דין וחשבון על מעשיו – הצמיחה את המנהג שהנוטה למות מתוודה על חטאיו ומבקש שהמוות יכפר עליהם. מנהגים שונים התהוו באשר לקטעים הנאמרים במסגרת הידוי, מהם קצרים ומהם ארוכים יותר. כגון: "מודה אני לפניך, ה' אלהי ואלהי אבותי, שרפואתי ומיתתי בידך. יהי רצון מלפניך, שתרפאני רפואה שלמה, ואם אמות – תהא מיתתי כפרה על כל חטאים, עוונות ופשעים שחטאתי ושעוויתי ושפשעתי לפניך. ותן חלקי בגן עדן, וזכני לעולם הבא, הצפון לצדיקים". ויש המציעים לומר גם את וידוי יום הכיפורים [ראה גם לעיל, עמ' 29], פרקי תהילים שונים, פסוקי "שמע ישראל" ועוד כיוצא בזה.

ברוך דין האמת: המשנה [ברכות ט, ה] קובעת ש"חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה", והוא ביטוי לרעיון כי כל גורל האדם נובע ממקור אחד, וכי עליו להכיר בזה הן ברגעי שמחה הן ברגעי

הטכס בבית הללויות כולל אמירת הספדים, העוסקים בשבח הנפטר ובפועלו, קטעי משנה ותפילה הנאמרים מפי עורך הללויה, וכן [אם יש מניין] "קדיש יתום". ויש נוהגים שעורך הללויה פותח ואומר:

עֲקֵבְיָא בְּזִמְהֵלְלָאֵל אוֹמֵר: הִסְתַּכֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים וְאֵי אַתָּה
בָּא לִידֵי עֲבָרָה: דַּע מַאֲזֵן בָּאתָ, וְלֵאֲזֵן אַתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֲתִיד לִתֵּן
דִּין וְחֶשְׁבוֹן. מַאֲזֵן בָּאתָ – מִטְּפָה סְרוּחָה. וְלֵאֲזֵן אַתָּה הוֹלֵךְ – לְמָקוֹם עֶפֶר,
רָמָה וְתוֹלְעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עֲתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבוֹן – לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי
הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא.

וממשיכים באמירת צידוק הדין [ויש נוהגים לומר רק את ארבעת המשפטים האחרונים, החל ב"גדול העצה"]:

הַצּוֹר תָּמִים פָּעָלוֹ, כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט, אֵל אֱמוּנָה וְאֵין
עוֹל, צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא.
הַצּוֹר תָּמִים בְּכָל פֶּעַל, מִי יֹאמֶר לוֹ מָה תִּפְעֹל, הַשְׁלִיט
בְּמִטָּה וּבְמַעַל, מִמֵּית וּמַחֲיָה, מוֹרִיד שָׁאוֹל וְיַעַל.

שמואל-א ב, ו

■ **הסתכל:** שים את לבך. **ואי אתה בא לידי עברה:** וכך לא תגיע לחטוא. **לתן דין וחשבון:** לפרט, להסביר ולהצדיק כל שעשית בימי חיך. **טפה סרוחה:** כינוי לזרע, טרם התהוות העובר. **רמה ותולעה:** הרמשים הניזונים מגופת הנפטר.

■ **הצור תמים וכו':** ופירוש הפסוק כולו – ה' וכל מעשיו הם צודקים וישרים, ואין בהם כל פגם. **פעל:** מעשה. **מי יאמר וכו':** מי יוכל להורות לו כיצד לנהוג או לדרוש ממנו דין וחשבון? **במטה ובמעל:** בארץ ובשמים.

צער וכאב. נוסח הברכה מצוי אף הוא במשנה [שם ט, ב]. "דיין האמת" הוא מי שמשפטו צדק, והאדם השומע בשורה רעה מצדיק עליו את הדין: כך קבע ה' ואין לערער על החלטתו.

הספדים: בזמנים מיוחדים – המתאפיינים באווירה של שמחה – נוהגים שלא להספיד, ואלה הם: ראשי חודשים, חנוכה ופורים, כל חודש ניסן וכל חודש תשרי, וכן בשלושה-עשר הימים הראשונים של חודש סיוון. ויש הנוהגים להמיר את ההספדים בימים אלה בדברי פרידה קצרים מן הנפטר.

צידוק הדין: המנהג לומר תפילה שבה מקבלים עליהם האבלים את גזירת ה' ומודים בצדקתה מתועד כבר בתלמוד הבבלי [עבודה זרה יח ע"א]. הפסוקים המצוטטים שם היוו את היסוד לתפילה כפי שהיא לפנינו, המצויה בנוסח דומה בספרות הגאונים. נוהגים לא לומר תפילה זו בימים שבהם אין מספידים.

הצור תמים בכל מעשה, מי יאמר אליו מה תעשה, האומר ועשה, חסד חנם לנו תעשה, ובזכות הנעקד בשעה, הקשיבה ועשה. צדיק בכל דרכיו הצור תמים, ארך אפים ומלא רחמים, חמל נא וחוס נא על אבות ובנים, כי לך הסליחות והרחמים.

צדיק אתה יהוה להמית ולהחיות, אשר בידך פקדון כל רוחות, חלילה לך זכרוננו למחות, ויהיו נא עיניך ברחמים עלינו פקוחות, כי לך, אדון, הרחמים והסליחות.

אדם אם בן שנה יהיה, או אלה שנים יחיה, מה יתרון לו, כלא היה יהיה, ברוך דין האמת, ממית ומחיה.

ברוך הוא, כי אמת דינו, ומשוטט הכל בעינו, ומשלים לאדם חשבונו ודינו, והכל לשמו הודיה יתנו.

ידענו יהוה כי צדק משפטך, תצדק בדברך ותזכה בשפטך, ואין להרהר אחר מדת שפטך, צדיק אתה יהוה, וישר משפטך.

תהלים קיט, קלז

דין אמת, שופט צדק ואמת, ברוך דין האמת שכל משפטיו צדק ואמת. נפש כל חי בידך, צדק מלאה ימינה וידך, רחם על פליטת צאן ידך, ותאמר למלאך הרף ידך.

גדל העצה ורב העלילה, אשר עיניך פקחות על כל דרכי

ירמיה לב, יט

חסד חנם: חסד הנעשה למי שאינו ראוי לו. **הנעקד כשה:** יצחק [כמסופר בסיפור העקידה]. **ארך אפים:** סבלן. **חמל:** רחם. **פקדון כל רוחות:** כל הנשמות מסורות בידי ה'. **זכרוננו למחות:** למחוק את שמנו [מעל פני האדמה], להמית. **יתרון:** תועלת, רווח. **משוטט הכל בעינו:** אין דבר הנסתר ממנו [בעקבות זכריה ד, י]. **חשבוננו ודינו:** על פי הדין וחשבון שנותן האדם לפני ה' על מעשיו. **תזכה:** תהיה זכאי. **להרהר:** להטיל ספק. **מדת שפטך:** מידת הדין. **ימינה וידך:** שתי ידיך, כל מהותך. **פליטת צאן ידך:** שארית עמך [נ"צאן ידך] הוא כינוי לעם ישראל על פי תהלים צה, ז. **ותאמר למלאך כו':** אמור למלאך המוות שלא ישלח בנו את ידו [בעקבות שמואל-ב כד, טז]. **גדל העצה ורב העלילה:** מי שתוכניתו מופלאה ומעשיו עצומים.

בְּנֵי אָדָם, לְתֵת לְאִישׁ בְּדַרְכּוֹ וּכְפָרִי מַעַלְלָיו.

תהלים צב, טז

לְהַגִּיד כִּי יֵשֶׁר יְהוָה, צוּרֵי וְלֹא עוֹלָתָהּ בּוֹ.

איוב א, כא

יְהוָה נָתַן, וַיהוָה לָקַח, יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרָךְ.

תהלים עח, לח

וְהוּא רַחוּם, יִכְפֹּר עוֹן וְלֹא יִשְׁחִית, וְהִרְבָּה לְהַנְשִׁיב אָפּוֹ, וְלֹא

יַעֲרִיר כָּל חַמָּתּוֹ.

האבלים אומרים קדיש יתום:

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן].

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן].

בחיכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן].

קדיש יתום

יִתְגַּדַּל וַיִּתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

האבלים

אָמֵן.

קהל

בְּעֻלְמָא דִּי בְרָא כְרֻעֻתָהּ, וַיְמַלִּיךְ
מַלְכוּתָהּ וַיַּצְמַח פְּרָקְנָהּ וַיִּקְרַב מְשִׁיחָהּ.

האבלים

אָמֵן.

קהל

בְּחַיֵּינוּ וּבְיוֹמֵינוּ וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בְּעֻלְמָא וּבְזִמְנָא קָרִיב,
וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרָךְ לְעֻלָּם
וּלְעֻלְמֵי עֻלְמֵיָא.

קהל ואבלים

יִתְבָּרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרַומֵם
וַיִּתְנַשֵּׂא וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה וַיִּתְהַלַּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

האבלים

אָמֵן.

קהל

וכפרי מעלליו: על פי תוצאות התנהגותו. ולא עולתה בו: אין בו כל רע. ולא ישחית: לא ישמיד [את החוטא]. והרבה להשיב אפּו: מרבה לשכך את כעסו. יעיר: יעורר, ישלח.

קדיש יתום: ראה בכרך השבת, עמ' 205.

למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי
תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן].

יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.

[אמן].
עושה שלום [בעשרת ימי תשובה: השלום]
במרומו הוא יעשה שלום עלינו
ועל כל ישראל ואמרו אמן.
[אמן].

האבלים
לְעֵלָא מִן כָּל בְּרִכְתָּא [בעשרת ימי
תשובה: לְעֵלָא וּלְעֵלָא מְכַל בְּרִכְתָּא]
וְשִׁירָתָא תְּשַׁבְּחָתָא וְנִחַמְתָּא
דְּאִמְרִין בְּעֵלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.
אָמֵן. קהל

האבלים
יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שָׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאִמְרוּ אָמֵן. קהל

אָמֵן. קהל
עֲשֵׂה שְׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה: הַשְׁלוֹם]
בְּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.
אָמֵן. קהל

בזמן שנושאים את הנפטר אל הקבר או אל המכונת שבה יובל לקברו ואחר כך ממנה אל
הקבר [נוהגים לעצור מפעם לפעם לשם אמירת מזמורי תהלים וקדיש יתום.

על איש נוהגים לומר:

יֵשֶׁב בְּסֶטֶר עֲלֵינוּ, בְּצֵל שְׁדֵי יִתְלוֹן;
אֲמַר לַיהוָה מַחְסֵי וּמַצּוֹדֹתַי, אֱלֹהֵי אֲבֹתֵנוּ.
כִּי הוּא יַצִּילֵנוּ מִפֶּחַ יְקוֹשׁ מִדְּבַר הַוֹּת;
בְּאַבְרָתוֹ יִסֹּךְ לָנוּ וְתַחַת כְּנָפָיו תִּתְחַסֶּה, צָנָה וְסִתְרָה אֲמַתּוֹ.

■ **ישב בסתר וכו':** המתפלל כמוהו כמי שחוסה ["ישוב", "יתלון"] בצילו של ה' ["סתר עליך", "צל שדי"]. **מצודתי:**
מבצרי, המקום שמגן עלי. **פח יקוש:** מלכות. **מדבר הוות:** מגפת מוות הנופלת על האדם פתאום. **באברתו**

ישב בסתר עלינו: מזמור זה מכונה בתלמוד הבבלי בשם "שיר של נגעים" או "שיר של פגעים" [שבועות
טו ע"ב], כיוון שהוא עוסק בדברים שונים העשויים לפגוע באדם ומבטיח הצלה מהם, ועל כן הוא הולם
גם את טכס הלוויה. המזמור מתייחד בחילופי הגופים הדוברים בו, וכבר בתלמוד הבבלי [סנהדרין קג
ע"א-ב] חילקו את פסוקי בין אלהים ואדם.

לֹא תִירָא מִפֶּחַד לַיְלָה, מִחֶץ יַעוֹף יוֹמָם:
 מְדַבֵּר בְּאֶפֶל יֶהְלֵךְ, מְקַטֵּב יִשׁוּד צִהָרִים:
 יִפֹּל מִצָּדָה אֶלֶף וּרְבָבָה מִיְמִינָה, אֵלֶיךָ לֹא יָגֵשׁ:
 רַק בְּעֵינֶיךָ תִּבְיט, וְשִׁלְמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה:
 כִּי אַתָּה יְהוָה מַחְסִי, עָלְיוֹן שְׁמַת מְעוֹנָה:
 לֹא תֵאָנֶה אֵלֶיךָ רָעָה, וְנָגַע לֹא יִקְרַב בְּאַהֲלֶיךָ:
 כִּי מִלֵּאָכְיוֹ יֵצֵה לָךְ, לִשְׁמֶרֶךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ:
 עַל כַּפִּים יִשְׁאוּנָה, פֶּן תִּגָּף בְּאֶבֶן רִגְלֶיךָ:
 עַל שַׁחַל וּפֶתֶן תִּדְרֹךְ, תִּרְמַס כְּפִיר וְתַנִּין:
 כִּי בִי חֲשֵׁק וְאַפְלָטָהוּ, אֲשַׁגְּבֶהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי:
 יִקְרָאנִי וְאֶעֱנֶהוּ עִמּוֹ אֲנִי בְּצָרָה, אֲחַלְצֶהוּ וְאֶכְבְּדֶהוּ:
 אֶרְךְ יָמִים אֲשַׁבֵּיעֶהוּ, וְאֶרְאֶהוּ בִּישׁוּעָתִי:

על אשה נוהגים לומר:

אֵשֶׁת חַיִּל מִי יִמְצָא, וְרַחֵק מִפְּנִינִים מְכָרָה:
 בָּטַח בָּהּ לֵב בְּעֵלָהּ, וְשָׁלַל לֹא יִחְסֹר:
 גָּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא רָע, כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ:

משלי לא

יסך לך: בכנפיו הפרשות יסוכך עליך. **צנה וסחרה:** שני סוגי מגינים ליוצא לקרב. **אמתו:** הבטחתו הנאמנה [להגן על האדם]. **לא תירא וכו':** ופירוש פסוק זה והפסוק שאחריו: המאמין יזכה להגנה מן האימה הנופלת עליו בלילה, מחיצת האויב שאותם יורים באור יום, ממגפת הדבר המתוארת כהולכת בחשכה ופוגעת במי שעומד בדרכה, ומנגף ממית ["קטב"] המתקיף את האדם כשודד לאור יום. **יפל מצדך וכו':** גם אם יפלו מכל צדדיך קרבנות רבים, אליך לא תגיע הרעה. **שלמת רשעים:** כליונם של הרשעים הבא להם כגמול וכעונש על מעשיהם. **עליון שמת מעונך:** שכינתך במקום נעלה. **תאנה:** תזדמן. **פן תגף:** כדי שלא תיכשל. **על שחל וכו':** ופירוש הפסוק כולו: המאמין ינצל מחיות רעות, האריה ["שחל", "כפיר"] והנחש ["פתן", "תנין"]. **כי בי חשק וכו':** ופירוש הפסוק כולו המושם בפי ה': האדם שבדק ["חשק"] באהבתו לה' יזכה להצלה ["אפלטוהו"], ומי שהכיר בכוחו של ה' ["ידע שמי"] יזכה שהאל יהיה לו למשגב, למגן ומציל.

יְרֵשָׁה צֶמֶד וּפְשָׁתִים, וְתַעֲשֶׂ בַחֲפֶץ בְּפִיהָ:
 הֵיטָה כְּאֵנוֹת סוֹחֵר, מִמָּרְחָק תָּבִיא לַחֲמָה:
 וְתִקֵּם בְּעוֹד לַיְלָה, וְתִתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ וְחֵק לְנַעֲרֹתֶיהָ:
 זִמְמָה שָׂדֶה וְתִקְחָהּ, מִפְּרֵי כִפִּיָּה נִטְעָה כָּרֶם:
 חֲגֹרָה בְּעוֹז מִתְנִיָּה, וְתֹאמֵץ זְרוּעֹתֶיהָ:
 טַעֲמָה כִּי טוֹב סִחָרָה, לֹא יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נִרְהָ:
 יָדֶיהָ שְׁלָחָה בְּפִישׁוֹר, וְכִפִּיָּה תִמְכּוּ פָלָךְ:
 כִּפָּה פָרָשָׁה לְעֵנִי, וַיִּדְּהָ שְׁלָחָה לְאַבְיוֹן:
 לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֵג, כִּי כָל בֵּיתָהּ לְבֶשׂ שָׁנִים:
 מִרְבָּדִים עֲשִׂתָהּ לָהּ, שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ:
 נֹדַע בְּשֻׁעָרִים בַּעֲלָהּ, בְּשִׁבְתּוֹ עִם זִקְנֵי אֶרֶץ:
 סָדִין עֲשִׂתָהּ וְתִמְכֹּר, וְחִגּוֹר נִתְּנָה לְכַנְעָנִי:
 עוֹז וְהִדָּר לְבוּשָׁהּ, וְתִשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן:
 פִּיָּה פִתְחָה בְּחִכְמָה, וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ:
 צוֹפִיָּה הִלִּיכּוֹת בֵּיתָהּ, וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכֵל:
 קָמוּ בְנֶיהָ וַיֵּאֱשְׁרוּהָ, בַּעֲלָהּ וַיְהַלְלָהּ:
 רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חֵיל, וְאַתָּה עָלִית עַל כָּלָנָהּ:
 שִׁקְרַת הַחַן וְהַבֵּל הִיפִי, אִשָּׁה יִרְאַת יְהוָה הִיא תִתְהַלֵּל:
 תִּנּוּ לָהּ מִפְּרֵי יָדֶיהָ, וַיְהַלְלוּהָ בְּשֻׁעָרִים מַעֲשִׂיהָ:

אשת חיל: לביאור ולדיון בשיר זה, המשבח את האשה, ראה עמ' 149. את המילים "ותשחק ליום אחרון" נוהגים לפרש [ובמיוחד בהקשר של לוויה] כמדבר על יום המוות, שאיננו מפחיד את האשה לאור מעשיה הטובים בחייה.

בבית הקברות

מי שלא ביקר בבית קברות יהודי במשך שלושים יום אומר עם כניסתו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶתְכֶם בְּדִין, וְזָן וְכִלְכַּל אֶתְכֶם בְּדִין, וְהֵמִית אֶתְכֶם בְּדִין, וַיִּדַּע מִסֵּפֶר כָּלְכֶם בְּדִין, וְהוּא עֲתִיד לְהַחְיוֹתְכֶם וּלְקַיֵּם אֶתְכֶם בְּדִין. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מַחְיֵה הַמֵּתִים.

אַתָּה גְבוּר לְעוֹלָם אֲדֹנִי, מַחְיֵה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ, מְכַלְכֵּל חַיִּים בַּחֶסֶד, מַחְיֵה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים, סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים, וּמְקַיֵּם אַמּוֹנָתוֹ לִישׁוּי עֶפֶר. מִי כִמּוֹד בָּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ, מֶלֶךְ מֵמִית וּמַחְיֵה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה. וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים.

לאחר הטמנת הנפטר בקברו אומרים האבלים קדיש דאתחדתא:

תרגום: יתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולם
שעתיד להתחדש, ולהחיות את
המתים, ולהביא אותם לחיי עולם,
ולבנות את העיר ירושלים, ולהשלים את
היכלו בתוכה, ולעקור עבודה זרה
מן הארץ, ולהשיב את עבודת השמים
למקומה, וימלך הקדוש ברוך הוא
במלכותו וכבודו, ויצמיח את ישועתו ויקרב
את משיחו, [אמן]. בחייכם ובימיכם ובחיי
כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעֶלְמָא דִּי
הוּא עֲתִיד לְאַתְחַדְתָּא, וּלְאַחֲיָא
מֵתָיָא, וּלְאַסְקָא יְתָהוֹן לְחַיִּי עֶלְמָא,
וּלְמִבְנָא קְדָתָא דִּי יְרוּשָׁלַם, וְלִשְׁכֻּלָּא
הֵיכְלָה בְּגוּזָה, וּלְמַעַקֵּר פִּלְחָנָא נִכְרָאָה
מִן אֲרֵעָא, וּלְאַתְבָּא פִּלְחָנָא דִּי שְׁמַיָּא
לְאַתְרָהּ, וְיִמְלִיךְ קְדָשָׁא בְּרִיךְ הוּא
בְּמַלְכוּתֵהּ וּיְקַרְבֵּהּ, וְיַצְמִיחַ פְּרָקְנָהּ וּיְקַרְבֵּהּ
מְשִׁיחָהּ [אָמֵן]. בְּחַיִּיכֹן וּבְיָמֵיכֹן וּבְחַיִּי
דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּעִגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב,
וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אשר יצר אתכם בדין: לביאור ולדיון ראה עמ' 243.

קדיש דאתחדתא: קדיש זה זהה לקדיש יתום, אלא שהיחידה הראשונה שלו [הפותחת בביטוי "בעלמא

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים].

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.
[אמן].

למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי
תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות]
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.
[אמן].

יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.

[אמן].
עושה שלום [בעשרת ימי תשובה: השלום]
במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל
ישראל ואמרו אמן.
[אמן].

אָמֵן. יְהִי שְׁמֹה רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמֵיָא.

יִתְבָּרַךְ וַיִּשְׁתַּבַּח וַיִּתְפָּאֵר וַיִּתְרַמֵּם
וַיִּתְנַשֵּׂא וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה וַיִּתְהַלֵּל
שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.
אָמֵן.

לְעֵלָא מִן כָּל בְּרַכְתָּא [בעשרת ימי
תשובה: לְעֵלָא וּלְעֵלָא מְכַל בְּרַכְתָּאן
וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבְּחָתָא וְנַחֲמָתָא
דְּאַמְרִין בְּעָלְמָא, וְאַמְרוּ אָמֵן.
אָמֵן.

יְהִי שְׁלָמָא רַבָּא מִן שָׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאַמְרוּ אָמֵן.

אָמֵן.
עוֹשֶׂה שְׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה: הַשְּׁלוֹם]
בְּמִרְוֵי הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאַמְרוּ אָמֵן.
אָמֵן.

ואומרים מזמור תהלים [ומקובל לומר את מזמור ט"ז] ולאחריו נאמר קדיש יתום. חותמים את
טכס הקבורה באמירת תפילה זו:

די הוא עתיד לאתחדתא"] רחבה יותר, ועל כן הוא קרוי גם "קדיש הגדול". יחידה זו כוללת בין השאר
הזכרה של תחיית המתים ושל העולם הבא, ועל כן נמצאה ראויה להיכלל בקדיש הנאמר בטכס הלוויה.
מעיקרו של דבר נאמרה יחידה זו כבר בימי הגאונים, אחרי לימוד תורה בעל פה בציבור, ורק במהלך
הזמן הועברה אל טכס הקבורה. "קדיש דאתחדתא" נאמר גם בשעת טכס סיום לימוד פומבי של מסכת
מן התלמוד – שריד מתפקידו המקורי.

לאיש: אֵל מָלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בַּמְרוֹמִים, הַמַּצֵּא מְנוּחָה נְכוֹנָה עַל כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה, בְּמַעְלוֹת קְדוֹשִׁים וְטְהוֹרִים כְּזֶהר הָרָקִיעַ מְזִהֲרִים, לְנִשְׁמַת [פלוני בן פלוני] שֶׁהִלֵּךְ לְעוֹלָמוֹ, בְּעִבּוֹר שְׁאֵתָן צָדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתוֹ. בְּגֵן עֵדֶן תִּהְיֶה מְנוּחָתוֹ. לָכֵן בְּעַל הָרַחֲמִים יִסְתִּירָהוּ בְּסִתְרֵי כַּנְפָיו לְעוֹלָמִים, וַיִּצְרֹד בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתוֹ, יְהוּה הוּא נַחֲלָתוֹ, וַיְנוּחַ בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכְּבוֹ, וְנֹאמַר אָמֵן.

לאשה: אֵל מָלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בַּמְרוֹמִים, הַמַּצֵּא מְנוּחָה נְכוֹנָה עַל כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה, בְּמַעְלוֹת קְדוֹשִׁים וְטְהוֹרִים כְּזֶהר הָרָקִיעַ מְזִהֲרִים, לְנִשְׁמַת [פלונית בת פלוני] שֶׁהִלְכָה לְעוֹלָמָהּ, בְּעִבּוֹר שְׁאֵתָן צָדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתָהּ. בְּגֵן עֵדֶן תִּהְיֶה מְנוּחָתָהּ. לָכֵן בְּעַל הָרַחֲמִים יִסְתִּירָהּ בְּסִתְרֵי כַּנְפָיו לְעוֹלָמִים, וַיִּצְרֹד בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתָהּ, יְהוּה הוּא נַחֲלָתָהּ, וְתִנּוּחַ בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכְּבָהּ, וְנֹאמַר אָמֵן.

נוהגים שהגברים המשתתפים בלוויה עומדים בשתי שורות. האבלים חולצים את נעליהם ועוברים בין השורות. ומנחמים את האבלים:

הַמָּקוֹם יִנַּחֵם אֶתְכֶם בְּתוֹךְ שְׂאֵר אַבְלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

■ **המצא מנוחה נכונה:** תן שלווה של אמת. **מעלות:** דרגה, מעמד. **מזהירים:** מאירים, בוהקים. **שהלך לעולמו:** מת ועבר לעולם הבא המוזמן לו. **בעל הרחמים:** הקב"ה. **יצור:** יאסוף אל צורו. **צורו החיים:** המקום בעולם הבא שבו נאספות נשמות הצדיקים. **ה' הוא נחלתו:** הידבקות נשמת הנפטר בה' היא חלקו לעולם הבא (והשווה דברים י, ט: "לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו, ה' הוא נחלתו"). **על משכבו:** בקברו (ולא יסבול יסורים שלאחר המוות). **המקום:** הקב"ה.

אל מלא רחמים: באשכנז של ימי הביניים, לאחר מסעי הצלב, החל המנהג לומר תפילות לזכר הנפטרים. תפילת "אל מלא רחמים" – שעיקרה הבקשה שהנפטר "ינוח בשלום על משכבו", "על [ויש גורסים: תחת] כנפי השכינה" – נתחברה ככל הנראה במאה הי"ז (ואולי בעקבות גזירות ת"ח ות"ט). תפילה זו נאמרת בציבור גם בתפילת מנחה של שבת הקודמת ליום הזכרון לנפטרים (ראה בכרך השבת, עמ' 322) וכן בשלושת הרגלים וביום הכיפורים.

המקום וכו': הנוסח המלא של ברכת ניוחם האבלים מסתיים במילים "ולא תוסיף [תוסיפן] לדאבה [=

נוהגים ליטול את הידיים במים בשעת היציאה מבית הקברות, ויש האומרים בעת הנטילה:
**בִּלְעַ הַמּוֹת לְנִצָּחַת, וּמִחָה אֲדֹנָי יְהוִה דְּמָעָה מַעַל כָּל פָּנִים, וְחִרְפַּת עֲמוֹ
יָסִיד מַעַל כָּל הָאָרֶץ, כִּי יְהוִה דִּבֶּר.**
ישעיה כה, ח
האבלים הולכים לבית שבו ישבו "שבעה" ומגישים להם סעודה קלה [הקרויה "סעודת הבראה"].

"השבעה"

בשבעת הימים שמאו הלוויה [כאשר יום הלוויה הוא הראשון שבהם] יושבים האבלים בבית [ויש
מקפידים לשבת בבית הנפטר], שם מתקיימות כל תפילות היום ולשם גם באים בימות החול
האנשים המבקשים להביע את השתתפותם בצער האבלים ולנחמם. [בשבת לא נוהגים בפרהסיא
בדיני האבלות ואין מנחמים את האבלים].

לאחר ביקור הניחומים, נפרדים המנחמים מן האבלים ואומרים להם:

**הַמָּקוֹם יִנַּחֵם אֶתְכֶם [אוֹתְךָ / אוֹתְךָ] בְּתוֹךְ שְׂאֵר אַבְלֵי צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם, וְלֹא
תוֹסִיפוּ [תוֹסִיף / תוֹסִיפִי] לְדַאֲבָה עוֹד.**

ויש הנוהגים לומר במקום זה נוסח קצר יותר:

מִן הַשָּׁמַיִם תִּנְחָמוּ [תִּנְחָמוּ] / תִּנְחָמִי.

בלע: [ה'] יעלים ויכלה. ■ **לדאבה:** לדאוב, לחוש צער.

לדאוב, לכאוב] עוד", אלא שבבית הקברות – כשחווית המוות היא טרייה וכואבת – מסתפקים בבקשה
שה' ינחם את האבלים, כיוון שמוקדם עדיין להביע את התקוה להסתלקות הצער מן האבלים. נוסחת
ניחום האבלים מוכרת – בנוסח שונה במקצת – מימי הביניים ["השם ינחמך עם שאר אבלי ציון"].
בלע המות וכו': דברי הנביא נדרשים כאן כהבטחה לעתיד לבוא: המוות, הדמעה, הצער והעלבון
ייעלמו מן העולם.

סעודת הבראה: סעודה זו מורכבת בעיקר ממאכלים שצורתם עגולה [ביצה, עדשים, כעכים], ונוהגים
לפרש זאת כסמל למחזוריות החיים: "דור הולך ודור בא". השם "הבראה" ככינוי לסעודה שלאחר
הקבורה גזור מן המסופר על דוד: "ויבוא כל העם להברות את דוד לחם" לאחר קבורת אבנר [שמואל-
ב ג, לה].

ביום השבת שבתוך ה"שבעה" נוהגים האבלים ללכת אל בית הכנסת בליל שבת ובבוקרו. [תפילת מנחה של שבת נהוג להתפלל במקום שבו יושבים במהלך ה"שבעה".] בליל שבת האבלים ממתנים מחוץ לבית הכנסת עד לאחר שירת "לכה דודי". אז מכריז הגבאי "ניחום אבלים" [או: "צאו לקראת האבלים"] והם נכנסים כשהקהל מנחם אותם באמירת "המקום ינחם" וכי. כשמברכים את ברכת המזון [ראה להלן, עמ' 174] בבית האבלים חלים בה שלושה שינויים:

[א] בזימון מחליפים את משפט ההזמנה "נברך שאכלנו משלו" במשפט "נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו" [וכן במענה על הזמנה זו].

[ב] בברכה השלישית, ברכת "בונה ירושלים", במקום החתימה "ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו. ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים. אמן" אומרים:

נַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת אַבְלֵי צִיּוֹן וְאֶת אַבְלֵי יְרוּשָׁלַיִם וְאֶת הָאֲבָלִים
הַמְתְּאֲבָלִים בְּאֵבֶל הַזֶּה. נַחֲמֵם מֵאֲבָלָם וְשִׂמְחָם מִיגּוֹנָם, כְּאִמּוֹר כְּאִישׁ
אֲשֶׁר אָמַר תִּנְחַמְנוּ כֵּן אֲנֹכִי אֲנַחֲמְכֶם וּבִירוּשָׁלַיִם תִּנְחַמְנוּ.^{יג}
פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְנַחֵם אֲבָלִים וּבּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם.

[ג] לאחר הברכה השלישית מסיימים את אמירת ברכת המזון בפיסקה זו:

פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, הָאֵל אֲבִינוּ מִלִּפְנֵי אֲדִירֵנוּ גּוֹאֲלֵנוּ
קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב. הַמִּלֶּךְ הַחַי הַטּוֹב וְהַמְּטִיב, אֵל אֱמֶת שׁוֹפֵט בְּצֶדֶק,
לֹקֵחַ נַפְשׁוֹת שְׁלֵיט בְּעוֹלָמוֹ לַעֲשׂוֹת כְּרִצּוֹנוֹ וְאֲנַחְנוּ עִמּוֹ וְעֹבְדָיו. וְעַל
הַכֹּל אֲנַחְנוּ תְּחִיבִים לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְבָרְכוֹ, גּוֹדֵר פְּרִצּוֹת, הוּא יְגַדֵּר אֶת
הַפְּרִצָּה הַזֹּאת מֵעַלְנוּ וּמֵעַל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים. עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו
הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.

■ **לוקח נפשות:** ממית. **ולברכו:** על הרעה ועל הטובה [והוא יסוד ברכת "ברוך דיין האמת"]. **גודר פרצות:** כינוי לקב"ה הממלא כל חסרון [בעקבות ישעיהו נח, יב]. **הפרצה הזאת:** החלל שנוצר עם מותו של מי שמתאבלים עליו.

ברכת המזון בבית האבלים: שינוי נוסחת הזימון והוספת קטעים אחדים במהלך ברכת המזון מתועדים בספרות הגאונים.

קדיש יתום

בכל התפילות שבאחד-עשר החודשים הראשונים שלאחר הלוויה אומרים הבנים האבלים במקומות שונים בתפילה קדיש יתום [ראה לעיל, עמ' 44] ואם האבל אינו בן המתאבל על הוריו, נאמר הקדיש רק משך שלוש יום]. הקדיש נאמר גם בכל התפילות שביום הזכרון השנתי. כן נוהגים להזכיר את נשמות הנפטרים בבית הכנסת בשלושת הרגלים וביום הכיפורים, ויש הנוהגים להזכיר את הנשמות בתפילת מנחה של שבת, הקודמת ליום השנה [ראה בכרך השבת, עמ' 322].

עלייה לקבר

ביום השביעי מאז הלוויה יושבים האבלים רק עד לאחר תפילת שחרית, ונוהגים מייד לאחר מכן לעלות אל בית הקברות. אל הקבר באים גם ביום השלושים וביום השנה ללוויה, וכן לאחר מכן בכל שנה ושנה ביום הפטירה. גילוי המצבה נעשה בדרך כלל ביום השלושים, אך יש העושים זאת רק ביום השנה. [אם יום השלושים או יום השנה חל בשבת או בחג עולים לקבר ביום סמוך להם]. ליד הקבר אומרים בכל ההזדמנויות הנזכרות לעיל כמה מזמורי תהלים [ומקובל לומר את מזמורים לג, טז, יז, עב, צא, קד, קל] וכן את הפסוקים ממזמור קיט בתהלים, היוצרים את שמו הפרטי של הנפטר. בעקבות זאת אומרים ארבעה קטעים מאותו מזמור היוצרים בראשיהם את המילה "נשמה".

וממשיכים ואומרים:

אֲנֵא יְהוּדָה, מְלֵא רַחֲמִים, אֲשֶׁר בִּידֶךָ נִפְשׁ כָּל חַי וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר אִישׁ, יְהִיָּה
נָא לְרָצוֹן לְפָנֶיךָ תוֹרַתְנוּ וְתַפְלִתְנוּ בַּעֲבוּר נִשְׁמַת [פלוגי / פלוגית / בן / בת פלוגי]
וְגַמְלָה נָא עִמָּה בְּתַסְדֶּיךָ הַגָּדוֹל לְפָתַח לָהּ שַׁעַר רַחֲמִים וְחֶסֶד וְשַׁעַר גֶּן
עֶדֶן, וְתִקְבֵּל אוֹתָהּ בְּאַהֲבָה וּבְחֶבֶד, וְשִׁלַּח לָהּ מְלֶאכֶיךָ הַקְדוֹשִׁים
וְהַטְהוּרִים לְהוֹלִיכָהּ וּלְהוֹשִׁיבָהּ תַּחַת עֵץ הַחַיִּים אֲצֵל נִשְׁמוֹת הַצְּדִיקִים

■ **בשר איש:** גוף האדם.

תהלים קיט: מזמור אלפביתי שבו מוקדשים לכל אחת מן האותיות שמונה פסוקים, שלא כמזמורי תהילים אחדים [כגון תהלים קמה] שבהם בא פסוק אחד בלבד לכל אות. ריבוי זה מאפשר למתפללים להנציח את שם הנפטר במספר רב של פסוקים אגב קריאת מזמורי תהילים.

וְהַצְדִּיקִיּוֹת, חֲסִידִים וְחֲסִידוֹת, לְהַנּוֹת מִזֵּי שְׂכִינְתָּךְ, לְהַשְׁבִּיעָה מְטוֹבָךְ
הַצֶּפֶן לְצַדִּיקִים, וְהַגּוֹף יָנוּחַ בְּקֶבֶר בְּמִנוּחָה נְכוֹנָה, בְּחִדּוֹה וּבְשִׁמְחָה וְשָׁלוֹם,
כְּדָכְתִּיב: יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל מְשַׁכְּבוֹתֶם הַזֶּה נְכוּחוּ.

ישעיה נז, ב

תהלים קמט, ה

משלי ג, כד

וּכְתִיב: אִם תִּשְׁכַּב לֹא תִפָּחַד וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְכָה שְׁנָתְךָ.
וְתִשְׁמַר אוֹתוֹ [אוֹתָהּ] מִחֲבוּט הַקֶּבֶר וּמִרְמָה וְתוֹלָעָה, וְתִסְלַח

קהלת ז, כ

וְתִמְחֹל לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו [לָהּ עַל כָּל פְּשָׁעֶיהָ], כִּי אָדָם אֵין
צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחָטָא, וְזָכַר לוֹ זִכְיוֹתָיו וְצַדִּיקוֹתָיו אֲשֶׁר
עָשָׂה [לָהּ זִכְיוֹתֶיהָ וְצַדִּיקוֹתֶיהָ אֲשֶׁר עָשְׂתָהּ] וְתִשְׁפִּיעַ לוֹ מִנְשָׁמְתוֹ לְדָשֵׁן
עַצְמוֹתָיו [לָהּ מִנְשָׁמְתָהּ לְדָשֵׁן עַצְמוֹתֶיהָ] בְּקֶבֶר מֵרֵב טוֹב הַצֶּפֶן לְצַדִּיקִים,
דְּכָתִיב: מָה רַב טוֹבָךְ אֲשֶׁר צִפְנָתָ לִירֵאֶיךָ.

תהלים לא, כ

וּכְתִיב: שׁוּמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבְּרָה.
וַיִּשְׁכֹּן [וְתִשְׁכֹּן] בְּטַח בְּרֶד וְשָׁאֵן מִפֶּחַד רָעָה וְאֵל יִרְאֶה [תִּרְאֶה] פָּנֵי גִיהֶנֶם,
וְנִשְׁמָתוֹ [וְנִשְׁמָתָהּ] תִּהְיֶה צְרוּרָה בְּצִרוֹר הַחַיִּים וְלִהְיוֹתוֹ [וְלִהְיוֹתֶיהָ]
בְּתַחֲתֵי הַיָּמִים עִם כָּל יְמֵי עֹמֶךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים, אָמֵן.

אם יש מניין של גברים אומרים קדיש יתום:

הַצֶּפֶן: השמור, החבוי. **יָבוֹא וכו':** ופירוש הפסוק כולו – ההולך בדרך הישר [”הולך נכווח”] ימות בשלום ויזכה
למנוחה שלמה בקברו. **יַעֲלֶזּוּ וכו':** הפסוק כולו נדרש כעוסק במוות: בקברם [”על משכבותם”] ישמחו החסידים
ויזמרו. **אִם תִּשְׁכַּב:** כשתמות. **וְעָרְכָה שְׁנָתְךָ:** שנת המוות תנעם לך. **חֲבוּט הַקֶּבֶר:** המכות שחובטים מלאכי החבלה,
על פי האמונה העממית, את הרשעים בקברם. **רְמָה וְתוֹלָעָה:** הרמשים הניזונים מגופת הנפטר. **וְתִשְׁפִּיעַ וכו':**
השפע הרוחני שבנשמת הנפטר יוקרן על עצמותיו. **בְּטַח:** בבטחון. **בְּדַ וְשָׁאֵן:** שלו בבדידותו [בעקבות דברים לג,
כח]. **צְרוֹר הַחַיִּים:** המקום בעולם הבא שבו נאספות נשמות הצדיקים [הלשון בעקבות שמואל-א כה, כט].

קדיש יתום

האבלים יתגדל ויתקדש שְׁמֵהּ רַבָּא.

אָמֵן. קהל

האבלים בְּעֶלְמָא דִּי בְּרָא כְרֻעֵיתָהּ, וְיִמְלִיךְ מַלְכוּתָהּ וְיַצְמַח פְּרָקְנָהּ וְיִקְרַב מְשִׁיחָהּ.

אָמֵן. קהל

האבלים בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּעֶגְלָא וּבְזֶמֶן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן.

קהל אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלְמָא וְלְעָלְמֵי עָלְמָיָא.

האבלים יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא.

אָמֵן. קהל

האבלים לְעֵלְא מִן כָּל בְּרִכְתָּא [בעשרת ימי תשובה: לְעֵלְא וְלְעֵלְא מְכָל בְּרִכְתָּא] וְשִׁירְתָּא תְּשַׁבַּחְתָּא וְנַחֲמָתָא דְאִמְרִין בְּעֵלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן.

אָמֵן. קהל

האבלים יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.

אָמֵן. קהל

האבלים עֲשֵׂה שְׁלוֹם [בעשרת ימי תשובה: הַשְׁלוֹם] בְּמִרְמִיּוֹ הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן.

אָמֵן. קהל

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן].

בעולם שברא כרצונו וימליך מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן].

בחיכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל במהרה ובזמן קרוב, ואמרו אמן.

[אמן]. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם ולעולמי עולמים.

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן].

למעלה מכל הברכות [בעשרת ימי תשובה: למעלה ולמעלה מכל הברכות] והשירות, התשבחות והנחמות, הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן].

יהי שלום רב מן השמים וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.

[אמן].

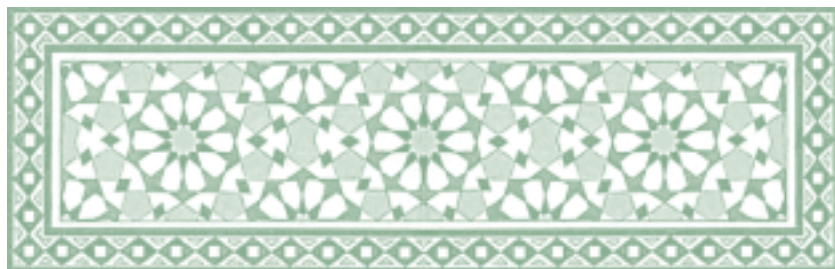
עושה שלום [בעשרת ימי תשובה: השלום] במרמיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.

[אמן].

ולסיום אומרים:

לאיש: אֵל מְלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בְּמְרוֹמִים, הַמֵּצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה עַל כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה, בְּמַעְלֹת קְדוּשִׁים וְטְהוֹרִים כְּזֹהֵר הָרָקִיעַ מְזִהֲרִים, לְנִשְׁמַת [פלוני בן פלוני] שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ, בְּעִבּוּר שְׁאַתָּן צְדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתוֹ. בְּגֵן עֵדֶן תִּהְיֶה מְנוּחָתוֹ. לָכֵן בְּעַל הַרְחָמִים יִסְתִּירָהוּ בְּסִתָּר כַּנְפָיו לְעוֹלָמִים, וַיַּצְרֹד בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתוֹ, יְהוּה הוּא נִחְלָתוֹ, וַיְנַוֵּת בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכָּבוֹ, וְנֹאמַר אָמֵן.

לאשה: אֵל מְלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בְּמְרוֹמִים, הַמֵּצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה עַל כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה, בְּמַעְלֹת קְדוּשִׁים וְטְהוֹרִים כְּזֹהֵר הָרָקִיעַ מְזִהֲרִים, לְנִשְׁמַת [פלונית בת פלוני] שֶׁהָלָכָה לְעוֹלָמָהּ, בְּעִבּוּר שְׁאַתָּן צְדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתָהּ. בְּגֵן עֵדֶן תִּהְיֶה מְנוּחָתָהּ. לָכֵן בְּעַל הַרְחָמִים יִסְתִּירָהּ בְּסִתָּר כַּנְפָיו לְעוֹלָמִים, וַיַּצְרֹד בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמָתָהּ, יְהוּה הוּא נִחְלָתָהּ, וְתַנְנוּת בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכָּבָהּ, וְנֹאמַר אָמֵן.

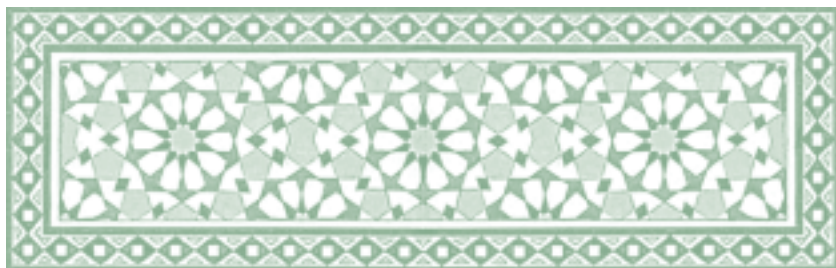
אל מלא רחמים: ראה עמ' 50.

לימוד לזכר הנפטר

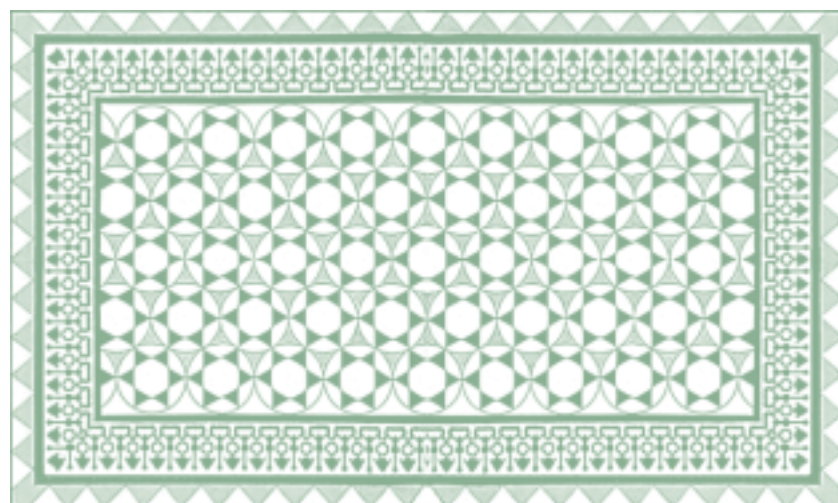
בימי השבעה ובימי הזכרון נוהגים ללמוד משניות שונות לעילוי נשמתו של הנפטר. רבים נוהגים ללמוד משניות שאותיותיהן הראשונות יוצרות את שמו הפרטי של הנפטר, וכן את ארבע המשניות במסכת מקוואות פרק ז, משניות ד-ז, היוצרות בראשיהן את המילה "נשמה". אפשר ללמוד גם מקורות אחרים, כגון משנה זו:

אֱלֹהֵי דְּבָרִים שְׂאִין לָהֶם שְׁעוֹר: הַפָּאָה, וְהַבְּכוּרִים, וְהָרְאִיוֹן, פאה א, א
וְגִמְלוֹת חֲסָדִים, וְתִלְמוֹד תּוֹרָה. אֱלֹהֵי דְּבָרִים שְׂאִין אוֹכֵל פְּרוֹתֶיהֶן בְּעוֹלָם
הַזֶּה וְהִקְרָן קִימַת לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא: כְּבוֹד אָב וָאִם, וְגִמְלוֹת חֲסָדִים, וְהַבָּאָת
שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵירוֹ; וְתִלְמוֹד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּלֶם.

בְּלֵעַ הַמּוֹת לְנֶצַח, וּמָחָה אֲדָנִי יְהוָה דְּמָעָה מֵעַל כָּל פָּנִים,
וְחִרְפַת עַמּוֹ יִסֵּר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ, כִּי יְהוָה דִּבֶּר.

■ **שִׂאִין לָהֶם שְׁעוֹר:** שהתורה לא קבעה להם מידה, וכל המרבה בהם הרי זה משובח. **הַפָּאָה:** היבול שבפינת השדה, שיש להשאיר אותו לעניים בזמן הקציר. **הַבְּכוּרִים:** פרות האדמה הראשונים המובאים למקדש. **הָרְאִיוֹן:** עלייה לרגל לירושלים בשלושת הרגלים כדי להיראות לפני ה' במקדש ולהביא באותה הזדמנות קרבן מיוחד [הקרוי "עולת ראייה"]. **אוֹכֵל פְּרוֹתֶיהֶן:** נהנה מתוצאות מעשיו, משכרם. **וְהִקְרָן קִימַת לוֹ:** עיקר שכר המצוה נשמר בעבורו. **הַבָּאָת שְׁלוֹם:** השכנת שלום, פיוס. **כְּנֶגֶד כָּלֶם:** גדול וחשוב מכולם [גם מפני שלימוד תורה מביא לקיום המצוות כולן].

תפילות השנה וברכותיה:
מראשיתה ועד סופה

הלוח היהודי זורם במחזורים גדלים והולכים, מחזורים שאינם פוסקים: כל שבעה ימים מצטרפים לשבוע, כל עשרים ותשעה או שלושים ימים מצטרפים לחודש, ותריסר נאו שלושה-עשר חודשים יוצרים את השנה. לאחר כל שש שנים באה שנת שמיטה ושבע שנות שמיטה מצטרפות ליובל, וחוזר חלילה.

השנה היהודית, מא' בתשרי ועד כ"ט באלול, כוללת ימי חול רבים, אבל הם נקטעים במקצב קבוע על ידי שבתות וראשי חודשים, חגים ומועדים, ימי זכרון וימות צום. לכולם ביטוי לא רק בתפילת הציבור ובבית הכנסת אלא גם בחיי הבית ובמסגרת המשפחה. להלן נעסוק רק בפן אחרון זה של השנה היהודית, מראשיתה ועד סופה. ליום השבת יוקדש החלק הבא של הסידור.

ראש חודש

"וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם" [במדבר י, י].
"הראה לו [הקב"ה למשה] הירח בלילה, ואמר לו: כזה אתם רואים וקובעים כן הלכה לדורות. ולימד להם מולד לבנה, ואמר להם: עד עכשיו אני הייתי מעבר את השנים; הרי כבר מסרתי לכם, מעכשיו התחילו למנות"
[תנחומא, בא, ו].

על פי הלוח היהודי, חודש חדש מתחיל ביום שבו נראית הלבנה לראשונה [הוא יום "מולד הלבנה"].
הלבנה מסיימת את מסלולה החודשי סביב כדור הארץ בעשרים ותשעה ימים וקצת יותר משתים-עשרה שעות, ועל כן יכול החודש להיות בן 29 ימים [והוא קרוי "חודש חסר"] או 30 ימים ["חודש מלא"]. בתקופת חז"ל נקבע ראש החודש על פי עדים שבאו אל בית הדין והעידו כי ראו את הלבנה המתחדשת, או - בהעדר עדים - לאחר שחלפו שלושים יום מראש החודש הקודם. במאה הרביעית עוצב הלוח סופית בידי הלל הנשיא, ונקבע אף מספר ימיהם של כל החודשים, שהם בני 29 או 30 ימים [להוציא החודשים מרחשון וכסלו, שאורכם משתנה משנה לשנה, והם עשויים להיות "מלאים" או "חסרים"].

ראש החודש נחוג לעיתים כיום אחד ולעיתים כיומיים. כיום אחד הוא נחוג לאחר "חודש חסר", כגון א' בסיון שבא לאחר כ"ט באייר. כיומיים הוא נחוג לאחר "חודש מלא", כאשר היום האחרון של "החודש המלא" נחשב כיום הראשון של ראש החודש [כגון ל' בסיון שהוא יום א' של ראש-חודש תמוז. א' בתמוז הוא לפי זה יום ב' של ראש החודש].

ראש-חודש מתבטא בבית הכנסת בקריאות מיוחדות בתורה וכן בתוספות הנהוגות בתפילה [כגון בברכת החודש הנאמרת בשבת שלפניו, באמירת ההלל בראש-חודש עצמו ובטכס קידוש הלבנה]. בבית הוא מצוין על ידי הוספת תפילת "יעלה ויבוא" בברכת-המזון [להלן, עמ' 180]. ראש החודש אסור בתענית ובמספד, ויש המרבים בו בסעודה.

ברכת החודש וכו': על המועד המדויק של מולד הלבנה מכריזים בבית הכנסת, אחרי קריאת התורה, בשבת שלפני ראש-חודש [להוציא לפני חודש תשרי], ואז אף מברכים את החודש הנכנס. לאחר תחילתו של החודש עורכים את טכס קידוש הלבנה. על ההכרזה ועל הטכס, על מועדם ועל אופיים ראה בכרך השבת, עמ' 233 ועמ' 413.

יש נשים הנוהגות שלא לעשות ביום זה מלאכה, ועדות למנהג זה מצאנו כבר בתלמוד הירושלמי [תענית א, ו [סד ע"ג] ועוד]. המדרש מנמק מנהג זה: "שמעו הנשים [את דרישת אהרן לתת זהב לעגל] ולא רצו ולא קיבלו עליהן ליתן נזמיהן לבעליהן, אלא אמרו להם: לעשות עגל ותועבה שאין בו כוח להציל לא נשמע לכם! ונתן להן הקב"ה שכרן בעולם הזה, שהן משמרות ראשי חודשים יותר מן האנשים" [פרקי דרבי אליעזר, מה]. ברוח זו נשמעים בדור האחרון קולות הקוראים להקנות לראש החודש משמעות מיוחדת כיומן של הנשים, יום המוקדש ללימוד תורה במסגרות שונות.

חודש תשרי

ראש השנה

"ובחודש השביעי באחד לחודש, מקרא קודש יהיה לכם, כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם" [במדבר כט, א].

"מראשית השנה ועד אחרית השנה" [דברים יא, יב] – מגיד הכתוב שמראשית השנה נגזרה עליהם כמה גשמים, כמה טללים, כמה חמה יתירה, כמה רוחות נושבים עליה ... מראשית השנה אני אברך אתכם במשא ומתן, בבניין ונטיעה, באירוסים ובנישואים ובכל מה שאתם שולחים ידיכם אני אברך אתכם" [ספרי, עקב, מ].

באחד בתשרי מתחיל מחזור הימים והחודשים של השנה. יום זה הוא על פי המסורת גם יום הדין, שבו יושב ה' למשפט על כל בני האדם, בודדים ואומות, וחורץ את דינם על פי מעשיהם. במקרא עצמו מצוין היום הזה כ"יום תרועה", אך כבר בתקופת המשנה זכה לכינויים "ראש השנה" ו"יום הדין", וככזה נתגבש ונתקדש עד ימינו. את קביעתם של ראשית השנה ויום הדין לאחד בתשרי ניתן להסביר במסורת של חז"ל, הרואה בו גם את היום שבו ברא ה' את העולם – או את היום שבו ברא את האדם – וממילא גם את היום שבו החל למלוך על עולמו ולדון את האדם על פי מעשיו. בראש השנה נדרש האדם לערוך לעצמו דין וחשבון על מעשיו בימות השנה שחלפה, מתוך מגמה לקבל על עצמו לחתור לתיקון מידותיו ולשיפור מעשיו בשנה שתבוא, מעין פתיחת דף חדש. על כן זהו יום של כובד ראש המלווה בתחושת חרדה מפני הדין מצד אחד, ויום של תקווה ושמחה מצד אחר. חז"ל הדגישו דווקא את אופיו החגיגי של היום ואת השמחה הטמונה בו: "בנוהג שבועולם – אדם יודע שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים... אבל ישראל [בראש השנה] אינן כן אלא לובשים לבנים... ואוכלין ושותין ושמחין, לפי שיודעין שהקב"ה עושה להם נסים ומטה את דינם לכף זכות..." [תלמוד ירושלמי ראש השנה א, ג [נו ע"א]].

ראש השנה נחוג במשך יומיים, ובבית הכנסת נאמרות בו תפילות ארוכות מן הרגיל [והן מצויות במחזור מיוחד ליום זה], משופעות בפיוטים וכוללות [להוציא ביום השבת] את טכס תקיעת השופר, שהיא מצוותו העיקרית של היום ["יום תרועה"]. מחוץ לכתלי בית הכנסת מתבטא החג בעיקר בטכסים שונים הכרוכים בארוחות החגיגיות שנערכות בו, והקשורים באופיו כיום הפותח את השנה החדשה, וכן בטכס התשליך, המסמל את השלכת החטאים ואת ההיטהרות מן העוונות.

עירובי תחומין, חצרות ותבשילין: ראה עמ' 143.

הדלקת נרות בערב ראש השנה [בשני הימים]

את פני השנה החדשה מקבלים בהדלקת נרות. מצוה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות בעלה או אחד מבני הבית האחרים. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים].

לא נקבע זמן מוגדר להדלקת נרות בשני הערבים של ראש השנה. אבל אם ערב יום טוב ראשון הוא גם ערב שבת - יש להדליקם כחצי שעה לפני שקיעת השמש. ואם ליל יום טוב שני חל במוצאי שבת - יש להדליקם רק אחרי צאת השבת. בשאר המקרים נוהגים להדליק את הנרות לפני כניסת החג או [על ידי העברת אש מנר שהודלק קודם לחג] אחרי כניסתו, סמוך לסעודה.

בדרך כלל האשה מברכת על הדלקת הנרות ואחר כך מדליקה אותם. אבל אם ערב חג הוא גם ערב שבת, מבעירה האשה את האש בנרות תחילה, מכסה את עיניה בידיה, מברכת ופוקחת את עיניה כדי להביט בנרות. וזו לשון הברכה:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק
נֵר נֶשֶׁל [בשבת אומרים: שִׁבְתָּ וְנֶשֶׁל] יוֹם טוֹב.

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחֲתִינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעֵנוּ לְזִמְן הַזֶּה.

הדלקת נרות: ראה עמ' 144.

תפילה לאשה לאחר הדלקת נרות

יש הנוהגות לומר גם תחינה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתְּחַוֶּנֶן אוֹתִי [וְאֵת אִישִׁי]
וְאֵת כָּל קְרוֹבִי, וְתִתֶּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאֲרוּכִים, וְתִזְכְּרֵנוּ
בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָּה, וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדַת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ
בֵּינֵינוּ, וְנִכְנֹס לַגָּדֵל בָּנִים וּבָנִי בָנִים חַכְמִים וְנְבוֹנִים אוֹהֲבֵי יְהוָה, יְרֵאֵי אֱלֹהִים
אֲנָשִׁי אֲמַת זֶרַע קָדֵשׁ, בִּיהוּדָה דְּבָקִים, וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים
טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אֲנָא, שְׁמַע אֶת תְּחִנָּתִי בְּזִכּוֹת שְׁרָה
וּרְבֵקָה רַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר נִרְנוּ שְׁלֵא יִכְפֹּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר
פְּנִיךָ וְנוֹשְׁעָה, אָמֵן.

ברכות לשנה החדשה

בליל ראשון של ראש השנה, לאחר תפילת ערבית, נוהגים לברך איש את רעהו:

לאיש: "לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכְתֵּב וְתִתְחַתֵּם".

לאשה: "לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכְתְּבִי וְתִתְחַתְּמִי".

לרבים: "לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכְתְּבוּ וְתִתְחַתְּמוּ".

יש מוסיפים בסוף הברכה: "לְאֵלֶּתְךָ, לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם".

■ **שתחוונו וכו':** שתשפיע עלינו חן וחסד. **ארוכים:** בריאים. **תפקדנו:** תזכרנו. ■ **לאלתר:** [מארמית: על אתר, על המקום], מיד.

תפילה לאשה: ראה עמ' 144.

ברכות לשנה החדשה: מנהג זה מבוסס על המאמר התלמודי: "שלושה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין – נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. רשעים גמורים – נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. בינוניים – תלוין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. וכו' – נכתבין לחיים, לא זכו – נכתבין למיתה" [תלמוד בבלי, ראש השנה טז].

קידוש לליל ראש השנה [לשני הימים]

כאשר חל ליל יום טוב שני של ראש השנה במוצאי שבת, משלבים בתוך הקידוש את ההבדלה בין קדושת השבת לקדושת יום טוב. בשל כך מוסיפים לשלוש הברכות של הקידוש [על היין, על קדושת היום וברכת "שהחיינו"] שתי ברכות נוספות [ברכת מאורי האש וברכת ההבדלה]. לפי זה נאמרות בקידוש חמש ברכות, ומקובל הוא סימן יקנה"ז [= יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן] לזכירת סדרן.

מוזגים יין לגביע והמקדש מרים אותו מעט ביד ימינו ואומר:

כשחל יום טוב ראשון של ראש השנה בשבת מתחילים כאן:

בראשית א, לא (סוף) – ב, ג

יּוֹם הַשְּׁשִׁי. וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְאָם.
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה,
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ,
כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלֹאכֶתוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

בדרך כלל מתחילים כאן:

ברכת הגפן

סְבִרֵי מְרֶנָּה וְרִבְנָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

■ **ויכלו:** נשלמו, נסתיימה בריאתם. **וכל צבאם:** כל מרכיבי הבריאה. **סבירי מרנן ורבנן:** סבורים, מוכנים ומסכימים, מורינו ורבותינו [והיא לשון הזמנה לנוכחים להקשיב לברכה, לענות אחריה "אמן" ולצאת כך ידי חובתם].

ע"ב]. הברכה היא, איפוא, שהקב"ה יכתוב את המתברך לאלתר [=על אתר, על המקום, מייד] עם הצדיקים ב"ספר החיים".

קידוש: ראה עמ' 151. כיוון שיש ספק אם צריך לברך "שהחיינו" גם בלילה השני של ראש השנה, מניחים על השולחן פרי שטרם אכלו ממנו באותה עונה או לובשים בגד חדש, ועליהם מכל מקום יש לברך "שהחיינו".

ברכת קדושת היום

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם, וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל לָשׁוֹן, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתֵּתֶן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם [בשבת: אומרים: הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֵת יוֹם] הַזֵּכְרוֹן הַזֶּה, יוֹם [בשבת: זְכוֹרִין] הַתְּרוּעָה, [בשבת: בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ, זֵכֶר לַיְצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים, וְדִבַּרְתָּ אֲמַת וְקִים לְעַד. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, מְקַדֵּשׁ [בשבת: הַשַּׁבָּת וְ] יִשְׂרָאֵל יוֹם הַזֵּכְרוֹן.

במוצאי שבת מוסיפים שתי ברכות אלה:

ברכת מאורי האש

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

ברכת ההבדלה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשִׁשִּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קֹדֶשׁ שַׁבָּת לְקֹדֶשׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּתָהּ, וְאֵת יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשִּׁשִּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קֹדֶשֶׁת, הַבְּדִלָּתָהּ וְקִדְּשָׁתָהּ אֶת עַמּוֹד יִשְׂרָאֵל בְּקִדְּשָׁתָהּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ.

ברכת הזמן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעְנוּ לַזְמַן הַזֶּה. וְשׁוֹתִים מִן הַיַּיִן.

לשון: עם. **יום הזכרון:** היום שבו נזכרות כל הבריות לפני ה' ובאות לפניו בדין. **זכרון תרועה:** כשראש השנה חל בשבת אין תוקעים בו בשופר ורק מזכירים את עניין התקיעה ["תרועה"]. **מקרא קדש:** על פי במדבר כט, א: יום המיוחד לאספת העם במקדש ו"מקרא" הוא אסיפת קרואים]. **ודברך אמת:** הבטחתך נאמנה להתקיים. **בין קדש לקדש:** בין קדושת שבת (החמורה יותר מקדושת יום טוב) ובין קדושת יום טוב.

נטילת ידיים וברכת "המוציא": ראה עמ' 153.

נוהגים שאת פרוסת החלה שמברכים עליה "המוציא" טובלים בדבש.

"סימנא טבא"

נוהגים לאכול לאחר הקידוש ולפני הסעודה עצמה מאכלים שיש בשמותיהם "סימנים טובים" לשנה החדשה. תחילה מברכים על המאכל הראשון מכל סוג וסוג את הברכה הראויה לו [כגון "בורא פרי העץ" על הפרי הראשון שאוכלים, וכן הלאה] ואחר-כך מוסיפים את הבקשה המיוחדת למאכל זה. כגון:

[ברכת "בורא פרי העץ"]

תמרים – יהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שיתמו אויבינו וישונאינו.

רימונים – יהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שירבו זכיותינו כרמון.

תפוח מתוק בדבש – יהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה.

[ברכת "בורא פרי האדמה"]

קרא [מין דלעת] – יהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתקדע רע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו.

סלק [או סלק עלים] – יהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שישתלקו אויבינו וישונאינו וכל מבקשי רעתנו.

"סימנא טבא": מנהג אכילת מאכלים, ששמש מתקשר באופן צלילי עם ענייני ברכה וטובה, נהווה ככל הנראה בבבל בזמן התלמוד. על סמך הדעה שהיתה רווחת שם, שעשיית מעשה סמלי כמוה כעשיית המעשה עצמו, מונה התלמוד הבבלי [כריתות ו ע"א] כמה מיני ירקות ופירות שכדאי להעלותם על השולחן בסעודת ראש השנה לשם סימן טוב, כגון "כרתי" או "סלקי".

כרתי [=כרישה] - **יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שִׁפְרָתוֹ כָּל אֲוִיבֵינוּ.**

[ברכת "שהכל נהיה בדברו"]

דגים - **יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שִׁנְפָּרָה וְנִרְבָּה בְּדָגִים.**

ראש של דג או של כבש - **יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שִׁנְהִיָּה לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב.**

ברכת המזון לראש השנה: ראה עמ' 174.

קידושא רבא לשני ימי ראש השנה

בשני ימי ראש השנה, לאחר התפילה [ויש הנוהגים לעשות זאת בהפסקה שבין שחרית למוסף], מוזגים יין לגביע ואומרים:

כשחל יום טוב ראשון של ראש השנה בשבת מתחילים כאן:

וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם שמות לא, טז-יז
בְּרִית עוֹלָם: בְּנֵי וּבָנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפֵּשׁ:

בדרך כלל מתחילים כאן:

תִּקְעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפָר, בַּפֶּסַח לַיּוֹם חֲגִגְנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא, מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:

■ **בחדש:** ביום ראש החודש. **בכסה:** כנוי לראש החודש, שבו הלבנה מכוסה. **ליום חגנו:** שהוא יום חגנו, ראש השנה. **חק:** חובה קבועה. **משפט:** דין.

קידושא רבא: ראה עמ' 186.

ברכת הגפן

סְבִרִי מְרֶנָּה וְרִבְנָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגָּפֶן.

ושותים מן היין.

סדר תשליך

ביום הראשון של ראש השנה [ואם הוא חל בשבת - ביום השני], אחרי תפילת מנחה ולפני השקיעה, נוהגים ללכת למקום שיש בו מקור מים [ים, נהר, מעין, או אפילו בור מים] ולומר שם קטעים אלה:

מִי אֵל כְּמוֹךָ נִשְׂא עוֹן וְעִבֵּר עַל פֶּשַׁע לְשֹׂאֲרֵית נַחֲלָתוֹ, לֹא
הִחְזִיק לַעַד אָפוֹ, כִּי חָפֵץ חֶסֶד הוּא: יָשׁוּב יִרְחַמְנוּ יִכְבָּשׁ עוֹ נַתִּינוּ, וְתִשְׁלִיךְ
בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאתָם: תִּתֵּן אֱמֶת לִיעֶקֶב, חֶסֶד לְאַבְרָהָם, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לְאַבְתָּינוּ מִיְּמֵי קֶדֶם:

מִן הַמִּצָּר קָרָאתִי יְיָ, עֲנֵנִי בְּמֶרְחֵב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אֵירָא,
מִה יַעֲשֶׂה לִי אֱדָם: יְהוָה לִי בַּעֲזָרִי וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאִי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה
מִבְּטַח בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטַח בַּנְּדִיבִים:

■ **נשא עון:** סולח. **ועבר:** מוחל. **נחלתו:** כינוי לישראל [בעקבות דברים לב, ט]. **לא החזיק לעד אפו:** אינו שומר את כעסו לעד. **תתן אמת ליעקב:** קיים נא לזרע יעקב את הבטחתך הנאמנה. ■ **מצר:** מקום צר, שעת צרה. **אראה בשנאי:** אזכה לראות במפלתם של אויבי. **בנדיבים:** באנשים בעלי שררה ועושר.

סדר תשליך: עניינה של התפילה היא הבקשה מה' שישליך את עוונות המתפלל במצולות הים [ומכאן גם כל מקור מים אחר] כדי שלא ייזכרו עוד. בבסיס סדר התשליך, הידוע לראשונה מאשכנז של ימי הביניים, עומדים פסוקים מספר מיכה, ומשם גם נלקח שמו. על גרעין עיקרי זה נוספו עוד פסוקים ממזמורי תהילים שונים, שאף הם עוסקים בחסדי ה', בשלטונו בעולם וברחמיו. בעת שאומרים את הפסוק "ותשליך במצולות ים כל חטאתם" [או בסוף התפילה] נוהגים לנער את שולי הבגדים, כסמל לניעור העוונות כולם.

ישעיה יא, ט

לֹא יֵרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הָר קִדְשִׁי, כִּי מְלֶאכֶה הָאָרֶץ דַּעַה
אֶת יְהוָה בַּמִּים לַיָּם מְכַסִּים:

ויש מוסיפים:

תהלים לג

רָנְנוּ צְדִיקִים בַּיהוָה, לִישָׁרִים נָאוֹה תִּהְלַח: הוֹדוּ לַיהוָה
בְּכָנּוֹר, בְּנֶבֶל עֲשׂוֹר וּמְרוּ לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חֲדָשׁ, הִיטִיבוּ נֶגֶן בְּתִרְעָה: כִּי
יֵשֶׁר דְּבַר יְהוָה, וְכָל מַעֲשָׂהוּ בְּאֱמוּנָה: אֲהִב צִדְקָה וּמִשְׁפָּט, חֶסֶד יְהוָה
מְלֶאכֶה הָאָרֶץ: בְּדִבְרֵי יְהוָה שָׁמַיִם נִעֲשׂוּ, וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צִבְאָם: כִּנֹּס כַּנֹּד מִי
הַיָּם, נָתַן בְּאוֹצְרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִידָאוּ מִיְּהוָה כָּל הָאָרֶץ, מִמֶּנּוּ יִגְוִרוּ כָּל יֹשְׁבֵי
תֵּיֶלֶל: כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי, הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֵד: יְהוָה הִפִּיר עֲצַת גּוֹיִם, הִנְיָא
מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תִּעֲמַד, מַחְשְׁבוֹת לְבֹ לְדֹר וָדֹר: אֲשֶׁר־
הִגִּיף אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, הָעַם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: מִשְׁמַיִם הִבִּיט יְהוָה, רָאָה
אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמֶּכּוֹן שְׁבִתּוֹ הִשְׁגִּיתָ, אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֵּצֵר יַחַד
לָבָם, הַמִּבְרִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשֵׁעַ בְּרַב חַיִּל, גְּבוּרָה לֹא יִנְצֵל
בְּרַב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוֹס לְתִשׁוּעָה, וּבְרַב חַיִּל לֹא יִמְלֹט: הִנֵּה עֵין יְהוָה אֶל
יִרְאָיו, לְמִיַּחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם, וּלְחַיֹּתָם בְּרָעַב: נַפְשָׁנוּ
חִפְתָּה לַיהוָה, עֲזָרְנוּ וּמִגִּנָּנוּ הוּא: כִּי בּוֹ יִשְׁמַח לִבֵּנוּ, כִּי בְשֵׁם קִדְשׁוֹ בִּטְחָנוּ:
יְהִי חֶסֶדְךָ יְהוָה עָלֵינוּ, כְּאֲשֶׁר יַחֲלֵנוּ לָךְ:

■ **נאוה תהלה:** נאה, ראוי להלל את ה'. **נבל עשור:** כלי נגינה (בעל עשרה מיתרים). **באמונה:** בנאמנות, ביושר.
צבאם: גרמי השמים. **כנס כנדי:** אוסף למקום אחד, כמי שמקים חומה מחומרים מפוזרים. **נתן באוצרות תהומות:**
כונס במעיינות שמתחת לפני האדמה מים רבים (הקרויים כאן "תהומות"). **יגורו:** יפחדו. **ויהי:** נהיה הדבר אשר אמר.
ויעמד: התקיים (ציוויו). **הפיר עצת גוים:** מבטל את מזימותיהם. **הניא:** מונע [מלצאת לפועל]. **הגוי:** העם. **ממכון**
שבתי: מן המקום אשר בו הוא יושב, כינוי לשמים. **יחד לבם:** כל לבותיהם. **ברב חיל:** על ידי כוח רב. **שקר הסוס**
וכו': הבטחון בישועה שתבוא על ידי הסוס (סמל לכוח הצבא) הוא בטחון שווא, כי למרות כוחו הרב לא יציל הסוס את
בעליו. **כאשר יחלנו לך:** כמו שאנו אכן מקווים שתעשה.

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, מִמַּעַמְקִים קָרְאֲתִידָהּ יְהוָה: אֲדֹנָי שְׁמַעָהּ בְּקוֹלִי, תְּהַיינָהּ אֲזַנֶּיךָ קִשְׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנִי: אִם עוֹ נֹת תִּשְׁמָר יְהוָה, אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי עָמַד הַסְּלִיחָה, לְמַעַן תִּוָּדָא: קוֹיִתִי יְהוָה קוֹיִתָה נַפְשִׁי, וְלִדְבָרוֹ הוֹחֲלִיתִי: נַפְשִׁי לֹאדֹנִי, מִשְׁמָרִים לְבַקֵּר שְׁמָרִים לְבַקֵּר: יַחַל יִשְׂרָאֵל אֵל יְהוָה כִּי עִם יְהוָה הַחֶסֶד, וְהִרְבָּה עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יַפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו:

הבדלה למוצאי יום שני של ראש השנה

מוזגים יין לגביע ומברכים שתי ברכות אלה:

ברכת הגפן

סְבִרִי מְרֵנָה וְרַבְּנָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

ברכת ההבדלה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל.

ושותים מן היין.

-
- **שיר המעלות:** שיר שהיו הלויים משוררים על מדרגות ["מעלות"] המקדש. **אם עונות וכו':** ה', אם תזכור את העוונות כדי להעניש את עושיהם, מי יוכל להתקיים? **למען תורא:** כדי שייראו אותך. **הוחלתי:** ייחלתי, קווייתי. **נפשי וכו':** נפשי מקווה ומייחלת לה' יותר משומרי המשמרת האחרונה של הלילה המצפים לבוא הבוקר. **יחל:** קווה.
- **ששת ימי המעשה:** כינוי לששת ימי הבריאה בפרט, ולימות החול בכלל.

הבדלה: ראה עמ' 210. בהבדלה של מוצאי חג אין מברכים על הנר והבשמים.

עשרת ימי תשובה ושבת שובה

"שלושה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינוניים. צדיקים גמורין - נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. רשעים גמורים - נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה. בינוניים - תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים. זכו - נכתבין לחיים, לא זכו - נכתבין למיתה" [תלמוד בבלי, ראש השנה טז ע"ב].

הימים שמראש-חודש תשרי ועד העשרה בו קרויים בשם "עשרת ימי תשובה" והם מוקדשים לחשבון נפש אישי. ראשיתם בראש השנה, יום המשפט, וסופם ביום הכיפורים, יום גור הדין והסליחה. השבת שחלה בתוך ימים אלה קרויה "שבת שובה", על שם המילה הפותחת את הפטרת השבת הזו: "שובה ישראל עד ה' אלהיך" [הושע יד, ב].

עשרת ימי תשובה מכונים גם "הימים הנוראים", שם המבטא את הלך רוחו של האדם לקראת יום גור הדין. בימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים יש תוספות שונות בתפילה, וימים אלה מתייחדים גם באמירת סליחות לפני תפילת שחרית, כהמשך לאמירת הסליחות בחודש אלול [ראה עמ' 139]. בימים אלה נוהגים לברך איש את רעהו בברכת "גמר חתימה טובה", ורכים נוהגים לבקש סליחה ומחילה מאנשים שאולי נפגעו מהתנהגותם בשנה שחלפה.

סליחות

הסליחות הן סדרי תפילה ופיוטים אשר תוכנם העיקרי הוא בקשת סליחה על חטא, הבעת חרטה על התנהגות לא ראויה, התוודות על חטאים שונים, הצבעה על אפסות האדם [לעומת גדלות האל הכל-יכול] ובקשה לזכות ברחמי האל והגנתו. כחזיון לבקשות נזכרות בהקשר זה שלוש-עשרה מידותיו של ה', שהוא "אל רחום וחנון ארך אפים רב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופושע" וכו' [שמות לד, ו-יז]. כן נהוג להזכיר בסליחות את זכותם של אבות האומה, שהבטחת ה' להם עומדת לזרעם אחריהם. אל סליחות אחדות צורפו דברי קינה על צרות הגלות וגעגועים לגאולה. המנהג להזכיר את שלוש-עשרה מידותיו של ה' בימי תענית, כדי לזכות בסליחתו, מוכר כבר לחז"ל [תלמוד בבלי, ראש-השנה יז ע"א], ומימי הגאונים ידוע על אמירתן גם בעשרת ימי תשובה, לפני תפילת שחרית. פייטנים שונים, מאז ימי האמוראים, חיברו יצירות שיריות שנועדו להיאמר במסגרת זו. והרי אחת מן הסליחות המפורסמות:

רחום וחנון. חטאנו לפניך רחם עלינו:	
אֲדוֹן הַסְּלִיחוֹת	בוֹחֵן לִבָּבוֹת
גֹּלָה עֲמוּקוֹת	דוֹבֵר צְדָקוֹת. חטאנו לפניך רחם עלינו:
הַדּוֹר בְּנִפְלְאוֹת	וְתִיק בְּנַחֲמוֹת
זוֹכֵר בְּרִית אָבוֹת	חוֹקֵר כְּלִיּוֹת. חטאנו לפניך רחם עלינו:
טוֹב וּמַטִּיב לַבְּרִיּוֹת	יודֵעַ כָּל נִסְתָּרוֹת
כּוֹבֵשׁ עֲוֹנוֹת	לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת. חטאנו לפניך רחם עלינו:
מָלֵא זַכּוּיֹת	נוֹרָא תְהִלּוֹת
סוֹלֵחַ עֲוֹנוֹת	עוֹנֶה בְּצָרוֹת. חטאנו לפניך רחם עלינו:
פוֹעֵל יִשׁוּעוֹת	צוֹפֶה עֲתִידוֹת
קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת	רוֹכֵב עַרְבוֹת
שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת	תָּמִיד דְּעוֹת. חטאנו לפניך רחם עלינו:

■ **גולה עמוקות:** יודע נסתרות [בעקבות איוב יב, כב]. **דובר צדקות:** מדבר דברי אמת, מקיים את הבטחתו [בעקבות ישעיה סג, א]. **הדור בנפלאות:** הנפלאות שהוא עושה הן לו הוד והדר. **ותיק בנחמות:** מופלג בישועות. **חוקר כליות:** בוחן את מחשבותיו הנסתרות של האדם [אשר הקדמונים האמינו שמשכנן בכליות]. **כובש עונות:** מסתיר ומעלים חטאים, סולח. **זכיות:** זך וטוהר. **נורא תהלות:** השומע את תהילתו מתמלא ביירותו. **קורא הדורות:** יודע את כל הדורות הבאים וקורא לכל דור לקום בזמן המיועד לו [בעקבות ישעיה מא, ד]. **רוכב ערבות:** רוכב על ענני השמים [בעקבות תהלים סח, ה]. **תמים דעות:** דעותיו תמימות ושלמות.

אדון הסליחות: מחברה של סליחה זו אינו ידוע.

צום גדליה

בג' בתשרי, היום לאחר ראש השנה, חל צום גדליה. גדליה בן אחיקם התמנה על ידי נבוכדנאצר מלך בבל, מייד לאחר חורבן בית ראשון, למושל ביהודה על שארית הפליטה. קבוצה של קנאים קיצוניים בראשותו של ישמעאל בן נתניה ראו בגדליה בוגד ומשתף פעולה והרגוהו [מלכים-ב כה, כב-כז]. עקב כך התפזרו יושבי הארץ לכל עבר ואבדה התקווה לשיקום מהיר של ירושלים ושל יהודה כישות מדינית. הצום בא לציין את הכאב על מעשה רצח-אח ועל החורבן. צום גדליה מתבטא בבית הכנסת באמירת סליחות, בקריאה מיוחדת בתורה ובשינויים קלים בתפילה. בבית הריהו יום של צום מעלות השחר ועד צאת הכוכבים.

יום הכיפורים

"והיתה לכם לחוקת עולם, בחודש השביעי בעשור לחודש תענו את נפשותיכם, וכל מלאכה לא תעשו, האזרח והגר הגר בתוכם. כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו. שבת שבתון היא לכם וענייתם את נפשותיכם חוקת עולם" [ויקרא טז, כט-לא].

"יגנית אגוזי - אלו ישראל. מה אגוז זה אם נופל לתוך הטינופת אחד נוטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חזור כתחילתו והוא יפה לאכילה, כך כל מה שישראל מתלכלך בעוונות כל ימות השנה, בא יום הכפורים ומכפר עליהם" [על פי שיר השירים רבה ו, יא].

יום הכיפורים, החל ב' בתשרי, שני פנים לו. מצד אחד הוא נחשב כיום חריצת גזר הדין, ובתור שכזה הריהו מלווה חרדה ויראה: "הכל נידונין בראש השנה... וגזר דינו של אדם נחתם ביום הכיפורים" [תוספתא ראש השנה א, יג]. ומצד שני הוא יום של סליחה ומחילה, יום בו מובטח להם לישראל שה' יטהרם ויכפר על כל חטאתם, ותחושת ביטחון זו מצמיחה מתוכה גם שמחה. עיקרו של היום הוא "עניני הנפש" הכולל, לפי ההלכה, איסור אכילה ושתיה, איסור רחיצה, איסור סיכה בשמן, איסור נעילת נעל של עור ואיסור על יחסי אישות [תשמיש המיטה]. רובו של היום מוקדש לתפילה בבית הכנסת.

ערב יום הכיפורים, יום ט' בתשרי, הוא בעל חשיבות כשלעצמו ונוהגים בו מנהגים המכנים את האדם לקראת היום הקדוש. מלבד הסליחות והתפילות המקובלות בעשרת ימי תשובה, נוהגים בערב יום הכיפורים לפייס איש את רעהו [שכן יום הכיפורים מכפר רק על עבירות שבין אדם לה', ואילו על עבירות שבין אדם לחבירו אין הוא מכפר עד שילך האדם ויפייס את חברו], ויש הנוהגים לטבול במקווה, לקיים סדר "כפרות" וללוש בגדי לבן.

תפילות יום הכיפורים הן ארוכות מאוד [ומצויות במחזורים מיוחדים ליום זה] והן חמש במספרן: ערבית, שחרית, מוסף, מנחה ונעילה. משולבים בהן פיוטים שונים וסליחות רבות, אמירת וידויים [שראשיתם ב"על חטא שחטאנו לפניך" וכן ב"אשמנו בגדנו גזלנו"], הזכרת נשמות [אחרי קריאת התורה], קריאת ספר יונה כהפטרה בתפילת מנחה, וכן תפילה חמישית, שאין כמוה בשאר ימות השנה, תפילת "נעילה" שבה נחתם היום. בבית בא יום הכיפורים לביטוי כיום צום, ורבים מדליקים בו מן הערב נרות נשמה לזכר קרובים שהלכו לעולמם.

סדר כפרות

יש נוהגים לקיים בערב יום הכיפורים [או אף קודם לו] את סדר הכפרות. האיש נוטל תרנגול והאשה לוקחת תרנגולת – אך רבים מקיימים את הטכס בכסף או בדג – ואומרים:

בְּנֵי אָדָם, יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצִלְמוֹת, אֲסִירֵי עָנִי וּבְרָזָל: יוֹצִיאֵם מִחֹשֶׁךְ וְצִלְמוֹת, וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יִנְתֵּק: אֲוִילִים מִדֶּרֶךְ פֶּשַׁע, וּמַעֲוֹנוֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: כָּל אֶכָּל תִּתְעַב נַפְשָׁם, וַיִּגְעוּ עַד שְׁעָרֵי מוֹת: וַיַּעֲקוּ אֶל יְהוָה בְּצַר לָהֶם, מִמַּצְקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וַיִּרְפָּאֵם, וַיַּמְלֵט מִשְׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיהוָה חֲסִדּוֹ, וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:

אִם יֵשׁ עָלָיו מִלֶּאךָ מְלִיץ אֶחָד מִנִּי אֱלֹף, לְהַגִּיד לְאָדָם יִשְׁרוּ: וַיַּחֲנֶנּוּ, וַיֹּאמֶר פְּדֵהוּ מִיָּדָהּ שְׁחַת, מִצָּאֲתֵי כֶּפֶר:

איוב לג, כג–כד

■ **יְשִׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצִלְמוֹת:** שרויים באפלה, בבית האסורים. **מוֹסְרוֹתֵיהֶם:** כבליהם, העול ששמו עליהם נוגשיהם. **מִדֶּרֶךְ פֶּשַׁע:** שטיפשותם ניכרת מתוך דרך הפשע שהם הולכים בה. **וּמַעֲוֹנוֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ:** ובגלל עוונותיהם הם מתענים ביסורים. **וַיַּמְלֵט מִשְׁחִיתוֹתָם:** ויצילם מרדת לשאול. **וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם:** [וידודו לה'] על נפלאותיו לבני אדם. **מִלִּיץ:** מלמד זכות. **לְהַגִּיד לְאָדָם יִשְׁרוּ:** שיאמר על האדם הסובל דברים המעידים על ישרו. **וַיַּחֲנֶנּוּ וְכו':** אז יחון אותו ה' ויגיד למלאך הממונה על כך: פדה אותו והצילהו ממוות, כי יש עמי כופר תמורתו.

סדר כפרות: מנהג זה ידוע לראשונה מתקופת הגאונים, והנוסח שלפנינו מתועד בימי הביניים. נראה שמוצאו של המנהג בחוגים עממיים, והיו פוסקים שהתנגדו לקיומו [כגון הרמב"ן או ר' יוסף קארו ב"שולחן ערוך"], כיוון שראו אותו כחסר ערך, ואפילו כחיקוי פסול של מנהגים זרים. האר"י תמך בקיום מנהג הכפרות ובהשפעתו נותר המנהג על עומדו.

[איש]: מסובב את התרנגול סביב ראשו ואומר:

זֶה חֲלִיפָתִי, זֶה תְּמוּדָתִי, זֶה כְּפָרְתִי. זֶה הַתְּרַנְגֹּל יֵלֵךְ לְמִיתָה, וְאֲנִי אֶכְנֵס
וְאֵלֶךְ לְחַיִּים טוֹבִים אַרְבָּים וּלְשָׁלוֹם.

[אשה]: מסובבת את התרנגולת סביב ראשה ואומרת:

זֹאת חֲלִיפָתִי, זֹאת תְּמוּדָתִי, זֹאת כְּפָרְתִי. זֹאת הַתְּרַנְגֹּלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה,
וְאֲנִי אֶכְנֵס וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אַרְבָּים וּלְשָׁלוֹם.

לחילופין מסובבים את הכסף סביב הראש ואומרים:

זֹאת חֲלִיפָתִי, זֹאת תְּמוּדָתִי, זֹאת כְּפָרְתִי. זֶה הַכֶּסֶף יֵלֵךְ לְצַדָּקָה, וְאֲנִי אֶכְנֵס
וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אַרְבָּים וּלְשָׁלוֹם.

נוהגים לחזור על הטכס כולו שלוש פעמים. את הכפרות או את ערכן הכספי נוהג לתת כצדקה לעניים.

עירובי חצרות ותחומים: ראה עמ' 143.

סעודה מפסקת

בערב יום הכיפורים בשעות אחר הצהריים המאוחרות סועדים בצוותא את הסעודה שלפני הצום ומסיימים אותה לפני שקיעת החמה. דיני הברכות בסעודה זו כבסעודת יום חול.

הדלקת נרות בערב יום הכיפורים

את פני יום הכיפורים מקבלים בהדלקת נרות. מצוה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות בעלה או אחד מבני הבית האחרים. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים].

לאחר שהאשה מבעירה את האש בנרות היא מכסה את עיניה בידיה, מברכת, ופוקחת את עיניה כדי להביט בנרות. וזו לשון הברכה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שָׁל [בשבת אומרים: שַׁבָּת וְשָׁל] יוֹם הַכִּיפּוּרִים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחֲתִינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַיָּמֵן הַזֶּה.

תפילה לאשה לאחר הדלקת נרות

ויש הנוהגות לומר גם תחינה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתַּחֲנוּן אוֹתִי וְאֶת אִישִׁי וְאֶת כָּל קְרוֹבִי, וְתֵתֵן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרוּכִים, וְתַזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָּה, וְתַפְקֶדְנוּ בְּפִקְדַת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ בֵּינֵינוּ, וְנִכְנֹס לְגִדְל בָּנִים וּבָנֵי בָנִים חַכְמִים וְגִבּוֹרִים אוֹהֲבֵי יְהוָה, יְרַאֲי אֱלֹהִים אֲנִשִּׁי אֲמַת זֶרַע קִדְּשׁ, בִּיהוּדָה דְּבִקִּים, וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אָנָּה, שְׁמַע אֶת תַּחֲנוּנִי בְּזִכּוֹת שְׁרָה וּרְבֵקָה רַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר גִּרְנוּ שְׁלֵא יִכְבֶּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנוֹשְׁעָה, אָמֵן.

הדלקת נרות: ראה עמ' 144.

תפילה לאשה: ראה עמ' 144.

סדר ברכת הבנים

לפני שהולכים לבית הכנסת נהוג שההורים מברכים את ילדיהם, כשהם מניחים את ידיהם על ראשיהם.

לבן:

יְשִׁמְךָ אֱלֹהִים

בראשית מח, כ

בְּאֶפְרַיִם וּבְמִנְשֶׁה.

לבת:

יְשִׁמְךָ אֱלֹהִים

בְּשִׁשְׁרָה רַבָּקָה רַחֵל וְלֵאָה.

יְבָרְכֶךָ יְהוָה וַיְשַׁמְרֶךָ. במדבר ו, כד-כו

יֵאָר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ.

יֵשָׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם.

לבן: וַיְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שְׂבִשְׁמִים, שְׂיִתֵּן בְּלִבְךָ אֲהַבְתּוּ וַיִּרְאֶתוּ וַתִּהְיֶה יִרְאֵת הַשֵּׁם עַל פָּנֶיךָ כָּל יָמֶיךָ שְׁלֹא תַחֲטָא, וַתִּהְיֶה חֲשֵׁקָה בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת, עֵינֶיךָ לִנְכַח יְבִיטוּ, פִּיד יִדְבֵּר חֲכָמוֹת וְלִבְךָ יִהְיֶה אִימּוֹת, יָדֶיךָ יַעֲסֻקוּ בַּמִּצְוֹת, רַגְלֶיךָ יִרְוּצוּ לַעֲשׂוֹת רָצוֹן אָבִיךָ שְׂבִשְׁמִים. יִתֵּן לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת צְדִיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת כָּל יְמֵיהֶם, וַיְהִי מְקוֹרֶךָ בְּרוּךְ, וַיִּזְמִין לְךָ פְּרִנְסָתְךָ בְּהִתֵּר בְּנִיחַת וּבְרוּחַ מִתַּחַת יְדוֹ הִרְחַבְהָ וְלֹא עַל יְדֵי מִתְנַת בְּשֹׁר וְדָם, כִּדִּי שִׁתְּהִיָּה פָּנָיו לַעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, וְתַכְתֵּב וְתַחֲתֵם לְחַיִּים טוֹבִים וְאַרְכִּים בַּתּוֹךְ כָּל צְדִיקֵי יִשְׂרָאֵל, אָמֵן.

■ **ויתנד:** יתן לך חן [בעיני ה' ואדם]. **ישא ה' פניו:** יתייחס אליך בחיבה וברחמים. **לנכח:** למוֹלֵךְ, כלומר: תישיר מבטך, שלא כדרך המשקרים המשפילים את עיניהם [על פי משלי ד, כה]. **יהגה אימות:** יתנהג ביראת ה'. **ויהי מקורך ברוך:** תבורך אשתך [על פי משלי ה, יח]. **בהתר:** בדרכים כשרות [ללא ספק גדל].

סדר ברכת הבנים: על החלק הראשון של נוסח הברכה, המשותף גם ללילי שבתות וימים טובים, ראה להלן, עמ' 145. החלק השני של הברכה, המיוחד ליום הכיפורים [ומנוסח בסידורים רק כפנייה אל הבנים וכאן הצענו גם נוסח לבנות], ארוך יותר ומופיע לראשונה במאה השמונה-עשרה.

לבֹּת: וַיְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אֲבִינוּ שְׁבַשְׁמִים, שְׁיִתֵּן בְּלִבָּךְ אֶהְבָּתוֹ וַיִּרְאֶתוֹ וְתִהְיֶה יִרְאֶת הַשֵּׁם עַל פְּנֶיךָ כָּל יָמֶיךָ שְׁלֵא תַחֲטְאִי, וְתִהְיֶה חֹשֶׁקְךָ בַתּוֹרָה וּבִמְצוֹת, עֵינֶיךָ לִנְכַח יְבִיטוּ, פִּיךָ יִדְבֵּר חֻכְמוֹת וּלְבָבְךָ יִהְיֶה אֵימוֹת, יָדְךָ יַעֲסֻקוּ בִּמְצוֹת, רַגְלֶיךָ יִרְוּצוּ לַעֲשׂוֹת רָצוֹן אֲבִיךָ שְׁבַשְׁמִים. יִתֵּן לָךְ בָּנִים וּבָנוֹת צְדִיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבִמְצוֹת כָּל יְמֵיהֶם, וַיְהִי אִישׁךָ בָּרוּךְ, וַיִּזְמִין לָךְ פְּרֻסָּתְךָ בְּהִתֵּר בְּנִתּוֹת וּבְרוּחַ מִתַּחַת יָדוֹ הֶרְחַבְהָ וְלֹא עַל יְדֵי מִתְנַת בָּשָׂר וְדָם, וְתַכְתְּבִי וְתַחַתְמִי לַחַיִּים טוֹבִים וְאַרְכִּים בַּתּוֹךְ כָּל צְדִיקֵי יִשְׂרָאֵל, אָמֵן.

ברכת המזון למי שחייב לאכול ביום הכיפורים [חולה או ילד]: ראה עמ' 174.

הבדלה במוצאי יום הכיפורים

מוזגים יין לגביע ואומרים:

אם מוצאי יום כיפורים הוא גם מוצאי שבת מתחילים כאן:

ישעיה יב, ב-ג

הִנֵּה אֵל יִשְׁוּעָתִי, אֲבֹטָח וְלֹא אֶפְחָד,
כִּי עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה.
וּשְׂאֲבָתָם מִים בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיִּשׁוּעָה.
לִיהוָה הַיִּשְׁוּעָה, עַל עֲמָךְ בְּרֻכָּתְךָ סֵלָה.
יהוה צְבָאוֹת עֲמָנוּ, מִשְׁגֵּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה.
יהוה צְבָאוֹת, אֲשֶׁרִי אָדָם בֵּטַח בְּךָ.

תהלים ג, ט

תהלים מו, יב

תהלים פד, יג

הבדלה: ראה עמ' 210.

תהלים כ, י

יהוה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲגִנוּ בְיוֹם קִרְאָנוּ.

את המשפט הבא אומרים גם כל הנוכחים

אסתר ח, טז

לַיהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׁמְחָה וְשִׁשׁוֹן וִיקָר. בֵּין תַּהֲיֶה לָנוּ.

כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבִשֶׁם יְהוה אֶקְרָא.

בדרך כלל מתחילים כאן:

ברכת הגפן

סְבִרִי מְרִנּוּ וְרַבְּנִי:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

ברכת הבשמים

אם מוצאי יום כיפורים הוא גם מוצאי שבת, מברכים גם את ברכת הבשמים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיְּמֵי בְשָׁמִים.

ברכת מאורי האש

במוצאי יום כיפורים שהוא גם מוצאי שבת מדליקים נר ומברכים, אבל אם יום כיפורים אינו חל בשבת מברכים על נר שדלק מערב יום כיפורים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

ברכת ההבדלה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל.

ושותים מן היין.

ורבים נוהגים לאחר ההבדלה להתחיל בבניית הסוכה, כדי לפתוח בקיום מצוה את הימים שלאחר יום הכפרה והסליחה.

סוכות

"בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני-ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים ... ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים"

"כתיב כי עמך הסליחה למען תורא' [תהלים קל, ד] - הסליחה מופקדת אצלך מראש השנה, וכל כך למה? 'למען תורא', בשביל ליתן אימתך על הבריות, מיום הכפורים עד החג [=סוכות], כל ישראל עסוקים במצוות: זה עוסק בסוכתו, וזה עוסק בלולבו, וביום טוב הראשון של חג, נוטלין לולביהן ואתרוגיהן בידיהן, ומקלסין להקב"ה, והקב"ה אומר להם: כבר מחלתי לכם מה שעבר, מכאן ואילך חשבו עוונותיכם לפניכם"

[ויקרא כג, פסוקים מב-מג, מ].

[פסיקתא דרב כהנא, פרשת 'ולקחתם לכם'].

חג הסוכות מתחיל בט"ו בתשרי ונמשך שבעה ימים עד כ"א בו. היום הראשון נחשב יום טוב וששת הימים שאחריו - "חול המועד". היום האחרון שבהם, השביעי לחג הסוכות, מיוחד באופיו ובמנהגיו וקרוי "הושענא רבה". היום שלאחר הושענא רבה הוא יום טוב בפני עצמו ["שמיני עצרת"], שבארץ ישראל מצורף אליו אירוע חגיגי נוסף, "שמחת תורה".

חג הסוכות הוא פגישה בין שני מסלולים היוצאים משתי ההתחלות השונות של לוח-השנה היהודי, תשרי וניסן. הוא החג השלישי לפי המניין מתשרי: ראש השנה, יום הכיפורים וסוכות, והוא מציין בתוך רציפות זו את השמחה שאחרי אימת הדין. הוא גם החג השלישי למניין שלושת הרגלים מניסן - פסח, שבועות וסוכות, והוא מציין בהקשר זה את הרגשת התורה של העם שיצא ממצרים וזכה לחסות תחת כנפי השכינה המסומלות בסוכה. כיוון שהרגלים נושאים יחד עם תוכנם ההיסטורי גם תכנים של חגי טבע חקלאיים [חג האביב, חג קציר חיטים, וחג האסיף] הרי מתוסף על מסלולים אלה גם מסלול שלישי: סגירת מחזור השנה החקלאית ותחילת מחזור השנה הבא.

חג הסוכות בולט בעוצמת השמחה שבו [ובקידוש הוא קרוי "זמן שמחתנו"]: שמחת החקלאי האוסף לביתו את היבול; שמחת המאמין המרגיש שנתכפרו עוונותיו והריהו פותח דף חדש בחייו; שמחת העם המרגיש את חסדי ה' בדרכו אל החופש. מאז ימי הביניים הוסיפו לחג זה גם שמחה רביעית: בחג הנסמך לשבוע הסוכות - שמיני עצרת - מציינים בחגיגות את סיום קריאת התורה מדי שנה בשנה, "שמחת תורה".

שתי מצוות מיוחדות את חג הסוכות: מצות הישיבה בסוכה ומצות ארבעת המינים. מצות הסוכה, שהיא עיקרו של החג ועל פיה נקרא גם שמו, נזכרה בתורה בציווי פשוט: "בסוכות תשבו שבעת

ימים" [ויקרא כג, מב]. הישיבה בסוכה מביאה לתודעת האדם את ההליכה במדבר ארבעים שנה, בלא ישוב ובלא נחלה, ומחדדת בו את הכרת הטובה לה' שהושיבו בנחלתו ונתן לו מיבולה. כן צריך האדם לקחת מן היבול הצומח באותה עת [פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל" (שם, פסוק מ)] ולהניפו לפני הקב"ה - בכל שבועת ימי החג - כדי להביע לו בדרך זו את תודתו. החג הראשון של סוכות מתייחד בבית הכנסת בקריאות משלו בתורה ובתפילות המיוחדות לו [והן מצויות במחזור מיוחד ליום זה]. כן נוטלים ביום זה [אם אינו שבת] את הלולב בפעם הראשונה. ועוד נאמרים בו, כמו בשאר ימי הסוכות, מזמורי ההלל ואף פיוטים מיוחדים הקרויים "הושענות" [על שם המילה "הושענא" החוזרת כמעט בסוף כל טור שבהם], פיוטים המבקשים את ישועת האלהים. בבית מתבטא החג בישיבה בסוכה, בהוספת "יעלה ויבוא" בברכת המזון [ראה עמ' 180] ובנטילת לולב בידי מי שלא עשה כן בבית הכנסת.

עירובי תחומין, חצרות ותבשילין: ראה עמ' 143.

הדלקת נרות בערב חג הסוכות

את פני החג מקבלים בהדלקת נרות. מצוה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות בעלה או אחד מבני הבית האחרים. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים]. לא נקבע זמן מוגדר להדלקת נרות בערב סוכות. אבל אם ערב החג הוא גם ערב שבת - יש להדליקם כחצי שעה לפני שקיעת השמש. בשאר המקרים נוהגים להדליק את הנרות לפני כניסת החג או [על ידי העברת אש מנר שהודלק קודם לחג] אחרי כניסתו, סמוך לסעודה. בדרך כלל האשה מברכת על הדלקת הנרות ואחר כך מדליקה אותם. אבל אם ערב חג הוא גם ערב שבת, מבעירה האשה את האש בנרות תחילה, מכסה את עיניה בידיה, מברכת ופוקחת את עיניה כדי להביט בנרות. וזה נוסח הברכה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל [בשבת אומרים: שֶׁשֶׁבֶת וְשֶׁל] יוֹם טוֹב.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהֵחֵינּוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַיּוֹם הַזֶּה.

הדלקת נרות: ראה עמ' 144.

תפילה לאשה לאחר הדלקת נרות

ויש הנוהגות לומר גם תחינה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתְּחַוֹּגֵנִי אוֹתִי [וְאֶת אִישִׁי] וְאֶת כָּל קְרוֹבִי, וְתִתֶּנְ לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרוּכִים, וְתִזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָּה, וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדַת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ בֵּינֵינוּ, וְזִכְנוּ לְגִידֵל בָּנִים וּבָנִים בָּנִים חֲכָמִים וְנְבוֹנִים אוֹהֲבֵי יְהוה, יְרֵאֵי אֱלֹהִים אֲנִשֵּׁי אֲמַת זֶרַע קָדֹשׁ, בִּיהוּדָה דְּבָקִים, וּמְאִידִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אָנָּה, שְׁמַע אֶת תְּחִנָּתִי בְּזִכּוֹת שְׁרָה וּרְבֵקָה רָחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר גִּרְנוּ שְׁלֹא יִכָּבֶה לְעוֹלָם זְעַד, וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִשְׁעָה, אָמֵן.

סדר האושפיזין

את סדר האושפיזין נוהגים לומר בכל יום מימי חג הסוכות, לפני סעודת הערב. עומדים ליד פתחה של הסוכה מבפנים ואומרים:

הֲרִינִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקַיִם מִצּוֹת סֶכֶה כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.
בְּסִכַּת תִּשְׁבּוּ שְׂבַעַת יָמִים, כָּל הָאֲזָרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בְּסִכַּת: ויקרא כג, מב-מג
לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בְּסִכּוֹת הַזֹּשְׁבֹתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

תפילה לאשה: ראה עמ' 144.

סדר האושפיזין: מסורת היא מאז ימי הביניים שבכל אחד מימי חג הסוכות "מתארח" בסוכה אחד מ"שבעת הרועים", מנהיגי ישראל לדורותיהם [מקור הביטוי הוא בספר מיכה ה, ד]. האורחים קרויים בשפה הארמית "אושפיזין" [והיא נגזרת ממילה לטינית שפירושה אורחים]. אף כי זהותם של שבעת הרועים עצמם מוסכמת על הכל, הרי יש הבדלים קלים בין המנהגים באשר לסדרם.

עולו אֲשַׁפִּיזוּן עֲלָאין קִדְיִשִּׁין, עולו אֲבָהֶן עֲלָאין קִדְיִשִּׁין. תיבו תיבו אֲשַׁפִּיזוּן
עֲלָאין קִדְיִשִּׁין, תיבו תיבו אֲשַׁפִּיזוּן דְּמַהֲיִמְנוּתָא. זְכָאָה חֲלֻקָנָא, זְכָאָה
חֲלֻקִּיהוֹן דִּישְׂרָאֵל, דְּכַתִּיב: כִּי חֵלֶק יְהוָה עִמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ:

תרגום: היכנסו אורחים עליונים קדושים, היכנסו אבות עליונים קדושים, שבו שבו אורחים
עליונים קדושים, שבו שבו אורחי האמונה, אשרי חלקינו, אשרי חלקם של ישראל, ככתוב "כי
חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו" [דברים לב, ט].

אֲזַמֵּן לְסַעוּדַתִּי אֲשַׁפִּיזוּן עֲלָאין, אֲבָרְהָם יַצְחָק יַעֲקֹב מֹשֶׁה אֶהְרֹן יוֹסֵף וְדָוִד.
תרגום: אֲזַמֵּן לְסַעוּדַתִּי אורחים עליונים, אברהם...

ביום הראשון אומרים:

בְּמַטּוֹ מִנֶּךָ, אֲבָרְהָם אֲשַׁפִּיזִי עֲלָאין, דְּתַתִּיב עִמִּי, וְעַמְּךָ כָּל אֲשַׁפִּיזִי עֲלָאין,
יַצְחָק יַעֲקֹב מֹשֶׁה אֶהְרֹן יוֹסֵף וְדָוִד.

תרגום: בבקשה ממך, אברהם אורחי העליון, שתשב עמי, ועמך כל האורחים העליונים...

ביום השני אומרים:

בְּמַטּוֹ מִנֶּךָ, יַצְחָק אֲשַׁפִּיזִי עֲלָאין, דְּתַתִּיב עִמִּי, וְעַמְּךָ כָּל אֲשַׁפִּיזִי עֲלָאין,
אֲבָרְהָם יַעֲקֹב מֹשֶׁה אֶהְרֹן יוֹסֵף וְדָוִד.

ביום השלישי אומרים:

בְּמַטּוֹ מִנֶּךָ, יַעֲקֹב אֲשַׁפִּיזִי עֲלָאין, דְּתַתִּיב עִמִּי, וְעַמְּךָ כָּל אֲשַׁפִּיזִי עֲלָאין,
אֲבָרְהָם יַצְחָק מֹשֶׁה אֶהְרֹן יוֹסֵף וְדָוִד.

ביום הרביעי אומרים:

בְּמָטוֹ מִנֶּךָ, מִשֶּׁה אֲשַׁפִּיז עֲלָאִי, דִּתְתֵּב עִמִּי, וְעִמָּךְ כָּל אֲשַׁפִּיז עֲלָאִין,
אֲבָרְהֶם יִצְחָק יַעֲקֹב אֶהְרֹן יוֹסֵף וְדָוִד.

ביום החמישי אומרים:

בְּמָטוֹ מִנֶּךָ, אֶהְרֹן אֲשַׁפִּיז עֲלָאִי, דִּתְתֵּב עִמִּי, וְעִמָּךְ כָּל אֲשַׁפִּיז עֲלָאִין,
אֲבָרְהֶם יִצְחָק יַעֲקֹב מִשֶּׁה יוֹסֵף וְדָוִד.

ביום השישי אומרים:

בְּמָטוֹ מִנֶּךָ, יוֹסֵף אֲשַׁפִּיז עֲלָאִי, דִּתְתֵּב עִמִּי, וְעִמָּךְ כָּל אֲשַׁפִּיז עֲלָאִין, אֲבָרְהֶם
יִצְחָק יַעֲקֹב מִשֶּׁה אֶהְרֹן וְדָוִד.

ביום האחרון אומרים:

בְּמָטוֹ מִנֶּךָ, דָּוִד אֲשַׁפִּיז עֲלָאִי, דִּתְתֵּב עִמִּי, וְעִמָּךְ כָּל אֲשַׁפִּיז עֲלָאִין, אֲבָרְהֶם
יִצְחָק יַעֲקֹב מִשֶּׁה אֶהְרֹן וְיוֹסֵף.

קידוש לליל סוכות

מוזגים יין לגביע והמקדש מרים אותו מעט ביד ימינו ואומר:

כשחל סוכות בשבת מתחילים כאן:

יּוֹם הַשִּׁשִּׁי. וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם.
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה,
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ,
כִּי בּוֹ נִשְׁבַּת מְכָל מְלֹאכֶתוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

בראשית א, לא (סוף) – ב, ג

קידוש: ראה עמ' 151.

בדרך כלל מתחילים כאן:

ברכת הגפן

סְבִרִי מְרֵנוּ וְרִבְּנוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

ברכת קדושת היום

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם, וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל לְשׁוֹן, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וְתַתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת אומרים: שְׁבֻתוֹת לְמִנוּחָה וְ] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן, אֵת יוֹם [בשבת: הַשְּׁבֻת הַזֶּה וְאֵת יוֹם] חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה, זְמַן שְׂמִינִי וְזְמַן שְׂמִינִי [בשבת: בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ, זִכָּר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים, [בשבת: וְשֻׁבַת] וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ [בשבת: בְּאַהֲבָה וּבְרַצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הַנִּחַלְתָּנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ [בשבת: הַשְּׁבֻת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים.

ברכת הסוכה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בְּסֻכָּה.

ברכת הזמן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה. וְשׁוֹתִים מִן הַיַּיִן.

נטילת ידיים וברכת "המוציא": ראה עמ' 153.

ברכת הזמן לסוכות: ראה עמ' 174.

סדר נטילת לולב

בכל ימי החג [בשעות היום], מלבד יום השבת, אוחזים בארבעת המינים ומברכים עליהם, ואלה הם: אתרוג, לולב, שלושה ענפי הדס ושתי ערבות. נוהגים לאגוד את הלולב כאשר ההדסים מימינו והערבות משמאלו. חז"ל הורו לנענע את ארבעת המינים לכל רוחות השמים וכן למעלה ולמטה, כהודאה לה' שהארץ, השמים וארבע רוחות השמים שלו הם, וכתפילה לעתיד שתישרה ברכה בטל השמים וייעצרו רוחות רעות [תלמוד בבלי, סוכה לו ע"ב].

נטילת לולב מתקיימת במסגרת תפילת שחרית בבית הכנסת, אבל מי שלא עשה כן בבית הכנסת נוטל את הלולב בסוכה [או בבית].

קודם נטילת לולב יש הנוהגים לומר תפילה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּפָרִי עֵץ הָהָר וּכְפַת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עָבוֹת וְעֵרְבֵי נָחַל, אוֹתִיּוֹת שִׁמְךָ הַמִּיְחָד תִּקְרַב אֶחָד אֶל אֶחָד וְהָיוּ לְאַחָדִים בְּיָדִי, וְלִידַע אֵיךְ שִׁמְךָ נִקְרָא עָלַי וְיִדְאוּ מִגִּשְׁתִּי אֵלַי, וּבְנִעְנוּעֵי אוֹתָם תִּשְׁפִּיעַ שְׁפַע בְּרָכוֹת מִדַּעַת עֲלִיוֹן לַנוֹה אֶפְרַיִן לְמִכּוֹן בֵּית אֱלֹהֵינוּ, וְתֵהָא חֲשׂוּבָה לְפָנֶיךָ מִצּוֹת אֲרֻבָּעָה מִיָּנִים אֵלּוּ כְּאֵלּוּ קִימַתִּיהָ בְּכָל פְּרָטוּתֶיהָ וְשִׁרְשֶׁיהָ וְתִרְיָג מִצּוֹת הַתְּלָאִים בָּהּ, כִּי כֻנְּתִי לִיְחָדָא שְׁמָא

■ **בפרי עץ הדר וכו':** פסוק הוא בויקרא (כג, מ) ומסורת חז"ל ביארה אותו על האתרוג, הלולב, ההדס והערבה. **אותיות וכו':** אגידת ארבעת המינים יחד מסמלת את האיחוד הרצוי בין ארבע אותיות השם המפורש. **לאחדים:** מאוחדים. **ולידע וכו':** נטילת ארבעת המינים בידי המתפלל מעידה על קשרו המיוחד אל שם ה', ודבר זה ירחיק ממנו את אויביו [הלשון בעקבות דברים כח, י]. **תשפיע וכו':** נענוע הלולב יעודד את תנועת השפע האלהי ממקורו העליון בעולם הספירות כלפי ספירות נמוכות יותר [המכונות "נוה אפריון" ו"מכון בית אלהים"]. **חשובה:** נחשבת. **ותרי"ג מצות התלויים בה:** כלל הפרטים הרבים הכלולים בקיומה הנכון והמלא של מצוות ארבעת המינים. [המספר תרי"ג = 613 הוא מספר נוסחאי, כמספר המצוות בכלל, ומשמעו כאן: כל פרטי המצוה].

יהי רצון: תפילה ברוח הקבלה המקנה למצוות ארבעת המינים משמעות סמלית, כביטוי לאחדות מערכת הספירות האלהית וכסיוע אנושי לתנועת השפע מן העליונים אל התחתונים. הקטע מסתיים בנוסחה [שראשיתה ב"כוונתי ליחדא"] המבוססת על האמונה, כי כל מצוה שעושה האדם מתוך כוונה נכונה יש בה כדי להשפיע על מערכת הקשרים שבין הכוחות המרכיבים את עולם האלהות. בנוסחה זו מדובר מפורשות באיחודן של שתי מהויות, המכונות "הקדוש ברוך הוא" ו"השכינה", והמיוצגות בשני חלקיו של השם המפורש בן ארבע אותיות.

דְּקִדָּשָׁא בְּרִידָה הוּא וְשִׁכְנִיתָהּ בְּדַחֲלֵי וְדַחֲמֵי, לְיַחַד שֵׁם י"ה בּוֹי"ה בְּיַחְדָּא
שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, אָמֵן. בְּרִידָה יְהוּה לְעוֹלָם, אָמֵן וְאָמֵן. תהלים פט, נג

לוקחים את הלולב עם ההדסים והערבות ביד ימין, ואת האתרוג ביד שמאל, כששתי הידיים
צמודות זו לזו. מחזיקים את האתרוג בהיפוך, כשהפיטם שלו כלפי מטה, ומברכים:

בְּרִידָה אַתָּה יְהוּה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
נְטִילַת לולב.

ביום הראשון שבו נוטלים לולב מוסיפים ומברכים:

בְּרִידָה אַתָּה יְהוּה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהֵחֵינוּ וְקִיָּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה.

לאחר הברכה הופכים את האתרוג, כשהפיטם שלו כלפי מעלה, ומנענעים מעט את ארבעת
המינים לכל הכיוונים, בסדר הזה: מזרח, דרום, מערב, צפון, מעלה, מטה.

קידושא רבא ליום הסוכות

מוזגים יין לגביע ואומרים:

כשחל סוכות בשבת מתחילים כאן:

וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם שְׁמוֹת לא, טז–יז
בְּרִית עוֹלָם: בְּיָמֵינוּ וּבְיָמֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הַיָּא לְעוֹלָם, כִּי שִׁשְׁתַּיָּמִים עָשָׂה
יְהוּה אֶת הַשְּׁמִים וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ:

בדרך כלל מתחילים כאן:

אֱלֹהֵי מוֹעֲדֵי יְהוּה מְקַרְאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: וִיקרא כג, ד
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוּה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וִיקרא כג, מד

ליחדא וכו': [ארמית] ליחד את שם הקדוש ברוך הוא ושכינתו ביראה ובאהבה, ליחד את שם י"ה ב[שם] ו"ה בייחוד שלם.

קידושא רבא: ראה עמ' 186.

ברכת הגפן

סְבִרִי מֶרְנָן וְרִבְנָן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגָּפֶן.

ברכת הסוכה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה.

ושותים מן היין.

הבדלה למוצאי סוכות

מוזגים יין לגביע ומברכים:

ברכת הגפן

סְבִרִי מֶרְנָן וְרִבְנָן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגָּפֶן.

אם מוצאי החג הוא גם מוצאי שבת מוסיפים את ברכות הבשמים והנר:

ברכת הבשמים

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיְנֵי בְשָׂמִים.

ברכת מאורי האש

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

ברכת ההבדלה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אֹר
לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה. בָּרוּךְ
אַתָּה יְהוה, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל. ושותים מן היין.

הבדלה: ראה עמ' 210.

חול המועד סוכות ושבת חול המועד

ששת הימים שלאחר החג הראשון של סוכות נקראים "חול המועד", והריהם ימי חול המתאפיינים בחגיגות מסוימת, ואין עושים בהם מלאכה שאפשר לדחותה עד לאחר שמיני עצרת. בבית הכנסת חלים בהם שינויים בתפילה ובקריאות התורה. בין השאר מוסיפים את תפילת ההלל ואת פיוטי ההושענות. בשבת חול המועד [וכאשר אין שבת שכוז בשבוע הסוכות - ביום טוב ראשון של חג] קוראים את מגילת קהלת.

בבית ניכרים ימי חול המועד במצוות המיוחדות לחג כולו - ישיבה בסוכה, נטילת ארבעת המינים בכל יום ויום [אך לא ביום השבת] והוספת "יעלה ויבוא" בברכת המזון. בכל סעודה שאוכלים בסוכה בימי חול המועד, מוסיפים את ברכת הסוכה: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לישב בסוכה" [לעיל, עמ' 86].

שמחת בית השואבה

בערבי חול המועד סוכות נוהגים לקיים במרכזים שונים ברחבי הארץ את "שמחת בית השואבה" בשירה ובריקודים, וזכר למקדש. מקורה של חגיגה זו במצוות ניסוך המים על גבי המזבח, שנהגה במקדש בכל ימי החג [משנה סוכה ד, ט]. את המים היו שואבים לפנות בוקר ממעיין השילוח בטכס רב רושם, ובלילות שלפני שאיבת המים נהגו לערוך במקדש חגיגות, ברוב פאר והדר.

מעמד הקהל

חגיגה אחרת הקשורה לחג הסוכות היא "מעמד הקהל", הנערך אחת לשבע שנים, במוצאי שנת השמיטה, ביום הראשון של חול המועד סוכות. התורה [דברים לא, י-יג] מצווה לקרוא בתורה ביום זה במעמד כל עם ישראל, וחז"ל פירשו שמקומו של הטכס הוא בבית המקדש. נראה שאופיו של המעמד עוצב רק בסוף ימי בית שני: לעיני עולי הרגל הרבים קרא המלך בחגיגות פרשיות נבחרות מספר דברים וברך את הברכות המלוות את קריאת התורה. לאחר הקמת מדינת ישראל נעשו מספר נסיונות לחדש את "מעמד הקהל", עד שהתגבש למעמד נוסח חדש, ממלכתי, והוא נערך ברחבת הכותל המערבי.

סדר נטילת לולב בחול המועד [להוציא שבת]: ראה לעיל, עמ' 87.

ברכת המזון לחול המועד: ראה להלן, עמ' 174.

שבת חול המועד

דין שבת זו בבית כדין כל שבת ושבת [ראה להלן, עמ' 143 ואילך]. אך האוכלים בסוכה מוסיפים את הברכה על הישיבה בסוכה [לעיל, עמ' 86].

הושענא רבה

היום השביעי של חג הסוכות - הוא היום השישי של חול המועד - קרוי "הושענא רבה", משום שביום זה מרבין באמירת הושענות [שהם פיוטים מיוחדים לסוכות שהמלה "הושענא" חוזרת בהם פעמים רבות].

יום "הושענא רבה" נחשב גם כיום גמר דינן של הבריות, שהחל בראש השנה ונמשך ביום כיפור, ונוהגים ללמוד בו תורה במשך כל הלילה על פי סדר מיוחד הקרוי "תיקון ליל הושענא רבה". בסדר זה מצויים קטעים מן התורה, המשנה וספר הזוהר, ויש המקדישים את הלילה - או חלקו - לשיעורים בתחומים שונים של הספרות המסורתית.

היציאה מן הסוכה

ביום הושענא רבה, לפנות ערב, מעט לפני כניסת "שמיני עצרת", נוהגים לטעום משהו בסוכה, ולפני שיוצאים ממנה אומרים:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שְׂכַשְׁם שְׂקִימָתִי וְיִשְׁבְּתִי בְּסֻכָּה זוֹ, כֵּן אֶזְכֶּה הַבָּאָה לֵישֵׁב בְּסֻכַּת עוֹרוֹ שֶׁל לֵוִיתָן.

שמיני עצרת ושמחת תורה

"שמיני עצרת" הוא היום הסמוך והצמוד לחג הסוכות [על פי הכתוב בבמדבר כט, לה: "ביום השמיני עצרת תהיה לכם"]. זה חג העומד בפני עצמו, ואין מצוותיו או תפילותיו קשורות אל חג הסוכות. יום זה נחשב כתחילת החורף ומתחילים להתפלל בו על גשמי השנה הבאה, וכן נערכת בו בבית הכנסת הזכרת נשמות, והוא מתאפיין גם בקריאות מיוחדות בתורה ובתפילות משלו.

החל בתקופת הגאונים החלו לחוג את "יום טוב שני של גלויות" של שמיני עצרת כיום המציין גם את סיום קריאת התורה השנתית, הוא חג "שמחת תורה". מיד לאחר סיום הקריאה בספר דברים מתחילים לקרוא בספר בראשית, והאירוע כולו מקושט בטכסים רבים, כגון ריקודים עם ספרי

■ **בסכת עורו של לויתן:** בסוכה שיבנה הקב"ה לצדיקים מעורו של לויתן, אשר את בשרו יאכלו לעתיד לבוא [תלמוד בבלי, בבא בתרא עה ע"א].

התורה תוך הקפת הבימה שבבית הכנסת. בגולה חוגגים עד היום את "שמיני עצרת" ו"שמחת תורה" כשני חגים רצופים אך נפרדים, אבל בארץ ישראל – שאין בה "יום טוב שני של גלויות" – צורפו שני החגים ליום אחד.

במוצאי החג נוהגים לערוך במקומות שונים "הקפות שניות", כדי להשתתף בשמחתם של בני חוץ לארץ השוהים בארץ והחוגגים את "שמחת תורה" ביום שלאחר "שמיני עצרת".

עירובי תחומין, חצרות ותבשילין: ראה עמ' 143.

הדלקת נרות בערב שמיני עצרת ושמחת תורה

את פני החג מקבלים בהדלקת נרות. מצווה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות בעלה או אחד מבני הבית האחרים. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים].

לא נקבע זמן מוגדר להדלקת נרות בערב שמיני עצרת. אבל אם ערב החג הוא גם ערב שבת – יש להדליקם כחצי שעה לפני שקיעת השמש. בשאר המקרים נוהגים להדליק את הנרות לפני כניסת החג או [על ידי העברת אש מנר שהודלק קודם לחג] אחרי כניסתו, סמוך לסעודה. בדרך כלל האשה מברכת על הדלקת הנרות ואחר כך מדליקה אותם. אבל אם ערב חג הוא גם ערב שבת, מבעירה האשה את האש בנרות תחילה, מכסה את עיניה בידיה, מברכת ופוקחת את עיניה כדי להביט בנרות. וזו לשון הברכה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל [בשבת אומרים: שֶׁבֶת וְשֶׁל] יוֹם טוֹב.
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחֲיָנוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה.

תפילה לאשה לאחר הדלקת נרות

יש הנוהגות לומר גם תחינה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתְּחַוֶּנּוּ אוֹתִי [וְאֶת אִישִׁי] וְאֶת כָּל קְרוֹבִי, וְתִתֶּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרוּכִים, וְתִזְכְּרֵנוּ

הדלקת נרות: ראה עמ' 144.

תפילה לאשה: ראה עמ' 144.

בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָּה, וְתַפְקִדְנוּ בְּפִקְדֵי יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ
 בֵּינֵינוּ, וְזִכְנוּ לְגִידֵל בָּנִים וּבָנֵי בָנִים חֲכָמִים וְנְבוֹנִים אוֹהֲבֵי יְהוָה, יִרְאֵי אֱלֹהִים
 אֲנָשֵׁי אֱמֶת זָדַע קֹדֶשׁ, בִּיהוּדָה דְּבָקִים, וּמְאִידִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים
 טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכָת עֲבוֹדַת הַבּוֹדָא. אָנָּה, שְׁמַע אֶת תְּחִנָּתִי בְּזִכּוֹת שְׂרָה
 וּרְבִקָּה רָחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר גִּרְנוּ שְׁלֵא יִכְבֶּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר
 פְּנִיךָ וְנִשְׁעָה, אָמֵן.

קידוש לליל שמיני עצרת ושמחת תורה

מוזגים יין לגביע והמקדש מרים אותו מעט ביד ימינו ואומר:
 כשחל שמיני עצרת בשבת מתחילים כאן:

יּוֹם הַשְּׁשִׁי. וְיִכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאם.
 וְיִכְל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה,
 וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלָאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
 וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ,
 כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלָאכָתוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

בדרך כלל מתחילים כאן:

ברכת הגפן

סְבִירֵי מְרֶנָּה וְרִבְנָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹדֵא פְרֵי הַגָּפֶן.

ברכת קדושת היום

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם, וְרוֹמְמָנוּ

קידוש: ראה עמ' 151.

מִכָּל לֶשׁוֹן, וְקִדְשָׁנוּ בְּמִצּוֹ תָּיו. וְתַתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת אומרים:
שְׁבֻתוֹת לְמִנוּחָהּ] מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חַגִּים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן, אֶת יוֹם [בשבת:
הַשְּׁבֵת הַזֶּה וְאֶת יוֹם] שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה, זִמְן שְׂמִיחָתָנוּ [בשבת: בְּאַהֲבָה]
מִקְרָא קֹדֶשׁ, זִכָּר לִיצִיאַת מִצְרַיִם. כִּי בָנוּ בַּחֲדָתָּהּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּהּ מִכָּל הָעַמִּים,
[בשבת: וְשֻׁבָתָהּ] וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשְׁךָ [בשבת: בְּאַהֲבָה וּבְרַצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הַנִּחְלָתָנוּ.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ [בשבת: הַשְּׁבֵת] יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים.

ברכת הזמן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיָּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְן הַזֶּה.
ושותים מן היין.

נטילת ידיים וברכת "המוציא": ראה עמ' 153.

ברכת המזון לשמיני עצרת ושמחת תורה: ראה עמ' 174.

קידושא רבא לשמיני עצרת ושמחת תורה

מוזגים יין לגביע ואומרים:

כשחל שמיני עצרת בשבת מתחילים כאן:

וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֵת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֵת לְדֹרֹתָם שְׁמוֹת לֹא, טז–יז
בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעוֹלָם, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה
יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ:

בדרך כלל מתחילים כאן:

אֱלֹהֵי מוֹעֲדֵי יְהוָה מְקַרְאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: וִיקרא כג, יד
וַיְדַבֵּר מִשָּׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וִיקרא כג, מד

קידושא רבא: ראה עמ' 186.

ברכת הגפן

סְבִרִי מְרֵנוּ וְרַבְּנוּ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגָּפֶן.

ושותים מן היין.

הבדלה למוצאי שמיני עצרת ושמחת תורה

מוזגים יין לגביע ומברכים:

ברכת הגפן

סְבִרִי מְרֵנוּ וְרַבְּנוּ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגָּפֶן.

אם מוצאי החג הוא גם מוצאי שבת מוסיפים את ברכות הבשמים והנר:

ברכת הבשמים

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיְנֵי בְשָׂמִים.

ברכת מאורי האש

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

ברכת ההבדלה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אוֹר
לְחָשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה. בָּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל.

ושותים מן היין.

הבדלה: ראה עמ' 210.

חודש כסלו

חנוכה

"מאי חנוכה? ... כשנכנסו יוונים להיכל טימאז כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה" [תלמוד בבלי, שבת כא ע"ב].

את שמונת ימי החנוכה תיקנו חכמי ישראל בימי הבית השני כזכר לנצחון בית חשמונאי על היוונים, בשנת 164 לפני הספירה. שיאו של הנצחון היה בטיהור בית המקדש מסממני האלילות שהוכנסו לתוכו בידי היוונים, ובבניית מזבח חדש וחנוכתו. בעקבות נצחון זה חזרה העצמאות לישראל והוקמה מלכות בית חשמונאי. הטעם לחגיגת שמונה ימים אלו קיבל במהלך הדורות דגשים שונים, הבאים לידי ביטוי בעיצוב תכניהם של ימי החנוכה וסמליהם.

המאורע המרכזי של חנוכה, כפי שתואר בספרי המקבים שנתחברו בתקופת הבית השני, הוא, כאמור, חנוכת המזבח שבאה בעקבות ניצחון החשמונאים במלחמתם. החשמונאים ראו בניצחונם ובחידוש המלוכה את ראשיתה של הגאולה, שבה שב ה' להנהיג את עמו. אולם חנוכה, כפי שנתגבש במסורתם של חז"ל, מבליט נושא אחר: הנס שאירע במקדש בכך השמן ושאיפשר את חידוש עבודת ה'. כך נדחקה לשוליים משמעותם הלאומית-מדינית של ימי החנוכה, והיא פינתה את מקומה למשמעות רוחנית יותר המגולמת בנס פך השמן. האזכור הקדום ביותר של נס זה מופיע בתלמוד הבבלי [שבת כא ע"ב], והוא שעיצב למעשה את אופיו של החנוכה בתודעת הדורות הבאים, לפחות עד שבאה הציונות ושבה והבליטה את היסוד הצבאי-לאומי שבימים אלה.

הסמל המרכזי של החנוכה בימינו הוא הדלקת הנרות בחנוכה, בכל לילה משמונת ימי החנוכה, החל מערב כ"ה בכסלו ואילך. להדלקת הנרות ולמספר ימי החנוכה הוצעו במהלך הדורות נימוקים שונים, אך המסורת על פך השמן, הנזכרת לעיל, סיפקה להם הנמקה מלאה.

בבית הכנסת מתייחדים ימי החנוכה בקריאה מיוחדת בתורה ובהוספות שונות בתפילה [בנייהן אמירת מזמורי ההלל]. בבית הם מתבטאים בהדלקת נרות ובהוספת "על הנסים" בברכת המזון. כן נוהגים להרבות במסיבות רעים ובסעודות, המלוות בזמירות ובשבחות, לבלות במשחקי משפחה [כגון: דמקה, קלפים] ובעיקר במשחק הסביבון, שהפך לאחד הסמלים הבולטים של החנוכה. מקובל לאכול בחנוכה סופגניות ולביבות ספוגות בשמן [לזכר נס פך השמן] ולהעניק "ימי חנוכה" לילדים.

הדלקת נרות חנוכה

בערב של היום הראשון מדליקים נר אחד, בערב של היום השני – שני נרות, וכך הלאה עד שמונה נרות [ויש המהדרים להדליק בשמן זית ולא בנרות של שעה]. את הנר הראשון מניחים בצד ימין של החנוכה. את הנר שמוסיפים בכל לילה מניחים משמאל לנר[ות] שהודלק[ן] בלילה הקודם ובו גם מתחילים את ההדלקה. נוהגים להדליק את הנרות בעזרת נר נוסף, הקרוי "שמש", ולאחר ההדלקה להניחו לצידם [במקום מוגבה או מופרד מהם]. את הנרות נהוג להדליק בפתח הבית או על אדן החלון, במקום הפונה לרשות הרבים, כדי לפרסם את הנס. זמן הדלקת נרות הוא משקיעת החמה ואילך.

בערב שבת מדליקים את נרות החנוכה לפני הדלקת נרות שבת. במוצאי שבת עורכים את טכס ההבדלה ורק לאחר מכן מדליקים את נרות חנוכה.

לפני הדלקת הנרות מברכים בכל ערב את שתי הברכות הבאות:

פָּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק
נֵר שֶׁל חֲנֻכָּה.

פָּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁעָשָׂה נִסִּים לְאַבּוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם
בְּזִמַּן הַזֶּה.

בערב הראשון מוסיפים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחֲתִינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמַּן הַזֶּה.

■ בזמן הזה: בתאריך זה של השנה.

הדלקת נרות חנוכה: הברכה "להדליק נר של חנוכה" מובאת בתלמוד הבבלי [שבת כג ע"א]. הברכה "שעשה נסים לאבותינו" מקורה אף הוא שם. יסודה של הברכה השנייה בקביעת המשנה, שמי שרואה מקום שנעשה בו נס לישראל מברך על כך [ראה להלן, עמ' 244], ובתלמוד מורחבת חובה זו גם לגבי הזמן שבו נעשה נס.

לאחר ההדלקה אומרים או שרים:

הַנְּרוֹת הִלְלוּ אֶנּוּ מְדַלִּיקִים עַל הַנְּסִים וְעַל הַנִּפְלְאוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל
הַמְּלַחְמוֹת, שְׁעֲשִׂיתָ לְאַבּוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה, עַל יְדֵי כֹהֲנֶיךָ
הַקְּדוֹשִׁים. וְכָל שְׁמוֹנֵת יָמֵי חֲנֻכַּת הַנְּרוֹת הִלְלוּ קֹדֶשׁ הֵם, וְאִין לָנוּ רִשּׁוֹת
לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם, אֲלָא לְרֹאוֹתָם בְּלִבְךָ, בְּיָדֵי לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל
עַל נְסִיךְ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְעַל יְשׁוּעָתְךָ.

ונוהגים להוסיף ולשיר גם פיוט זה [או לפחות את הבית הראשון והחמישי]:

מַעֲזוֹ צוֹר יְשׁוּעָתִי	לֵךְ נָאָה לְשִׁבְתִּי,
תִּכְנוֹן בֵּית תַּפְלָתִי	וְשֵׁם תּוֹדָה נִזְבַּח,
לֵיעַת תִּכְיִן מִטְבַּח	מִצָּר הַמִּנְבַּח,
אֲזִי אֶגְמֹר בְּשִׁיר מְזֻמָּר	חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ.

■ **כַּהֲנֵי הַקְּדוֹשִׁים:** החשמונאים – מתתיהו בן יוחנן הכהן וחמשת בניו. **וְאִין לָנוּ רִשּׁוֹת לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם:** חכמים אסרו להשתמש באור או באש של נרות החנוכה, משום שזו החנוכה הוא זכר לנרות המנורה שבמקדש.

■ **מַעֲזוֹ צוֹר יְשׁוּעָתִי:** כינויים לה' שהוא משען ומבצר ["מעוז"], מגן כסלע ומושיע ["צור ישועתי"]. **תִּכְנוֹן בֵּית תַּפְלָתִי:** תכנון את בית המקדש. **תּוֹדָה:** קורבן שמקריב אדם כדי להודות על חסד שגמל לו ה'. **מִטְבַּח:** טֹבַח, הרג. **מִצָּר הַמִּנְבַּח:** לאויב המחרף והמגדף [את ישראל או את ה']. **אֲזִי אֶגְמֹר וכו':** אסיים את טכס חנוכת המזבח בשיר הלל.

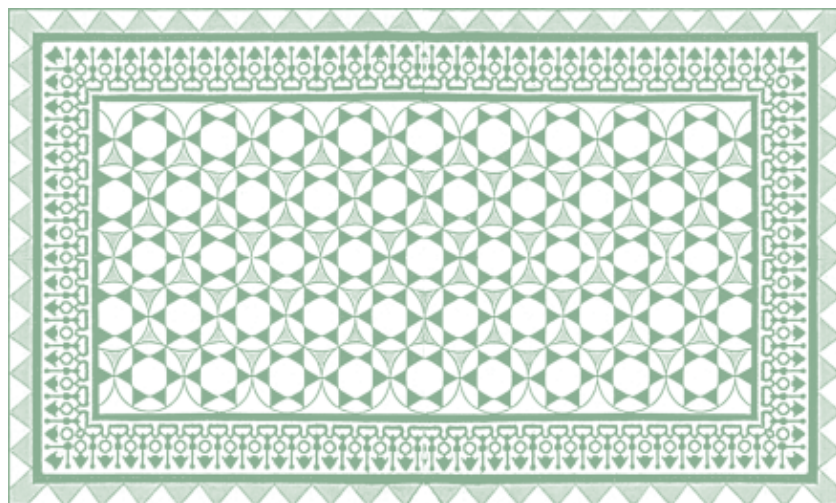
הַנְּרוֹת הִלְלוּ: המקור להמנון זה נמצא בחיבור משלהי תקופת חז"ל [מסכת סופרים כ, ח], אך במרוצת הדורות נעשו בו כמה שינויי נוסחאות וזה המקובל כיום הוא הנוסח המובא על-ידי ר' דוד אבודרהם [ספרד, המאה הארבע-עשרה]. עניינו של הקטע הוא הכרזה פיוטית על קדושת הנרות ומטרת הדלקתם. **מַעֲזוֹ צוֹר:** פיוט מחורז שחובר במאה השלוש-עשרה באחת מארצות גרמניה, כנראה בהשפעת רדיפות יהודים באותה עת. שם מחברו, מרדכי, עולה מן האקרוסטיכון שבראש חמשת הבתים הראשונים. הבית הראשון מתאר את הגאולה ואת חנוכת בית המקדש לעתיד לבוא, ואילו הבית האחרון עניינו בקשה לקירוב גאולה זו. ארבעת הבתים שביניהם מודים על הנפלאות שנעשו לעם-ישראל בתקופות שונות, על פי סדרן: גאולת מצרים, שיבת ציון, סיפור פורים וימי החשמונאים. הבית האחרון [שראשיתו ב"חשוף זרוע קדשך", שלוש מילים היוצרות את האקרוסטיכון חז"ק, המקובל בחתימות של פיוטים] חסר מנוסחים שונים של הפיוט, ויש מי שראה אותו כתוספת מאוחרת. אחרים סבורים כי בית זה הוא מקורי לפיוט והוא נשמט ממנו מאימת הצנזורה הנוצרית.

רְעוֹת שְׁבָעָה נִפְשֵׁי	בִּיגוֹן כָּחִי כָּלָה,
חַיֵּי מֵרֹדוֹ בְּקִשִּׁי	בְּשֻׁעָבוֹד מַלְכוּת עֲגֻלָּה,
וּבִידּוֹ הַגְּדוּלָּה	הוֹצִיא אֶת הַסִּגְלָה,
חֵיל פֶּרֶעָה וְכָל זֶרְעוֹ	יִרְדּוּ כְּאֶבֶן מִצּוּלָה.
דִּבִּיר קָדְשׁוֹ הִבִּיאֲנִי	וְגַם שָׁם לֹא שָׁקַטְתִּי,
וּבֶאֱנוֹשׁ וְהַגְלֵנִי	כִּי זָרִים עָבַדְתִּי,
וַיִּזְן רַעַל מִסִּכְתִּי	כְּמַעֲט שֶׁעָבַרְתִּי,
קֶץ בָּבֶל וְזַרְבָּבֶל	לִקְץ שְׁבָעִים נוֹשָׁעֵתִי.
כְּרֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ בְּקֶשׁ	אֲגִי בֶן הַמֶּדְתָּא,
וְנִהְיְתָה לוֹ לַפֹּחַ וּלְמוֹקֶשׁ	וְגֵאֲוָתוֹ נִשְׁבָּתָה,
רֹאשׁ יְמִינִי נִשְׁאֲתָ	וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מַחִיתָ,
רֹב בָּנָיו וְקִנְיָנָיו	עַל הָעֵץ תָּלִיתָ.
יְוָנִים נִקְבְּצוּ עָלַי	אֲזִי בִימֵי חֲשֻׁמָּנִים,
וּפָרְצוּ חוֹמוֹת מִגְדָּלִי	וְטָמְאוּ כָּל הַשְּׁמָנִים,
וּמְנוֹתָר קִנְקִנִּים	נַעֲשֶׂה נֶס לְשׁוֹנֵשִׁים,
בְּנֵי בִינָה יְמֵי שְׁמוֹנָה	קִבְּעוּ בְּשִׁיר וְדִנְנִים.

רעות: צרות. **בקשי:** בעבודה קשה. **מלכות עגלה:** כינוי למצרים [בעקבות ירמיה מו, כ]. **הסגלה:** עם ישראל, שהם קניינו היקר של ה'. **מצולה:** במים עמוקים. **דביר קדשו:** בית המקדש [שנבנה לאחר ההתיישבות בארץ] או ארץ ישראל. **נוגש:** אויב [נבוכדנצר מלך בבל]. **זרים:** אלהים אחרים. **מסכת:** שתיתי. **כמעט שעברתי וכו':** זמן קצר ["כמעט"] לאחר שגילתי ["עברתי"] מארצי לבבל, לאחר כשבעים שנה, בא קצה של מלכות זו ונושעתי בימי זרובבל [עזרא ב, ב]. **כרת קומת ברוש:** להשפיל את מרדכי [המכונה "ברוש", על פי התלמוד הבבלי, מגילה י"ע"ב]. **אגוי:** המן [אסתר ג, א]. **נשבתה:** חדלה מהתקיים. **ימיני:** מרדכי "איש ימיני" [אסתר ב, ה]. **רב בניו:** בניו הרבים. **חשמנים:** חשמונאים. **ומנותר קנקנים:** ומפך השמן היחיד שנותר בטהרתו. **לשונשים:** לעם ישראל [בעקבות שיר השירים ב, ב: "כשושנה בין החוחים", שנדרש על העם]. **בני בינה:** חכמי הדור.

חֲשֵׁף זְרוּעַ קַדְשֶׁךָ
 נִקֵּם נִקְמַת עֲבָדֶיךָ
 כִּי אָרְכָה לָנוּ הַשָּׁעָה
 דַּחַה אֲדַמּוֹן בְּצֵל צֶלְמוֹן
 וְקָרַב קֶץ הַיְשׁוּעָה,
 מֵאַמָּה הַרְשָׁעָה,
 וְאַיִן קֶץ לַיָּמִי הַרְעָה,
 הֶקֶם לָנוּ רוּעִים שְׁבָעָה.

ברכת המזון לימי החנוכה: ראה עמ' 174.

חשף: גלה לעיני כול [בעקבות ישעיה נב, י]. **ארכה לנו השעה:** הצרות נמשכות זמן רב מדי. **דחה אדמון בצל צלמון:** דחוף את המלכויות הנוצריות [המכונות "אדמון" על שם עשו-אדום, אביהם] אל צל, חשכת, המוות. **הקם לנו רועים שבעה:** העמד לנו מנהיגים רבים [שיוכלו להילחם כנגד אדום], והביטוי בעקבות דברי מיכה ה, ד-ה: "והקימונו עליו שבעה רועים ... ורעו את ארץ אשור בחרב".

חודש טבת

עשרה בטבת

"בחדש העשירי [טבת] בעשור לחודש בא נבוכדנאצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלים ויחן עליה ויבנו עליה דִּיִּק סביב ותבוא העיר במצור" [מלכים ב', א-ב].

"כה אמר ה' צבאות: צום הרביעי [י"ז בתמוז] וצום החמישי [ט' באב] וצום השביעי [צום גדליה] וצום העשירי [י' בטבת] יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים" [זכריה ח, יט].

עשרה בטבת הוא יום תענית ציבור שיסודו בתקופת המקרא, והוא נקבע לזכר תחילת המצור על ירושלים על ידי נבוכדנאצר מלך בבל בשנת 588 לפני הספירה. המצור נמשך שנתיים, עד שבעה עשר בתמוז של שנת 586, ובתשעה באב בשנה זו חרב הבית הראשון. לאחר מלחמת העולם השנייה קבעה הרבנות הראשית לישראל את יום עשרה בטבת גם כיום הקדיש הכללי לקרבנות השואה, ואומרים בו קדיש יתום לעילוי נשמותיהם של הנספים הרבים שיום מותם לא נודע.

עשרה בטבת [או: י"ד בטבת] הוא יום של תענית שראשיתה עם עלות השחר וסופה עם צאת הכוכבים. בבית הכנסת נאמרות סליחות, נקראות פרשיות מיוחדות בתורה וחלים שינויים אחדים בתפילה. בבית יש הנוהגים להדליק נר זכרון לחללי השואה.

הקדיש

בטכס לווית המת, בתקופת ה"שבעה" שלאחריה ולאחר מכן במשך אחד-עשר חודשים, וכן בימי הזכרון לנפטרים ובאירועי זכרון ציבוריים וממלכתיים אומרים האבלים קדיש. הקדיש נאמר בציבור, במקומות שונים במהלך התפילה, וכן ליד הקבר ובטכסי זכרון. זוהי נוסח קדיש האבלים הקרוי גם "קדיש יתום". הוא כתוב ארמית ובצידו מובא תרגומו לעברית.

הקדיש: ראה בהרחבה בכרך השבת, עמ' 205.

קדיש יתום

יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא.

האבלים

אָמֵן.

קהל

בְּעֶלְמָא דִּי בְרָא כְרֻעֻתָּהּ, וְיִמְלִיךְ
מַלְכוּתָּהּ וְיַצְמַח פְּרָקְנָהּ וְיִקְרַב מְשִׁיחָהּ.

האבלים

אָמֵן.

קהל

בְּחַיִּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית
יִשְׂרָאֵל, בְּעֶגְלָא וּבְזֶמֶן קָרִיב,
וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם
וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא.

קהל ואבלים

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרוֹמֵם
וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל
שְׁמֵהּ דְקֻדְשָׁא בְרִיךְ הוּא.

האבלים

אָמֵן.

קהל

לְעֵלְא מִן כָּל בְּרַכְתָּא
וְשִׁירָתָא וְשִׁבְחָתָא וְנַחֲמָתָא
דְּאֲמִירָן בְּעֶלְמָא, וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן.

קהל

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא
וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל
וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן.

קהל

עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרְמוֹי
הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן.

האבלים

אָמֵן.

קהל

תרגום:

יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

[אמן].

בעולם שברא כרצונו וימליך
מלכותו ויצמיח ישועתו ויקרב משיחו.

[אמן].

בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית
ישראל במהרה ובזמן קרוב,
ואמרו אמן.

[אמן. יהי שמו הגדול מבורך, לעולם
ולעולמי עולמים].

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל
שמו של הקדוש ברוך הוא.

[אמן].

למעלה מכל הברכות
והשירות, התשבחות והנחמות,
הנאמרות בעולם, ואמרו אמן.

[אמן].

יהי שלום רב מן השמים
וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.

[אמן].

עושה שלום במרומיו
הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל
ואמרו אמן.

[אמן].

חודש שבט

ט"ו בשבט

"באחד בשבט ראש השנה לאילן - כדברי בית שמאי. בית הלל אומרים:

[משנה ראש השנה א, א].

בחמישה עשר בו"

"מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה. הדא הוא דכתיב: 'זיטע אלהים גן בעדן'. אף אתם שאתם נכנסים לארץ ישראל לא תתעסקו אלא במטע תחילה, הדא הוא דכתיב:

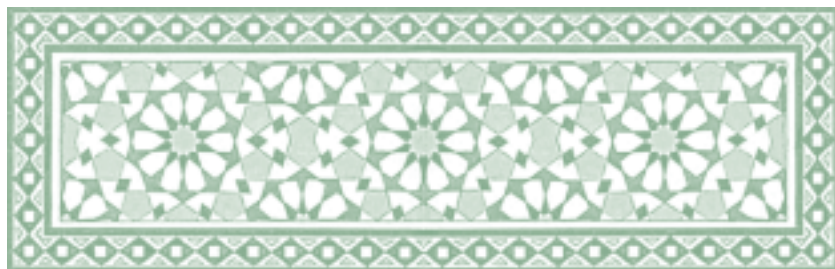
'כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל'"

בחמשה-עשר בשבט חל, לפי שיטת בית הלל, ראש השנה לאילנות, והוא מראשיתו תאריך בעל משמעות חקלאית-הלכתית, הקובע לגבי ההלכות הקשורות בפרי העץ: ערלה, נטע רבעי, מעשרות ותרומות [לפירוט ראה עמ' 231-233]. אילן שהגיעו פירותיו לשליש מגידולם לפני תאריך זה, נחשב כאילו "התבגר" בשנה בתאריך זה [ואם נכנס, דרך משל, לשנתו הרביעית הרי הוא יוצא מגדר "ערלה"]. תאריך זה נקבע מן הסתם מתוך התבוננות במציאות החקלאית של ארץ ישראל, שכן מתקופה זו [או - לדעת בית שמאי - כבר מראש-חודש שבט] הולכים הגשמים ופוחתים, כוחה של החמה הולך ומתגבר, ופירות האילן מצויים בשלב של ראשית ההבשלה.

עם השנים הפך "ראש השנה לאילנות" מתאריך חקלאי-הלכתי ליום בעל חגיגות מיוחדת. נאסר להספיד בו את הנפטרים או לגזור בו תענית על הציבור, ואף הונהג לאכול בו מן הפירות שנתברכה בהם ארץ ישראל.

להתפתחות חשובה זכה ט"ו בשבט במאה השש-עשרה בקרב המקובלים בצפת, אשר תיקנו לט"ו בשבט מעין "סדר ליל שמחת האילנות". הם התכנסו סביב שולחנות עמוסים בפירות ועטורים בהדסים ופרחים, ולמדו פרקים מתוך התורה, התלמוד וספר הזוהר שעניינם בפירות העץ. שולבו בהם פסוקים שיש בהם מענייני הגאולה, ואף אמרו תפילה מיוחדת לשלום האילנות. בתקופת התחייה הציונית החל שלב חדש בתולדות יום זה, והוא הפך גם ליום של נטיעת עצים באדמת הארץ.

בבית הכנסת אין ליום זה ביטוי מיוחד [פרט לכך שאין אומרים בו תחנון]. בבית נוהגים לאכול פירות, יבשים ולחים, ובעיקר משבעת המינים שנתברכה בהם ארץ ישראל [חיטה], שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית ותמר [דברים ח, ח]. וכן יש הנוהגים לקיים בו את "סדר ט"ו בשבט".

סדר ט"ו בשבט

יש המקיימים במסגרת המשפחה או הקהילה "סדר ט"ו בשבט", שהוא עיבוד מודרני של מנהג שנהג בקרב מקובלי צפת. בניגוד לסדר פסח אין לסדר זה נוסח ומנהג קבוע, ולפיכך מחברת כל קהילה לעצמה את הסדר הזה ממרכיבים מסורתיים וחדשים. הסדר נערך סביב שולחנות ועליהם פירות, פרחים, יין ונרות דולקים, והוא כולל שתיית ארבע כוסות של יין, אדום ולבן, אכילת פירות שונים, קריאת קטעים מן המקורות ושירת שירים מסורתיים וחדשים העוסקים באילנות ובפירותיהם.

להלן ייזכרו עשרה מאכלים [בעיקר פירות] שנהוג לאכול בסדר זה, וכן קטעי מקורות הקשורים בהם.

[א] חיטה ושעורה

תחילה אוכלים עוגה שעיקרה קמח חיטה או שעורה [וברכתה: "בורא מיני מזונות"] ואומרים:

[משל] למלך בשר ודם שהיו לו שני עבדים והיה אוהבן אוהבן גמורה, ונתן לזה קב חיטין ולזה קב חיטין, לזה אגודה של פשתן ולזה אגודה של פשתן. הפיקח שבהן מה עשה? נטל את הפשתן וארגו מפה, ונטל את החיטין ועשאן סולת, ברה, טחנה ולשה ואפאה וסדרה על גבי השולחן ופרס עליה מפה והניחה עד שלא בא המלך. והטיפש שבהן מה עשה? לא עשה ולא כלום. לימים בא המלך בתוך ביתו ואמר להן: בני, הביאו לי מה שנתתי לכן. אחד הוציא את הסולת על גבי השולחן ומפה פרושה עליו, ואחד הוציא את החיטין בקופה ואגודה של פשתן עליהן. אוי לה

סדר ט"ו בשבט: נעזרנו כאן ב"הגדת סדר ט"ו בשבט" שערך והתקין יואל רפל [משרד החינוך והתרבות – המינהל לחינוך ערכי, ירושלים תשנ"ח], אך הוספנו משלנו.

שירים מסורתיים וחדשים: כגון "צדיק כתמר יפרח", "אל גינת אגוז ירדתי", "השקדיה פורחת" [דושמן], "עץ הרימון נתן ריחו" [יעקב אורלנד], "שירת העשבים" [נעמי שמר, להלן, עמ' 200], "כי האדם עץ השדה" [נתן זך] ועוד כיוצא באלה.

תפילות השנה וברכותיה

לאותה בושח! אוי לה לאותה כלימה! הווי אומר: איזה מהן חביבי? זה שהוציא את השולחן ואת הסולת עליו ... כך, כשנתן הקב"ה תורה לישראל לא נתנה להן אלא כחיתים להוציא מהן סולת, וכפשתן להוציא ממנו בנד [סדר אליהו זוטא, ב].

לאחר מכן אוכלים מפירות העץ - ובראשם משבעת המינים שנתברכה בהם ארץ ישראל. עם אכילת הפרי הראשון מברכים את הברכה על אכילת פירות ["בורא פרי העץ"].

[ב] זית

אוכלים זיתים ואומרים:

למה נמשלו ישראל לזית? לומר לך, מה זית זה אין עליו נושרים לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, אף ישראל אין להם בטילה עולמית, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא [תלמוד בבלי, מנחות נג ע"ב].

[ג] תמר

אוכלים תמרים [לחים או יבשים] ואומרים:

למה נמשלו ישראל לתמר? מה תמרה זו אין בה פסולת אלא: תמרים לאכילה, לולבין להילול, חריות [כפות] לסיכוך, סיבים לחבלים, סנסינים לכברה, שפעת קורות לקרות בהן הבית - כך הם ישראל. אין בהם פסולת, אלא מהם בעלי מקרא, מהם בעלי משנה, מהם בעלי אגדה, מהם בעלי מצוות, מהם בעלי צדקות [במדבר רבה ג, א].

[ד] גפן

אוכלים ענבים או צימוקים ואומרים:

למה נמשלו ישראל לגפן? אלא מה הגפן כשבעליה מבקשים שתשביח מה הם עושים? עוקרים אותה ממקומה ושותלים אותה במקום אחר והיא משבחת. כך, כיוון שביקש הקדוש-ברוך-הוא להודיע ישראל בעולם מה עשה? עקם ממצרים והביאם למדבר והתחילו מצליחים שם. והתחילו מקבלין התורה ואומרים "כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע" [שמות כד, ז] ויצא להם שם בעולם [שמות רבה מד, א].

[ה] תאנה

אוכלים תאנים או דבלים ואומרים:

למה נמשלה תורה לתאנה? אלא כל הפירות יש בהם פסולת: תמרים יש בהם גרעינים, ענבים

יש בהם חרצנים, רימונים יש בהם קליפין, אבל תאנה כולה יפה לאכול. כך דברי תורה אין בהם פסולת
[לקוט שמעוני, יהושע א].

[ו] רימון

אוכלים גרגרי רימון – או, כשאין להשיגו, מדברים בשבחו – ואומרים:
הנצו הרמונים – אלו התינוקות שיושבים ועוסקים בתורה ויושבים שורות שורות כגרעיני רמונים
[שיר השירים רבה ו, יז].

[ז] תפוח

אוכלים פלחי תפוחי עץ ואומרים:
מה תפוח זה ניצו קודם לעליו, כך ישראל בסיני הקדימו עשייה לשמיעה, שנאמר: "נעשה ונשמע"
[שמות כד, ז] ... מה התפוח זה אינו גומר פירותיו אלא בסיון, כך לא נתנו ישראל ריח טוב אלא
בסיון... מה התפוח זה משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פירותיו חמישים יום, כך משעה שיצאו
ישראל ממצרים ועד שקיבלו את התורה חמישים יום [שיר השירים רבה ב, יא].

[ח] אגוז

אוכלים אגוזים ואומרים:
"אל גנת אגוז ירדתי" [שיר השירים ו, יא]. מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת
נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות, אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו
אינו מצליח, כך ישראל – "מכסה פשעיו לא יצליח" [משלי כח, יג] ... מה אגוז זה אם נופל לתוך
הטנופת את נוטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה – כך כל מה
שישראל מתלכלכין בעוונות כל ימות השנה בא יום הכפורים ומכפר עליהם ... מה אגוז זה אינו
יכול לגנוב המכס שלו שהוא נשמע וניכר, כך הם ישראל כל מקום שאחד מהם הולך אינו יכול
לומר שאינו יהודי, למה? שהוא ניכר ... מה אגוז זה נוטל אחד מהכרי וכולן מדרדרין ומתגלגלים
זה אחר זה, כך הן ישראל: לקה אחד מהן – כולן מרגישים [שיר השירים רבה ו, יא].

[ט] שקד

אוכלים שקדים ואומרים:
אמר יעקב לבניו כששלחם מצריימה: "קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צורי
מעט דבש נכאת ולוט ובוטנים ושקדים" [בראשית מג, יא] – רמז לשישה סדרי משנה. "צורי" –

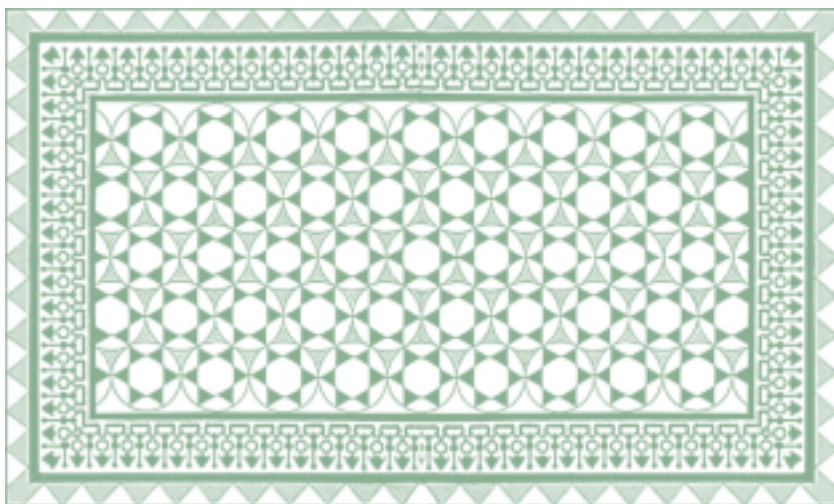
כנגד סדר זרעים, שהצורי מין ממיני הזרעים; "דבש" - כנגד סדר מועד, שבו מועדות ה', שבהן רוב המצוות המתוקין מדבש; "נכאת" - זה סדר נשים, ש"נכאת" הוא מיני בשמים שהנשים מתקשטות בהן; "לוט" - זה סדר נזיקין; ו"בוטנים" זה סדר קודשים; "שקדים" - זה סדר טהרות, שהרי אמרו: הרוצה להיות חסיד, ישקוד על סדר טהרות
[בעקבות מדרש הגדול לבראשית מג, יא].

[י] חרוב

אוכלים חרובים ואומרים:

חוני המעגל היה מהלך בדרך. ראה אדם נוטע חרוב. אמר לו: החרוב לכמה שנים טוען פירות?
אמר לו: לשבעים שנה. אמר לו: כלום יודע אתה שתחיה שבעים שנה? אמר לו: מצאתי את העולם בחרובים; כשם שנטעו אבותי לי, אף אטע אני לבני
[בעקבות התלמוד הבבלי, תענית כג ע"א].

בסוף הטכס מברכים ברכה מעין שלוש [להלן, עמ' 238].

חודש אדר

ז' באדר

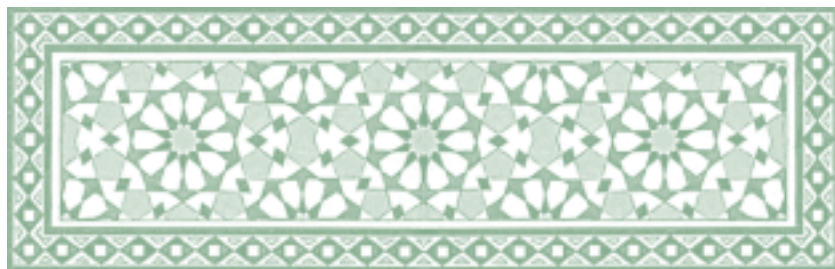
לפי המסורת מת משה רבנו ב' באדר [תלמוד בבלי, מגילה יג ע"ב], ו"לא ידע איש את קבורתו עד היום הזה" [דברים לד, ו]. על כן נתקבל לציין ביום זה את יום פטירתם של מי שמקום קבורתם לא נודע, ובעיקר חללי מלחמות ישראל. נוהגים לפקוד את בתי הקברות, לומר טכס אזכרת נשמות וקדיש [ראה עמ' 53] ולהדליק בבית נר נשמה.

פורים קטן

בשנים מעוברות, שיש בהן שני חודשי אדר, חוגגים את חג הפורים בימים י"ד-ט"ו באדר שני. באותן שנים מציינים את ימים י"ד-ט"ו באדר ראשון, המכונים "פורים קטן", על ידי שינויים קלים בתפילה. בבית מתבטא "פורים קטן" בזה שמרבים קצת את חגיגות הסעודות [אבל ברכת המזון היא כמקובל בימות החול].

תענית אסתר

ביום י"ג באדר צמים מעלות השחר, וזכר לבקשת אסתר לפני הליכתה אל אחשוורוש: "וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלושת ימים" [מגילת אסתר ד, טז]. בבית הכנסת נאמרות סליחות, נקראות פרשיות מיוחדות בתורה וחלים שינויים אחדים בתפילה. אם חל פורים ביום ראשון, מקדימים את תענית אסתר ליום חמישי, י"א באדר.

פורים

"לקיים עליהם להיות עושים את יום ארבעה-עשר לחודש אדר ואת יום חמישה-עשר בו בכל שנה ושנה, כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם, והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב, לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים"
 "משנכנס אדר מרבים בשמחה"
 [מגילת אסתר ט, כ-כב].
 [תלמוד בבלי, תענית כט ע"א].

ימי הפורים, החלים ב"ד ובט"ו באדר, נקבעו בימי הבית השני, זכר לישועה שנושעו ישראל בימי אחשוורוש מלך פרס, כמסופר במגילת אסתר. לפי המגילה הפיל המן צורר היהודים פור [גורל] כדי לקבוע את המועד המתאים להשמיד את היהודים כולם, יום י"ג באדר, אולם וממו לא עלה בידו, אלא "ונהפוך הוא, אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם" [אסתר ט, א].
 יום י"ד באדר נקרא "פורים דפרים", בעקבות הכתוב: "על כן היהודים הפרים, היושבים בערי הפרות, עושים את יום הארבעה עשר לחודש אדר שמחה ומשתה ויום טוב" [אסתר ט, יט]. לכן בכל ערי הפרות - המוגדרות בהלכה כערים שלא היו מוקפות חומה בימי יהושע בן-נון - חוגגים את פורים ב"ד באדר. בערים שהיו מוקפות חומה בימי יהושע בן-נון חוגגים את פורים בט"ו באדר, כפי שהיה בשושן הברדה. יום זה קרוי "שושן פורים", וביטוי הבולט ביותר כיום הוא בעיר ירושלים. עניינו של פורים הוא שמחה והודאה על נס הישועה שנעשה בימי אחשוורוש. ארבע מצוות עיקריות מעצבות את משמעות היום ומבטאות את השמחה שבו: קריאת מגילת אסתר [בדרך כלל בבית הכנסת, לאחר תפילת ערבית ובתפילת שחרית]; סעודת פורים; משלוח מנות; מתנות לאביונים. הסעודה, שזמנה בשעות אחר-הצהרים המוקדמות של פורים, עומדת במרכזה של שמחת פורים, והאמורא רבא בבבלי הוסיף על הגדרתה של המצוה במגילה - "מי משתה ושמחה" - את אמרתו הידועה: "מיחייב איניש לבסומי בפורי' [= חייב אדם להתבסס בפורים]. עד דלא ידע [= עד שלא ידע להבחין] בין 'ארור המן' ליברוך מרדכי". עם זאת, ראוי שלא להגזים ולא להגיע לידי שכרות של ממש.

שתי המצוות האחרות, ובייחוד המתנות לאביונים, מחזקות את האופי העממי המיוחד של השמחה. השמחה צריכה להקיף את כל העם, בלי שיהיה מי שסובל מחסור ומתעצב ביום הזה. כל אדם חייב לשלוח לכל הפחות לאדם אחד "משלוח מנות" אחד, המורכב משתי מנות [מאכל ומשקה] לפחות, וכן לחלק מתנות - כסף, אוכל, בגדים וכיוצא באלה - לפחות לשני עניים. כך מודגשת בפורים הערבות ההדדית של העם כתנאי לשמחת-אמת.

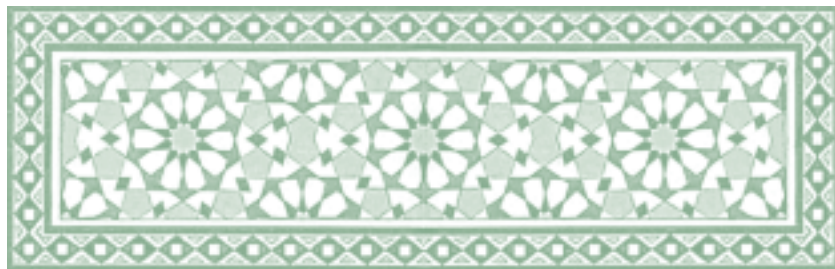
בערב פורים או בבוקרו נוהגים לתת בכניסה לבית הכנסת, לפני קריאת המגילה, סכום של כסף, זכר למחצית השקל שהיו נותנים בחודש אדר [בזמן שבית-המקדש היה קיים] לצורך קורבנות הציבור [משנה שקלים ח, א]. נהוג בימינו לתת את מעות פורים כצדקה.

מלבד המצוות הללו משופע פורים במנהגים מיוחדים יוצאי דופן, שאף שאינם בגדר מצווה הטביעו את חותמם על היום הזה, והפכו לחלק מרכזי בביטוי השמחה שבו. אחד המנהגים העיקריים הוא ההתחפשות, שיש המשערים שמקורה בנשפי המסכות של עמי אירופה, המתקיימים סמוך לימי הפורים, ויש הרואים בשינוי הדמות שבה משום רמז לשינוי שחל בגורל עם ישראל בימי מרדכי ואסתר, "אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב". כן נוהגים לדרוש דרשות של ליצנות בדברי תורה, לאכול מאכלים מיוחדים [כגון אזני המן] וכדומה. בתפילות בית הכנסת חלים שינויים אחדים ונקראות פרשיות מיוחדות בתורה. בבית מתבטא פורים גם בהוספת "על הנסים" בברכת המזון.

ברכת המזון לפורים: ראה עמ' 174.

פורים משולש

כאשר י"ד באדר חל ביום שישי, נופל "שושן פורים" ביום השבת. בשל קדושת השבת מתפצלים ענייני הפורים, במקום שבו חוגגים את "שושן פורים", בין שלושה ימים שונים: ביום שישי, י"ד באדר, קוראים את המגילה, כמו בערי הפרוות, ונותנים מתנות לאביונים. ביום השבת, ט"ו באדר, אומרים את התפילות הנוהגות בפורים, ואילו ביום ראשון, ט"ז באדר, מקיימים את סעודת פורים ואת מצוות משלוח המנות.

חודש ניסן

שבת הגדול

שבת זו הינה השבת שלפני חג הפסח. כינויה ניתן לה משום שנוהגים ללכת בה, לפני או אחרי תפילת מנחה, לשמוע את דרשתו של הרב [הוא "הגדול"] בענייני הפסח. ויש אומרים ששמה ניתן לה משום שבהפטרטה נזכר הפסוק "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" [מלאכי ג, כג]. בבית יש הנוהגים לקרוא חלק מהגדת פסח [מ"עבדים היינו" עד "לכפר על עוונותינו"], כהכנה לקראת החג.

פסח

"זכור את היום הזה, אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים, כי בחוץ יד הוציא ה' אתכם מזה, ולא יאכל חמץ. היום אתם יוצאים בחודש האביב" [שמות יג, ג-ד].

"מהיכן קבעו חכמים ארבע כוסות של לילי פסח? אמר ר' הונא בשם ר' בניה: כנגד ארבע גאולות שנאמרו במצרים: 'והוצאתי אתכם ממצרים' / והצילתי אתכם מעבודתם / וגאלתי אתכם בורוע נטויה... / ולקחתי אתכם לי לעם' [שמות ו, ו-ז]. ... ר' לוי אמר: כנגד ארבע מלכויות [שנשתעבדו בהן ישראל עד ימי חז"ל: בבל, פרס, יוון ורומי]. ר' יהושע בן לוי אמר: כנגד ... ארבע כוסות של ישועה לעתיד לבוא, שנאמר: 'ה' מנת חלקי וכס' [תהלים טז, ה], 'תערוך לפני שולחן נגד צוררי ... כוסי רוי' [שם כג, ה], 'כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא' [תהלים קטז, ג], 'ישועות: אחת לימות המשיח ואחת לימות גוג ומגוג ..."

חג הפסח, הראשון לשלושת הרגלים, חל בט"ו בניסן ונמשך שבעה ימים, עד כ"א בו. היום הראשון והיום האחרון הם ימים טובים וחמשת הימים שביניהם – "חול המועד".

חג הפסח, חג האביב, הוא ציון לפתיחה השנייה של מחזור השנה היהודי. הפתיחה הראשונה, בראש השנה, מציינת את המניין לבריאת העולם. הפתיחה השנייה מציינת את המניין לייסוד העם. ביום זה יצאו בני ישראל ממצרים כעם אחד שיש לו ייעוד משותף.

על פי ספר שמות [יב, א-כ], ביום הארבעה עשר בניסן בין הערביים, על סף יציאתם מבית עבדים, נצטוו ישראל לזבח ששה ולהתוות בדמו סימן על משקופי הבתים, כדי שה', שעמד להכות בלילה ההוא את כל בכורות מצרים, יפסח [=ידלג] על בתיהם. בלילו של אותו יום נצטוו להתכנס בבתיהם ולאכול יחדיו את בשר הקרבן, על מצות ומרורים. "ליל הסדר", המתקיים בלילו הראשון של החג,

מציין את המעמד הזה. מדי שנה בשנה מתכנסת המשפחה וחבריה, מסיבים אל השולחן לסעודה רצופת סמלים וסימנים לזכרון, ומספרים ביציאת מצרים – סמל לשחרור האדם והעם מעול זרים. ואולם למרות תוכנו ההיסטורי הבולט של חג זה, פסח הוא גם חג טבע מובהק – חג האביב. בזמן המקדש היו מביאים, ביום השני של פסח, עומר מן השעורה שנקצרה זה עתה, והכהן היה מניפו לפני ה'. הנפת העומר בטלה עם חורבן בית המקדש, אולם המנהג לספור את הימים שמאז הבאת העומר ועד לחג השבועות קיים עד היום [וראה להלן, עמ' 122].

בכל ימי הפסח אוכלים מצות, וזכר למצות שאפו בני ישראל בדרך בצאתם ממצרים, משום שלא הספיק בצקם להחמץ ויציאתם ממצרים בחיפזון היתה. המצוה לאכול מצות נוהגת, לפי חז"ל, רק בלילה הראשון של הפסח, אך מתוך שאכילת חמץ נאסרה בכל ימי החג, ממשיכים באכילת מצה גם בשאר הימים.

ערב פסח

ביום י"ד בניסן חלים שינויים קלים בתפילה בבית-הכנסת. בבית מתבטא היום בסיום ההכנות לקראת החג וליל הסדר ובשני טכסים הכרוכים בבדיקת החמץ ובשריפתו. כאשר ערב פסח חל ביום השבת [וליל הסדר נערך במוצאי שבת] מוקדמים חלק מן הטכסים של יום זה אל יום ששי, כמפורט להלן. כן נערכים שינויים אחדים בארוחות השבת, כדי לשמור על קדושת היום מצד אחד, ועל תפקודו כערב פסח מצד שני.

ערב פסח הוא יום של תענית לבכורים, לזכר הנס שבו ניצלו בכורי ישראל מ"מכת בכורות" במצרים. כדי שיוכלו להתפנות להכנות החג, נוהגים הבכורים לפטור עצמם מן התענית על-ידי השתתפות בסעודת מצווה הנערכת לכבוד סיום לימוד מסכת מן התלמוד. סעודה זו דוחה את התענית, וגם בכורים שלא סיימו את לימוד המסכת יכולים להשתתף בסעודה.

בדיקת החמץ וביעורו

"שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם...כל מחמצת לא תאכלו, בכל מושבותיכם תאכלו מצות" [שמות יב, יט-כ]. "שבעת ימים תאכל מצות, וביום השביעי חג לה'. מצות יאכל את שבעת הימים, ולא יראה לך חמץ, ולא יראה לך שאור בכל גבולך" [שם יג, ו-ז].

"אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. אין בודקין לאור החמה ולא לאור הלבנה, אלא לאור הנר, לפי שבדיקת הנר יפה ומרובה, אע"פ שאין ראה לדבר, וזכר לדבר: 'והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות' [צפניה א, יב], ואומר: 'נר אלהים נשמת אדם, חופש כל חדרי בטן' [משלי כ, כז]" [תוספתא פסחים א,א].

כדי לקיים את מצוות התורה באשר לחמץ, "לא ימצא" ו"לא יראה", יש לבער אותו מן הבית, ולפני הביעור תיקנו חכמים לבדוק מקומות שעלול להימצא בהם חמץ. כלים שמבשלים ומגישים בהם דברי חמץ נוהגים להכשיר לחג או לאחסן במקום סגור ולמכור אותם למשך תקופת החג לנוכרי. כן מוכרים דברי מאכל שאינם חמץ ממש. הליך מכירת החמץ מאורגן בארץ על-ידי הרבנות הראשית, והוא נוהג גם לגבי חמץ גמור, כאשר נותרת ממנו כמות, שכרוך בהשמדתה הפסד כספי ניכר [למשל במחסנים ובחנויות].

בדיקת חמץ

אור לארבעה עשר בניסן [י"ג בניסן בערב] בודקים את החמץ – היינו: מחפשים אחריו ומוודאים שהוא סולק לגמרי – בכל חדרי הבית ובכל מקום שרגילים להכניס שם חמץ. נוהגים – כדי שלא תהא הברכה על בדיקת חמץ ברכה לבטלה – להחביא לפני הבדיקה כמה חתיכות של לחם במקומות שונים בבית, ואותן מחפשים ומוצאים בעזרת נר דולק. את החמץ הנמצא בשעת הבדיקה עוטפים ומניחים במקום שמור, בכדי לבערו ולשרפו ביום המחרת. ומברכים [לפני הבדיקה]:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פְּעוּר חֻמֵּץ.

לאחר שמבררים שהבית אכן נקי מחמץ [להוציא מה שהושאר בפניה מיוחדת לשם שימוש עד לזמן איסור אכילת חמץ], מכריזים על ביטול החמץ. כל החמץ המצוי בבית בלא ידיעתם של בני הבית הריהו מעתה כהפקר, בטל ומבוטל ונחשב כעפר הארץ. הנוסח המקובל של הכרזה זו כתוב בארמית, אך מי שאינו מבינו יכול לאומרו בכל לשון שירצה:

כָּל חֲמִידָא וְחֲמִיעָא דְאַכָּא בְּרִשּׁוֹתִי, תְּרַגּוּם: כל חמץ ושאור שיש ברשותי, דְּלֹא חֲמִיתָהּ וְדְלֹא בְּעִרְתָּהּ, לְבַטֵּל וְלֵהִי הֶפְקֵר כְּעֶפְרָא דְאַרְעָא.

אם ליל הסדר חל במוצאי שבת, מבצעים את טכס בדיקת החמץ ביום חמישי, י"ב בניסן בערב.

בדיקת חמץ: הברכה היא "על ביעור חמץ", לפי שהבדיקה היא רק ההכנה למצוות הביעור. נוסח הברכה מצוי בבבלי פסחים ז ע"ב.

ביעור חמץ

בי"ד בניסן בבוקר [ערב פסח] מותר לאכול חמץ רק עד כשליש היום [על השעה המדויקת מודיעים כל שנה]. לאחר מכן, עד השעה שמודיעים עליה שהיא שעת ביעור חמץ באותה שנה, נוהגים לעשות מדורה ולשרוף בה את החמץ שנשאר מארוחת הבוקר יחד עם החמץ שנמצא אמש בשעת הבדיקה וכל חמץ אחר שנותר בבית. בשעת שריפת החמץ מכריזים על ביטול החמץ:

תרגום: כל חמץ ושאר שיש ברשותי, שראיתיו ושלא ראיתיו, שביערתי ושלא ביערתי - יבטל ויהיה הפקר כעפר הארץ.	כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְאֶכָּא בְרִשּׁוּתִי, דְּחִזְתִּיהּ וְדִלָּא חִזְתִּיהּ, דְּבִיעַרְתִּיהּ וְדִלָּא בִיעַרְתִּיהּ, לְבָטִיל וְלִהְיוּ הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאֶרְעָא.

ויש הנוהגים להוסיף נוסח זה:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, כְּשֶׁשׁ שְׁאֵנִי מִבֵּיעַר חֲמֵץ מִבֵּיתִי וּמִרְשׁוּתִי, כִּדְ תִּבְעֵר אֶת כָּל הַחִיצוֹנִים, וְאֶת רוּחַ הַטְּמָאָה תִּבְעֵר מִן הָאָרֶץ, וְאֶת יִצְרָנוּ הָרַע תִּבְעֵר מֵאַתָּנוּ, וְתִתֵּן לָנוּ לֵב בָּשָׂר, וְכָל הַסְטָרָא אֲחֵרָא וְכָל הָרָשָׁעָה כְּעֵשֶׂן תִּכְלֶה, וְתַעֲבִיר מִמֶּשְׁלַת זָדוֹן מִן הָאָרֶץ, וְכָל

■ **החיצונים:** כוחות הרע והטומאה, שהם מחוץ לקדושה. **לב בשר:** לב טהור ונקי מכל חטא, כלשון הכתוב "והסרתיו את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" [יחזקאל לו, כו]. **סטרא אחרא:** כינוי לכוחות הרע בתורת הקבלה (בתרגום מארמית: הצד האחר, כלומר מי שניצב לעומת צד הקדושה). **ממשלת זדון:** שלטון כוחות הרע.

ביטול חמץ: המשנה [פסחים ג, ז] קובעת שאדם שנזכר שיש לו בביתו חמץ ואין הוא יכול מסיבה כלשהי לבערו, צריך לבטלו במחשבתו. אבל נוסח קבוע לביטול חמץ ידוע לנו רק מתקופת הגאונים. נוסח הביטול מכון רק לחמץ שאין יודעים על קיומו. מכריזים לגביו שהוא, מבחינתו של המבטל, חסר כל ערך, כעפר הארץ, ושהבעלים אף מנתק כל זיקה של בעלות משפטית עימו. **יהי רצון:** הקטע מיוסד בתוכנו על תורת הקבלה. הוא רואה את ביעור החמץ גם כסמל לסילוק כל כוחות הרוע מלב האדם, מן החברה ומכל העולמות כולם.

הַמְעִיקִים לְשִׁכְנָה תְּבַעְרֶם בְּרוּחַ בָּעַר וּבְרוּחַ מְשַׁפֵּט, כְּשֶׁשׁ שְׁבַעֲרַת אֶת מְצָרִים וְאֶת אֱלֹהֵיהֶם בְּיָמִים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה.

אם פסח חל במוצאי שבת, מבצעים את טכס שריפת החמץ ביום שישי בבוקר, אבל אין מכריזים על ביטולו. מותרים במקום שמור מזון [חמץ] לארוחות של ליל שבת ושבת בבוקר, ולאחר ארוחת הבוקר של שבת, שיש לסיימה לפני זמן האיסור על אכילת חמץ, זורים לרוח או מפוררים לציפורים את שאריות החמץ ומכריזים על ביטולו.

באשר לסעודה השלישית של שבת, כאשר ליל הסדר חל במוצאי השבת, יש הנוהגים לעורכה בזמנה הרגיל [לאחר תפילת מנחה], אך לא לאכול בה חמץ [וגם לא מצה, שאין לאוכלה לפני ליל הסדר], ויש הנוהגים לחלק את ארוחת הבוקר לשניים: נוטלים ידיים, מקדשים על היין, אוכלים מנה אחת, מברכים אחריה את ברכת המזון, ולאחר הפסקה קלה [אך עוד לפני זמן האיסור על אכילת חמץ] חוזרים בשנייה על הפעולות כולן, וכך יוצאים ידי חובת סעודה שלישית.

שארית היום מוקדשת להכנת ליל הסדר: קערת הסדר על מרכיביה השונים, יין ומצות, הגדות, סידורי הסבה לסועדים וכל כיוצא בהם. כאשר ליל הסדר חל במוצאי שבת, מכינים ביום שישי כל מה שאפשר להכין, וממשיכים בהכנות רק לאחר יציאת השבת.

יום טוב ראשון של פסח

יום טוב ראשון של חג הפסח מתייחד בבית הכנסת בקריאות מיוחדות בתורה ובתפילות מיוחדות [ביניהן אמירת ההלל], הנדפסות במחזור מיוחד לחג זה. בבית בא החג לביטוי גם בהוספת "יעלה ויבוא" בברכת המזון.

עירובי תחומין וחצרות: ראה עמ' 143.

הדלקת נרות בערב פסח

את פני החג מקבלים בהדלקת נרות. מצוה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות

מעיקים לשכינה: הם "החיצונים" שזכרו לעיל. **ברוח בער וברוח משפט:** כדברי הנביא: "ואת דמי ירושלים ידח מקרבה ברוח משפט וברוח בער" [ישעיה ד, ד], ופירושו: ברוח סערה העושה שפטים ומבערת ומכלה את הכול. **בזמן הזה:** בתאריך זה של השנה.

הדלקת נרות: ראה עמ' 144.

בעלה או אחד מבני הבית האחרים. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים].

לא נקבע זמן מוגדר להדלקת נרות בערב הפסח. אבל אם ערב החג הוא גם ערב שבת - יש להדליקם כחצי שעה לפני שקיעת השמש. ואם ליל החג חל במוצאי שבת - יש להדליקם רק אחרי צאת השבת. בשאר המקרים נוהגים להדליק את הנרות לפני כניסת החג או [על ידי העברת אש מנר שהודלק קודם לחג] אחרי כניסתו, סמוך לסעודה.

בדרך כלל האשה מברכת על הדלקת הנרות ואחר כך מדליקה אותם. אבל אם ערב חג הוא גם ערב שבת, מבעירה האשה את האש בנרות תחילה, מכסה את עיניה בידיה, מברכת ופוקחת את עיניה כדי להביט בנרות. וזה נוסח הברכה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל [בשבת אומרים: שַׁבַּת וְשֶׁל] יוֹם טוֹב.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחֲנִינִי וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזֶמֶן הַזֶּה.

תפילה לאשה לאחר הדלקת נרות

ויש הנוהגות לומר גם תחינה זו:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתַּחֲנוּן אוֹתִי [וְאֵת אִישִׁי] וְאֵת כָּל קְרוֹבִי, וְתֵתֶן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרוּכִים, וְתִזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבְרָכָה, וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדֻת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ בֵּינֵינוּ, וְנִכְנוּ לְגִדְל בָּנִים וּבָנֵי בָנִים חַכְמִים וְגִבּוֹרִים אוֹהֲבֵי יְהוָה, יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲנִשֵּׁי אֲמַת זֶרַע קִדְּשׁ, בִּיהוּה דְּבִקִּים, וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אָנָּה, שְׁמַע אֶת תַּחֲנוּנִי בְּזִכּוֹת שְׁרָה וּרְבֵקָה רַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר נִרְנוּ שְׁלֵא יִכְפֹּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנוֹשְׁעָה, אָמֵן.

ליל הסדר

לאחר תפילת ליל החג בבית-הכנסת, מתכנסים כל בני המשפחה, אורחים וקרואים סביב שולחן ערוך, ומספרים ביציאת מצרים, בעקבות וסביב קריאת ההגדה. על השולחן מוצבים קערה [ובה ביצה, מרור, חרוסת, זרוע וכרפס], יין ושלוש מצות. יתר פרטי הסדר ומנהגיו הלוא הם מפורטים בהגדה של פסח, ולא יובאו כאן.

ברכת המזון לפסח: ראה עמ' 174.

קידושא רבא ליום הפסח

מוזגים יין לגביע ואומרים:

כשחל פסח בשבת מתחילים כאן:

שמות לא, טז–יז

וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת,
לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתֶם בְּרִית עוֹלָם:
כִּי יִבֶּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הַיָּלֶוֶם,
כִּי יִשְׁתַּי יָמִים עֲשֶׂה יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת
הָאָרֶץ, וּבָיֹום הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ:

בדרך כלל מתחילים כאן:

אֱלֹה מוֹעֲדֵי יְהוָה מְקַרְאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם:
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ויקרא כג, ד

ויקרא כג, מד

ברכת הגפן

סְבֵרֵי מֶרְנָן וְרִבְנָן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגָּפֶן. וְשׁוֹתִים מִן הַיֵּין.

קידושא רבא: ראה עמ' 186.

הבדלה למוצאי הפסח

מוזגים יין לגביע ומברכים:

ברכת הגפן

סְבִּירי מְרִנָּה וְרִבְּנָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגָּפֶן.

אם מוצאי החג הוא גם מוצאי שבת מוסיפים את ברכות הבשמים ומאורי האש:

ברכת הבשמים

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיַּי בְּשָׂמִים.

ברכת מאורי האש

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

ברכת ההבדלה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשַּׁבָּעִי לְשִׁשַּׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל. וְשׁוֹתִים מִן הַיֵּין.

חול המועד פסח, שבת חול המועד ושביעי של פסח

חמשת הימים שלאחר יום טוב ראשון של פסח נקראים "חול המועד", והריהם ימי חול המתאפיינים בחגיגות מסוימת, ואין עושים בהם מלאכה שאפשר לדחותה עד לאחר ימי הפסח. היום האחרון של פסח, "שביעי של פסח", נחוג כיום טוב לכל דבר. לפי המסורת היתה ביום זה, כ"א בניסן, קריעת ים סוף.

בשבוע של חג הפסח חלים שינויים רבים בתפילה ובקריאות התורה בבית הכנסת. בין השאר

קוראים בשבת חול המועד את מגילת שיר השירים [ואם יום טוב ראשון של פסח חל בשבת, קוראים בו את המגילה] ועורכים טכס "הזכרת נשמות" בשביעי של פסח. סימן ההיכר המרכזי של החג בבית הוא איסור אכילת חמץ והוספת תפילת "יעלה ויבוא" בברכת המזון.

ברכת המזון לחול המועד: ראה עמ' 174.

שבת חול המועד

דין שבת זו בבית כדין כל שבת ושבת [ראה להלן, עמ' 143 ואילך].

שביעי של פסח

עירובין לשביעי של פסח: ראה עמ' 143.

הדלקת נרות בערב שביעי של פסח

את פני החג מקבלים בהדלקת נרות. מצוה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות בעלה או אחד מבני הבית האחרים. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים].

לא נקבע זמן מוגדר להדלקת נרות בערב שביעי של פסח. אבל אם ערב החג הוא גם ערב שבת - יש להדליקם כחצי שעה לפני שקיעת השמש. בשאר המקרים נוהגים להדליק את הנרות לפני כניסת החג או [על ידי העברת אש מנר שהודלק קודם לחג] אחרי כניסתו, סמוך לסעודה. בדרך כלל האשה מברכת על הדלקת הנרות ואחר כך מדליקה אותם. אבל אם ערב חג הוא גם ערב שבת, מבעירה האשה את האש בנרות תחילה, מכסה את עיניה בידיה, מברכת ופוקחת את עיניה כדי להביט בנרות. וזה לשון הברכה:

פְּרוּף אֶתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל [בשבת אומרים: שַׁבַּת וְשֶׁל] יוֹם טוֹב.

הדלקת נרות: ראה עמ' 144. בשביעי של פסח אין מוסיפים את ברכת "שהחיינו".

תפילה לאשה לאחר הדלקת נרות

ויש הנהגות לומר גם תחינה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוה אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתַּחֲוֹן אוֹתִי [וְאֶת אִישִׁי]
וְאֶת כָּל קְרוֹבִי, וְתִתֵּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרוּכִים, וְתִזְכְּרֵנוּ
בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָּה, וְתִפְקֹדֵנוּ בְּפִקְדֹת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ
בְּיַעֲיָנוּ, וְנִכְנֹס לַגָּדֹל בָּנִים וּבָנֵי בָנִים חַכְמִים וְגִבּוֹרִים אוֹהֲבֵי יְהוה, יְרַאי אֱלֹהִים
אֲנִשִּׁי אֲמַת זֶרַע קֹדֶשׁ, בִּיהוה דְּבִקִּים, וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים
טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבוֹרָא. אָנָּה, שְׁמַע אֶת תַּחֲנֻנְתִּי בְּזִכּוֹת שְׁרָה
וּרְבִקָּה רַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר גִּירָנוּ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר
פְּנִיךָ וְנוֹשְׁעָה, אָמֵן.

קידוש לליל שביעי של פסח

מוזנים יין לגביע והמקדש מרים אותו מעט ביד ימינו ואומר:

כשחל שביעי של פסח בשבת מתחילים כאן:

בראשית א, ל (סוף) – ב, ג

יוֹם הַשְּׁשִׁי. וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם.
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה,
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלָאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ,
כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלָאכָתוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

ברכת הגפן

סְבִרֵי מְרִנּוֹ וְרִבְּנּוֹ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגָּפֶן.

תפילה לאשה: ראה עמ' 144.

קידוש: ראה עמ' 151.

ברכת קדושת היום

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם, וְרוֹמַמְנוּ מִכָּל לָשׁוֹן, וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וְתַתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה [בשבת אומרים: שְׁבֻתוֹת לְמִנוּחָה וּמוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן, אֶת יוֹם [בשבת: הַשְּׁבֻת הַזֶּה וְאֶת יוֹם] חַג הַמִּצְוֹת הַזֶּה, זְמַן חֲרוּתֵנוּ [בשבת: בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קִדְּשׁ, זִכָּר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים, [בשבת: וְשֻׁבָת] וּמוֹעֲדֵי קִדְּשֶׁךָ [בשבת: בְּאַהֲבָה וּבְרַצוֹן] בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הִנַּחֲלָתָנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ [בשבת: הַשְּׁבֻת וְ] יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים. וְשׁוֹתִים מִן הַיַּיִן.

נשילת ידיים וברכת "המוציא": ראה עמ' 153.

ברכת המזון לשביעי של פסח: ראה עמ' 174.

קידושא רבא לשביעי של פסח

מוזגים יין לגביע ואומרים:

כשחל שביעי של פסח בשבת מתחילים כאן:

וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻת לְדֹרֹתָם שְׁמוֹת לֹא, טו–יז
בְּרִית עוֹלָם: בְּיָמֵינוּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הַיָּא לְעוֹלָם, כִּי שִׁשֶּׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ:

בדרך כלל מתחילים כאן:

אֱלֹהֵינוּ מוֹעֲדֵי יְהוָה מְקַרְאֵי קִדְּשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: וִיקְרָא כג, ד
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וִיקְרָא כג, מד

ברכת הגפן

סְבֵרֵי מִרְנָה וּרְבִנָּה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן. וְשׁוֹתִים מִן הַיַּיִן.

קידושא רבא: ראה עמ' 186.

הבדלה למוצאי שביעי של פסח

מוזגים יין לגביע ומברכים:

ברכת הגפן

סְבִרֵי מְרֵנָּה וְרִבְנָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

אם מוצאי החג הוא גם מוצאי שבת מוסיפים את ברכות הבשמים ומאורי האש:

ברכת הבשמים

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיְּנֵי בִשְׁמִים.

ברכת מאורי האש

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

ברכת ההבדלה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל. ושותים מן היין.

ספירת העומר

"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'." [ויקרא כג, טו-טז].
במים שעמד בית המקדש על תילו היו מביאים אליו ביום שלאחר החג הראשון של פסח – כלומר ביום הראשון של חול המועד – קרבן מיוחד. קרבן זה הורכב מכמות מסוימת [עומר, מידת נפח המקבילה לארבעה ליטרים של נוזלים] מן הקציר הראשון של התבואה החדשה. את התבואה היה הכהן מניף לפני ה', והיא קרויה על כן "עומר התנופה".

התורה [ויקרא כג, טו-כ] מצווה לספור "שבע שבתות תמימות", כלומר שבעה שבועות מלאים, ארבעים ותשעה ימים, מיום הנפת העומר, וביום החמישים לחוג חג ולהקריב בו קרבנות [הוא "חג

השבועות". לאחר חורבן בית המקדש, כוכר לעבודת המקדש, תיקנו חז"ל להמשיך ולספור את ארבעים ותשעת הימים בטכס מיוחד, הקרוי "ספירת העומר". הטכס נערך בכל ערב [שהוא תחילת היום לפי הלוח העברי] לאחר תפילת ערבית, בבית הכנסת או בבית, אבל מי ששכח יכול לספור [בלא ברכה] במשך כל היום שלמחרת, ולהמשיך ולספור [בברכה] בשאר הערבים. לעומת זאת, מי ששכח לספור גם במשך היום - ימשיך לספור את שאר ימי הספירה בלא ברכה.

"ספירת העומר" - כלומר: ספירת הימים שמאז הבאת העומר - היא חוליה המקשרת בין חג לחג, בין פסח לשבועות, ומעוררת את המודעות וההכנה הנפשית לקראת חג מתן תורה.

יש הנוהגים בימי הספירה מקצת דיני אבלות: אין מתחתנים, אין לובשים בגד חדש, אין מתגלחים ואין מסתפרים. האבלות אינה חלה בראשי החודשים אייר וסיוון, ביום העצמאות, בל"ג בעומר וביום שחרור ירושלים, ויש הנוהגים בדיני האבלות רק עד ל"ג בעומר. הטעם לאבלות, על פי המסורת, הוא כי בימים אלה מתו בזמן מרד בר כוכבא עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, אך יש שרואים באבלות זו גם ביטוי של צער על חורבן המקדש ועל אי היכולת להביא את מנחת העומר.

טכס ספירת העומר: ראה בכרך השבת, עמ' 90.

יום הזיכרון לשואה ולגבורה

בשנת תשי"ט קבעה הכנסת את יום כ"ז בניסן כיום הזיכרון לשואה ולגבורה, לפי שביום זה דוכא בשנת תש"ג [1943] המרד בגטו וארשה. יום זה מוקדש מדי שנה להתייחדות עם זכרם של ששת מליוני קורבנות השואה, המורדים בגיטאות והפרטיזנים היהודים.

ביום זה מורדים דגלי המדינה לחצי התורן, מושמעת צפירת-דומייה בת שתי דקות ובאתרים שונים נערכים טכסי אזכרה והתייחדות. במרכז האזכרות המשפחתיות והציבוריות נאמר "זיכור" מיוחד לזכר חללי השואה:

יזכור עם יִשְׂרָאֵל אֶת קְהֵלוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּאַרְצוֹת הַגּוֹלָה,
שֶׁנֶּעֱקְרוּ, שֶׁנֶּחֱרְבוּ וְשֶׁנִּמְחְקוּ. אֶת בָּנָיו הַמוֹמְתִים,
קִרְבָּנוֹת מַמְלַכַת הָרָשָׁע, שֶׁעָנּוּ עֲנִיֵּי גּוֹף וְנִפְשׁ בְּמַחֲנוֹת
הַהֶסְגֵּר, שֶׁגִּדְּשׁוּ לְאֶרֶץ גְּזֵרָה וְלֹא נִדְּעוּ עֲקֻבוֹתֵיהֶם, שֶׁנִּרְצְחוּ בְּהֶמּוֹן

יזכר: תפילה זו - ותפילת "אל מלא רחמים" שבהמשך - נפוצות גם בנוסחים אחרים.

בְּשׂוֹקִים וּבְרַחוּבוֹת, שֶׁהוּבְלוּ לַטֶּבֶחַ בְּקִרְוֹנוֹת מָוֶת, שֶׁנִּקְבְּרוּ חַיִּים, שֶׁנִּשְׁרְפוּ
בְּהִיבְלֵי הַקֵּדֶשׁ עַל גְּוִילֵי הַתּוֹרָה, שֶׁנִּשְׁחָטוּ, שֶׁנִּטְבְּעוּ וְשִׁנְחָנוּקוּ, שֶׁחָלַל כְּבוֹדֶם
וְשִׁפֵּךְ דָּמָם בִּידֵים טְמֵאוֹת – עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם.

יִזְכֹּר עִם יִשְׂרָאֵל אֶת יְלָדֵי מַחְמָדָיו, טְהוֹרִים בְּנֵי טְהוֹרִים, שֶׁנִּגְזְלוּ מִחֵיק
הַדִּיקָה בְּיַד חֵיתוֹ אָדָם וְהוּבְלוּ כְּצֶאֱן לַטֶּבֶחַ, שֶׁנִּעְרְפוּ וְהוּמְתוּ בְּמִיתוֹת
מִשְׁנוֹת וְנִעְרְמוּ עֲרֻמוֹת עֲרֻמוֹת בְּרֹאשׁ חוּצוֹת. עוֹלָלִים וְיוֹנְקִים שֶׁנִּפְצְאוּ אֶל
אֲבֵי קִיר, שֶׁשִּׁמְטוּ מִחוּמוֹת וְשֶׁהִשְׁלִכוּ חַיִּים בְּשָׂקִים לְמַצוֹלוֹת נְהָרוֹת,
וְנִקְטְפוּ חַיִּים בְּאֲבָם בִּידֵים אֲכֻזָּיוֹת – עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם.

אומרים קדיש [ראה עמ' 102] ונוהגים להוסיף גם תפילת "אל מלא רחמים" מיוחדת ליום זה:

אֵל מָלֵא רַחֲמִים, דִּין אֱלֻמְנוֹת וְאָבִי יְתוּמִים, אֵל נָא תַחֲשֶׁה וְתַתְּאֲפֵק לְדָם
יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּשְׁפָּךְ כְּמַיִם. הַמָּצָא מְנוּחָה נְכוֹנָה עַל כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה בְּמַעֲלוֹת
קְדוּשִׁים וּטְהוֹרִים, כְּזֹהֵר הַרְקִיעַ מְאִירִים וּמְזִהִירִים, לְנִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל רַבְבוֹת
אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים, יְלָדִים וְיֻלְדוֹת, שֶׁנִּהְרְגוּ וְנִשְׁחָטוּ וְנִשְׁרְפוּ וְנִחְנָקוּ
וְנִקְבְּרוּ חַיִּים בְּאַרְצוֹת אֲשֶׁר נִגְעָה בָּהֶן יַד הַעֲזוּרָה הַגֶּרֶמֶנִי וְגִרּוּדָיו. כֻּלָּם
קְדוּשִׁים וּטְהוֹרִים, וּבָהֶם גְּאוּנִים וְצִדִּיקִים אֲרִזֵּי הַלְכָנוֹן אֲדִירֵי הַתּוֹרָה. בְּגֶן
עֵדֶן תִּהְיֶה מְנוּחָתָם. לָכֵן בַּעַל הָרַחֲמִים יִסְתִּירֵם בְּסֶתֶר כַּנְפָיו לְעוֹלָמִים
וְיִצְרֵד בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת נִשְׁמוֹתֵיהֶם, יְהוּה הוּא נִחְלָתָם וְיִנְחוּ בְּשָׁלוֹם עַל
מִשְׁכָּבָם, וְנֹאמַר אָמֵן.

במסגרת המשפחה מצוין היום על ידי הדלקת נר זיכרון.

חודש אייר

יום הזיכרון לחללי מלחמות ישראל

יום ד' באייר, ערב יום העצמאות, נקבע בשנת תש"ט על-ידי ממשלת ישראל כיום הזיכרון לנופלים במערכה לתקומת עם ישראל בארצו ובמדינתו, מאז מלחמת העולם השנייה ואילך. בשנים האחרונות מציינים ביום זה גם את זכרם של חללי פעולות האיבה והטרור, בארץ ומחוצה לה. בהצמדת יום הזיכרון ליום העצמאות מודגש הקשר שבין מעשיהם של הנופלים לבין תקומת המדינה. ביום זה מורדים הדגלים לחצי התורן, מושמעת צפירת-דומייה בת שתי דקות ובאתרים שונים נערכים טכסי אזכרה והתייחדות. במרכז האזכרות הציבוריות נאמר "זכור" מיוחד:

יזכר אֱלֹהִים אֶת בְּנָיו וּבָנוֹתָיו, הַנָּאֲמָנִים וְהָאֲמִיצִים, חִלֵּי צָבָא הִגָּה לְיִשְׂרָאֵל וְשָׂאֵר כַּחוֹת הַבְּטָחוֹן, וְכָל לִוְחָמֵי הַמַּחְתָּרוֹת וְחֲטִיבוֹת הַלִּוְחָמִים בְּמַעֲרְכוֹת הָעָם, אֲשֶׁר חָרְפוּ נַפְשָׁם בְּמַלְחָמָה עַל תְּקוּמַת יִשְׂרָאֵל.

יִזְכֹּר יִשְׂרָאֵל וְיִתְפַּדֶּה בְּזָרְעוֹ וַיֵּאֱבֹל עַל זֵיו הָעֲלוּמִים וְחֲמִידַת הַגְּבוּרָה וְקִדְשַׁת הָרָצוֹן וּמִסִּירוֹת הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר נִסְּפוּ בְּמַעֲרָכָה הַכְּבֵדָה וְאֲשֶׁר נָפְלוּ עַל מִשְׁמֶרְתָּם בְּעַת מְלִי וְתִפְקִידָם. יִהְיוּ גְבוּרֵי מַלְחָמוֹת יִשְׂרָאֵל עֲטוּרֵי הַנִּצָּחוֹן חַתוּמִּים בְּלֵב יִשְׂרָאֵל לְדוֹר דּוֹר.

אומרים קדיש [ראה עמ' 102] ונוהגים להוסיף גם תפילת "אל מלא רחמים" מיוחדת ליום זה:

אֵל מָלֵא רַחֲמִים, שׁוֹכֵן בְּמְרוֹמִים, הַמֵּצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה עַל כַּנְפֵי הַשְּׂכִינָה בְּמַעֲלוֹת קְדוּשִׁים טְהוּרִים וְגְבוּרִים, בְּזֶהֱרַר הָרָקִיעַ מְזִהֲרִים, לְנִשְׁמוֹת הַקְּדוּשִׁים שְׁנִלְחָמוּ בְּכָל מַעֲרְכוֹת יִשְׂרָאֵל, בְּמַחְתָּרַת וּבְצָבָא הַהִגָּה

יזכר: תפילה זו – ותפילת "אל מלא רחמים" שבהמשך – נפוצות גם בנוסחים אחרים.

לְיִשְׂרָאֵל וּבִשְׂאֵר כְּחוֹת הַבְּטָחוֹן, וְשִׁנְפְּלוּ בְּמִלְחָמָתָם וּמָסְרוּ נַפְשָׁם עַל
קִדְשֵׁת הַשֵּׁם, הָעָם וְהָאָרֶץ, בְּעֵבֹר שְׂאֵנוּ מִתְּפִלָּים לְעֹלֵי נִשְׁמוֹתֵיהֶם.
לִכֵּן בַּעַל הַרְחָמִים, יִסְתִּירֵם בְּסֶתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים וַיִּצְרֹד בְּצִרּוֹר הַחַיִּים
אֶת נִשְׁמוֹתֵיהֶם, יְהוּה הוּא נִחַלְתָם, בְּגֵן עֵדֶן תִּהְיֶה מְנוּחָתָם, וַיִּנּוּחוּ בְּשָׁלוֹם
עַל מִשְׁכְּבוֹתֵיהֶם וַיַּעֲמֵדוּ לְגוֹדְלָם לִקְץ הַיָּמִין, וְנֹאמַר אָמֵן.

במסגרת המשפחה מצוין יום זה על ידי הדלקת נר זיכרון. ויש הפוקדים את קבריהם של חללי
מלחמות ישראל ועורכים לידם טכס הזכרת נשמות במסגרת המשפחה והחברים [לעיל, עמ' 53].

יום העצמאות

ביום ה' באייר נחוג בטכסים ובאירועים שונים יום העצמאות של מדינת ישראל, שהוקמה ביום זה
בשנת תש"ח [1948].

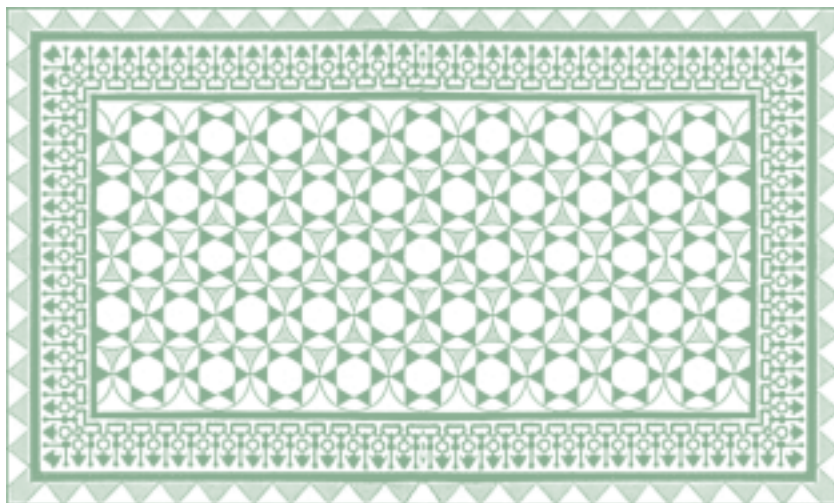
בבית הכנסת נאמרות תפילות מיוחדות בליל יום העצמאות ובבוקרו, כולל תקיעה בשופר, הפטרה
מיוחדת ואמירת מזמורי ההלל ותפילה לשלום המדינה. בבית נוהגים להניף את דגל המדינה ולקיים
סעודות חגיגיות.

ל"ג בעומר

יום י"ח באייר הוא היום השלושים ושלשה [=ל"ג] לספירת העומר [ראה עמ' 122], ומרכים בו בשמחה.
יש המפסיקים מיום זה ואילך את כל מנהגי האבלות הנוהגים בימי הספירה, ויש שעושים כך למשך
יום זה בלבד וחוזרים לאותם מנהגים עד תום הספירה או עד לראש חודש סיון.
הטעם לצינונו של היום לא הובהר עד תום. מקובל לקשור אותו אל מרד בר כוכבא [שפרץ בשנת
132 לספירה], אשר נתמך בידי ר' עקיבא ותלמידיו. לפי מסורת המוכרת מימי הביניים נסתיים ביום
זה ההרג שהרגו הרומאים בתלמידי ר' עקיבא, אך יש הסוברים שביום זה זכו המורדים בניצחון
כלשהו שביקשו להנציחו לדורות.

המקובלים בצפת, בני המאה השש-עשרה, יצקו ליום ל"ג בעומר תוכן חדש. הם נהגו לעלות בו
לקברו של התנא ר' שמעון בר יוחאי במירון, ולערוך שם משתה ושמחה לכבודו. מסורות שונות
ראו יום זה כיום שבו הוסמך ר' שמעון להוראה, או כיום פטירתו. ביום זה עלתה נשמתו למרומים,
וכאילו התאחדה עם ספירת מלכות שבעולם האלוהות. איחוד זה נתפס כמעין יום של חתונה [בארמית:
הילולא] והוא נחוג עד היום בעלייה לקבר ובטכסים שונים הנערכים סביבו. מימי האר"י נפוץ גם

המנהג להביא למירון בל"ג בעומר בנים בני שלוש שנים כדי לספר את שער ראשם בפעם הראשונה. לכבוד נצחון בר כוכבא וצבאו על הרומאים נוהגים מזה כמאה שנים להדליק מדורות, זכר למשואות-האש שהודלקו באותם ימים כאות לפריצת המרד. בבית הכנסת יש לל"ג בעומר ביטוי קל בתפילה.

יום ירושלים

ביום כ"ח באייר תשכ"ו [1967], ביום הרביעי של מלחמת ששת הימים, כבשו כוחות צה"ל את מזרח ירושלים ואת הר הבית והביאו לאיחודה של העיר, אשר היתה חצויה בין מדינת ישראל לממלכת ירדן מאז מלחמת השחרור. יום זה נחוג מאז לציון האירוע. אירועים רבים נערכים לציון היום ברחבי ירושלים, כולל טכסי אזכרה לנופלים [ובמסגרתם נאמר הקדיש [לעיל, עמ' 102]]. בבתי הכנסת מוסיפים מזמורי הודיה שונים ואומרים את ההלל ותפילה לשלום המדינה. בבית נוהגים להניף את דגל המדינה ולקיים סעודות חגיגיות.

חודש סיון

שבועות

"וחג שבועות תעשה לך, ביכורי קציר חיטים" [שמות לד, כב].

"שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש בקמה ... ועשית חג שבועות לה'

[דברים טז, ט-יא].

אלהיך ... ושמחת לפני ה' אלהיך"

"קבע אלהים שלשה רגלים... חג הקציר, שבו ניתנה תורה לישראל, שאוכלים מפרותיה בעולם הזה,

[שמות רבה לא, טז].

שנאמר: [משלי ח, יט] 'טוב פריי מחרון ומפז'

חג השבועות, השני בשלושת הרגלים, חל בשישה בסיון. למעשה, התורה לא קוצבת לחג השבועות תאריך קבוע בלוח השנה. זהו החג היחיד התלוי כל כולו בחג אחר - פסח, ובמצוות ספירת העומר: חג השבועות חל שבעה שבועות ויום אחד מיום הבאת העומר, הוא יום ט"ז בניסן [ממחרת יום טוב ראשון של פסח]. שמותיו הנוספים של החג שניתנו לו בתורה ובספרות ימי הבית השני מבטאים תכנים מגוונים אחרים הקשורים בו. העיקריים שבהם הם: חג הקציר, חג הביכורים וחג מתן תורה. חמישים הימים שבין פסח לשבועות קושרים שני חגים אלה בשני מישורים שונים, חקלאי והיסטורי. הראשון, העולה מן התורה, קושר את "חג האביב" אל "חג הקציר", חמישים ימים של ציפייה בין ראשית הבשלת השדות לזמן שבו יהיו הם ראויים לקציר. המישור השני, העולה מספרות חז"ל, קושר את יציאת מצרים אל מעמד הר סיני ומתן תורה.

בחג השבועות הביאו למקדש את ביכורי החיטים, אבל חז"ל צירפו אל החיטה גם את שאר ששת המינים שבהם נשתבחה ארץ-ישראל [שעורה, גפן, תאנה, רימון, זית ותמר] וקבעו ש"אין מביאין ביכורים חוץ משבעת המינים" [משנה ביכורים א, ג], ושזמן הבאתם מתחיל בשבועות. כשעמד בית המקדש על תילו היה טכס הבאת הביכורים נחוג ברוב עם ובחגיגות. עם ראשית ההתיישבות הציונית בארץ-ישראל נהגו בקיבוצים ובמושבים רבים לצאת אל השדות ולערוך טכסים של הצגת תנובת האדמה ומסירה סמלית של ביכוריה לקרן הקיימת לישראל.

לאחר חורבן הבית בוטלה מצוות הביכורים, ואף נקבע - עם גיבוש לוח השנה בידי הלל השני, במאה הרביעית לספירה - שחג השבועות יחול תמיד בשישה בסיון. החלל שנוצר עם ביטול הבאת הביכורים נתמלא בתוכן חדש, על ידי המסורת החוזרת בספרות חז"ל, אשר תיארכו את מעמד הר סיני ליום זה. כך זכו חמישים היום שבין פסח לשבועות גם למשמעות היסטורית: משך הזמן שבין יציאת מצרים לבין קבלת התורה. באירוע זה הושלם התהליך של יצירת העם, שחרורו מעול זרים וקבלת עול מלכות שמים.

בליל חג השבועות נוהגים רבים - בבתי כנסת או במסגרות פרטיות שונות - להישאר ערים כל

הלילה לשם לימוד תורה ["תיקון ליל שבועות"]. מנהג זה הונהג על ידי המקובלים, שאף סידרו לו סדר לימוד מיוחד הכולל קטעים מן התורה, הנביאים וספר הזוהר. בבית הכנסת מתאפיין החג בתפילות מיוחדות [בניהן ההלל], בקריאת עשרת הדיברות ובקריאת מגילת רות. כן מתקיים בחג זה טכס הזכרת נשמות. חג השבועות בבית מתבטא במנהג לקשט אותו בענפי אילן ובפרחים, וכן באכילת מאכלי חלב וגבינה.

עירובי תחומין, חצרות ותבשילין: ראה עמ' 143.

הדלקת נרות בערב שבועות

את פני החג מקבלים בהדלקת נרות. מצוה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות בעלה או אחד מבני הבית האחרים. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים]. לא נקבע זמן מוגדר להדלקת נרות בערב שבועות. אבל אם ליל החג חל במוצאי שבת – יש להדליקם רק אחרי צאת השבת. בשאר המקרים נוהגים להדליק את הנרות לפני כניסת החג או [על ידי העברת אש מנר שהודלק קודם לחג] אחרי כניסתו, סמוך לסעודה. האשה מברכת על הדלקת הנרות ואחר כך מדליקה אותם. וזה נוסח הברכה:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל יוֹם טוֹב.

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהֵחֵינוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַיָּמֵן הַזֶּה.

הדלקת נרות: ראה עמ' 144.

תפילה לאשה לאחר הדלקת נרות

יש הנוהגות לומר גם תחינה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתַּחֲוֹן אוֹתִי [וְאֵת אִישִׁי]
וְאֵת כָּל קְרוֹבִי, וְתִתֵּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאֲרוּכִים, וְתִזְכְּרֵנוּ
בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָּה, וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדַת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתִשְׁכַּן שְׂכִינְתְּךָ
בֵּינֵינוּ, וְנִכְנֹס לְגִדְל בָּנִים וּבָנֵי בָנִים חַכְמִים וְנְבוֹנִים אוֹהֲבֵי יְהוָה, יְרֵאֵי אֱלֹהִים
אֲנִשֵּׁי אֲמַת זֶרַע קָדֵשׁ, בִּיהוּדָה דְּבָקִים, וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים
טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אָנָּה, שְׁמַע אֶת תַּחֲנוּנִי בְּזִכּוֹת שְׁרָה
וּרְבֵקָה רַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר נֶרְנוּ שְׁלֵא יִכְפֹּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר
פָּנֶיךָ וְנוֹשְׁעָה, אָמֵן.

קידוש לליל שבועות

כאשר חל ליל החג במוצאי שבת, משלבים בקידוש את ההבדלה [בין קדושת השבת לקדושת יום
טוב] על ידי אמירת שתי ברכות נוספות [ברכת מאורי האש וברכת ההבדלה]. לפי זה נאמרות
בקידוש חמש ברכות, ומקובל הוא סימן יקנה"ז [= יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן] לזכירת סדרן.

מוזגים יין לגביע והמקדש מרים אותו מעט ביד ימינו ואומר:

ברכת הגפן

סְבִרִי מֶרְנָן וְרַבָּנָן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגָּפֶן.

ברכת קדושת היום

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עָם, וְרוֹמַמְנוּ

תפילה לאשה: ראה עמ' 144.

קידוש: ראה עמ' 151.

מִכָּל לֶשׁוֹן, וְקִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וְתַתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן, אֶת יוֹם חַג הַשְּׁבוּעוֹת הַזֶּה, זְמַן מִתֵּן תּוֹרָתְנוּ, מִקְרָא קֹדֶשׁ, זָכַר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בַּחֲרָת וְאוֹתָנוּ קִדְשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים, וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הִנַּחֲלָתָנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים.

כשחל ליל שבועות במוצאי שבת מוסיפים שתי ברכות אלה:

ברכת מאורי האש

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ.

ברכת ההבדלה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְּבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְיַמֵּי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קִדְשָׁתְּךָ שִׁבְתָּ לְקִדְשָׁתְּךָ יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּתָהּ, וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשִּׁשַּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדְשָׁתָהּ, הַבְּדִלָּתָהּ וְקִדְשָׁתָהּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתְךָ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְּבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל.

ברכת הזמן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיָּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה. וְשׁוֹתִים מִן הַיַּיִן.

נטילת ידיים וברכת "המוציא": ראה עמ' 153.

ברכת המזון לשבועות: ראה עמ' 174.

קידושא רבא לשבועות

מוזגים יין לגביע ואומרים:

וּקְרָא כג, ד ויקרא כג, מד
אֱלֹהֵי מוֹעֲדֵי יְהוָה מְקַרְאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם:
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מוֹעֲדֵי יְהוָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ברכת הגפן

סְבִרֵי מְרִנּוֹ וְרִבְּנּוֹ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.
ושותים מן היין.

הבדלה למוצאי שבועות

מוזגים יין לגביע ומברכים:

ברכת הגפן

סְבִרֵי מְרִנּוֹ וְרִבְּנּוֹ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

ברכת ההבדלה

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אֹר
לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בְּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה, הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל.
ושותים מן היין.

קידושא רבא: ראה עמ' 186.

הבדלה: ראה עמ' 210.

חודש תמוז

י"ז בתמוז

"בחודש הרביעי בתשעה לחודש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ. ותבקע העיר"

[ירמיה נב, ו-ז].

"בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטומוס את התורה והעמיד צלם בהיכל"

שבעה-עשר בתמוז הוא יום צום ["צום הרביעי" שבמקרא - זכריה ח, יט] לזכר הבקעת חומות ירושלים על-ידי צבאות נבוכדנאצר מלך בבל, בימי הבית הראשון [586 לפני הספירה]. בספר ירמיהו [נב, ו-ז] מסופר שחומת ירושלים הובקעה בט' בתמוז, ובתאריך זה אכן נקבע הצום לאחר חורבן בית ראשון. אך לאחר חורבן בית שני, שבמהלכו הובקעה חומת העיר בי"ז בתמוז, החלו להתענות בתאריך זה "משום דחורבן בית שני חמור לנו" [שולחן ערוך אורח חיים מט, ב]. על פי המשנה אירעו ביום זה חמישה מאורעות קשים לעם ישראל: [א] משה רבנו שבר את לוחות הברית בראותו כי חטא העם בחטא העגל; [ב] קרבן התמיד, שהוקרב בבית המקדש בכל יום בשחרית ובין הערבים, בוטל בתקופת מלחמת האחים החשמונאים, הורקנוס ואריסטובלוס; [ג] הובקעו חומות ירושלים על ידי הרומאים, אשר צרו על ירושלים והחריבו את הבית השני [בשנת 70 לספירה]. זהו המאורע העיקרי שבגינו נקבע הצום ליום זה; [ד] אפוסטומוס שרף את התורה. זהותו של האיש והתקופה בה נחרש הדבר אינן ידועות. יש הסבורים שמדובר בימי אנטיוכוס אפיפנס במאה השנייה לפני הספירה, או בתקופתו של הנציב הרומי קומנוס בשנת 56 לספירה; [ה] הועמד צלם בהיכל, כנראה על-ידי אותו אפוסטומוס, אך יש הסבורים שהכוונה לצלם שהעמיד המלך מנשה בן חזקיהו בימי הבית הראשון, במאה השביעית לפנה"ס [מלכים-ב כא, ז].

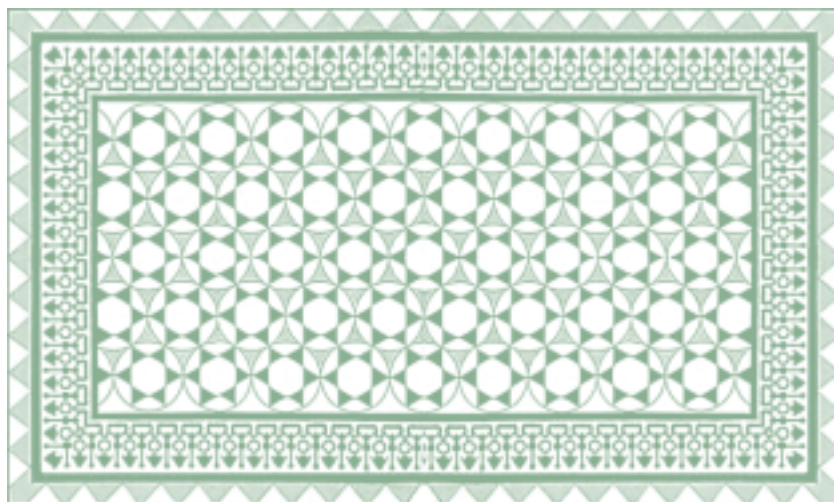
שבעה-עשר בתמוז הוא יום של צום מעלות השחר עד צאת הכוכבים. בבית הכנסת אמרים סליחות מיוחדות ליום זה, קוראים בתורה את הקריאה המיוחדת לימות הצום וחלים שינויים אחדים בתפילה.

"בין המצרים"

מ"ז בתמוז מתחילים ימי "בין המצרים" - ימי האבלות על החורבן [הנקראים גם "שלושת השבועות"] הנמשכים עד לתשעה באב. מקורו של הכינוי לימים אלו בכתוב: "כל רודפיה השיגוה בין המצרים" [היינו: במלכודת |איכה א, ג|].

בימי "בין המצרים" נוהגים מנהגי אבלות. אין עורכים בהם חתונות, אין עושים סעודות של שמחה, אין לובשים בגד חדש, ויש אף הנוהגים שלא להסתפר או להתגלח. בימים שבין א' באב לתשעה באב ["תשעת הימים"] מגיעה האבלות לשיאה - "משנכנס אב ממעטים בשמחה", ואין אוכלים בהם בשר ויין [להוציא ביום השבת, שאין נוהגים בו אבלות בשום מקרה].

חודש אב

תשעה באב

"ובחודש החמישי בעשור לחודש... בא נבזראדן... וישרוף את בית ה' ואת

בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית הגדול שרף באש..."

[ירמיה נב, יב-יג].

"חמישה דברים אירעו את אבותינו... בתשעה באב: נגזר על אבותינו שלא ייכנסו לארץ, וחרב הבית

בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר ונחרשה העיר"

[משנה תענית ד, ו].

תשעה באב [הנקרא בדברי הנביא זכריה "צום החמישי" [ח, יט]] הוא יום צום לזכר חורבן בית המקדש. אף שהחורבן עצמו היה בעשרה באב [ירמיה נב, יב-טז], נקבע הצום לתשעה בחודש, לפי שהוא היום המציין את תחילתו: "בדן היה שהיו מתענים בעשירי, שבו נשרף בית אלוהינו, ולמה בתשיעי? שבו החלה הפורענות: בשביעי נכנסו לתוכו, בשמיני היו מקרקרים בו, בתשיעי הציתו בו את האור ובעשירי נשרף..." [ירושלמי תענית ד, ט [סט ע"ב-ע"ג]]. עם זאת, נוהגים להמשיך במנהגי האבלות גם בעשרה באב עד חצות היום.

חז"ל ציינו שאירעו ביום זה לעם ישראל חמישה דברים: [א] נגזר על דור המדבר שלא ייכנס לארץ ישראל, כעונש על חטא המרגלים; [ב] נחרב בית המקדש הראשון בשנת 586 לפני הספירה על-ידי חילותיו של נבוכדנאצר מלך בבל; [ג] נחרב בית המקדש השני בשנת 70 לספירה על ידי הרומאים בראשותו של טיטוס; [ד] נחרבה העיר ביתר לאחר כשלוש מרד בר כוכבא בשנת 135 לספירה; [ה] העיר ירושלים נחרשה על ידי הרומאים לאחר מרד בר-כוכבא, כדי להכשיר את הקרקע לבניית היכל ליופיטר במקום המקדש.

תענית תשעה באב מתחילה לפני שקיעת החמה של יום ח' באב ומסתיימת למחרת לאחר צאת הכוכבים. אסורים בה אכילה, שתייה, רחיצת הגוף, סיכה בשמן, נעילת נעלי עור ויחסי אישות [תשמיש המיטה]. כמו כן נוהגים כאבלים ולא מברכים איש את רעהו בברכת שלום.

ליל תשעה באב מתכנסים בבית הכנסת, מסירים את הפרוכת מארון הקודש לאות אבל וקוראים את מגילת איכה, המתארת את חורבנה ושמונה של ירושלים. במשך הקריאה יושבים על הארץ [או על דרגש נמוך]. לאחר התפילה וכן בבוקר שלמחרת אומרים קינות. בתשעה באב אין לומדים תורה, משום השמחה שבטיסוק בה, אך לומדים דיני אבילות וענייני החורבן [מדרש איכה ואגדות החורבן שבתלמוד, ספר איוב ופרקי התוכחה שבספר ירמיהו]. אם ט' באב חל ביום שבת, נדחה הצום ליום ראשון ומתחיל במוצאי שבת.

סעודה מפסקת

בערב תשעה באב בשעות אחר הצהריים המאוחרות סועדים את הסעודה שלפני הצום ומסיימים אותה לפני שקיעת החמה. בסעודה זו לא אוכלים מאכלים רבים, בעיקר לא בשר ויין, ויש המקפידים לאכול תבשיל אחד בלבד או מאכלים כגון עדשים, כעכים וביצים [מאכלים שצורתם עגולה המסמלים את האבלות שהיא כגלגל חוזר בעולם]. יש הנוהגים לטבול את הפת באפר. ברכת המזון בסעודה זו היא כביום חול.

קינוח

בשם זה מכונים פיוטי אבל שחוברו בתקופות שונות על ידי פייטנים שונים, פיוטים הנאמרים בימי תענית ובעיקר בתשעה באב, בלחן נוגה מיוחד. במרוצת הימים נוספו לקינוח שנתחברו לתשעה באב קינוח שעסקו ברדיפות ובשמדות אחרים, כגון קינה על עשרת הרוגי מלכות לאחר מרד בר כוכבא, על גורות תנ"ו [מסעי הצלב] ועל גירוש ספרד, ובימינו יש האומרים גם קינוח לזכר חללי השואה.

להלן מובאת אחת מן הקינות, לשם הדגמת הנושאים והצורות המשמשים בסוג ספרותי זה.

זְכֹר יְהוָה מָה הָיָה לָנוּ. אוי / הַפִּיטָה וְרָאָה אֶת חֲרָפְתָּנוּ.

אוי מָה הָיָה לָנוּ [=אמה"ל]

נַחֲלֵתָנוּ נִהְפָּכָה לְזָרִים. אוי / בְּתִינוּ לְנִכְרִים. אמה"ל

יְתוּמִים הָייְנוּ וְאֵין אָב. אוי / וְאַמּוֹתֵינוּ מְקוֹנְנוֹת בְּחֹדֶשׁ אָב. אמה"ל

מִיָּמֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ. אוי / כִּי נִסּוּדָה הַמַּיִם בָּזִינוּ. אמה"ל

עַל צוּאֵרֵנוּ נִרְדָּפְנוּ. אוי / כִּי שָׁנְאַת חֲנָם רָדָפְנוּ. אמה"ל

■ **נהפכה לזרים:** עברה לידיהם של זרים. **מימינו בכסף שתינו:** נאלצנו לשלם לזרים שישבו על אדמותינו בעד המים שהיו בבורותינו. **נסוך המים:** יציקת מים על גבי המזבח בשעת הקרבת התמיד של שחרית, בשבעת ימי החג [משנה סוכה ד, א].

זכר ה': מחברה של קינה זו לא ידוע, והיא עוקבת אחר פסוקי הקינה החמישית במגילת איכה [פרק ה], תוך שהיא מרחיבה ומוסיפה חטאים שונים המסבירים את זוויות החורבן על פי העקרון של מידה כנגד מידה. כל אחד מטורי הקינה, ששתי צלעיותיו חוזרות זו עם זו, מסתיים במשפט החוזר "אוי מה היה לנו".

מְצָרִים נָתַנוּ יָד.	אוי / וְאַשׁוּר צָדְנוּ כְּצֶדֶד. אמה"ל
אֲבֹתֵינוּ חָטְאוּ וְאֵינָם.	אוי / וְאַנְחֵנוּ סוֹבְלִים אֶת עוֹפָנָם. אמה"ל
עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ.	אוי / כִּי שְׁלוּחַ עֲבָדִים בְּטָלָנוּ. אמה"ל
בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחֲמֵנוּ.	אוי / כִּי קִפְצָנוּ מֵעֵנֵי יָדְנוּ. אמה"ל
עוֹדְנוּ כְּתַנּוּר נִכְמְרוּ.	אוי / כִּי כְבוֹדָם בְּקִלּוֹן הִמִּירוּ. אמה"ל
נָשִׁים בְּצִיּוֹן עָנוּ.	אוי / כִּי אִשְׁתֵּי אִישׁ טָמְאוּ וְזָנוּ. אמה"ל
שָׂרִים בִּידָם נָתְלוּ.	אוי / כִּי גִזְלַת עֲנֵי חֲמָסוֹ וְגִזְלוּ. אמה"ל
בַּחֲוָרִים טָחוּן נָשְׂאוּ.	אוי / כִּי בְּבֵית זֹנָה נִמְצְאוּ. אמה"ל
זִקְנִים מִשְׁעָר שָׁכְתוּ.	אוי / כִּי מִשְׁפָּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה עָוְתוּ. אמה"ל
שָׁכַת מְשׁוֹשׁ לִפְנוּ.	אוי / כִּי נִבְטְלוּ עוֹלֵי רִגְלֵינוּ. אמה"ל
נִפְלָה עֲטָרַת רֹאשֵׁנוּ.	אוי / כִּי נִשְׂרַף בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ. אמה"ל
עַל זֶה הָיָה דָּוָה לִפְנוּ.	אוי / כִּי נָטַל כְּבוֹד מְאֻיְנוּ. אמה"ל
עַל הַר צִיּוֹן שָׁשִׂמָם.	אוי / כִּי נָתַן עָלֵינוּ שְׁקוֹץ מְשׁוּמָם. אמה"ל

אֶתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תִּשָּׁב כְּסֶאֱדָךְ לְדוֹר וָדוֹר:
לְמָה לִנְצַח תִּשְׁכַּחְנוּ תַעֲזֹבְנוּ לְאַדְרָךְ יָמִים:
הַשִּׁיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ בְּקֶדֶם:
כִּי אִם מָאֵס מְאַסְתָּנוּ קִצְפָּת עָלֵינוּ עַד מָאֵד:
הַשִּׁיבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ בְּקֶדֶם:

מצרים נתנו יד: הושתנו ודינו למצרים בבקשת עזרה. **שלוח עבדים:** המצווה לשלח עבד עברי לחופשי לאחר שנות עבודה או בשנת היובל (שמות כא, א; ויקרא כה, לט–מ). **בנפשונו:** בסכנת נפשות. **קפצנו... ידנו:** מנענו את עזרתנו. **נכמרו:** נתחממו, יבשו ונצטמקו מחוס. **כבודם:** התורה או ה' (על–פי הושע ד, ז). **בקלון המירו:** החליפו בעבודה זרה. **טחון נשאו:** הוטל עליהם לסובב אבני ריחיים כבדות. **משער שבת:** פסקו מלשבת בשערי העיר, שבהם שפטו את העם. **מאוינו:** כינוי לבית המקדש. **שקוץ משומם:** אליל, פסל המוקדש לעבודה זרה (הלשון בעקבות דניאל יא, לא). **כסאך לדור ודור:** מלכותך קיימת לעולם. **כי אם וכו':** שהרי גם אם מאסת בנו, כבר הענשת אותנו עד מאד.

ט"ו באב

"לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן ... וחולות [מרקדות] בכרמים" [משנה תענית ד, ח].

"מי שאין לו אשה נפנה לשם. היפהפיות שבהן היו אומרות: תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. המיוחסות שבהן היו אומרות: תנו עיניכם למשפחה, שאין האשה אלא לבנים. הבינוניות והעניות והמכוערות שבהן היו אומרות: קחו מקחכם לשם שמים, ובלבד שתעטרונו בזהובים" [תלמוד בבלי תענית לא ע"א].

חמישה עשר באב הוא חג טבע מזמן הבית השני. ביום זה נסגרת מחצית השנה שראשיתה בט"ו בשבט. מט"ו בשבט עד ט"ו באב גובר והולך כוחה של החמה, ומט"ו באב ועד ט"ו בשבט הוא הולך ונחלש. ביום זה גם החלו בבציר הענבים.

חגיגות הבציר לוו בשמחה. לפי המסופר במסכת תענית שבמשנה היו בנות ישראל יוצאות ביום זה ורוקדות בכרמים. וכל בחור רווק הלך לשם כדי לבחור לו אשה כלבבו.

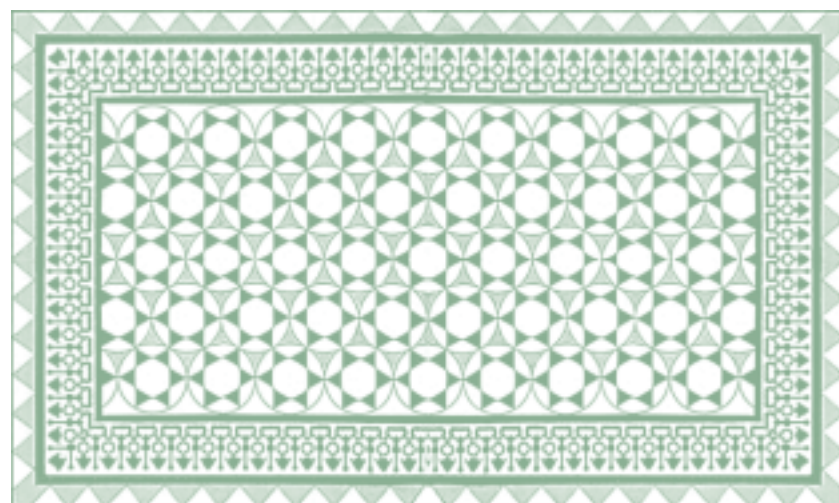
לפי המסורת [תלמוד בבלי תענית ל ע"ב - לא ע"א וירושלמי תענית ד, ט (סט ע"ג)] חלו ביום זה אירועים היסטוריים שונים, אשר הוסיפו לשמחה שבו ולחגיגותו, כגון שביום זה הסתיימו ארבעים שנות הנדודים שבהם מתו בני דור המדבר, או שהותר ביום זה לקבור את הרוגי ביתר, לאחר שהרומאים אסרו לקברם וגרמו כך לחילול כבוד המת. לפי מסורת אחרת הותר ביום זה לשבט בנימין להתחתן עם שאר השבטים, לאחר שהוחרם בעקבות מעשה פילגש בגבעה [כמסופר בשופטים כא, טו-כד]. מסורת אחרת קובעת, שביום זה התירו לאנשים משבטי ישראל השונים להינשא זה לזה, ולא חששו עוד להעברת נחלה משבט לשבט [כאשר בת יורשת את נחלת אביה ומעבירה אותה בנישואין לבן שבט אחר]. שני ההסברים האחרונים מצטרפים לאופיו של ט"ו באב כיום של נישואים ואהבה.

בשנים האחרונות הולך ט"ו באב וכובש לעצמו מעמד של יום המוקדש לפעילויות חברתיות הקשורות לנושא האהבה והנישואין, כגון חתונות, כינוסי מחולות, פסטיבלי זמר ועוד. שמחת ט"ו באב הותירה את רושמה על כמה ממנהגי בית הכנסת. אין מתענים ואין מספידים ביום זה.

חודש אלול

החודש החותם את השנה מכין גם את האדם לקראת השנה החדשה, והוא מעורב מחשבון השנה שהיתה ומתקוות לשנה שתבוא. בחודש זה מתחילים להשכים לאמירת סליחות לפני תפילת שחרית [ראה גם עמ' 72]. בני עדות המזרח מתחילים באמירת הסליחות מראש-חודש אלול ובני אשכנז ממוצאי השבת שלפני ראש השנה [אלא אם כן חל ראש השנה ביום שני או שלישי בשבוע, ואז מתחילים בסליחות במוצאי השבת שלפני השבת האחרונה]. כן נוהגים לתקוע בשופר לאחר תפילת שחרית של ימות החול, כדי לעורר את הלבבות לקראת ימי הדין. בחודש אלול מתחילים לברך איש את חברו בברכת "שנה טובה", בתקווה כי "תכלה שנה וקללותיה - תחל שנה וברכותיה".

תפילות השבת וברכותיה:
מכניסותה ועד צאתה

"זכור את יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת לה' אלהיך, לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשערך. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בם, וינח ביום השביעי. על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו" [שמות כ, ח-יא].

"שמור את יום השבת לקדשו... לא תעשה כל מלאכה, אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך, למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. על כן ציווה ה' אלהיך לעשות את יום השבת" [דברים ה, יב-טו].

"אמר לו הקב"ה למשה: 'משה, מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל'" [תלמוד בבלי, ביצה טז ע"א].

ערב שבת

עירוב תבשילין

כאשר חל חג ביום שישי [או כאשר ראש השנה חל בימים חמישי ושישי], ומתכוונים להכין בו אוכל שיאכל ביום השבת, לוקחים לפני כניסת החג כיכר לחם [או חלה או מצה] יחד עם מאכל כלשהו [כגון ביצה מבושלת, פרוסת דג או בשר], מניחים אותם יחדיו ומברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוֹת עֲרִיב.

וממשיכים ואומרים בארמית או בעברית:

בעברית: בְּעֲרִיב זֶה יְהִיה מִתֵּר לָנוּ לֶאֱפוֹת וּלְבִשָּׁל וּלְהַטְמִין וּלְהַדְלִיק נֵר וּלְעֲשׂוֹת כָּל צְרִכֵינוּ מִיּוֹם טוֹב לַשַּׁבָּת, לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים בְּעִיר הַזֹּאת.	בארמית: בְּרֵךְ עֲרִיבָא יְהִי שְׂרָא לָנָא לְמִיפָא וּלְבִשָּׁלָא וּלְהַטְמִנָא וּלְהַדְלִיקָא שְׂרָגָא וּלְמַעַבְדָּא כָּל צְרִכְנָא מִיּוֹמָא טָבָא לַשַּׁבָּתָא, לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים בְּעִיר הַזֹּאת.

ושומרים את הפת והמאכל יחד עד למוצאי השבת. ויש הנוהגים לאכול מהם בסעודה השלישית של יום השבת [להלן, עמ' 201].

■ **ולהטמין:** להכניס [בחג] מאכל לתנור [אשר יהיה דלוק כל השבת] כדי לשמור על חומו ולאכול אותו ביום השבת.

עירוב תבשילין: ההלכה אוסרת על בישול ביום השבת, ועל כן יש להכין את כל המאכלים ליום זה לפני כניסתו. לעומת זאת, בחג מותר להתקין את כל צרכי הסעודה, אבל אך ורק בשביל החג עצמו. כדי שאפשר יהיה לאכול ביום השבת מזון שהוכן בחג הסמוך לו, תיקנו חז"ל "עירוב תבשילין", שמטרתו לצרף ["לערב"] את החג והשבת ליחידה אחת מבחינת המאכלים הנאכלים בשני ימים אלה. יסוד "עירוב תבשילין" הוא במשנה [מסכת ביצה ב, א]. --- אגב יש להעיר על שני עירובין נוספים שזמנם בערב שבת: [1] "עירוב חצרות", שמטרתו לאפשר לטלטל חפצים ביום השבת ממקום למקום בתוך המסגרת המוקפת על ידי העירוב [יישוב, מחנה צבאי וכו']. עירוב החצרות נעשה בידי הרבנות המקומית בכל מקום ומקום. [2] "עירוב תחומין", שמטרתו לאפשר לאדם לצאת ביום השבת מתחום היישוב שבו הוא שרוי לא רק אלפיים אמה – המותרות לו על פי המסורת – אלא אלפיים אמות נוספות. לשם כך יוצא האדם בערב שבת למרחק של קצת פחות מאלפיים אמה מעירו, מצניע שם מזון לשתי סעודות, ובזה הוא מצהיר באופן סמלי כי מקום זה הוא המקום שבו הוא מתכוון לשבת בשבת זו. כך הוא יכול לשהות בעירו, מכאן, ולצאת מן המקום שבו הונח העירוב למרחק של אלפיים אמה נוספות, מכאן.

הדלקת נרות בערב שבת

את פני השבת מקבלים בהדלקת נרות. מצוה זו נמסרה לעקרת הבית, אך בהעדרה מדליק את הנרות אישה או אחד מבני הבית האחרים. זמן הדלקת הנרות מתפרסם ברבים והוא, על פי מנהג המקום, בין עשרים לארבעים דקות לפני שקיעת השמש. נהוג להדליק שני נרות [ויש הנוהגים להדליק מספר נרות כמספר בני הבית. יש אף הנוהגים שכל אחת מבנות הבית מדליקה לעצמה נר אחד או שניים, בברכה או בלא ברכה, והמנהגים בעניין זה רבים].

לאחר שהאשה מבעירה את האש בנרות, היא מכסה את עיניה בידיה, מברכת, ופוקחת את עיניה כדי להביט בנרות. וזו לשון הברכה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת.

[הדלקת נרות בערב שבת שהוא גם ערב חג: ראה לעיל בפרק על תפילות השנה וברכותיה]

תפילה לאשה לאחר הדלקת הנרות

יש הנוהגות להוסיף ולומר תחינה זו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁתַּחֲנוּן אוֹתִי [וְאֶת אִישִׁי] וְאֶת כָּל קְרוֹבִי, וְתֵתֵן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרוּכִים, וְתַזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָּה, וְתַפְקֵדֵנוּ בְּפִקְדֵי יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים, וְתַשְׁכֵּן שְׂכִינְתְּךָ

■ **שתחנונו וכי:** שתשפיע עלינו חן וחסד. **ארוכים:** בריאים. **תפקדנו:** ותזכרנו.

הדלקת נרות: מצוה זו לא נזכרה בתורה, אך היא ידועה כבר למשנה [שבת ב, א-ו]. נוסח הברכה על הדלקת הנר מצוי רק בספרות הגאונים. בהדלקת הנר – וליתר דיוק: באמירת הברכה על ההדלקה – מקבלת האשה על עצמה את יום השבת. וכיוון שאסור להבעיר אש ביום השבת, אין היא יכולה לומר ברכה זו לפני הדלקת הנר [כדרך שמברכים על כל מצוה קודם לעשייתה!]. לכן נהוג שהאשה מביטה בנרות רק לאחר שבירכה, כך שלכאורה אמרה את הברכה לפני הדלקתם. כיוון ששעת הדלקת נרות נתפסת כשעת חסד מיוחדת, נוהגות נשים רבות לתרום לפני ההדלקה סכום קטן לקופת צדקה או לומר תחינות מיוחדות, כגון זו המובאת להלן.

פִּינֵינוּ, וְנִכְנֹוּ לְגִדְל פְּנִים וּבְנֵי בָנִים חֲכָמִים וְנְבוֹנִים אוֹהֲבֵי יְהוָה, יִרְאֵי אֱלֹהִים
אֲנִשֵּׁי אֲמַת זֶרַע קֹדֶשׁ, בִּיהוּ דְּבִקִּים, וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים
טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבוֹרָא. אָנָּה, שְׁמַע אֶת תַּחֲנֻנֹתִי בְּזִכּוֹת שְׁרָה
וְרִבְקָה רַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ, וְהָאֵר גִּרְנוּ שְׁלֵא יִכְבֶּה לְעוֹלָם וָעֶד, וְהָאֵר
פְּנֵיךָ וְנוֹשְׁעָה, אָמֵן.

ליל שבת

ברכת הבנים

לאחר ששבים מבית הכנסת נוהגים שהאב, או שני ההורים, מברכים את ילדיהם [ומקובל שהם
מניחים את ידיהם על ראש המתברך]:

לבת:

יְשִׁימְךָ אֱלֹהִים
כְּשֶׁרָה רִבְקָה רַחֵל וְלֵאָה.

לבן:

יְשִׁימְךָ אֱלֹהִים בְּרֹאשִׁית מַח, כ
כְּאַפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה.

יְבָרְכֶךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ. יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ.
יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שָׁלוֹם.

במדבר ו, כד-כו

■ **ויחנך:** יתן לך חן [בעיני ה' ואנשים]. **ישא ה' פניו:** יתייחס אליך בחיבה וברחמים.

ברכת הבנים: המנהג לברך את הילדים, גם מבוגרים ונשואים, מתועד החל מספרות המאה ה'ז. החלק
הראשון של נוסח הברכה לבנים לקוח מברכת יעקב לנכדיו. לפני מותו ברך יעקב את אפרים ומנשה,
שישראל ישתמשו בשמותיהם כדי לברך את בניהם שלהם, בהיותם סמל לברכה: "בך יברך ישראל
לאמר: ישימך אלהים כאפרים וכמנשה"; כך מממשת "ברכת הבנים" את ברכת יעקב. נוסח הברכה
לבנות הינו פרפראזה על הנאמר לבנים, כשהמניין שרה רבקה רחל וליא, ללא בלהה וזלפה, מבוסס על
הנאמר בתלמוד הבבלי: "אין קורין אבות אלא לשלושה ואין קורין אמהות אלא לארבע" [ברכות טז
ע"ב]. הטקסט מסתיים בברכת כהנים [ראה בכרך השבת, עמ' 195], ויש נוהגים להוסיף גם דברי ברכה
משלהם.

שלום עליכם

הפיוט מושר עם ההתכנסות סביב השולחן [בישיבה או בעמידה], ונוהגים לומר כל אחד ואחד מארבעת בתיו שלוש פעמים.

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, מְלֵאכֵי הַשָּׁרֵת, מְלֵאכֵי עֲלִיּוֹן
 מִמְּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
 בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם, מְלֵאכֵי הַשָּׁלוֹם, מְלֵאכֵי עֲלִיּוֹן
 מִמְּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
 בְּרִכּוֹנֵי לְשָׁלוֹם, מְלֵאכֵי הַשָּׁלוֹם, מְלֵאכֵי עֲלִיּוֹן
 מִמְּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.
 צֵאתְכֶם לְשָׁלוֹם, מְלֵאכֵי הַשָּׁלוֹם, מְלֵאכֵי עֲלִיּוֹן
 מִמְּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

ומוסיפים ואומרים שני פסוקים אלה:

כִּי מְלֵאכֵינוּ יֵצֵוֶה לָךְ, לְשִׁמְרָךְ בְּכָל דְּרָכֶיךָ:
 ה' יִשְׁמֶר צֵאתְךָ וּבּוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:
 תהלים צא, יא
 תהלים קכא, ח

■ **ממלך וכו':** המלאכים, השליחים, שבאו ממלך מלכי המלכים [ויש גורסים רק "מלך מלכי המלכים"]. **יצוה לך:** יפקיד עליך [לשמור אותך].

שלום עליכם: יסודו של הפיוט במסורת כי "שני מלאכי השרת מלווין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו", והם מברכים אותו כשהם מוצאים את הבית מוכן ליום השבת [תלמוד בבלי, שבת קיט ע"ב]. הפיוט, שמחברו לא נודע, מוכר מן המאה ה"ז ונראה שמוצאו בחוגי מקובלים. זמנו המאוחר של הפיוט ומוצאו מחוגי תורת הסוד מתבטאים גם בבקשה שהמלאכים יברכו את האדם. בדרך כלל שלטת בסיודר התפיסה, כי מקור כל הברכות הוא ה', והוא בלבד, ובשל כך יש שאינם נוהגים לומר פיוט זה.

כי מלאכינו וכו': הוספת שני הפסוקים האלה באה להדגיש כי ה' הוא השומר את האדם וכי המלאכים [שנזכרו בפיוט "שלום עליכם"] הם שליחיו, ותו לא.

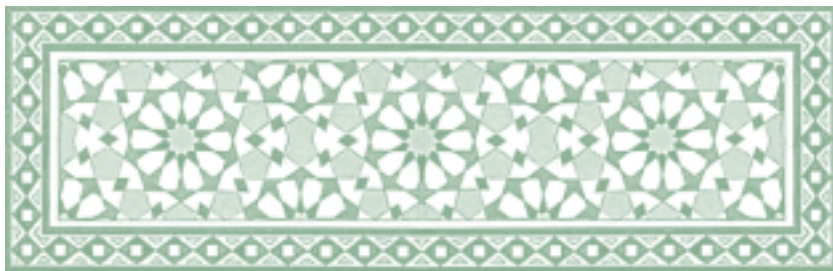
ויש הנוהגים לומר גם תחינה זו:

רבוֹן כָּל הָעוֹלָמִים, אֲדוֹן כָּל הַנִּשְׁמוֹת, אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם. מֶלֶךְ אֲבִיר, מֶלֶךְ בָּרוּךְ, מֶלֶךְ גָּדוֹל, מֶלֶךְ דּוֹבֵר שָׁלוֹם, מֶלֶךְ הַדּוּר, מֶלֶךְ וְתִיק, מֶלֶךְ נֶזֶךְ, מֶלֶךְ חַי הָעוֹלָמִים, מֶלֶךְ טוֹב וּמִיטִיב, מֶלֶךְ יָחִיד וּמְיָחֵד, מֶלֶךְ כְּבִיר, מֶלֶךְ לֹבֵשׁ רַחֲמִים, מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, מֶלֶךְ נִשְׁגָּב, מֶלֶךְ סוֹמֵךְ נּוֹפְלִים, מֶלֶךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, מֶלֶךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל, מֶלֶךְ צַח וְאִדָּם, מֶלֶךְ קְדוֹשׁ, מֶלֶךְ רֵם וְנִשְׂא, מֶלֶךְ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה, מֶלֶךְ תַּמִּים וְדָרָכָו. מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ, יְהוֹה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבֹתִי, עַל כָּל הַחֲסָד אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי וְאֲשֶׁר אָתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמָּי וְעִם כָּל בְּנֵי בֵּיתִי וְעִם כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ, בְּנֵי בְרִיתִי. וּבְרוּכִים הֵם מְלַאכֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים וְהַטְהוֹרִים שֶׁעוֹשִׂים רְצוֹנְךָ. אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, מֶלֶךְ שֶׁהַשָּׁלוֹם שְׁלוֹ, בְּרַכְנִי בַשָּׁלוֹם, וְתַפְקֵד אוֹתִי וְאֶת כָּל בְּנֵי בֵּיתִי וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לַחַיִּים טוֹבִים וְלִשְׁלוֹם. מֶלֶךְ עֲלִיּוֹן עַל כָּל צָבָא מְרוֹם, יוֹצֵרנוּ, יוֹצֵר בְּרָאשִׁית, אֲחֵלָה פְּנִיךָ הַמְּאִידִים, שֶׁתִּזְכֶּה אוֹתִי וְאֶת כָּל בְּנֵי בֵּיתִי לְמַצָּא חֵן וְשִׁכַל טוֹב בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל בְּנֵי אָדָם וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ לַעֲבוֹדָתְךָ. וְכֵן לְקַבֵּל שַׁבָּתוֹת מִתּוֹךְ רֵב שְׂמִיחָה וּמִתּוֹךְ עֶשֶׂר וְכָבוֹד וּמִתּוֹךְ מַעוֹט עֲוֹנוֹת. וְהִסֵּר מִמֶּנִּי וּמִכָּל בְּנֵי בֵּיתִי וּמִכָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּל מִינֵי חֲלִי וְכָל מִינֵי מַדּוּה וְכָל מִינֵי דְלוּת וְעֲנִיּוּת וְאֲבִיּוֹנוּת. וְתֵן בְּנוֹ יֵצֵר טוֹב לְעַבְדְּךָ בְּאַמֶּת וּבִיָּדָה וּבְאַהֲבָה. וְנִהְיֶה

■ **ותיק:** נאמן וישר בדבריו ובמעשיו. **צח ואדם:** כינוי לה' [בעקבות שיר השירים ה, י: "דודי צח ואדם דגול מרבבה"].
תמים דרכו: שכל דרכיו צדק. **בני בריתי:** עם ישראל. **ותפקד:** ותזכור. **צבא מרום:** גרמי השמים. **אחלה:** אבקש, אתפלל. **למצא...** **שכל טוב:** אתקבל כמי שהוא בעל שכל טוב. **מדות:** מכאוב.

רבון כל העולמים: תחינה זו, שמחברה לא ידוע, פונה אל ה' ומבקשת את חסדו וברכתו עם כניסת השבת. מתוכנה עולה שבמקורה היא נועדה להיאמר בבית הכנסת, לפני תפילת ליל השבת. בלשונה – ובעיקר בשורות החותמות אותה – היא מזכירה קטעים מן הפיוט "שלוש עליכם", ונראה שהיא נכנסה אל הסידור יחד עמו.

מִכְבָּדִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינַי כָּל רוֹאֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, כִּי לָךְ נָאָה,
כִּי לָךְ יָאָה. אָנָּה, מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, צִוָּה לְמַלְאָכֶיךָ, מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת,
מִשְׁרַתִּי עָלֶיךָ, שִׁיפְקֻדֹנֵי בְּרַחֲמִים וּבְרָכוֹנֵי בְּבוֹאָם לְבֵיתִי בְּיוֹם קִדְשֵׁנוּ, כִּי
הִדְלַקְתִּי נְרוֹתֵי וְהִצַּעַתִּי מִטָּתִי וְהִחַלְפֹתִי שְׁמֹלוֹתִי לְכְבוֹד יוֹם הַשַּׁבָּת וּבָאתִי
לְבֵיתְךָ לְהַפִּיל תַּחֲנוּנִי לְפָנֶיךָ, שֶׁתַּעֲבִיר אֲנִיחָתִי, וְאָעִיד אֲשֶׁר בְּרָאתָ בְּשִׁשָּׁה
יָמִים כָּל הַיְצוֹר, וְאֲשַׁנֶּה וְאֲשַׁלֵּשׁ עוֹד לְהָעִיד עַל כּוֹסֵי בְּתוֹךְ שְׁמַחְתִּי, כֹּאֲשֶׁר
צִוִּיתִנִּי לִזְכֹּרוֹ וְלַהֲתַעֲנֵג בֵּיתְךָ נִשְׁמָתִי אֲשֶׁר נָתַתָּ בִּי. בּוֹ אֲשַׁבֵּת כֹּאֲשֶׁר צִוִּיתִנִּי
לְשִׁרְתְּךָ, וְכֵן אֶגִּיד גְּדֻלַּתְךָ בְּרִנָּה, וְשׁוֹיֵתִי יִהְיֶה לְקִרְאָתִי שֶׁתִּרְחַמְנִי עוֹד
בְּגִלוּתִי לְגֻאֲלִנִּי לְעוֹרֵךְ לְפִי לְאַהֲבָתְךָ, וְאֲזֹא אֲשַׁמֵּר פְּקוּדֶיךָ וְחֻקֶּיךָ בְּלִי עֶצֶב
וְאֶתְפַּלֵּל כְּדַת כְּרָאוֹי וְכִנְכוֹן. מְלָאכֵי הַשְּׁלוֹם, בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם, בְּרָכוֹנֵי
לְשָׁלוֹם, וְאֶמְרוּ בְּרוּךְ לְשַׁלְחָנִי הָעֶרּוֹךְ, וְצִאתְכֶם לְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם,
אָמֵן סְלָה.

כי לך נאה: אותך ראוי לכבד ולעבוד. **לביתך:** בית הכנסת. **ואעיד וכו':** על ידי אמירת פרשת "ויכולו השמים והארץ... ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה" [בראשית ב.]. פרשה זו נאמרת בתפילת העמידה בלחש בליל שבת. **היצור:** מעשה הבריאה. **ואשנה ואשלש:** ואחזור ואעיד על בריאת העולם בידי ה' על ידי אמירת "ויכולו" בידי הציבור אחרי התפילה בלחש, וכן פעם שלישית באמירת "ויכולו" בקידוש על היין בבית [להלן עמ' 151]. **ביתר נשמת:** בנשמה היתרה שבי, רמז למסורת על הנשמה היתרה שיש לאדם ביום השבת [תלמוד בבלי, ביצה טז ע"א]. **ושויתי:** העמדתי לנגד עיניי. **כדת:** כחוק, כראוי.

ונוהגים שכל המסובים שרים יחדיו:

משלי לא, י-לא

אֵשֶׁת חַיִּל מִי יִמָּצָא, וְרַחֵק מִפְּנִינִים מִכָּרָה:
בְּטַח בָּהּ לֵב בַּעֲלָהּ, וְשָׁלָל לֹא יִחָסֵר:
גִּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא רָע, כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ:
דִּרְשָׁה צֶמֶר וּפְשָׁתִים, וַתַּעַשׂ בַּחֲפֶז כְּפִיָּה:
הִיטָה כְּאֲנִיּוֹת סוּחָר, מִמָּרְחָק תָּבִיא לַחֲמָה:
וַתִּקֶּם בְּעוֹד לַיְלָה, וַתִּתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ וְחֵק לְנַעֲרֹתֶיהָ:
זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקְחֶהּ, מִפְּרֵי כְּפִיָּה נָטְעָה כָּרֶם:
חָגְרָה בְּעוֹז מִתְּנִיָּה, וַתֹּאמֶץ זְרוּעֹתֶיהָ:
טָעְמָה כִּי טוֹב סִחָרָה, לֹא יִכְבֶּה בַּלֵּילָה גִּרָה:
יָדֶיהָ שָׁלַחַה בְּפִישׁוֹר, וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פֶלֶךְ:
כָּפָה פָּרֶשֶׁה לְעֵנִי, וַיָּדֶיהָ שָׁלַחַה לְאַבְיוֹן:
לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלַג, כִּי כָּל בֵּיתָהּ לְבֶשׂ שָׁנִים:
מִרְבָּדִים עָשְׂתָה לָּהּ, שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁה:
נֹדַע בְּשֻׁעָרִים בַּעֲלָהּ, בְּשִׁבְתּוֹ עִם זָקְנֵי אֶרֶץ:
סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר, וַחֲגוּר נָתַנָּה לַכֹּנְעָנִי:

■ **ורחק מפנינים מכרה:** ערכה רב מאוד. **שלל:** כל טוב, אוצר. **גמלתהו:** עשתה עמו. **דרשה:** ביקשה וחיפשה. **בחפז כפיה:** בכפיים חפצות, ברצון. **טרף:** מזון. **וחק:** לחם חוק, מנת האוכל היומית. **זממה:** תכננה לרכוש. **טעמה כי טוב סחרה:** הבינה כי טובים הנכסים שברכושה. **כישור:** כלי לטווייה [וכן: פלך]. **תמכו:** אחזו. **משלג:** מצינת השלג. **שנים:** בגדי שני, צמר אדום משובח. **שש:** בד משובח. **כנעני:** סוחר.

אשת חיל: קטע מקראי זה נכלל בסידור מאז המאה ה'יז'. את אמירתו בליל שבת מפרשים כמכוונת כנגד השבת, כנגד התורה, או כנגד השכינה, היא ספירת מלכות בתורתם של המקובלים. עם זאת, רבים כיום מבינים אותו כשיר הלל ותודה ששרים בני המשפחה לכבוד בעלת הבית על עשייתה בכל ימות השבוע בכלל ולקראת השבת בפרט.

עֹז וְהָדָר לְבוֹשָׁה, וְתַשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן:
פִּיָּה פִּתְחָה בְּחִכְמָה, וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָה:
צוּפִיָּה הִלִּיכֹת בֵּיתָהּ, וְלַחֵם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכֵל:
קָמוּ בְנֵיהָ וְיֹאשְׁרוּהָ, בַּעֲלָהּ וַיְהַלְלָהּ:
רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חֵיל, וְאֶת עָלִית עַל כֶּלֶנָּה:
שֶׁקֶר הַחֵן וְהַבֵּל הַיָּפִי, אִשָּׁה יֵרָאֵת יְהוָה הִיא תִתְהַלֵּל:
תָּנוּ לָהּ מִפְּרֵי יָדֶיהָ, וַיְהַלְלוּהָ בְּשַׁעְרִים מַעֲשִׂיהָ:

יש המוסיפים ואומרים:

תרגום:

הכינו את סעודת האמונה	אֶתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַהֲיֻמְנוּתָא
השלמה, שמחת המלך הקדוש.	שְׁלֵמָתָא, חֲדוּתָא דְּמַלְכָּא קְדִישָׁא.
הכינו את סעודת המלך.	אֶתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַלְכָּא.
זו היא הסעודה של שדה תפוחים	דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְּחֶקֶל תְּפוּחִין
קדושים, וזעיר אנפין ועתיק יומין הקדוש	קְדִישִׁין, וְזַעִיר אֲנָפִין וְעֵתִיקָא קְדִישָׁא
באים לסעוד עמו.	אֲתִין לְסַעֲדָא בְּהֵדָה.

ותשחק ליום אחרון: יום המות איננו מפחיד אותה ואיננו מרפה את ידיה. **ויאשרוה:** שיבחוה והיללוה. **תנו לה מפרי ידיה:** ספרו [בשבחה] כראוי לה.

אתקינו סעודתא: פתיחה והזמנה [בשינויים קלים] לכל שלוש סעודות השבת. הקטע [שמקורו בלשונות שונים בספר הזוהר, שמות, דף פח] עמוס בסמלים קבליים, ועיקרו מיפגש בין השכינה [המכונה "שדה תפוחים קדושים"] ובין כוחות אחרים של עולם הספירות [המכונים כאן "המלך", "זעיר אנפין"] [=מי שפניו קטנות] ו"עתיק יומין" [=זקן]]. ליל שבת, על פי מחשבת הקבלה, הוא זמן התגלותה המובהק של השכינה.

קידוש לליל שבת

[כולל שבת חול המועד פסח וסוכות]

מוזגים יין או מיץ ענבים לגביע והמקדש מרים אותו מעט מעל השולחן ביד ימינו ואומר:

[בלחש] וְיֵהִי עָרֵב וְיֵהִי בֶקָר

בראשית א, לא
(סוף) - ב, ג.

הַשֵּׁשִׁי. וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צִבְאָם.
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ
אֲשֶׁר עָשָׂה,

יוֹם

וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ,
כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

■ **ויכולו:** הגיעו לידי השלמה ושלמות. **וכל צבאם:** כל מרכיבי הבריאה.

קידוש לליל שבת: חובת ההצהרה והעדות על קדושתו של יום השבת, היא הקידוש, נזכרת כבר במשנה [ברכות ח, א], אך הנוסח שלפנינו [בשינויים קלים] ידוע רק מספרות הגאונים. הקידוש של ליל שבת מורכב משלושה חלקים: ציטוט מן התורה, ברכת הגפן וברכה העוסקת בקדושת יום השבת. על פי מנהגים שונים הוא נאמר בעמידה או בישיבה [ויש המחלקים אותו בין עמידה לישיבה]. ראוי להעיר, כי על פי קביעת האר"ל צריך שיהיו בקידוש שבעים מילים בלבד [כמניין "יין" בגימטריה], ועל כן צמצמו את נוסח ספרד שיתאים לקביעה זו. בנוסח אשכנז נוסף [אחרי "זכר ליציאת מצרים"] המשפט: "כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים".

ויכולו השמים וכי: פסוקי תורה אלה מספרים על השבת הראשונה של בריאת העולם. שתי המילים, "יום השישי", חותמות את בראשית א, לא ["ויהי ערב ויהי בקר יום השישי"], הקודם ל"ויכולו השמים". נראה ששתי מילים אלו התווספו לקידוש כדי שהאותיות הראשונות של ארבע המילים הפותחות אותו ["יום השישי ויכולו השמים"] ייצרו את השם המפורש. כדי לא להתחיל בציטוט פסוק באמצעו, יש הנוהגים לומר בלחש את ארבע המילים "ויהי ערב ויהי בוקר" לפני אמירת הקידוש בקול רם.

ברכת הגפן

סְבִירי מְרִנְנוּ וְרִבְּנָנוּ

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגָּפֶן.

[ועונים: אמן]

ברכת קדושת היום

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָּנוּ,
וְשִׁבֶת קִדְּשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הַנִּחְלָתָנוּ,
זְכוֹרֵן לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית,
תַּחֲלָה לְמִקְרָאֵי קִדְּשׁ,
זְכוֹר לִיציאת מצרים,
וְשִׁבֶת קִדְּשֶׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הַנִּחְלָתָנוּ.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מִקְדִּישׁ הַשַּׁבָּת. [אמן]

כשמקדשים בסוכה בשבת חול המועד סוכות מוסיפים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה.

המקדש שותה את רוב היין שבגביע ומעביר אותו כדי ששאר המסובים ישתו ממנו.

סבירי מרננו ורבננו: כלומר: סבורים, מוכנים ומסכימים, מורינו ורבותינו [והיא לשון הזמנה לנוכחים להקשיב לברכה, לענות אחריה "אמן" ולצאת כך ידי חובת ברכה]. **ורצה בנו:** אנחנו לו לרצון. **תחלה למקראי קדש:** יום השבת הוא ראשון המועדים של עם ישראל, כמפורט ברשימת המועדים של ויקרא פרק כג. **זכר ליציאת מצרים:** כמו שנאמר בעניין שמירת השבת בעשרת הדיברות [דברים ה, יב-טו]: "שמור את יום השבת לקדשו ... וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ... על כן ציוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת".

נטילת ידיים

מייד לאחר הקידוש נוטלים ידיים. כל סועד יוצק מים מכלי על ידיו, ומברך לפני שהוא מנגב אותן:

**פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
נְטִילַת יָדַיִם.**

ברכת "המוציא"

הברכה נאמרת מייד לאחר שכל המסובים נטלו את ידיהם, ונוהגים שלא לדבר בין נטילת הידיים לבציעת הלחם. מי שעומד לפרוס את אחת משתי ככרות הלחם אומר בקול רם:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ.

המברך פורס את אחת הככרות, אוכל פרוסה ממנה ומחלק פרוסה לכל אחד מן המסובים, ונהוג לטבול את הפרוסה במלח קודם לאכילתה. לאחר מכן אוכלים את ארוחת ליל שבת.

נטילת ידיים: כבר במשנה (ברכות ח, ב) נקבע שיש ליטול [=לקחת] מים בכלי כדי לרחוץ את הידיים קודם לסעודה. בצד הערך ההגייני של נטילת ידיים עומדת גם ההנחה, כי כל סעודה, על הברכות המלוות אותה, היא מעין טכס דתי שיש להיטהר לקראתו. בבתיים רבים ישנו כלי מיוחד למילוי מצווה זו [הקרוי "נטלה"].

המוציא לחם: זו הברכה הנאמרת לפני אכילת לחם [ולשונה בעקבות תהלים קד, יד: "מצמיח ... עשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ"]. בליל שבת מברכים "המוציא" על שני כיכרות לחם שלמים [ובדרך כלל: שתי חלות, ובפסח: שתי מצות], כדי להזכיר את הכמות הכפולה של המן [המכונה בתורה בשם "לחם משנה" (שמות טז, כב)], שלקטו בני ישראל בכל ערב שבת. טבילת הלחם במלח באה להעניק לפרוסה הנאכלת בטכס הדתי של הסעודה מעמד המזכיר את הקרבנות שבמקדש, שעליהם נאמר "וכל קרבן מנחתך במלח תמלח" [ויקרא ב, יג].

זמירות לליל שבת

בשעת הסעודה ולאחריה נוהגים גם לשיר בצוותא זמירות המיוחדות לשבת וכן שירים נוספים. ניתן להוסיף על מה שמובא להלן, משפחה משפחה על פי טעמה ורצונה.

כל מקדש שביעי

כָּל מְקֹדֶשׁ שְׁבִיעִי כָּרְאוּ לוֹ,
כָּל שׁוֹמֵר שֶׁבֶת כְּדַת מִחֻלּוֹ,
שְׁכָרוּ הִרְבֵּה מְאֹד עַל פִּי פִּעְלוֹ,
אִישׁ עַל מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל דִּגְלוֹ.

במדבר א, נב

אוֹהֲבֵי יְהוָה הַמְּחַכִּים לְבָנֵי אֲרִיאֵל,
בַּיּוֹם הַשֶּׁבֶת שִׁישׁוּ וְשִׁמְחוּ כַּמְקַבְּלֵי מִתֵּן נַחֲלִיאֵל,
גַּם שְׂאֵי יְדִיכֶם קִדְּשׁ וְאַמְרוּ לְאֵל,
כְּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

מלכים-א ח, נו

■ **כראוי לו:** ליום השבת. **מחללו:** שלא לחללו [את יום השבת]. **איש על מחנהו:** כאן יש לפרש את הפסוק כאומר, כי כל איש יזכה לשכר לפי מעשיו. **אריאל:** מכינויה של ירושלים או בית המקדש [בעקבות ישעיה כט, א]. **נחליאל:** כינוי פיוטי לתורה [בעקבות האומר בבמדבר כא, יט ודרשת חז"ל על פסוק זה במסכת אבות ו, ב]. **קדש:** בקדושה.

זמירות: נוהגים ללוות את סעודות השבת והחג, פרט לדברי תורה, בפיוטים, שירים וזמירות מיוחדים, העוסקים בעיקר במנוחת השבת ובקדושת היום. המנהג לזמר בזמן הסעודה מתועד כבר בספרות חז"ל [שיר השירים רבה ח, טז]. יצירות שיריות שנכתבו במיוחד להזדמנות זו [או שהועברו אליה כשימוש מישני] ידועות לנו כבר מן המאות התשיעית והעשרית. קהילות ועדות שונות בעם ישראל אימצו לעצמן מזמורים שונים, ומה שמובא להלן מלוקט ממנהגים שונים.

כל מקדש שביעי: הפיוט נתחבר בידי פייטן ששמו לא ידוע [ויש אומרים ששמו היה משה והם מוצאים את השם חתום במילה השנייה שבשלושת הטורים הראשונים שבבית הראשון: "מקדש", "שומר", "הרבה"]. הטור הרביעי בכל בית הוא ציטוט של פסוק מן המקרא, המובא לעיתים תוך שינוי משמעות. מן הבית השני מתחיל אקרוסטיכון בסדר האלף-בית המצוי בראש שלושת הטורים הראשונים של כל הבתים. הבית האחרון של הפיוט חסר ברוב הסיפורים, אבל במחזור ויטרי [שנתחבר במאה הי"א] מצוי

דִּוְרָשִׁי יְהוּה זָרַע אֲבָרְהָם אוֹהֲבוֹ,
הַמֵּאַחֲרִים לִצֵּאת מִן הַשָּׁבֶת וּמִמֶּהָרִים לָבוֹא,
וְשִׁמְחִים לְשִׁמְרוֹ וּלְעָרֵב עֲדוּבוֹ,
זֶה הַיּוֹם עֲשֵׂה יְהוּה, נְגִילָה וְנִשְׂמָחָה בּוֹ.

תהלים קיח, כד

זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה בְּמִצְוֹת שַׁבָּת גְּרוּסָה,
תְּרוּתָה לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, כְּכֹלָה בֵּין רַעוּתֶיהָ מִשְׁבָּצָה,
טְהוּרִים יִירָשׁוּהָ וְיִקְדְּשׁוּהָ בְּמֵאֵמֶר כָּל אֲשֶׁר עֲשָׂה,
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עֲשָׂה.

בראשית ב,ב

יּוֹם קִדּוּשׁ הוּא, מְבוֹאוֹ וְעַד צֵאתוֹ,
כָּל זָרַע יַעֲקֹב יִכְבְּדוּהוּ, כְּדָבָר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ,
לָנוּחַ בּוֹ וּלְשִׁמּוֹחַ בְּתַעֲנוּג אָכּוֹל וְשָׂתָה,
כָּל עַדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ.

שמות יב, מז

מִשְׁךְ חֲסִדֶּךָ לַיּוֹדְעֶיךָ, אֵל קְנוֹא וְנוֹקֵם,
נוֹטְרֵי יוֹם הַשְּׁבִיעִי זְכוֹר וְשִׁמּוֹר לְהֶקֶם,
שִׁמְחִים בְּבִגְנֵן שָׁלֵם, בְּאוֹר פְּנִיךָ תִּבְהִיקֵם,
יְרוּיֵן מִדְּשֵׁן בֵּיתְךָ, וְנַחַל עֲדֻנֶיךָ תִּשְׁקֵם.

תהלים לו, ט

המאחרים לצאת וכו': רמז למנהג להוסיף מקודש לחול, על ידי הקדמה בקבלת השבת ודחיית ההבדלה במוצאי שבת.
ערובו: ערוב חצרות ותחומין הנוהג בימי השבת (ראה לעיל, עמ' 143). **גרוסה:** נלמדת [מן התורה]. **חרותה:** חקוקה וקבועה [על הלוחות]. **משבצה:** משובצת כאבן יקרה בין שאר הימים, הם חבריה. **טהורים:** כינוי לעם ישראל.
במאמר כל אשר עשה: כמו שכתוב בפסוק שבראש הקידוש (ראה לעיל, עמ' 151), אשר המשכו מצוטט מיד להלן.
כדבר המלך ודתו: כמצוות ה'. **משוך חסדך:** השפע מטובך [בעקבות תהלים לד, יא]. **נוטרי:** שומרי. **זכור וכו':** המקיימים את "שמור וזכור" האמורים בעשרת הדיברות לגבי השבת (שמות כ, ח; דברים ה, יב). **שלם:** מכינויה של ירושלים [על יסוד בראשית יד, יח]. **תבהיקם:** תאירם באור מזהיר. **ירויין מדשן ביתך וכו':** יזכו לרוב טובך.

בית נוסף המשלים את האקרוסטיכון עד האות ת', והבאנוהו כאן.

עֲזֹר לְשׁוֹבְתִים בְּשַׁבְּעִי, בְּחָרִישׁ וּבְקָצִיר עוֹלָמִים,
פּוֹסְעִים בּוֹ פְּסִיעָה קִטְנָה, סוֹעְדִים בּוֹ, לְבָרֶךְ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים,
צִדְקָתָם תַּצְהִיר בְּאוֹר שְׁבַעַת הַיָּמִים,
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, הִבֵּה תָמִים.

שמואל-א יד, מא

קִדְשָׁם בְּמִצּוֹתֶיךָ וְטַהֲרָם בְּעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר,
רוּחְךָ תְּנִיחֵמוֹ בְּבִהְמָה בְּבִקְעָה תִּרְדּוּ מִן הָהָר,
שִׁבְתָּם תִּשְׁכְּנֵם בְּנַחֲלַת סֶהַר,
בְּנַחֲלִים נָטִי, בְּגִנוֹת עָלֵי נָהָר.

במדבר כד, ו

מנוחה ושמחה

מְנוּחָה וְשִׂמְחָה אוֹר לַיהוּדִים,
יוֹם שְׁבִתוֹן יוֹם מַחְמָדִים,
שׁוֹמְרֵי וְזוֹכְרֵי הָמָּה מְעִידִים,
כִּי לִשְׁשָׁה כָּל בְּרוּאִים וְעוֹמְדִים.

עזר וכו': עזור לנצח לאלה ששובתים ממלאכתם ביום השביעי. **פסיעה קטנה:** הליכה מתונה, כפי שיש ללכת ביום המנוחה [תלמוד בבלי, שבת קיג ע"ב]. **שלוש פעמים:** בסעודות השבת. **תצהיר:** תאיר כאור הצהריים. **אור שבעת הימים:** על פי המדרש [בראשית רבה ג, ו בעקבות ישעיה ל, כו], אור החמה בשבעת ימי בראשית גדול היה ומופלא, ואור זה שמור לצדיקים לעתיד לבוא. **הבה תמים:** כאן פירושו של הפסוק: תן שכר שלם [לשומרי השבת]. **עצם וכו':** בוחק נפלא [על פי שמות כד, י]. **תניחנו:** תיתן להם מנוח. **כבהמה וכו':** על פי ישעיה סג, יד: "כבהמה בבקעה תרד [רוח ה' תניחנו]", הבהמה יורדת אל הבקעה למצוא בה מנוח. **שבתם וכו':** השבת שהם שומרים תביאם לשכון בבית המקדש, המכונה "נחלת סהר". [בשיר השירים ז, ג נאמר "שרך אגן הסהר" וביטוי זה נדרש במדרש שיר השירים רבה על הסנהדרין היושבים במקדש]. **כנחלים וכו':** כשיחים הצומחים בזקיפות ליד הנחל וכגינה פורייה ליד מקור מים. ■ **יום מחמדים:** יום נחשק, אהוב. **שומרי וזוכרי:** המקיימים את "שמור וזכור" האמורים בעשרת הדיברות לגבי השבת [שמות כ, ח; דברים ה, יב]. **לששה כל ברואים:** הכול נברא בשישה ימים, כמפורט להלן.

מנוחה ושמחה: מחברו של הפיוט אינו ידוע [אך אולי היה שמו משה, והוא חתום בראש שלושת הבתים הראשונים].

שְׁמֵי שָׁמַיִם אֶרֶץ וַיָּמִים,
כָּל צָבָא מָרוֹם גְּבוּהִים וְרָמִים,
תִּנְיִן וְאָדָם וְחַיִּית רְאֵמִים,
כִּי בֵּיהּ יְהוּה צוּר עוֹלָמִים.

הוא אֲשֶׁר דִּבֶּר לָעַם סִגְלָתוֹ,
שָׁמֹר לְקִדְשׁוֹ מִבּוֹאוֹ עַד צֵאתוֹ,
שִׁבְת קִדְשׁ יוֹם חֲמֻדָּתוֹ,
כִּי בּוֹ שִׁבְת אֵל מְכַל מְלֹאכֶתוֹ.

בְּמִצְוֹת שִׁבְת אֵל יַחְלִיצֶךָ,
קוֹם קְרָא אֱלֹוֵי יַחִישׁ לְאַמְצֶךָ,
נִשְׁמַת כָּל חַי וְגַם נַעֲרִיצֶךָ,
אֵכֵל בְּשִׁמְחָה כִּי כָבֵד רָצֶךָ.

בְּמִשְׁנֵה לֶחֶם וְקִדּוּשׁ רַבָּה,
בְּרַב מִטְעָמִים וְרוּחַ נְדִיבָה,
יִזְכּוּ לְרֵב טוֹב הַמִּתְעַנְּגִים בָּהּ,
בְּבִיאַת גּוֹאֵל לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבֶּא.

צבא מרום: גרמי השמים. **ראמים:** הגדולים והחזקים שביצורי היבשה. **כי ביה ה' וכו':** ראוי לבטוח בה', כיוון שהוא מגן ומחסה למאמיניו [בעקבות ישעיה כו, ד]. **עם סגלתו:** כינוי לעם ישראל. **יחליצך:** יושיעך. **יחיש לאמצך:** ימהר לחזק אותך. **"נשמת כל חי" וגם "נעריצך":** שתיים מן התפילות הנאמרות בשחרית של שבת [ראה כרך השבת, עמ' 160 ועמ' 190]. באמירת תפילות אלה ממלאים את חובת הקריאה לאל הנזכרת בטור הקודם. **אכל בשמחה וכו':** שמח בסעודתך, כי כבר קיבל ה' ברצון את תפילותיך [והלשון על פי דברי קהלת ט, ז]. **במשנה לחם:** שתי ככרות לחם, כדון. **קדוש רבה:** הקידוש שנאמר בבוקר יום השבת, ראה עמ' 186. **רוח נדיבה:** רוח של חסד, בהזמנת הנצרכים להשתתף בסעודה.

מה ידידות

מה ידידות מנוחתך, את שבת המלכה,
בבן נרוץ לקראתך, בואי בלה נסוכה,
לבוש בגדי חמודות, להדליק נר בברכה,
והתכל כל העבודות, לא תעשו מלאכה.
להתענג בתענוגים בברבורים ושלו ודגים.

מערב מזמינים כל מיני מטעמים,
מבעוד יום מוכנים תרנגולים מפטמים,
ולערך בו כמה מינים, שתות ינות מבשמים,
ותפנוקי מעדנים בכל שלש פעמים.
להתענג בתענוגים בברבורים ושלו ודגים.

נחלת יעקב יירש בלי מצרים נחלה,
ויכבדוהו עשיר ורש ותזכו לגאלה,
יום שבת אם תכבדו והייתם לי סגלה,
יששת ימים תעבדו ובשביעי נגילה.
להתענג בתענוגים בברבורים ושלו ודגים.

■ **מה ידידות מנוחתך:** מה אהובה היא המנוחה בך. **בבן:** לכן. **נסוכה:** בת מלכים, נסיכה. **בגדי חמודות:** בגדים מפוארים [בעקבות בראשית כז, טו]. **והתכל:** והפסקה [של כל העבודות]. **שלו:** העוף שמבשרו אכלו בני ישראל במדבר. **מערב מזמינים:** מזומנים ומוכנים כבר מערב שבת. **מינים:** מיני מאכלים שונים. **שלש פעמים:** שלוש סעודות השבת. **נחלת יעקב וכו':** "כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים [=ללא גבול]" [תלמוד בבלי, שבת קיח ע"א], והוא ירש את ארץ ישראל, שהיא נחלת יעקב. **סגלה:** אוצר יקר, כינוי לעם ישראל.

מה ידידות: מחברו של הפיוט איננו ידוע, ויש מוצאים את שמו ["מנחם"] חתום בראש הבית השני, השלישי, הרביעי והשישי.

חֲפָצֶיךָ אֲסוּרִים וְגַם לַחֲשֹׁב חֲשֹׁבוֹנוֹת,
הִרְהוּרִים מִתָּרִים וְלִשְׁדֹּךְ הַבָּנוֹת,
וְתִינוּק לְלַמְדוֹ סֵפֶר, לְמַנְצַח בְּנִינּוֹת,
וְלִהְיוֹת בְּאֵמְרֵי שֹׁפֶר בְּכָל פְּנוֹת וּמַחְנוֹת.
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלוֹ וְדָגִים.

הַלּוֹכֶיךָ יְהֵא בְּנִחַת, עֲנֵג קָרָא לַשַּׁבָּת,
וְהִשָּׁנָה מִשְׁבַּחַת, בְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת,
בֶּכֶן נֶפֶשִׁי לֶךְ עֲרָגָה וְלָנוֹת בַּחֲבַת,
כְּשׁוֹשָׁנִים סוּגָה, בּוֹ יִנּוּחוּ בֶן וּבֵת.
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלוֹ וְדָגִים.

מֵעֵין עוֹלָם הֶבֱא יוֹם שַׁבָּת מְנוּחָה,
כָּל הַמַּתְעַנֵּגִים בָּהּ יִזְכּוּ לְרֹב שְׂמֵחָה,
מִחֲבָלֵי מְשִׁיחַ יִצְלוּ לְרוּחָה,
פְּדוּתָנוּ תַצְמִיחַ וְנָס יָגוֹן וְאַנְחָה.
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלוֹ וְדָגִים.

חפצֶיךָ אסוּרִים וכו': אין לעשות בשבת מלאכת חול [והלשון על פי ישעיה נח, יג] או לערוך חשבונות של ממש בענייני חולין. **הרהורים וכו':** אבל מותר להרהר בענייני חולין ואף לשדך בנות ולפסוק להן נדוניה [תלמוד בבלי, שבת קנ ע"א]. **ותינוק ללמדו וכו':** ומותר לקבוע עם מלמד תינוקות את שכרו, אפילו אם דבר זה נראה כענייני חול, שהרי המטרה היא שידע הילד להלל ולשבח לאל [ו"למנצח בננינות" הוא רמז למזמורי תהלים]. **אמרי שפר:** דברי תורה. **והשנה משבחת וכו':** השנינה ביום השבת היא דבר ראוי ומטרתה לתת רוגע לנפש האדם. **בחבת כשושנים סוגה:** באהבת יום השבת, הגדורה במצוות רבות כגון של שושנים יקרות [והלשון על פי שיר השירים ז, ג]. **מעין עולם הבא:** השבת דומה מצד העונג שבה לעולם הבא [על פי התלמוד הבבלי, ברכות נז ע"ב]. **חבלי משיח:** הייסורים שיקדמו לביאת המשיח, שהרי "כל המקיים שלוש סעודות השבת ניצול מחבלו של משיח" [תלמוד בבלי, שבת קיח ע"א].

יום זה לישראל

יום זה לישראל אורה ושמחה, שבת מנוחה.
צוית פקודים במעמד סיני,
שבת ומועדים לשמור בכל שני,
לערך לפני משאת וארוחה / שבת מנוחה.
יום זה לישראל אורה ושמחה, שבת מנוחה.

חמדת הלבבות לאמה שבורה,
לנפשות נכאבות נשמה יתרה,
לנפש מצרה יסיר אנחה / שבת מנוחה.
יום זה לישראל אורה ושמחה, שבת מנוחה.

קדשת ברכת אותו מכל ימים,
בנשית כלית מלאכת עולמים,
בו מצאו עגומים השקט ובטחה / שבת מנוחה.
יום זה לישראל אורה ושמחה, שבת מנוחה.

■ **פקודים:** מצוות. **בכל שני:** בכל השנים, תמיד. **משאת:** מנות של אוכל. **חמדת הלבבות:** השבת, שכל לב חומד ורוצה אותה. **לאמה שבורה:** כינוי לעם ישראל שלבויהם שבורים מצער. **נשמה יתרה:** השבת היא כתוספת נשמה לבני אדם מיוסרים ודואבים [ורעיון הנשמה היתרה שיש באדם בשבת מצוי בתלמוד הבבלי, ביצה טז ע"א]. **מצרה:** מצטערת ודואגת. **בששת:** ימי הבריא. **עגומים:** בני ישראל העצובים והמודאגים. **הוד מלוכה:** ביאת המלך המשיח.

יום זה לישראל: הפיוט מיוחס לר' יצחק לוריא [הוא האר", המאות הט"ו–ט"ז] אך לא הוא חיברו, אלא ר' יוסף חנדלי (אמצע המאה הט"ו). בפיוט בצורתו הנוכחית ישנם אחד עשר בתים, אך מקובל לשיר רק חמישה מבתי הפיוט והם שהובאו כאן.

לְאֶסוּר מְלֶאכָה צְוִיתָנוּ נֹדָא,
אֲזִכָּה הוּד מְלוּכָה אִם שַׁבַּת אֲשַׁמְרָה,
אֶקְרִיב שִׁי לְמוֹרָא, מְנַחָה מְרַקְחָה / שַׁבַּת מְנוּחָה.
יוֹם זֶה לְיִשְׂרָאֵל אוֹרָה וְשִׁמְחָה, שַׁבַּת מְנוּחָה.

חֲדָשׁ מְקַדְּשָׁנוּ, זְכָרָה נִחְרָבֶת,
טוֹבָךְ, מוֹשִׁיעֵנוּ, תָּנָה לְנַעֲצָבֶת,
בְּשַׁבַּת יוֹשֶׁבֶת בְּזִמְר וְשִׁבְחָה / שַׁבַּת מְנוּחָה.
יוֹם זֶה לְיִשְׂרָאֵל אוֹרָה וְשִׁמְחָה, שַׁבַּת מְנוּחָה.

צמאה נפשי

צִמְאָה נַפְשִׁי לְאֱלֹהִים לְאֵל חִי,
לְפִי וּבִשְׂרֵי יִדְּנָנוּ אֵל אֵל חִי.

בְּרָא כָל בְּחֻכָּמָה,	אֵל אֶחָד בְּרָאֲנִי,
בְּעֶצֶה וּבְמִזְמָה,	וְאָמַר חִי אָנִי,
מְאֹד נַעֲלָמָה	כִּי לֹא יֵרָאֵנִי
אִיּוֹב כח, כא	שְׁמוֹת לג,כ
מַעֲיֵנִי כָל חִי.	הָאָדָם וְחִי.

שי למורא: קרבן לה' [בעקבות תהלים עו, יב]. **מנחה מרקחה:** קרבן מבושם, מעורבב ממינים שונים. **נחרבת:** ירושלים החרבה. **נעצבת:** האומה המיוסרת והמושפלת.
■ **צמאה נפשי:** נפשי מלאת געגועים [על פי תהלים מב, ג]. **לבי ובשרי:** כולי, בשר ורוח. **חי אני:** לשון שבועה. **מזמנה:** מחשבה עמוקה.

צמאה נפשי: פיוט שנתחבר בידי ר' אברהם אבן עזרא [ספרד, המאה ה"ב] ושמור רשום באקרוסטיכון שבראשי הבהתים. במקורו נכתב השיר כשיר הקדמה ["רשות"] לאמירת תפילת "נשמת כל חי" [ראה כרך השבת, עמ' 160 ולהלן בבית האחרון], ובשל כך חוזרת בו לכל אורכו המילה "חי". חביבותו של הפיוט בעיני העם הביאה אותו גם אל הזמירות לשבת.

נְסוּגִים אִם אָבו,
וּמִדְרָכֶם שָׁבו,
טָרֶם יִשְׁכְּבו
בֵּית מוֹעֵד לְכָל חַי. איוב לבג

עַל כָּל אֲהוּדָה,
כָּל פֶּה תִּתְחַדֵּךְ,
פּוֹתַח אֶת יָדְךָ תהלים קמה, טז
וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי.

זְכוֹר אֶהְבֵּת קְדוּמִים,
וְהַחֲיָה נִרְדָּמִים,
וְקָרַב הַיָּמִים שמואל א-ב, לא
אֲשֶׁר בֶּן יִשִּׁי חַי.

רְאֵה לִגְבֻרַת אֲמַת,
שִׁפְחָה נוֹאֲמַת,
לֹא כִּי בִגְדֵי הַמֶּת מלכים א-ג, כב
וּבְגֵי הַחַי.

רָם עַל כָּבוֹדוֹ,
כָּל פֶּה יִתְהַדֵּדוֹ,
בְּרוּךְ אֲשֶׁר בִּידוֹ איוב יב, י
נִפְשׁ כָּל חַי.

הַבְדִּיל נִינִי תָם,
חֲקִים לְהוֹרוֹתֶם,
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם ויקרא יח, ה
הָאָדָם וְחַי.

מִי זֶה יִצְטַדֵּק,
נִמְשָׁל לְאַבְקָה דָּק,
אֲמַת כִּי לֹא יִצְדָּק תהלים קמג, ב
לִפְנֵיךְ כָּל חַי.

כָּלֵב יֵצֵר חָשׁוּב,
כְּדָמוֹת חֶמֶת עֲכָשׁוּב,
וְאִיכָכָה יָשׁוּב
הַפֶּשֶׁר הַחַי. ויקרא יג, טז

יחזק: יספר. **ניני תם:** צאצאיו של יעקב, "איש תם" [בראשית כה, כז]. **יעשה אותם:** את המצוות. **יצטדק:** יאמר שאין בו כל חטא. **נמשל לאבק דק:** האדם כמוהו כאבק פורח וחולף. **בלב יצר חשוב וכו':** ופירוש הבית כולו: היצר הרע מצוי בלב האדם ופעולתו כפעולת ארסו של נחש ["עכשוב"], ואיך יוכל האדם לחזור בתשובה? [ובבית הבא ניתנת התשובה לשאלה זו]. **נסוגים אם אבו:** אם ירצו החוטאים, הנסוגים ומתרחקים מה'. **טרם ישכבו וכו':** קודם שימותו במוות המיועד לכל בן אנוש. **אהודך:** אודה לך. **תיחדך:** יכיר שאתה אחד. **קדומים:** אבות האומה. **נרדמים:** מתים [ויש מפרשים על בני ישראל השרויים בגלות]. **הימים:** ימות המשיח, שיהיה מצאצאי דוד בן ישי. **ראה לגברת וכו':** ופירוש הבית כולו: ראה את עם ישראל [המשול לשרה, אם האומה] הנאלץ לשמוע את טענות המוסלמים [הם השפחה, רמז להגר אמו של ישמעאל], הטוענים כי זמנה של היהדות חלף ומאמיניה נידונו לכליה, וכי במקומה קמה דת חדשה אשר מאמיניה נועדו לשלוט.

אֶקֶד עַל אִפִּי,
וְאֶפְרֹשׁ לִךְ בִּפִּי,
עַתָּה כִּי אֶפְתָּח פִּי
בְּנִשְׁמַת כָּל חַי.

הֲלֹא חִלַּקְךָ מֵרֹאשׁ,
חִלַּק דָּמּוֹ דְּרוּשׁ,
שְׂפּוֹךְ אֵף עַל רֹאשׁ
הַשְּׁעִיר הַחַי.

ויקרא טז, כא

יום שבת קודש הוא

יוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ הוּא,
אֲנֹשְׁרֵי הָאִישׁ שׁוֹמְרֵהוּ,
וְעַל הַיֵּין זֹכְרֵהוּ,
וְאֵל יֵשִׁים אֶל לִבּוֹ,
הַפִּס רֵיק וְאֵין בּוֹ,
יִשְׁמַח וְיִרְדֶּה, וְאִם לֹהֶה, הַצּוֹר יִפְרַע אֶת חוּבוֹ.

הַבֶּשֶׂר יֵין וְדָגִים,
אֶל יַחְסַד בִּתְעֻנּוּגִים,
וְאִם שְׁלֵשׁ אֵלֶּה לִפְנֵי צַגִּים,

חלקך מראש: [ישראל הם] נחלתך מימי קדם. **חלק וכו':** ופירוש הבית כולו: נקום את נקמתו של יעקב [המכונה "חלק" בעקבות בראשית כז, יא] ושפוך את כעסך על ראש עשו [הקרוי גם "שעיר" והמסמל את אדום, היא הנצרות].
אקד וכו': אשתחוה על פני. **אפתח פי וכו':** אומר את תפילת "נשמת כל חי", אשר פיוט זה נכתב במקורו כדי להיאמר כמבוא לה.

■ **זוכרהו:** מזכיר את יום השבת בקידוש על היין. **ואל ישים אל לבו:** אל ידאג [אם כיסר ריק]. **ירוח:** ישתה לרוויה.
ואם לוח: גם אם יצטרך ללוות כסף לצרכי השבת [ומקור הדברים בתלמוד הבבלי, ביצה טו ע"ב]. **הצור:** ה'. **שלש אלה לפניו צגים:** הבשר היין והדגים מוצגים [על השולחן].

יום שבת קודש הוא: מחבר הפיוט חתם את שמו באקרוסטיכון "יהונתן חזק".

זֶה יְהִיֶּה שְׁכָרוֹ,
אֲשֶׁר חָפֵץ בִּיקָרוֹ,
יוֹסֵף חֲצָה דָּג וּמֵצֵא מִרְגְּלִית בְּבִשְׂרוֹ.

וְאִם שֶׁלַּחַן כֶּתֶת עָרוּךְ,
וּמִלֵּאךְ אֵל יַעֲנֶה פָּרוּךְ,
זֶה יְהִיֶּה זְמַן אֲרוּךְ,
וְאוֹיְבָיו יִהְיוּ כְּדָמָן,
וּמִלֵּאךְ רַע יַעֲנֶה אָמֵן,
בְּעַל פָּרָחוֹ, יִסְפֹּר שְׂבָחוֹ, שְׁמוֹ יַעֲלֶה בְטוֹב שְׁמָן.

נְשִׁים נְרוֹת תִּדְלַקְנָה,
וְחַק נְרוֹת תִּתְחַזְקְנָה,
וְהַחֲלוֹת תִּסְקְנָה,
תִּגַּן בְּעֶרְן זְכוּתָן,
יוֹם בָּא עֵת לְדָתָן,
וְאִם לֹא עָבְרוּ וְנִזְהָרוּ, אָזִי קְרוּבָה לְדָתָן.

תִּנּוּ שֶׁבַח וְשִׁירָה
לְאֵל אֲשֶׁר שִׁבַּת בָּרָא,

זֶה יְהִיֶּה שְׁכָרוֹ וכו'. שכרו יהיה כשכרו של מי שחפץ בכבודה של השבת, כמסופר על יוסף "מוקיר שבתות" [תלמוד בבלי, שבת קיט ע"א] אשר נהג לקנות דג לכבוד השבת, למרות עוניו, ופעם מצא בתוכו מרגלית. **כדת:** כראוי. **ומלאך** וכו': שני מלאכים מלווים לאדם לביתו בליל שבת, ואם מצאו את הבית ערוך ומוכן ליום השבת, מברך המלאך הטוב שכן יזכה האדם תמיד, והמלאך הרע עונה בעל כורחו "אמן" [ראה לעיל, עמ' 146]. **זמן ארוך:** האדם יזכה לברכת המלאך הטוב למשך ימים רבים. **כדמן:** כאשפה. **כטוב שמן:** כריחו של השמן הטוב. **נשים נרות וכו':** הנשים הנשואות נצטוו בשלוש מצוות המיוחדות להן [משנה שבת ב, ו]: הדלקת נרות [ראה עמ' 144], נידה [ראה עמ' 248] והפרשת חלה [ראה עמ' 233]. **תסקנה:** תשרופנה [את הבצק שהופרש כחלה]. **תגן בערן וכו':** זכות שלוש המצוות האלה תשמור עליהן ביום שיכרעו ללדת [משנה, שם]. **עברו:** חטאו. **קרובה לדתן:** הן תלדנה במהירות ובקלות.

וְלָנוּ בּוֹ נִתֵּן תּוֹרָה,
קָרָא לְמֹשֶׁה מִתְּנָה,
בְּבֵית גְּנוֹי הִיא טְמוּנָה,
לֵךְ יֵאָתֶה וְקַח אֶתָּה, תִּנָּה לַעֲדַת מִי מָנָה.

נֶפֶשׁ כִּי נֶאֱנַחָה,
בָּא שֵׁשֶׁת בָּא מְנוּחָה,
גִּיל וְשִׂשׁוֹן וְשִׂמְחָה,
בִּרְכוּ וְקִדְּשׁוּ בְּמֶן,
מְלַרְדֵּת לַעַם לֹא אֶלְמֶן,
וְהַשֵּׁשֶׁת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת, בְּפֶסֶת בֶּר אֲשֶׁר טָמֵן.

חֻקוֹתֶיהָ בְּמָרָה
נִצְטָווּ בְּאִזְהָרָה,
כְּהֶרָרִים בְּשַׁעְרָה
תְּלִיִּם הַלְכוּתֶיהָ,
שׁוֹמְרֵי מִצְוֹתֶיהָ
יִנְחָלוּ לְיוֹם שְׁכָלוּ שֶׁשֶׁת בְּצַבָּאוֹתֶיהָ.

מתנה וכו': כינוי לשבת [והסיפור על השבת שניתנה למשה כמתנה הוא על פי התלמוד הבבלי, שבת י ע"א]. **יאתה:** ראוי. **עדת מי מנה:** עם ישראל [על פי במדבר כג, י: "מי מנה עפר יעקב"]. **ברכו וקדשו במן וכו':** בתקופת המדבר לא היה המן יורד ביום השבת והעם קיבל מנה כפולה ממנו בכל יום שישי. היה בכך סימן לקדושת יום השבת וגם ברכה מיוחדת. **לא אלמן:** עם ישראל [בעקבות "לא אלמן ישראל" – ירמיה נא, ה]. **נפש משיבת:** משיבת נפש, מרגיעה. **בפסת בר אשר טמן:** בתבואה מרובה ["פיסת בר"] שהוכנה מראש לשבת, והכוונה למן. **חקותיה במרה:** עם ישראל קיבל במרה, על פי המדרש, את מצוות השבת ודיניה [שמות טו, כה; תלמוד בבלי, שבת פז ע"ב]. **כהררים בשערה וכו':** הלכות שבת הן מרובות, אך יסודן במקרא הוא פעמים רבות רק רמז בלבד, כאילו תולים הרים גדולים בשערה דקיקה [והלשון על פי משנה חגיגה א, ח]. **יום שכלו שבת:** חיי העולם הבא [והלשון על פי משנה תמיד ז, ד]. **בצבאותיה:** בני עם ישראל.

זֶה הָאוֹת אֲשֶׁר שָׁם אֵל
 בֵּינוּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,
 וּבְשָׁבִיעֵי אֲשֶׁר הוּאֵל,
 סַמְבַּטְיוֹן הַנֶּהָר
 שְׁכָל יוֹם רָץ וְנִמְהָר,
 יוֹכִיחַ בּוֹ מְנוּחַ, תִּשָּׁב לְמִין הַנִּמְהָר.

קוֹלֵי קוֹלוֹת יַחְדָּלוּן
 בָּעֵת שִׁירֵי יִגְדָּלוּן,
 כִּי כִטֹּל הֵם יִזְלוּן,
 וְאֵל יִשְׁיגוּ גְבוּלֵי,
 בְּאֶרֶחַ שִׁיר נָפֶל חֶבְלֵי,
 הַתְּקוּשָׁשׁוּ, וְאֵל תִּשְׁמָשׁוּ בְּנֹד שִׁיר שְׁפָרָה לִי.

האות: סימן הברית. **הואל:** רצה ובחר. **סמבטיון הנהר:** נהר אגדי שלפי המסורת גועש כל ימות החול ונח בשבת. **יוכיח בו מנוח וכו':** אם יבקש כופר, מתחכם ומקניט, הוכחה לקדושת השבת, תשיב לו על ידי הצבעה על הסמבטיון, המוכיח שהגיע יום המנוחה. **קולי קולות יחדלון וכו':** בבית האחרון מדבר הפייטן בשבח שירו: השיר הוא כטל המשיב את הנפש, ובשעה שהוא יושר ישתתקו שאר המשוררים. ועוד הוא מבקש לשמור לעצמו את זכות היוצרים: אל יכנס אדם אל תחומי "ישיגו גבולי", ואל ינסה לחקות את דרך כתיבתו המיוחדת "באורח שיר נפל חבלי". לבסוף הוא פונה אל המשוררים האחרים ומבקש מהם שינהגו באמת וביושר "התקוששו" ואל יתהדרו בכתר שירו "תשמשו בנזר", שהוא שיר הגורם נעימות למחברו "שפרה לי".

יה ריבון עלם

תרגום:

יה רבון עלם ועלמיא,
אנתה הוא מלכא מלך מלכיא,
עובד גבורתך ותמחיא,
שפר קדמך להחויא.

יה, אדון כל העולמים,
אתה הוא המלך, מלך המלכים,
מעשה גבורתך ונפלאותך
נאה להגיד לפניך.

יה רבון עלם ועלמיא, אנתה הוא מלכא מלך מלכיא.

שבחין אסדר צפרא ורמשא,
לך אלהא קדישא די ברא כל נפשא,
עירין קדישין ובני אנשא,
חיות ברא ועופי שמיא.

שבחים אערוך בוקר וערב
לך, האל הקדוש, אשר ברא כל נפש:
מלאכים קדושים ובני אנוש,
חית השדה ועופות השמים.

יה רבון עלם ועלמיא, אנתה הוא מלכא מלך מלכיא.

רברבין עובדך ותקיפין,
מכך רמיא וזקף כפיפין,
לו יחי גבר שנין אלפין,
לא יעל גבורתך בחדשבניא.

גדולים מעשיך ועצומים,
משפיל רמים וזוקף כפופים.
גם אם יחיה אדם אלפי שנים,
לא יוכל את גבורתך לחשב ולמנות.

יה רבון עלם ועלמיא, אנתה הוא מלכא מלך מלכיא.

■ **יה:** ה'. **כל העולמים:** העולם הזה, כל העולמות שקדמו לו [על פי מסורת חז"ל המופיעה בבראשית רבה ג, ט] והעולם הבא. **אערוך:** אסדר [בתפילות היום כולן]. **רמים:** גאווותנים.

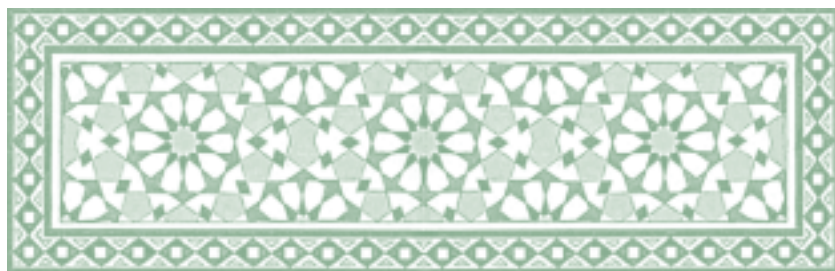
יה רבון: פיוט ארמי זה נתחבר בידי הפייטן ר' ישראל נג'ארה [צפת, המאה הט"ז-י"ז] ושמו הפרטי בא באקרוסטיכון שבראשי הבתים.

אֱלֹהֵא דִּי לֵה יְקָר וְרִבּוּתָא,
 פִּרְקֵי יִת עֲנָךְ מִפֶּס אֲרִיּוּתָא,
 וְאַפִּיק יִת עֲמָךְ מִגּוֹ גְלוּתָא,
 עֲמָא דִּי בְחֵרְתָּ מִכָּל אַמִּיָּא.
 האל אשר לו הכבוד והגדולה,
 פדה את צאנך מפי האריות,
 והוצא את עמך מתוך הגלות,
 העם אשר בחרת מכל האומות.

יְהִי רַבּוֹן עָלֵם וְעַלְמֵיָא, אַנְתָּ הוּא מַלְכָּא מְלַךְ מַלְכֵיָא.

לְמַקְדָּשְׁךָ תִּנּוּב וּלְקֹדֶשׁ קִדְּשִׁין,
 אַתָּר דִּי בֵּה יִחְדּוּן רוּחִין וְנַפְשִׁין,
 וַיִּזְמְרוּן לָךְ שִׁירִין וְרַחֲשִׁין,
 בִּירוּשָׁלַם קִרְתָּא דְשַׁפְּרֵיָא.
 למקדשך שוב ולקודש הקודשים,
 מקום שבו יגילו רוחות ונפשות,
 וישירו לך שירים ורנגות,
 בירושלים העיר כלילת היופי.

יְהִי רַבּוֹן עָלֵם וְעַלְמֵיָא, אַנְתָּ הוּא מַלְכָּא מְלַךְ מַלְכֵיָא.

צאנך: כינוי לעם ישראל. **האריות:** כינוי לאויבי העם. **רנגות:** השווה "ולשונך ירחיש רנגות" [תלמוד בבלי, ברכות יז ע"א]. **כלילת היופי:** כאמור באיכה ב, טו.

שלום לבוא שבת

שְׁלוֹם לְבוֹא שַׁבָּת, שְׁלוֹם וְשִׁמְחָה,
שְׁלוֹם לְךָ שְׁלוֹם, יוֹם הַמְנוּחָה.

שִׁישׁוּ בְּנֵי יַעֲקֹב, כִּי בָא שְׁבִיעִי,
גִּילוּ בְּלֶקַח טוֹב, יוֹם שַׁעֲשׂוּעִי,
וְדַאן אֲמַת מָה טוֹב, דּוֹדֵי וְרַעִי,
אֲמַצָּא בְּיוֹם זֶה טוֹב, שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה.

דְּבַר בְּהַר סִינִי, דְּבַר רְבִיעִי,
זְכוֹר וְגַם שְׁמוֹר, יוֹם הַשְּׁבִיעִי,
עַל כֵּן בְּאַהֲבָתוֹ, אֲשַׁתֶּה גְבִיעִי,
יוֹם בָּא מִידְעִי, הַשְׁקֵט וּבִטְחָה.

יוֹם הַשְּׁבִיעִי יוֹם נַחַת וְשִׂאָן,
כּוֹסִי יִהְיֶה הַיּוֹם דָּשֵׁן וְרַעֲנָן,
עַל כֵּן אֲנִי אֶעֱנֶה בְּשִׁבְח וְרֵן,
אֲשִׁיר וְעִיר שׁוֹשֵׁן נִגְדֵי פְתוּחָה.

■ **גִּילוּ בְּלֶקַח טוֹב וכו':** שמחו בתורה [על פי משלי ד, ב] ביום השבת. **דודי ורעי:** כינוי לה' [על פי שיר השירים ה, טז]. **דבור רביעי:** הדיבר העוסק בשמירת השבת הוא הרביעי בעשרת הדיברות. בספר שמות [כ, ח] הוא פותח ב"זכור את יום השבת" ובספר דברים [ה, יב] ב"שמור". **גביעי:** כוס היין. **מידעי:** כינוי ליום השבת. **שאנן:** רגוע ושלו. **כוסי:** מנת חלקי [בעקבות תהלים כג, ה]. **אענה:** אשיר. **ועיר שושן:** ירושלים [המכונה בשם זה כנראה על שם אחד משערי הר הבית שנקרא "שער שושן" [משנה מידות א, ג]].

שלום לבוא שבת: הפיוט נתחבר בידי ר' שלום שבזי [תימן, המאה ה"ז]. בראש שלושת בתיו מצוי האקרוסטיכון "שדי", שהוא מכינויו של ה'.

שירים מן המקורות

מתוך סיום תפילת העמידה

עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִדְּמוֹ
הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם
עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל,
וְאַמְרוּ אָמֵן.

מתוך ברכת אהבה הנאמרת לפני קריאת שמע של שחרית

וְהָאֵד עֵינֵינוּ בְּתוֹרַתְךָ
וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְיִחַד לִבֵּנוּ
לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת שְׁמֶךָ,
וְלֹא יִבּוֹשׁ וְלֹא נִפְלִים
וְלֹא נִכְשָׁל לְעוֹלָם וָעֶד.

תהלים קכח, ה-ו

יִבְרַךְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן
וְיֵרָאֶה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַיִם
כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ.
וְיֵרָאֶה בָּנִים לְבָנֶיךָ
שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

■ **במרומו:** בעולמות העליונים.

■ **ויחד לבבנו:** כוון את מחשבותינו ורגשותינו. **נכלם:** נתבזה ונבוש.

■ **וראה בטוב ירושלים:** תזכה לשמוח בטוב שבעיר.

תהלים לד, יג-טו

מי האיש החפץ חיים
אוהב ימים לראות טוב,
נצד לשונך מרע
ושפתיך מדבר מרמה,
סוד מרע ועשה טוב
בקש שלום ורדפהו.

שירים נוספים

ויש הנוהגים להוסיף ולשיר בצד הזמירות המסורתיות גם שירים חדשים יותר העוסקים ביום השבת, כגון:

ח"נ ביאליק / שבת המלכה

קבלנו פני שבת ברננה ותפלה,
הפיתה נשובה בלב מלא גילה.
שם ערוך השלחן, הנרות יאירו,
כל פנות הבית יזרחו, יזהירו.
שבת שלום ומברך!
שבת שלום ומברך!
באכם לשלום, מלאכי השלום!

החמה מראש האילנות נסתלקה
באו ונצא לקראת שבת המלכה.
הנה היא יורדת הקדושה, הברוכה,
ועמה מלאכים צבא שלום ומנוחה.
באי, באי, המלכה!
באי, באי, המלכה!
שלום עליכם, מלאכי השלום!

© הזכויות שמורות למחבר ולאקו"ם

■ **החפץ חיים:** רוצה לזכות בחיים ארוכים. **אוהב ימים לראות טוב:** משתוקק לראות ימים רבים וטובים. **נצד לשונך מרע:** שמור את לשונך שלא לדבר רע. **מדבר:** שלא לדבר.

שבת המלכה: השיר נתפרסם בשנת תרס"ג בידי ביאליק, הנחשב בעיני רבים כמשורר הלאומי של עם ישראל [נפטר בשנת תרצ"ד]. בשיר זה מסתמך המשורר על הפיוט "שלום עליכם" [לעיל, עמ' 146] וכל אחד מארבעת בתי השיר חותם באחת משורות הפיוט. שני בתים נוספים, שלא הובאו כאן, עוסקים ביום השבת גופו וכן במוצאי השבת.

צור משלו

הזמר האחרון שנוהגים לשיר לפני ברכת המזון:

צור מִשְׁלוֹ אֶכְלָנוּ,
בְּרָכוּ אֱמוּנִי,
שְׁבַעְנוּ וְהוֹתַרְנוּ בְּדִבְרֵי יְהוָה.

הֵזֵן אֶת עוֹלָמוֹ רוֹעֵנוּ אֲבִינוּ,
אֶכְלָנוּ אֶת לֶחֶמוֹ וַיֵּינוּ שְׁתִּינוּ.
עַל כֵּן נִוְדָה לְשִׁמּוֹ וְנִהְלָלוּ בְּפִינוּ,
אֲמַרְנוּ וְעִנֵּינוּ אֵין קְדוֹשׁ כִּיהוָה.
צור מִשְׁלוֹ אֶכְלָנוּ, בְּרָכוּ אֱמוּנִי, שְׁבַעְנוּ וְהוֹתַרְנוּ בְּדִבְרֵי יְהוָה.

בְּשִׁיר וְקוֹל תוֹדָה נִבְרַךְ אֱלֹהֵינוּ,
עַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה שֶׁהִנְחִיל לְאַבֹּתֵינוּ.
מְזוֹן וְצִדָּה הַשְׂפִּיעַ לִנְפְשֵׁנוּ,
חֲסִדּוֹ גָּבַר עָלֵינוּ וְאַמֶּת יְהוָה.
צור מִשְׁלוֹ אֶכְלָנוּ, בְּרָכוּ אֱמוּנִי, שְׁבַעְנוּ וְהוֹתַרְנוּ בְּדִבְרֵי יְהוָה.

■ **צור:** כינוי לה' [על פי תהלים יט, טו]. **אמוני:** פנייה לבני ישראל, המכונים "אמוני" על פי פסוקים כגון שמות ד, לא. **כדבר ה':** מנמק את הפנייה לברך את ה', בקביעה שברכת המזון נלמדה מדברי התורה, "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך" [דברים ח, י]. **וענינו:** ושרנו. **ארץ חמדה:** ארץ ישראל, כאמור בברכת המזון "ארץ חמדה טובה ורחבה" [ראה להלן, עמ' 177]. **צידה:** מזון. **גבר:** הגביר, המטיר. **ואמת ה':** וכל דבריו אמת [בעקבות תהלים קיז, ב].

צור משלו: מחברו של הפיוט לא נודע, אך נראה שהוא נכתב בצפון צרפת במאה הי"ד. מבחינת תוכנו אין הפיוט קשור ליום השבת דווקא. הפזמון החוזר הוא קריאה לברך את ברכת המזון, מעין טכס ה"זימון" [ראה עמ' 175], וכל אחד משלושת בתי הפיוט הראשונים מקביל לאחת משלוש הברכות הראשונות של ברכת המזון, ואף רומז אליה בלשונותיו. הבית הרביעי מזכיר כוס יין, ונראה שהוא

רַחֵם בְּחֶסֶדְךָ עַל עַמְּךָ צִוְּנוּ,
עַל צִיּוֹן מְשֻׁכֵּן כְּבוֹדְךָ זָכוֹל בֵּית תַּפְאֲרֶתְנוּ.
בֶּן דָּוִד עֲבֹדְךָ יָבוֹא וַיִּגְאֹלֵנוּ,
רוּחַ אֲפִינוּ מְשִׁיחַ יְהוּדָה.
צוּר מְשָׁלוֹ אֶכְלָנוּ, בָּרְכוּ אֱמוּנֵי, שְׂבַעְנוּ וְהוֹתֵרְנוּ כְּדָבָר יְהוּדָה.

יִבְנֶה הַמִּקְדָּשׁ עִיר צִיּוֹן תְּמִלָּא,
וְשֵׁם נָשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ וּבִרְנָנָה נַעֲלֶה.
הַרְחֵמְנוּ הַנִּקְדָּשׁ יִתְבָּרַךְ וַיִּתְעַלֶּה,
עַל כּוֹס יַיִן מְלֵא כְּבָרֶכֶת יְהוּדָה.
צוּר מְשָׁלוֹ אֶכְלָנוּ, בָּרְכוּ אֱמוּנֵי, שְׂבַעְנוּ וְהוֹתֵרְנוּ כְּדָבָר יְהוּדָה.

מים אחרונים

לפני אמירת ברכת המזון יש הנוהגים להעביר בין המסובים כלי קטן ובו מים [המכונים "מים אחרונים"], והם מרטיבים בהם את קצות אצבעותיהם ומנגבים אותן.

זבול: מקום, משכן [והוא כינוי לבית המקדש]. **רוח אפינו:** מי שכל חיינו תלויים בו [בעקבות איכה ד, כ]. **תמלא:** בכל טוב, באנשים ובשמחה. **נעלה:** לבית המקדש. **הנקדש:** המקדש. **כברכת ה':** כוס היין המלאה מסמלת את השפע שבברכת ה'.

מקביל לברכת "בורא פרי הגפן" שמברך המזמן לאחר אמירת ברכת המזון. ההקבלה ההדוקה אל הזימון ואל ברכת המזון הביאה כמה פוסקים לקבוע, שאין לומר פיוט זה, משום שמתעורר הספק שמא באמירתו כבר יצא אדם ידי חובת ברכת המזון, ואמירתה של הברכה תהיה לפי זה בחינת ברכה לבטלה. בשל חשש זה יש שאינם אומרים את הפיוט כלל ויש שאומרים רק חלק ממנו.

מים אחרונים: התלמוד הבבלי [עירובין יז ע"ב ועוד] קובע כי חובה ליטול ידיים גם ב"מים אחרונים" לאחר הסעודה. נראה שהטעם המרכזי לכך הוא הרצון לברך את ברכת המזון בידיים נקיות. נטילת ידיים זו די שתיעשה בחלק העליון של האצבעות, וניתן לעשותה בכל משקה. בספרות ההלכה נאמר ש"יש שאין נוהגים ליטול מים אחרונים" [שולחן ערוך], ועל כן נותר מנהג זה מנהגם של מעטים.

ברכת המזון

בשבת, ביום טוב ובימות חול מיוחדים מקדימים לברכת המזון מזמור זה:

שִׁיר
הַמַּעֲלוֹת. בְּשׁוֹב יְהוָה אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ
כְּחֻלָּמִים: אֲזִי יִמְלֵא שְׂחֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה, אֲזִי יֹאמְרוּ בְּגוֹיִם
הַגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ, הַגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ,
הָיִינוּ שְׂמִיחִים: שׁוֹבָה יְהוָה אֶת שְׁבִיתֵנוּ כְּאֶפִיקִים כְּנֶגֶב: הֶזְרַעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה
יִקְצְרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ וּבִכְהָ נִשְׂא מִשָּׁךְ הֶזְרַע, בֹּא יְבֵא בְרִנָּה נִשְׂא אֶלְמָתֵינוּ:

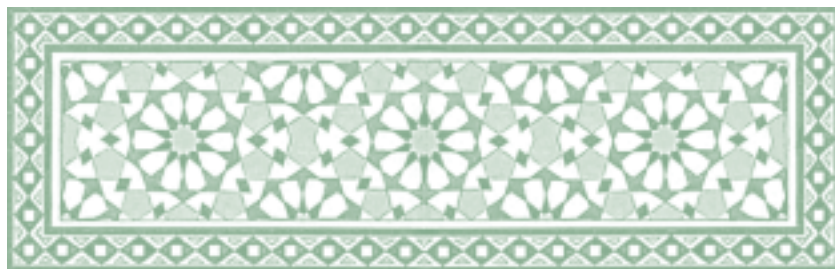
■ **שִׁיר המעלות:** שִׁיר שהיו הלויים משוררים על מדרגות [“מעלות”] המקדש. **שיבת ציון:** חזרת עם ישראל לארצו לאחר גלות בבל. **שביתנו:** שבותנו, מצבנו הטוב ששרר בעבר. **כאפיקים כנגב:** כערוצי הנחלים המתמלאים בפתאומיות במים לאחר הגשם, כן תהיה הגאולה פתאומית ובשפע. **בדמעה:** בעבודה קשה ומייגעת ובחשש שמא לא יצליחו הגידולים. **נשא משך הזרע:** הזרע, המפזר את הזרעים מתוך שק של עור [הקרוי “משך”].

ברכת המזון: המקור לאמירת ברכה לאחר הסעודה הוא בדברי התורה “ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך” [דברים ח, י]. לדעת חז”ל [תלמוד בבלי, ברכות מח ע”ב] נקבעו הברכות הראשונות ונושאייהן כבר בידי אישים מן המקרא, אך הנוסח שלפנינו מוכר רק מתקופת הגאונים. מאז הלכה הברכה והתרחבה בתוספות שונות, עד להזכרת מדינת ישראל וחיילי צה”ל בימינו. שלוש הברכות הראשונות [ובסופן נוסחת חתימה: “בונה ברחמי ירושלים אמן”] הן הקדומות יותר, ואף שכולן מזכירות הודאה על המזון, יש בהן מעבר מן המעגל האוניברסאלי [“הזן את הכל”] אל הלאומי [הזכרת האבות, ארץ ישראל, התורה, המצוות וכו’] ולבסוף אל התקווה העתידית [בניין ירושלים וביאת המשיח]. כמו כן נאמרות במסגרת ברכת המזון תוספות שונות ביום השבת, בחגים ובראשי חודשים, בחנוכה ובפורים.

שִׁיר המעלות: במקורו עוסק המזמור בשיבת בני ישראל מגלות בבל, אך בשימושו בסידור הוא נתפס כבקשה לגאולה העתידית, שמן הראוי להזכירה דווקא בשעות של שמחה ותענוגות גשמיים. המנהג לומר מזמור זה לפני ברכת המזון מוכר מספרות ימי הביניים, במקביל לאמירת המזמור “על נהרות בבל” לפני ברכת המזון של ימות החול [ראה עמ’ 234]. בימות חול שיש בהם חגיגות מסוימת – ושאינן אומרים בהם בתפילה קטע הקרוי בשם “תחנון” [ראה כך השבת, עמ’ 339] – אין אומרים את “על נהרות בבל”, שהוא מזמור העוסק בחורבן הבית, אבל אומרים את “שִׁיר המעלות”. ואלו הם הימים: ראש חודש, מערב יום כיפור ועד ראש חודש מרחשוון, חנוכה, ט”ו בשבט, י”ד וט”ו באדר ראשון [“פורים קטן”], ימי הפורים, כל חודש ניסן, יום העצמאות, י”ד באייר [“פסח שני”], ל”ג בעומר, יום שחרור ירושלים, מראש חודש סיון עד י”ב בו, ט”ו באב וערב ראש השנה.

ויש מוסיפים ושרים:

תְּהִלַּת יְהוָה יִדְבֹּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קִדְּשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וְאַנְחֵנוּ נִבְרָךְ יְיָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּהָ:
הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ,
מִי יִמְלֹל גְּבוּרוֹת יְהוָה יִשְׁמִיעַ כָּל תְּהִלָּתוֹ:

הזימון

אם בין המסובים ישנם לפחות שלושה גברים [מגיל שלוש עשרה ואילך], חייבים כל הסועדים בזימון, שהוא הזמנה לברך את ברכת המזון. בעל הבית [או מי שנתכבד על ידו לעשות כך] הוא המזמן, ויש הנוהגים למזוג לו כוס מיוחדת של יין. [זימון בנוסח מיוחד נאמר בסעודה הנערכת לכבודם של חתן וכלה בשבעת ימי המשתה שאחרי חתונתם, בסעודה שלאחר ברית המילה וכן בבית האבלים. ראה עמ' 13, 37 ו-52.] ויש הנוהגים שגם נשים האוכלות בפני עצמן מזמנות.

■ **ימלל:** יאמר. **ישמיע כל תהלתו:** מי יוכל לומר את כל שבחיו?

הזימון: "שלושה שאכלו כאחד חייבין לזמן" [משנה ברכות ז, א], כלומר לברך יחדיו את ברכת המזון, כאשר אחד מהם מזמין את חבריו לעשות זאת יחד עמו. המשנה גם מציעה את נוסחת הזימון, המתרחבת לפי מספר המשתתפים: שלושה, עשרה, מאה, אלף ורבוא. האגדה מספרת שכבר אברהם אבינו הזמין את אורחיו לברך בנוסחה מעין זו [תלמוד בבלי, סוטה י"ע"ב]. המימד הציבורי-קבוצתי של ברכת המזון מגדיל את כבודו של ה', וניתן להשוות את הזימון לקריאתו של שליח הציבור, "ברכו את ה' המבורך", המצויה בראש תפילות ערבית ושחרית.

המזמן אומר : רבותי [או: חברי] נברך.

אשה המזמנת אומרת : חברותי נברך.

וכל המסובים משיבים : יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם.

המזמן ממשיך ואומר : יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם. בראשות

[וכאן ניתן להוסיף: אבי מורי / אמי מורתי / בעל הבית /

בעלת הבית / הכהנים / מרנן ורננן ורבותי / חברי /

חברותי / כל המסבים וכו'] נברך [ואם היו שם עשרה גברים

[ובזמון של נשים - עשר נשים] מוסיפים: אלהינו שאכלנו משלו.

וכל המסובים עונים : ברוך [ואם היו שם עשרה גברים [או עשר נשים] מוסיפים: אלהינו]

שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

והמזמן חוזר

על משפט זה, ומוסיף : ברוך הוא וברוך שמו.

יש הנוהגים שהמזמן אומר בקול רם את כל ברכת המזון והסועדים עונים אמן על כל אחת מן הברכות. יש הנוהגים שהסועדים כולם שרים את הברכה יחדיו, ויש הנוהגים לומר את הברכה בלחש כשהמזמן אומר בקול רם רק חלקים ממנה [כגון הברכה הראשונה וחתומותיהן של שאר הברכות].

הברכה הראשונה, ברכת "הזן":

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם,

הזן את העולם כלו בטובו,

ברכת הזן: על פי המסורת "משה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן" [תלמוד בבלי, ברכות מח ע"ב]. הברכה הפותחת את ברכת המזון מדגישה שה' "זן את הכל", את כלל הבריאה, ולפני החתימה אף מצוטט פסוק המבליט עובדה זאת.

בַּחֵן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים.
 הוא נותן לחם לכל בָּשָׂר, כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ,
 וּבְטוֹבוֹ הַגָּדוֹל תִּמְיֵד לֹא חֶסֶד לָנוּ
 וְאַל יִחְסֹר לָנוּ מִזֶּן לְעוֹלָם וָעֶד.
 בְּעֶבֶר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל,
 כִּי הוּא אֵל זֶן וּמִפְּרִיָּס לְכָל,
 וּמִטֵּיב לְכָל וּמִכֵּין מִזֶּן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא.
 כָּאֲמֹר: פּוֹתַח אֶת יָדָהּ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן.
 בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַזֶּן אֶת הַכֹּל.

תהלים קמה, טז

הברכה השנייה, ברכת הארץ:

נוֹדָה לָךְ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ,
 עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לָּאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה,
 וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבָדִים,
 וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׂרֵנוּ,
 וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלִּמְדָתָנוּ, וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ,
 וְעַל חַיִּים חֵן וְחֶסֶד שֶׁחֻנַּנְתָּנוּ,
 וְעַל אֲכִילַת מִזֶּן, שֶׁאַתָּה זֶן וּמִפְּרִיָּס אוֹתָנוּ תִּמְיֵד
 בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה.

■ **לכל בשור:** לכל היצורים. **רצון:** כרצונו [של כל חי]. **ארץ חמדה:** ארץ יקרה שכל רואיה חומדים אותה [זכריה ז, יד ועוד]. **ברית:** ברית המילה. **שחוננתנו:** הענקת לנו בחסדך.

ברכת הארץ: על פי המסורת "ההושע תיקן להם ברכת הארץ כיוון שנכנסו לארץ" [תלמוד בבלי, ברכות מח ע"ב]. בצד ההודאה על הארץ המצמיחה את המזון מודים בברכה זו על טובות נוספות שה' עשה לעמו: היציאה ממצרים, ברית מילה, נתינת תורה ומצוות. בחנוכה ובפורים מוסיפים דברי תודה על הניסים שארעו בימים אלה. [על תפילת "על הניסים" ראה גם בכרך השבת, עמ' 29].

בחנוכה ובפורים מוסיפים:

בחנוכה: וְעַל הַנְּסִים וְעַל הַפְּרָקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלְאוֹת
וְעַל הַנִּנְחָמוֹת וְעַל הַמְּלַחְמוֹת שְׁעָשִׂיתָ לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה.
בַּיָּמִי מִתְתִּיחֵהוּ בֶן יוֹחָנָן כְּהֵן גָּדוֹל חֲשֹׁמוֹנָי וּבְנָיו, כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יוֹן הַרְשָׁעָה
עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרְתָךְ וּלְהַעֲבִירם מַחְקֵי רַצוֹנְךָ, וְאַתָּה בִּרְחֻמֶּיךָ
הַרְבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם, רַבֵּת אֶת רִיבָם, דִּנְתָּ אֶת דִּינָם, נִקְמָת אֶת
נִקְמָתָם, מִסֵּרְתָּ גְבוּרִים בְּיַד חֲלָשִׁים, וְרַבִּים בְּיַד מַעֲטִים, וּטְמָאִים בְּיַד טְהוֹרִים,
וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים, וְיָדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תּוֹרָתְךָ, וְלֹא עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ
בְּעוֹלָמְךָ, וְלַעֲמֶךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפְרָקָן כְּהִיּוֹם הַזֶּה. וְאַחֲרֵי כֵן
בָּאוּ בְנֶיךָ לְדַבֵּר בֵּיתְךָ, וּפָנוּ אֶת הַיִּכְלָךְ, וְטָהְרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת
בַּחֲצֹרוֹת קִדְשֶׁךָ, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנֵת יָמִי חֲנֻכָּה אֵלֶיךָ, לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל.

בפורים: וְעַל הַנְּסִים וְעַל הַפְּרָקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַנִּפְלְאוֹת
וְעַל הַנִּנְחָמוֹת וְעַל הַמְּלַחְמוֹת שְׁעָשִׂיתָ לְאַבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה.
בַּיָּמִי מִרְדְּכִי וְאַסְתֵּר בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה, כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הַמֶּן הַרְשָׁע, בְּקֶשׁ לְהַשְׁמִיד
לְהָרֵג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנְּעֵר וְעַד זָקֵן טָף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, בְּשִׁלְשָׁה
עָשָׂר לַחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר, הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר, וּשְׁלָלָם לְבוֹז. וְאַתָּה בִּרְחֻמֶּיךָ הַרְבִּים
הִפְרַת אֶת עֲצָתוֹ, וְקִלְקַלְתָּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ, וְהִשְׁבֹּתָ לוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ, וְתָלוּ אוֹתוֹ
וְאֵת בְּנָיו עַל הָעֵץ.

וְעַל הַכֹּל, יְהוּה אֱלֹהֵינוּ, אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמִבְרָכִים אוֹתְךָ, יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ
בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. כְּכַתוּב: וְאַכְלֵתָּ וּשְׁבַעְתָּ
וּבִרְכַּתְתָּ אֶת יְהוּה אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַשּׁוֹכֵה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוּה,
עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן.

פרקן: ישועה. **הנחמות:** דברי ישועה וגאולה. **בזמן הזה:** במועד זה של השנה. **חקי רצונך:** המצוות שאתה רוצה בהן. **עמדת להם:** באת לעזרתם. **זדים:** עושי רע. **כהיום הזה:** גלוי לעיני כל כאור השמש. **דביר ביתך:** קודש הקדשים שבמקדש. **פנו:** ניקו [מסימני האלילות]. **ולאבד:** לכלות. **ושללם לבוז:** ולבזות את רכושם. **הפרת את עצתו:** ביטלת את מזימתו. **והשבבות לו גמולו בראשו:** הענשת אותו במה שביקש לעשות לאחרים.

הברכה השלישית, ברכת ירושלים:

רַחֵם נָא, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְעַל צִיּוֹן מְשֹׁכֵן כְּבוֹדְךָ, וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ, וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ עָלָיו.

אֱלֹהֵינוּ אָבִינוּ, רַעֲנוּ, זַוְיֵנוּ, פְּרִנְסֵנוּ וְכִלְכְּלֵנוּ, וְהַרְוִיחֵנוּ וְהַרְוֵנוּ לָנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, מִהֲרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אֵל תַּצְרִיכֵנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, לֹא לִידֵי מִתְנַת בָּשָׂר וְדָם וְלֹא לִידֵי הַלְוָאתָם, כִּי אִם לִידֶךָ הַמְלָאָה, הַפְתּוּחָה, הַקְדוּשָׁה וְהַרְחָבָה, שְׁלֹא יִבּוֹשׁ וְלֹא נִפְלֵם לְעוֹלָם וָעֶד.

בשבת מוסיפים:

רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, בְּמִצּוֹתֶיךָ
וּבְמִצּוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשָּׁבֶת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ הַזֶּה,
כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ,
לְשָׁבֶת בּוֹ וּלְנוֹחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצּוֹת רְצוֹנָךָ.
וּבְרְצוֹנָךָ הִנֵּיחַ לָנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, שְׁלֹא תִהְיֶה צָרָה וְיָגוֹן וְאַנְחָה בְּיוֹם מְנוּחָתָנוּ.
וְהִרְאֵנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, בְּנִחָמַת צִיּוֹן עִירְךָ וּבִבְנֵי יְרוּשָׁלַיִם עִיר קִדְשֶׁךָ,

ועל הבית: בית המקדש. **רענו:** הדרך אותנו [כרועה המדריך את צאנו]. **והרויחנו:** תן לנו רווחה והצלה. **אל תצריכנו:** עשה שלא נזדקק. **והחליצנו:** חזק אותנו באמצעות קיום המצוות [בעקבות ישעיה נח, יד: "ועצמותיך יחליץ"]. **נחמת ציון:** גאולת ירושלים [בעקבות ישעיה נא, ג].

ברכת ירושלים: על פי המסורת תוקנה ברכה זו בידי דוד ושלמה [תלמוד בבלי, ברכות מח ע"ב], ועניינה ירושלים והמקדש. בקשה זו מפנה את המבט אל העתיד ומבקשת את השבת העטרה ליושנה. נוסחת הסיום, "בונה ברחמי ירושלים אמן", יוצאת דופן בזה שהמברך עונה "אמן" לעצמו, ונראה שהיא עדות לשלב קדום בהיווצרות ברכת המזון, כשכאן היה סיומה. בשבת ובחגים נוספות בתוך הברכה שתי תוספות המבקשות רחמים ונחמה. [על תפילת "יעלה ויבוא" ראה גם בכרך השבת, עמ' 28].

כִּי אַתָּה הוּא פֶּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּפֶעַל הַנִּחָמוֹת.

ביום טוב, בראש חודש וכן בשבת חול המועד פסח וסוכות מוסיפים:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ, וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע, וְיַפְקֹד וְיִזְכֹּר
זְכוּרֵנוּ וּפְקֻדֹתֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְזִכְרוֹן מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עֲבָדְךָ, וְזִכְרוֹן יִירוּשָׁלַיִם
עִיר קְדֻשָּׁה, וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, לְפִלִּיטָה, לְטוֹבָה, לְחַן וּלְחֶסֶד
וּלְרַחֲמִים, לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

בראש חודש: ראש החדש הזה.

בפסח: חג המצות הזה.

בשבועות: חג השבועות הזה.

בראש השנה: הזכרון הזה.

בסוכות: חג הסוכות הזה.

בשמיני עצרת: שמיני עצרת החג הזה.

זְכוּרֵנוּ, יְהוֹה אֱלֹהֵינוּ, בּוֹ לְטוֹבָה, וּפְקֻדָּנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה, וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים.
וּבְדִבְרֵי יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים חוּס וְחַנּוּנוֹ וְרַחֲם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ, כִּי אֵל
מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה.

וּבִנְה יִירוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוֹה, בּוֹנֵה בְּרַחֲמָיו יִירוּשָׁלַיִם, אָמֵן.

הברכה הרביעית, ברכת הטוב והמטיב:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוֹה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל, אֲבִינוּ, מְלִכֵנוּ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ,
גּוֹאֲלֵנוּ, יּוֹצֵרֵנוּ, קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַטוֹב

ויפקד: ויזכר. **מקדוננו:** זכרוננו. **לפליטה:** להצלה. **ובדבר:** ובמה שנוגע לעניין [ישועה ורחמים]. **כי אליך עינינו:** אליך אנחנו נושאים מבטנו בבקשת ישועה. **אדירנו:** שליטנו. **קדוש יעקב:** כינוי לה' [ישעיה כט, כג].

ברכת הטוב והמטיב: על פי המסורת תוקנה ברכת "הטוב והמטיב" במאה השנייה לספירה, לאחר מרד

וְהַמְטִיב לָכֵל. שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם הוּא הֵיטִיב, הוּא מֵיטִיב, הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הוּא גָמְלָנוּ, הוּא גּוֹמְלָנוּ, הוּא יְגַמְלָנוּ לָעֵד, לַחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים, וּלְרוּחַ הַצֵּלָה וְהַצִּלָּה, בְּרָכָה וְיִשׁוּעָה, נַחֲמָה, פְּרִנְסָה וְכִלְכִּלָּה, וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב, וּמִכָּל טוֹב לְעוֹלָם אֶל יַחְסְדָנוּ.

בקשות נוספות:

הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יִמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֵד.
הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יִתְבַּרֵךְ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ.
הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים, וְיִתְפָּאֵר בָּנוּ לָעֵד וּלְנֶצַח נְצָחִים, וְיִתְהַדָּר בָּנוּ לָעֵד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים.
הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יְפָרְסֵנוּ בְּכָבוֹד.
הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יִשְׁבֵּר עָלֵנוּ מַעַל צָוָאֲרָנוּ, וְהוּא יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצָנוּ.
הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרֵבָה בְּבֵית הַזֶּה וְעַל שְׁלֹחַן זֶה שְׂאֵכְלָנוּ עָלָיו.
הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵינוּ הַנְּבִיא זְכוֹר לְטוֹב וּבִשְׁשׁוֹר לָנוּ בְּשׁוֹדוֹת טוֹבוֹת יִשׁוּעוֹת וְנַחֲמוֹת.
הֲרַחֲמֵנוּ הוּא יְבָרֵךְ אֶת מְדִינַת יִשְׂרָאֵל, רִאשִׁית צְמִיחַת גְּאֻלָּתָנוּ.

גמלנו: נתן לנו ביד רחבה. **ולרוח הצלה:** הגנה וישועה. **יתפאר בנו:** נהיה ראויים לכך שיתגאה בנו. **עלנו:** עול הגלות. **קוממיות:** בקומה זקופה [ויקרא כו, יג]. **אליהו:** מבשר המשיח [בעקבות מלאכי ג, כג].

בר כוכבא, כשהתירו הרומאים להביא את הרוגי העיר ביתר אל קבר ישראל [תלמוד בבלי, ברכות מח ע"ב]. מסורת זו על התקנת הברכה רק לאחר החורבן היא עדות נוספת לצירופה של ברכת "הטוב והמטיב" אל ברכת המזון בשלב מאוחר יחסית.

בקשות נוספות: חלק זה מורכב מתוספות מאוחרות ובהן בקשות שונות הפותחות ב"הרחמן", ויש הבדלים גדולים באשר לנוסחן בין הקהילות השונות. הבקשות מתייחסות אל כלל עם ישראל, אל כל

הַרְחֵמֵנוּ הוא יְבָרֵךְ אֶת כָּל הָעוֹמְדִים עַל מִשְׁמֵר אֲרֻצֵּנוּ בְּכָל מָקוֹם שֶׁהֵם.
הַרְחֵמֵנוּ הוא יְבָרֵךְ [אֹתִי, אֶת אָבִי מוֹרִי, אִמִּי מוֹרֵתִי, אִשְׁתִּי, בְּעָלִי, צִאֲצָאִי, בְּעַל הַבֵּית הַזֶּה וּבְעֵלַת הַבֵּית הַזֶּה, כָּל הַמְּסַבִּין כָּאֵן וְכִיּוֹצֵא בָאלֵה].
 אוֹתָם וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זֶרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ,
 כִּמוֹ שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבִרָהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּכָל, מְכָל, כָּל. כֵּן יְבָרֵךְ
 אוֹתָנוּ כְּלָנוּ יַחַד בְּבִרְכָּה שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אָמֵן.
 בְּמָרוֹם יִלְמְדוּ עֲלֵיהֶם וְעֲלֵינוּ זְכוֹת שֶׁתִּהְיֶה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם, וְנִשְׂא בְרָכָה
 מֵאֵת יְהוָה וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְנִמְצָא חֵן וְשִׁכָּל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם.

בברכת המזון שלאחר סעודת ברית המילה מתוסף כאן פיוט מיוחד. ראה עמ' 13.

בשבת מוסיפים : **הַרְחֵמֵנוּ** הוא יְנַחֵילָנוּ יוֹם שֶׁכָּלֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים.
 בראש חודש מוסיפים : **הַרְחֵמֵנוּ** הוא יַחֲדֵשׁ עֲלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וּלְבִרְכָּה.
 ביום טוב מוסיפים : **הַרְחֵמֵנוּ** הוא יְנַחֵילָנוּ יוֹם שֶׁכָּלֹ טוֹב.
 בראש השנה מוסיפים : **הַרְחֵמֵנוּ** הוא יַחֲדֵשׁ עֲלֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה וּלְבִרְכָּה.
 בסוכות מוסיפים : **הַרְחֵמֵנוּ** הוא יָקִים לָנוּ אֶת סִכַּת דָּוִד הַנוֹפֶלֶת.

בכל מכל כל: כברכות שנתברכו בהן אבות האומה. התלמוד הבבלי [בבא בתרא טז ע"ב] מצביע על כך שבקשר לכל אחד מן האבות נאמרה ברכה הקשורה למילה "כל": באברהם – "וזה ברכך את אברהם בכל" [בראשית כד, א], ביצחק – "ויבא לי ואוכל מכל" [שם כז, לג] וביעקב – "כי חנני אלהים וכי יש לי כל" [שם לג, יא]. **עליהם:** על כל מי שהוזכר בברכה עד כאן. **שתהא למשמרת שלום:** שתישמר לטובתנו. **צדקה:** חסד. **נמצא ... שכל טוב:** מחשבותינו ומעשינו יתקבלו ברצון [על פי משלי ג, ד]. **יום שכלו שבת וכו':** כינויים לעולם הבא. **סכת דוד הנופלת:** כינוי למלוכת בית דוד שפסקה עם החורבן [והלשון על פי עמוס ט, יא].

המסובים בסעודה ואל המברך ובני משפחתו [בדורנו צורפו אליהן בקשות על מדינת ישראל וחייליה].
 מאז המאה הי"ח נוספו גם ברכות "הרחמן" המזכירות את המועדים השונים.

הַרְחֵמֵנוּ הוּא יִזְכְּנוּ לַיָּמֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. מַגְדִּיל
[בשבת ויום טוב וחול המועד וראש חודש: מַגְדֹּל] יִשְׁוֹעוֹת מַלְכוּ וְעֵשָׂה חֶסֶד
לַמְּשִׁיחַ, לְדָוִד וּלְזֶרְעוֹ עַד עוֹלָם.

עֵשָׂה שָׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן.
יִרְאוּ אֶת יְהוָה קִדְּשׁוּ, כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו,
כְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבוּ, וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב.
הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדּוֹ.
פִּוֹתַת אֶת יָדָהּ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן.
כְּרוֹךְ הַגָּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה, וְהָיָה יְהוָה מְבֹטָחוֹ.
נַעַר הָיִיתִי גַם זָקֵנְתִי, וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נִעְזֵב וְזֶרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לָחֶם.
יְהוָה עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם.

אם מזוגו כוס מיוחדת של יין למזמן, הוא מברך "בורא פרי הגפן", שותה מן היין ומברך ברכה מעין
שלוש [להלן, עמ' 238]. בסעודה הנערכת לכבוד חתן וכלה ממשיכים באמירת "שבע ברכות"
[לעיל, עמ' 38].

ישועות מלכו: הצלחותיו של המלך המשיח. **יראו:** לשון יראה, כבוד של מורא. **קדשיו:** עם ישראל. **כפירים רשו:**
גורי אריות, סמל לאנשים חזקים ועשירים, התרוששו. **רצון:** כרצונו [של כל חי]. **זרעו:** צאצאיו.

מגדיל ישועות מלכו: החילוף "מגדיל"/"מגדול" הוא חילוף בין הכתיב ["מגדיל"] לקרי ["מגדול"] בפסוק
מספר שמואל. אפשר שיש כאן נסיון לשמר את שני הנוסחים על ידי חלוקת אמירתם בין שתי הזדמנויות
שוונות. לפי דעה אחרת מקור החילוף בטעות. פסוק זה מצוי גם בספר תהלים [יח, נא], ושם גירסתו
"מגדיל". אחד המדפיסים העיר בשולי הציטוט של הפסוק מתהלים, כי "בשמואל ב: מגדול", והקיצור
ש"ב [=שמואל ב] הובן בטעות כ"שבת".

בוקר יום השבת

לאחר ששבים מבית הכנסת מתיישים אל השולחן, ויש הנוהגים לומר קודם לקידוש את הקטעים הבאים:

תרגום:

אתקינו סעודתא

אתקינו סעודתא דמְהִימְנוּתָא
שְׁלַמְתָּא, חֲדוּתָא דְּמַלְכָּא קְדִישָׁא.
אתקינו סעודתא דְּמַלְכָּא.
דָּא הִיא סעודתא דְּעֵתִיקָא קְדִישָׁא,
וְחָקֵל תְּפוּחִין קְדִישִׁין וְזַעִיר אֲנָפִין
אֲתִין לְסַעֲדָא בְּהֵדָה.
הכינו את סעודת האמונה
השלמה, שמחת המלך הקדוש.
הכינו את סעודת המלך.
זו היא הסעודה של עתיק יומין הקדוש,
ושדה תפוחים קדושים וזעיר אנפין
באים לסעוד עמו.

חי ה' וברוך צורי

חי יהוה וברוך צורי, בִּיהוה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי,
כִּי יְהוה יֵאֵיר גִּירִי בְּהִלּוֹ גִּירוֹ עָלַי רֹאשִׁי.
יהוה רֹעִי לֹא אֶחָסֵד, עַל מֵי מְנוּחֹת יִנְהַלֵּנִי,
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר, לֶחֶם חֲקֵי הַטְּרִיפִנִּי.

■ **חי ה' וברוך צורי:** ה' חי לעולם והוא כצור איתן שאפשר למצוא בו מסתור [בעקבות תהלים יח, מז]. **תתהלל:** תתפאר ותשתבח. **יאיר גירי:** יצליח את דרכי. **בהלו גרו עלי ראשי:** כשישפיע עלי מטובו [והלשון על פי איוב כט, ג]. **ה' רועי וכי:** ראה להלן, עמ' 185. **לחם לכל בשר:** פרנסה לכל הבריות. **לחם חקי הטריפני:** האכל אותי ["הטריפני"] את המזונות הקצובים לי מידך.

אתקינו סעודתא: ראה עמ' 150. הנוסח הנאמר בסעודת שבת בבוקר שונה מזה שנאמר בליל שבת [ובסעודה השלישית] בהחלפת תפקידיהן של המהויות המזמינות לסעודה והבאות להשתתף בה.
חי ה' וברוך צורי: שמו של מחבר הפיוט, שחי כנראה במאה ה"ז, מצוי באקרוסטיכון שבראש בתיו ["חיים יצחק"]. הפיוט עמוס ברמיזות לפסוקי מקרא רבים, כולל לתהלים כג הנאמר מייד לאחריו.

יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ, אֱתָהּ אֱלֹהֵי קְדוּשָׁי,
 תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי שְׁלֹחֲנֶךָ, תִּדְרֹשׁ בְּשִׁמְךָ רֵאשִׁי.
 מִי יִתֵּן מְנוּחָתִי לִפְנֵי אֲדוֹן הַשְּׁלוֹם,
 וְהִיתָה שְׁלָמָה מִטָּתִּי, הַחַיִּים וְהַשְּׁלוֹם.
 יִשְׁלַח מִלֵּאכֹו לִפְנֵי לְלוּזֹתֵי לַיָּה,
 בְּכֹס יִשְׁוּעוֹת אֲשָׁא פָנַי, מִנֶּת כּוֹסֵי רוּיָה.
 צִמָּאָה נַפְשִׁי אֶל יְהוָה, יִמְלֵא שְׂבַע אֲסָמִי,
 אֶל הָהָרִים אֲשָׁא עֵינֵי כְהִלֵּל, וְלֹא כְשִׁמָּאִי.
 חֲדוֹת יָמִים וְשָׁנוֹת עוֹלָמִים, עוֹרָה כְבוֹדִי, עוֹרָה,
 וְעַל רֵאשִׁי יְהִי תַמִּים נֶר מְצוּה וְאוֹר תּוֹרָה.
 קוּמָה יְהוָה לְמְנוּחָתִי, אֶתָּה וְאַרְוֹן עֵינֶיךָ,
 קַח נָא אֶל אֶת בְּרַכְתִּי וְהַחֲזֵק מִגַּן חוּזְךָ.

מזמור לדוד

מִזְמוֹר לְדָוִד. יְהוָה רָעִי לֹא אֶחָסֵד: בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיעֵנִי,

תהלים כג

תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי וכו': ראה להלן, עמ' 186. **מִי יִתֵּן מְנוּחָתִי:** הלאוי ואזכרה למנוחה. **שלמה מטתי:** שלא יהיה כל פגם בצאצאי. **יִשְׁלַח מִלֵּאכֹו וכו':** רמז למסורת על המלאכים המלווים את האדם מבית הכנסת לביתו [ראה לעיל, עמ' 146]. **כּוֹס יִשְׁוּעוֹת:** כוס תודה על הישועה. **מִנֶּת כּוֹסֵי רוּיָה:** כמות המשקה שבכוסית תספק אותי ותרווני. **צִמָּאָה נַפְשִׁי:** התגעגעתי. **יִמְלֵא שְׂבַע אֲסָמִי:** ישלח ברכה ברכושי, ישיביעני מכל טוב. **אֶל הָהָרִים אֲשָׁא עֵינֵי:** אתבונן בדרכם של אנשים גדולים ובעלי עמדה, המכונים בלשון הפייטן בשם "הרים" [בעקבות הפסוק בתהלים קכא, א]. **כְהִלֵּל וְלֹא כְשִׁמָּאִי:** אלך בדרכו של הלל, שבטח בזה שה' יספק לו צרכי שבת בזמנה, ולא בדרכו של שמאי, שדאג כל ימות החול למה שיאכל בשבת [כמסופר בתלמוד הבבלי, ביצה טז ע"א]. **חֲדוֹת יָמִים וכו':** השב לנו את השמחה ששררה בימות קדם. **עוֹרָה כְבוֹדִי עוֹרָה:** החזר את הכבוד שהיה לנו בעבר. **יְהִי תַמִּים:** המצוות והתורה המאירות יתמזגו מעל לראשי למהות אחת [כמו תאומים, "תמים"]. **קוּמָה ה' לְמְנוּחָתִי:** תן למנוחתי תקומה וקיום [הלשון בעקבות תהלים קלב, ח]. **הַחֲזֵק מִגַּן חוּזְךָ:** חזק את המגן שהנביא ("חוֹדֶךְ", כנראה משה) הבטיח לעם. ■ **יִרְבִּיעֵנִי:** יתן לי מקום לרבוי, לנוח, בו.

עַל מִי מִנְחֹת יִנְהַלְנִי: נִפְשִׁי יִשׁוּבָב, יִנְחֲנִי בְּמַעְגְלֵי צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ: גַּם כִּי
אֵלֶיךָ בָּגִיא צִלְמוֹת לֹא אֵירָא רָע כִּי אֶתָּה עֲמָדִי, שְׁבִטָּךָ וּמִשְׁעֲנִיתֶךָ הֵמָּה
יִנְחֲמֵנִי: תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי שְׁלַחַן נֶגֶד צִדְרִי, דִּשְׁנָתְךָ בְּשֶׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסֵי רִיחָה: אֶךְ
טוֹב וַחֲסֵד יִרְדְּפוּנִי כָּל יְמֵי חַיִּי, וְשַׁבְתִּי בְּבֵית יְהוָה לְאַרְךָ יָמִים:

קידושא רבא ליום השבת

[כולל שבת חול המועד פסח וסוכות]

הקידוש נאמר כשהסועדים והמקדש ישובים סביב השולחן [ויש הנוהגים לומר אותו, או חלק ממנו, בעמידה]. מוזגים יין או מיץ ענבים לגביע, והמקדש מרים אותו מעט מעל השולחן ביד ימינו, ואומר [ויש אומרים רק את הקטע הפותח ב"ושמרו" בתוספת המשפט "על כן ברח ה' את יום השבת ויקדשהו" שבסוף הקטע השלישי]:

אִם תָּשִׁיב מִשְׁבַּת רְגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קִדְּשִׁי, וְקִרְאָתָּ
לִשְׁבַּת עֲנֵג לְקִדּוֹשׁ יְהוָה מְכַבֵּד, וְכִפְדָּתוֹ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמָּצוֹא חֲפָצֶךָ

ישעיה נח, יג-יד

ינהלני: יוביל אותי. **נפשי ישוב:** יתן לי מרגוע ["שוכֶּה"] ונחת. **מעגלי צדק:** הדרכים הנכונות. **גיא צלמות:** מקום עמוק וחשוך, מקום של סכנה. **שבטך ומשענתך:** הכלים המשמשים את הרועה להנחות בהם את הצאן. **ינחמני:** ירגיעו אותי ויזכירו כי יש מי שמטפל בי. **תערוך לפני וכו':** תשפיע עלי מטובך לנוכח אויבי, שיוכחו כך בנצחוני. **כוסי רוחי:** הכוס שממנה אתה משקה אותי מלאה וגדושה. **אך:** רק. **ירדפוני:** ישיגו אותי, יפלו בגורלי. **ושבתי:** אשב, אמצא מנוחה ומרגוע. ■ **אם תשיב משבת וכו':** ופירוש הפסוק כולו: אם תקפיד שלא לעשות ביום השבת כל מלאכה, אלא תקרא ליום השבת יום עונג ותכבד את היום הקדוש [אזי תזכה לשכר גדול, כאמור בהמשך].

קידושא רבא ליום השבת: על הקידוש בכלל ראה עמ' 151. הקידוש ביום השבת מתקיים לעיתים גם בציבור בבית הכנסת וגם, אחר כך, בבית. עיקר הקידוש הוא ברכת "בורא פרי הגפן", אך מאז ימי הביניים נוספו לפניו קטעי מקרא שונים העוסקים ביום השבת. במקורות קרוי קידוש זה בשם "קידושא רבא" [=הקידוש הגדול], ונראה שיש להבין שם זה כלשון סגיו נהור: קידוש זה הוא קידוש קצר ביחס לקידוש של ליל שבת, וכדי לא להפחית בכבודו קראו לו "הגדול".

וְדַבֵּר דָּבָר: אֲזִי תִתְעַנֵּג עַל יְהוּדָה וְהִרְפַּבְתִּידָּהּ עַל בְּמַתִּי אֶרֶץ, וְהֶאֱכַלְתִּידָּהּ
נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ, כִּי פִי יְהוּדָה דָּבָר:

וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם
בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעָלֶם, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה
יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ:

זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל
מְלָאכָתְךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה
וּבִנְךָ וּבִתְךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתְּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים
עָשָׂה יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, וַיָּנַח בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי, עַל כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ:

ברכת הגפן

סְבִרִי מְרֹנָה וְרִבְבָּנִי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן. [אמן]

כשמקדשים בסוכה בשבת חול המועד סוכות מוסיפים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצֻוֵּנוּ לַיִּשֵּׁב
בַּסֻּכָּה.

המקדש שותה את רוב היין שבגביע ומעביר אותו כדי ששאר המסובים ישתו ממנו.

נטילת ידיים וברכת "המוציא": ראה לעיל, עמ' 153.

והרכבתך על במתי ארץ: אעלה אותך מעלה מעלה. **והאכלתיך נחלת יעקב אביך:** אתן לך ליהנות מן הארץ הטובה שהבטחתי ליעקב. **אות:** סימן [הברית]. **וינפשו:** פסק ממלאכתו. **וגרף אשר בשעריך:** הנוכרי המתגורר עמך בכל מושבותיך. **סבירי מרנן ורבנן:** סבורים, מוכנים ומסכימים, מורינו ורבותינו [בתרגום מארמית]. לשון הזמנה לנוכחים להקשיב לברכה, לענות אחריה "אמן" ולצאת כך ידי חובתם.

זמירות ליום השבת

בשעת הסעודה ולאחריה נוהגים גם לשיר בצוותא זמירות המיוחדות לשבת ושירים נוספים. וניתן להוסיף על מה שמובא להלן, משפחה משפחה על פי טעמה ורצונה.

ברוך אל עליון

בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ, אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה,
לְנַפְשֵׁנוּ פְדִיּוֹן מִשָּׁאֵת וְאַנְחָה.
וְהוּא יִדְרֹשׁ לְצִיּוֹן, עִיר הַנִּדְחָה,
עַד אָנָּה תוֹגִיֵן נַפְשׁ נְאֻנְחָה.

הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת, הֵינָּן עִם הַבֵּית, לֹאֵל יִרְצוּ כְּמִנְחָה עַל מַחְבֵּת.

רוֹכֵב בְּעֶרְבוֹת, מְלֶךְ עוֹלָמִים,
אֶת עַמּוֹ לְשַׁבָּת אֵינָן בְּנֵעִימִים.
בְּמֵאכְלֵי עֶרְבוֹת בְּמִינֵי מִטְעָמִים,
בְּמִלְבוּשֵׁי כְבוֹד, זָבַח מִשְׁפָּחָה.

הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת, הֵינָּן עִם הַבֵּית, לֹאֵל יִרְצוּ כְּמִנְחָה עַל מַחְבֵּת.

■ **פְּדִיּוֹן מִשָּׁאֵת וְאַנְחָה:** גאולה מן הצרות והכאבים. **יִדְרֹשׁ:** יפקוד ברחמיו. **עִיר הַנִּדְחָה:** העיר שנעזבה. **עַד אָנָּה תוֹגִיֵן:** עד מתי תצטער (לשון פנייה אל הנפשות הסובלות). **הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת וכו':** כל השומרים את יום השבת, הן גברים הן נשים, יתקבלו על ידי ה' לרצון כמו קרבן, מנחה, המובא על מחבת [ויקרא ז, ט]. **רוֹכֵב בְּעֶרְבוֹת:** כינוי לה' (בעקבות תהלים סח, ה). **אֵינָן:** השמיע [ושמעו באזנם]. **זָבַח מִשְׁפָּחָה:** סעודה חגיגית של כל בני המשפחה.

זמירות: על הזמירות ואמירתן ראה עמ' 154. ונהוג לייחד זמירות מיוחדות ליום השבת, אף שאפשר לשיר גם כאלה שהושרו בליל שבת.

ברוך אל עליון: הפיוט מיוחס לר' ברוך בן שמואל ממגנצא [המאה הי"ג] ושמו ["ברוך חזק"] מצוי באקרוסטיכון שבראשי בתיו.

וְאֲשֶׁרִי כָּל חוֹכָה לְתַשְׁלוּמֵי כָּפֶל,
מֵאֵת כָּל סוֹכָה, שׁוֹכֵן בְּעֶרְפֶּל.
נִחְלָה לוֹ יִזְכֶּה בְּהָר וּבְשָׂפֶל,
נִחְלָה וּמְנוּחָה בְּשִׁמְשׁ לוֹ זֶרְחָה.
הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת, הֵפֵן עִם הַפֶּת, לֹאֵל יִרְצוּ בְּמִנְחָה עַל מַחְבֶּת.

כָּל שׁוֹמֵר שַׁבָּת בְּדַת מַחְלָלוֹ,
הֵן הֶכְשֵׁר חֲבֵת קֶדֶשׁ גּוֹרְלוֹ.
וְאִם יֵצֵא חוֹבֵת הַיּוֹם, אֲשֶׁרִי לוֹ,
אֵל אֶדוֹן מַחֲלָלוֹ מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה.
הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת, הֵפֵן עִם הַפֶּת, לֹאֵל יִרְצוּ בְּמִנְחָה עַל מַחְבֶּת.

חֶמְדַּת הַיָּמִים קָרָא אֵלֵי צוֹר,
וְאֲשֶׁרִי לְתַמִּימִים אִם יִהְיֶה נָצוֹר.
כֶּתֶר הַלּוּמִים עַל רֹאשׁוֹ יָצוֹר,
צוֹר הָעוֹלָמִים, רוּחוֹ בָּס נָחָה.
הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת, הֵפֵן עִם הַפֶּת, לֹאֵל יִרְצוּ בְּמִנְחָה עַל מַחְבֶּת.

חוכה לתשלומי כפל: מי שמצפה (מחכה, "חוכה") לקבל מן ה' תשלום כפול על ההשקעה שהשקיע בהכנות לשבת. כל סוכה: מי שרואה הכול, כינוי לה'. **שוכן בערפל:** כינוי לה' (על פי מלכים-א ח, יב). **נחלה:** רכוש רב. **בהר ובשפל:** בהר ובשפלה, כלומר בכל מקום. **כשמש לו זרחה:** כמו יעקב (שנאמר עליו "ויזרח לו השמש" (בראשית לב, לב)). **שבת דת מחללו:** שומר את יום השבת כדין ולא מחלל אותו. **הן הכשר וכו':** מי ששומר את השבת נעשה ראוי, כשר, לקבל בגורלו את חיבתו של ה' ("קודש"). **יצא חובת היום:** ימלא במלואם את חיובי יום השבת. **מחוללו:** בוראו. **מנחה היא שלוחה:** שמירת השבת היא כמנחה השלוחה לבורא. **חמדת ימים וכו':** ה' (המכונה כאן גם "צור") כינה את יום השבת בשם "חמדת ימים" (והוא על פי התפילה: "חמדת ימים אותו קראת" (ראה כרך השבת, עמ' 79)). **תמימים:** כינוי לישראל. **נצור:** שמור. **כתר הלומים:** כתר מפואר ההולם את הראש. **יצור:** יניח, ישים. **צור העולמים:** כינוי לה' (בעקבות ישעיה כו, ד). **רוחו בם נחה:** יש לו מהם נחת רוח.

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ,
קִרְנוּ כִּי גִבְהָה נִזֹּר עַל רֹאשׁוֹ.
עַל כֵּן יִתֵּן הָאָדָם לְנַפְשׁוֹ,
עָנֵג וְגַם שְׂמֵחָה בָּהֶם לְמִשְׁחָה.
הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת, הֵינָן עִם הַבַּת, לֹאֵל יִרְצוּ בְּמִנְחָה עַל מַחֲבַת.

קִדְּשׁ הָיָא לָכֵם שַׁבָּת הַמְּלָכָה,
אֶל תּוֹד בְּתִיכֶם לְהַנִּיחַ בְּרָכָה.
בְּכָל מוֹשְׁבוֹתֵיכֶם לֹא תַעֲשׂוּ מְלָאכָה,
בְּנִיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם עֶבֶד וְגַם שְׁפָחָה.
הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת, הֵינָן עִם הַבַּת, לֹאֵל יִרְצוּ בְּמִנְחָה עַל מַחֲבַת.

יום זה מכובד

יוֹם זֶה מְכַבֵּד מְכָל יָמִים,
כִּי בּוֹ שַׁבָּת צוֹר עוֹלָמִים.
שִׁשֶּׁת יָמִים עָשָׂה מְלָאכָתָךְ,
וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לְאַלְהֶיךָ,
שַׁבָּת לֹא תַעֲשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה,
כִּי כָל עָשָׂה שִׁשֶּׁת יָמִים.
יוֹם זֶה מְכַבֵּד מְכָל יָמִים, כִּי בּוֹ שַׁבָּת צוֹר עוֹלָמִים.

קִרְנוּ כִּי גִבְהָה: הצלחתו [של הזוכר את יום השבת] תגדל. **נזר על ראשו:** השבת היא לו ככתר. **למשחה:** להתגדל בהם [הלשון בעקבות שמות כט, כט]. **אל תוך בתיכם וכו':** השבת תביא אל הבתים ברכה. **מושבותיכם:** המקומות שבהם אתם מצויים. ■ **צור עולמים:** כינוי לה' [בעקבות ישעיה כו, ד]. **כל עשה:** ברא את הכול.

יום זה מכובד: מחבר הפיוט הנציח את שמו באקרוסטיכון שבראשי בתיו ["ישראל"], אך זהותו לא נודעה.

ראשון הוא למקראי קדש,
יום שבתון שבת קדש,
על כן כל איש ביינו יקדש,
על שתי לחם יבצעו תמימים.
יום זה מכבד מכל ימים, כי בו שבת צור עולמים.

אכל משמנים, שנתה ממתקים,
כי אל יתן לכל בו דבקים,
פגד ללבש לחם חקים,
בשר ודגים וכל מטעמים.
יום זה מכבד מכל ימים, כי בו שבת צור עולמים.

לא תחסר כל בו,
ואכלת ושבעת וברכת
את יהוה אלהיך אשר אהבת,
כי ברכתך מכל עמים.
יום זה מכבד מכל ימים, כי בו שבת צור עולמים.

השמים מספרים כבודו,
וגם הארץ מלאה חסדו,
ראו כל אלה עשיתה ידו,
כי הוא הצור פעלו תמים.
יום זה מכבד מכל ימים, כי בו שבת צור עולמים.

ראשון הוא למקראי קדש: השבת היא הראשונה ברשימת הימים הקדושים שבתורה [ויקרא כג]. **יבצעו תמימים:** בני ישראל יפרסו את שתי כיכרות הלחם [ראה לעיל, עמ' 153]. **משמנים...ממתקים:** מאכלים טעימים ומתוקים [נחמיה ח, ג]. **לכל בו דבקים:** לכל מי שהולך בדרכיו. **לחם חקים:** המזון הקצוב להם. **פעלו תמים:** כל מעשיו מושלמים.

דרור יקרא

דְּרוֹר יִקְרָא לְבֵן עִם בֵּית, וַיִּנְצְרֶכֶם כְּמוֹ כְּבֵת,
 נְעִים שְׁמֶכֶם וְלֹא יִשְׁבֹּת, שְׁבוּ נוּחוּ בְיוֹם שִׁשִּׁית.
 דְּרֹשׁ נָוִי וְאוֹלָמִי, וְאוֹת יִשַּׁע עֲשֵׂה עִמִּי,
 נָטַע שׁוֹרֵק בְּתוֹךְ כְּרָמִי, שְׁעָה שְׁוֹעֵת בְּנֵי עִמִּי.
 דְּרוֹךְ פְּוֶדָה בְּתוֹךְ בְּצָרָה, וְגַם בְּבֶל אֲשֶׁר גְּבָרָה,
 נִתְּן צָרִי בְּאֶף עֲבָרָה, שְׁמַע קוֹלִי בְיוֹם אֶקְרָא.
 אֱלֹהִים תֵּן בְּמִדְבַּר הָרָה, הִדָּס שְׁטָה בְרוֹשׁ תִּדְהָר,
 וְלִמְזֹהֵר וְלִנְזֹהֵר, שְׁלוֹמִים תֵּן כְּמִי נֶהֱרָה.
 הִדָּךְ קָמִי, אֵל קָנָא, כְּמוֹג לֵבָב וּבְמִגְנָה,
 וְנִרְחִיב פֶּה וְנִמְלֶאנָה, לְשׁוֹנֵנוּ לְךָ רָנָה.
 דִּיעָה חֲכָמָה לְנִפְשָׁךְ, וְהִיא כְּתֹר לְרֹאשְׁךָ,
 נִצֹּר מְצוֹת קְדוּשָׁךְ, שְׁמֹר שִׁשִּׁית קְדוּשָׁךְ.

■ **דרור יקרא:** יתן [ה'] חופש ומנוח. **וינצרכם כמו בבת:** ישמור עליכם כעל בבת העין, האישון, מן האברים היקרים של האדם [בעקבות תהלים יז, ח]. **נעים שמכם ולא ישבֹת:** שמכם הטוב לא יפסיק מלהתפרסם ברבים. **דרש נוי ואולמי:** זכור את ירושלים [נוי] ואת בית המקדש שבמרכזה. **אות ישע:** סימן לגאולה. **נטע שורק בתוך כרמי:** נטע את הגפן הטובה [שורק, כינוי לעם ישראל] במקומה הראוי, בארץ ישראל. **שעה שועת:** הקשב לקריאה ולזעקה. **דרך פודה:** דרוך את האויבים כשם שדורכים ענבים בתוך הגת [היא ה"פורה" וישעיה סג, א-ג]. **בצרה:** בירת אדום, כינוי למלכויות הנוצריות. **בבל אשר גברה:** כינוי למלכויות האסלאם החזקות. **נתן צרי באף עברה:** השמד את אויבי בחרון אף ובכעס. **במדבר הר:** בהר ציון השמם כעת כמדבר. **הדס שטה וכו':** הצמחים שיסמלו בפריחתם את הגאולה [בעקבות ישעיה מא, יט]. **ולמזהיר ולנזהר:** למי שמזהיר על שמירת מצוות שבת וכן למי שנוהר בהן. **שלומים תן כמי נהר:** תן שלום רב כמי נהר שוטפים [ישעיה סו, יב]. **הדך קמי:** רמוס את אויבי [ויש גורסים בבית זה: "הדוף רשעה באש קנאה / בלום פיה בכל פינה"]. **במוג לבב ובמגנה:** תן לאויבים פחד ["מוג לבב"] ודכאון ["מגינה"]. **ונרחיב פה ונמלאנה:** נפתח פינו ונשיר בפה מלא [הלשון בעקבות תהלים פא, יא]. **דעה חכמה לנפשך:** למד תורה למען נפשך. **נצר:** שמור. **שבת קדשך:** ויש גורסים "שמור שבת לקדשך" וכן נשמר המשקל הנכון של הפיוט.

דרור יקרא: מחבר הפיוט הוא המשורר דונש בן לברט [ספרד, המאה העשירית] ושמו מופיע באקרוסטיכון בראש הבית הראשון, השני, השלישי והשישי [ואולי גם בתוך המילה הפותחת כל אחד מסטורי הבית החמישי: הדוך / במוג / ונרחיב / לשוננו].

יום שבתון אין לשכוח

יום שַׁבְּתוֹן אֵין לְשַׁכַּח, זְכוֹרוּ בְּרִית הַנִּיחָח,
יוֹנָה מִצָּאָה בּוֹ מָנוֹחַ, וְשֵׁם יְנוּחוֹ יִגְיַעֵי כַח.
הַיּוֹם נִכְבֵּד לְבָנֵי אַמּוּנִים, זְהִירִים לְשִׁמְרוֹ אָבוֹת וּבָנִים,
חֻקּוֹ בְּשִׁנֵּי לִוְחוֹת אֲבָנִים, מֵרֵב אוֹנִים וְאַמִּיץ כַח.
יוֹנָה מִצָּאָה בּוֹ מָנוֹחַ, וְשֵׁם יְנוּחוֹ יִגְיַעֵי כַח.
וּבָאוּ כָּלֶם בְּבְרִית יַחַד, נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע אֲמָרוֹ בְּאַחַד,
וּפְתָחוּ וְעֲנוּ יְהוּה אֶחָד, בְּרוּךְ נִתֵּן לִיעָף כַח.
יוֹנָה מִצָּאָה בּוֹ מָנוֹחַ, וְשֵׁם יְנוּחוֹ יִגְיַעֵי כַח.
דִּבֶּר בְּקִדְשׁוֹ בְּהַר הַמֹּד, יוֹם הַשְּׁבִיעִי זְכוֹר וְשִׁמּוֹר,
וְכָל פְּקוּדָיו יַחַד לְגִמּוֹר, חִזַּק מִתְּנִים וְאַמִּץ כַח.
יוֹנָה מִצָּאָה בּוֹ מָנוֹחַ, וְשֵׁם יְנוּחוֹ יִגְיַעֵי כַח.
הָעַם אֲשֶׁר נַע בְּצֵאֵן תְּעָה, יִזְכֹּר לְפִקְדוֹ בְּרִית וְשְׁבוּעָה,
לְבַל יַעֲבֹר בָּם מִקְרָה רָעָה, בְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ עַל מֵי נַח.
יוֹנָה מִצָּאָה בּוֹ מָנוֹחַ, וְשֵׁם יְנוּחוֹ יִגְיַעֵי כַח.

■ **זכרו:** שמו הטוב. **יונה:** כינוי לעם ישראל [על פי פסוקים כגון שיר השירים ב, יד]. **יוניעי כח:** חלשים ועייפים [בעקבות איוב ג, יז]. **בני אמונים:** עם ישראל, בניהם של האבות שהאמינו בה'. **חוק וכו':** מצוות השבת רשומה בעשרת הדיברות. **מרב אונים וכו':** הלוחות שנתנו ידי ה' החזק והאדיר [והלשון בעקבות ישעיה מ, כו]. **בברית:** בהר סיני. נעשה ונשמע: כמסופר בשמות כד, ז. **ופתחו וענו:** והוסיפו ואמרו. **נתן ליעף כח:** מחזק את החלשים [בעקבות ישעיה מ, כט]. **הר המוד:** הר סיני, שממנו יצאה תורה לישראל. **פקודיו יחד לגמור:** ללמוד את כל מצוותיו. **נע:** נודד [בין אומות העולם]. **יזכר לפקדו וכו':** ה' יזכור את העם בזכות הברית שכרת עם האבות ושבועתו להם. **יעבר במ:** יקרה להם. **על מי נח:** לאחר המבול הבטיח ה' שלא יבוא יותר עונש מעין זה לעולם [ישעיה נ, ט].

יום שבתון אין לשכוח: פיוט זה נתחבר בידי המשורר ר' יהודה הלוי [ספרד, המאה הי"א-הי"ב], ושמו "יהודה" חתום באקרוסטיכון שבראשי בתיו.

שבת היום לה'

מֵאֵד צִהְלוּ בְּרִנּוֹנִי,
וְגַם הִרְבּוּ מַעֲדָנִי,
אוֹתוֹ לְשֹׁמֵר כְּמִצּוֹת יְהוָה.
שִׁשְׁבַת הַיּוֹם לַיהוָה.

אֶכֶל מִשְׁמָנִים וּמַעֲדָנִים,
וּמִטְעָמִים הִרְבֵּה מֵיָנִים,
אֶגְזִי פָרָד וְרִמּוֹנִים,
וְאֶכְלֶת וְשִׁבְעָתָ וּבִרְכָתָ אֶת יְהוָה.
שִׁשְׁבַת הַיּוֹם לַיהוָה.

מִמַּעֲבַר דֶּרֶךְ וּגְבוּלִים,
מִמַּעֲשוֹת הַיּוֹם פְּעָלִים,
לֶאֱכֹל וּלְשִׁתּוֹת בְּהִלּוּלִים,
זֶה הַיּוֹם עֲשֵׂה יְהוָה.
שִׁשְׁבַת הַיּוֹם לַיהוָה.

לְעֹרֵךְ בְּשִׁלְחֹן לֶחֶם חֲמוּדוֹת,
לְעֲשׂוֹת הַיּוֹם שְׁלֹשׁ סְעוּדוֹת,
אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד לְבָרֵךְ וּלְהוֹדוֹת,
שִׁקְדוֹ וְשִׁמְרוֹ וְעֲשׂוֹ בְנֵי.
שִׁשְׁבַת הַיּוֹם לַיהוָה.

וְאִם תִּשְׁמְרֶנּוּ, יְהִי יִנְצָרְךָ כְּבִבְתָּ,
אֲתָה וּבְנֶךָ וְגַם הֵבֶתָ,
וְקִרְאָתָ עֲנֵג לְשִׁבְתָּ,
אֲזִי תִתְעַנֵּג עַל יְהוָה.
שִׁשְׁבַת הַיּוֹם לַיהוָה.

■ **צהלו ברננו:** שמחו ברנה גדולה. **מעדני:** מאכלים טובים. **מעבר דרך וגבולים:** אין ללכת בדרך ביום השבת ואין לצאת מגבול תחום שבת. **מעשיות היום פעלים:** אין לעשות כל מלאכה ביום זה. **בהללים:** בשעת אמירת דברי שבח, שבהם מהללים את ה'. **יה ינצרך כבבת:** ה' ישמור עליך כעל בבת העין, האישון, מן האברים היקרים של האדם [תהלים יז, ח]. **משמנים:** מאכלים טובים. **פרך:** שקליפתם רכה ושבירה. **לחם חמודות:** לחם טוב שהכול חומדים אותו. **שלוש סעודות:** שאוכלים ביום השבת.

שבת היום לה': המחבר, שזהותו לא התבררה, הותיר את שמו באקרוסטיכון שבראשי הבתים והפזמון ["שמואל"].

שמרו שבתותי

שְׁמְרוּ שַׁבְּתוֹתַי
לִמְעַן תִּינָקוּ וּשְׁבַעְתֶּם,
מִזֵּי בְּרִכּוֹתַי
אֶל הַמְּנוּחָה כִּי בָאתֶם.
וְלוֹ עָלַי בְּנֵי וְעַדְנִי מַעַדְנִי, שַׁבַּת הַיּוֹם לִיהוּה.

לְעֵמֶל קְרָאוּ דְרֹר
וְנָתַתִּי אֶת בְּרִכָּתִי,
אִשָּׁה אֶל אַחֻתָּה לְצֹרֵר
לְגָלוֹת עַל יוֹם שְׁמִיחָתִי.
בְּגָדֵי יֵשׁ עִם שָׁנִי
וְהַתְּבוֹנְנֵי מִזְקְנִי. שַׁבַּת הַיּוֹם לִיהוּה.
וְלוֹ עָלַי בְּנֵי וְעַדְנִי מַעַדְנִי, שַׁבַּת הַיּוֹם לִיהוּה.

מִהָרֹד אֶת הַמָּנָה
לְעֲשׂוֹת אֶת דְּבַר אֶסְתֵּר,
וְחִשְׁבוּ עִם הַקּוֹנָה

■ **זי:** שפע [בעקבות ישעיה סו, יא: "והתענגתם מזיו כבודי"]. **אל המנוחה כי באתם:** בשעה שתבואו אל המנוחה ביום השבת. **ולו עלי:** אם אין לכם כסף לצרכי שבת, קחו בהלוואה, וסמכו עלי שתוכלו לפרוע אותה. **ועדנו:** התענגו במעדינים. **לעמל קראו דרור:** תנו מנוח לדואג ולסובל. **אשה אל אחותה לצרר:** הנשים תלכנה לבקר זו את זו ולהתחבר עמהן [ולצרור] עניינו כאן קישור וחיבור. **לגלות:** לתת ביטוי פומבי [ליום השמחה]. [ביסוד השורה הזו עומד פסוק מספר ויקרא יח, יח שעניינו שונה לגמרי]. **שש עם שני:** מלבושי פאר. **התבוננו מזקני:** לימדו מדברי החכמים [שאמרו כי "לא יהא מלבוש של שבת כמלבוש של חול" (תלמוד בבלי, שבת קיג ע"א)]. **מנה:** כסף, הוצאות לשבת. **דבר אסתר:** סעודה מפוארת כמו זו שעשתה אסתר לאחשוורוש והמן. **וחשבו עם הקונה וכו':** עשו חשבון **שמרו שבתותי:** המחבר, שזהותו לא התבררה, הותיר את שמו באקרוסטיכון שבראשי הבתים ["שלמה חזק"].

לְשֵׁלֶם אָכּוֹל וְהוֹתֵר.
בְּטָחוֹ בִּי אֲמוּנִי
וּשְׁתוּ יַיִן מִשְׁמָנִי. שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה.
וְלוֹ עָלִי בְּנִי וְעַדְנִי מִעֲדָנִי, שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה.

הִנֵּה יוֹם גָּאֻלָּה
יוֹם שַׁבַּת אִם תִּשְׁמְרוּ,
וְהִיִּיתֶם לִי סֻגָּלָה
לִינִי וְאַחֲרֵי תִעְבְּרוּ.
וְאִזְ תַּחֲיוּ לִפְנֵי
וּתְמַלְאוּ צְפוּנִי. שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה.
וְלוֹ עָלִי בְּנִי וְעַדְנִי מִעֲדָנִי, שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה.

חֵזֶק קִרְיָתִי
אֵל אֱלֹהִים עֲלִיּוֹן,
וְהָשֵׁב אֶת נֹתִי בְּשִׁמְחָה וּבְהִגּוֹן,
וְאִזְ יִשׁוּרְדוּ שָׁם רַנְנִי
לִוֵּי וְכֹהֲנֵי.
וְאִזְ תִּתְעַנֵּג עַל יְהוּדָה. שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה.
וְלוֹ עָלִי בְּנִי וְעַדְנִי מִעֲדָנִי, שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה.

עם ה' [שהוא קונה, יוצר, הכול], שישלם מה שתאכלו ותותירו ביום השבת. **יין משמני:** יין משובח. **סגלה:** אוצר יקר ומיוחד. **לינו ואחר תעברו:** הגלות, שכמוה כלילה האפל, תסתיים במהרה, ואחריה תעברו לימים טובים יותר. **צפוני:** הטוב השמור לעתיד לבוא. **קריתי:** ירושלים. **השב את נותי:** קומם את בית המקדש. **הגיון:** ניגון (תהלים צב, ד). **רנני:** שירי [והכוונה למזמורים שיושרו במקדש].

כי אשמרה שבת

כִּי אֲשַׁמְרָה שַׁבָּת אֵל יִשְׁמְרֵנִי,
אוֹת הִיא לְעוֹלָמִי עַד בֵּינוּ וּבֵינִי.

אֲסוּר מִצֵּא חֶפֶץ עֲשׂוֹת דְּרָכִים,
גַּם מִלְדַּבֵּר בּוֹ דְּבָרֵי צָרָכִים,
דְּבָרֵי סְחוּרָה אֶף דְּבָרֵי מַלְכִים,
אֶהְיֶה בְּתוֹרַת אֵל וּתְחַכְמֵנִי.
אוֹת הִיא לְעוֹלָמִי עַד בֵּינוּ וּבֵינִי.

בּוֹ אֶמְצֵא תְּמִיד נֶפֶשׁ לְנַפְשִׁי,
הִנֵּה לְדוֹר רִאשׁוֹן נָתַן קְדוּשָׁי
מוֹפֵת, בְּתַת לָחֶם מִשְׁנֶה בְּשִׁשִּׁי,
כָּכָה בְּכָל שָׁשִׁי יִכְפִּיל מְזוֹנִי.
אוֹת הִיא לְעוֹלָמִי עַד בֵּינוּ וּבֵינִי.

רָשָׁם בְּרַת הָאֵל חֶק אֶל סִגְנוֹ,
בּוֹ לַעֲרֹךְ לָחֶם פָּנִים בְּפָנָיו,
גַּם בּוֹ לְהַתְעַנּוֹת עַל פִּי נְבוֹנוֹ

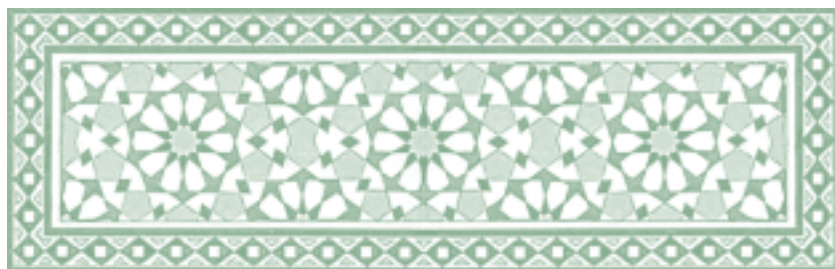
■ **כִּי:** כאשר. **אוֹת:** השבת היא סימן הברית בין ה' והעם. **אסור וכו':** ביום השבת אין לעסוק בצורכי חול או להלך כדרך שמהלכים ביום חול. **דברי צרכים:** ענייני חולין [המפורטים להלן]. **דברי מלכים:** ענייני השלטון. **אהגה:** אלמד, אקרא. **ותחכמני:** תחכים אותי. **לדור ראשון נתן קדושי:** ה' נתן לדור יוצאי מצרים. **מופת:** אות יוצא מגדר הרגיל [בזה שקיבלו בכל יום שישי מנה כפולה של מן [שמות טו, כט]]. **דת האל:** התורה. **סגנו:** הכהנים. **לחם פנים:** תריסר כיכרות הלחם שהושמו במשכן ובבית המקדש משבוע לשבוע [ויקרא כד, ה-ח]. **גם בו להתענות וכו':** ופירוש שני הטורים – מדברי חכמים [”נבוניו”] נקבע שאסור להתענות ביום השבת, פרט ליום כיפורים [אם הוא חל בשבת].

כי אשמרה שבת: הפיוט נחתבר בידי המשורר ר' אברהם אבן עזרא [ספרד המאה ה"ב] ושמו חתום באקרוסטיכון שבראשי הבתים [”אברהם”].

אָסור, לְבַד מִיּוֹם כְּפֹר עֲוִי.
אוֹת הִיא לְעוֹלָמִי עַד בֵּינוּ וּבֵינִי.

הוא יום מְכַבֵּד הוא יום תְּעַנּוּגִים,
לֶחֶם וַיֵּין טוֹב בְּשָׂר וְדָגִים,
הַמְתַּאֲבָלִים בּוֹ אַחֲזֹר נְסוּגִים,
כִּי יוֹם שְׂמֵחוֹת הוּא וְתִשְׁמַחֲנִי.
אוֹת הִיא לְעוֹלָמִי עַד בֵּינוּ וּבֵינִי.

מִחַל מְלֶאכָה בּוֹ סוּפוֹ לְהַכְרִית,
עַל כֵּן אֶכְבֵּס בּוֹ לְבִי כְבוֹרִית,
וְאֶתְפַּלֵּל אֶל אֵל עֲרֵבִית וְשַׁחֲרִית,
מוֹסֵף וְגַם מְנַחָה הוּא יַעֲנֵנִי.
אוֹת הִיא לְעוֹלָמִי עַד בֵּינוּ וּבֵינִי.

המתאבלים וכו': מי שמתאבל ביום השבת כמוהו כחוטא, הנסוג מקרבת ה'. **מחל מלאכה:** מי שמחלל את היום על ידי עשיית מלאכה. **להכרית:** דינו דין מוות מידי שמים ["כרת"]. **אכבס בו לבי כבורית:** אטהר בו את לבי, כדרך שמנקים דבר בעזרת הסבון.

שירים מן המקורות

מתוך תפילת מוסף לשבת

יִשְׁמְחוּ בַּמְּלֻכּוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֲנֵג,
עִם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי.
כֻּלָּם יִשְׁבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוֹבְךָ.
וּבְשִׁבְעֵי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ,
חֲמֻדַּת יָמִים אוֹתוֹ קִרְאתָ,
זִכְרֵךְ לְמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית.

במדבר כח, ט-י

וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת
שְׁנֵי כִבְשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִים,
וּשְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים סֵלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְנִסְכּוֹ.
עֲלֹת שַׁבָּת בְּשַׁבָּתוֹ,
עַל עֲלֹת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ.

על פי דברי ר' נחמן מברסלב

כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ
גִּשְׁרֵךְ צָר מָאָד.
וְהַעֲקָר לֹא לִפְחָד כָּלָל.

■ **וקוראי ענג:** המתענגים ביום השבת [בעקבות ישעיה נח, יג: "וקראת לשבת ענג"]. **שביעי:** יום השבת. **חמדת ימים:** החביב מכל הימים.

■ **שני כבשים:** הם הקרבן המיוחד ליום השבת. **תמימים:** שאין בהם מום. **עשרונים:** העשרון הוא עשירית האיפה [כארבעה ליטר]. **בלולה:** מעורבת. **ונסכו:** היין שנמזג על המזבח עם הקרבן. **על עלת התמיד:** נוסף על עולת התמיד, המוקרבת יום יום.

■ **גשר צר מאד:** משל למקום מסוכן, שתהום פעורה מתחתיו, ושיש ללכת עליו בנחישות ובזהירות.

שירים נוספים

יש הנוהגים להוסיף ולשיר בצד הזמירות המסורתיות גם שירים חדשים יותר, כגון:

נעמי שמר / שירת העשבים

דַּע לֵךְ,	כִּמְה יָפָה,
שָׁכַל רוּעָה וְרוּעָה	כִּמְה יָפָה וְנֶאֱדָה
יֵשׁ לוֹ נֶגוֹן מְיוֹחָד מְשֻׁלוֹ.	כְּשִׁשׁוּמֵּמַעִים הַשִּׁירָה שְׁלֵהֶם.
דַּע לֵךְ,	טוֹב מְאֹד
שָׁכַל עֵשֶׁב וְעֵשֶׁב	לְהִתְפַּלֵּל בֵּינֵיהֶם
יֵשׁ לוֹ שִׁירָה מְיוֹחָדָת מְשֻׁלוֹ.	וּבְשִׁמְחָה לַעֲבֹד אֶת הַשֵּׁם.
וּמִשִּׁירַת הָעֵשְׂבִים	וּמִשִּׁירַת הָעֵשְׂבִים
נַעֲשֶׂה נֶגוֹן	מִתְמַלֵּא הַלֵּב
שֶׁל רוּעָה.	וּמִשִּׁתּוֹקֵק.

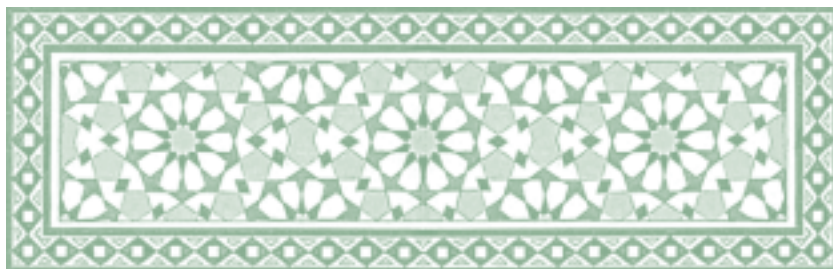
וּכְשֶׁהַלֵּב
מִן הַשִּׁירָה מִתְמַלֵּא
וּמִשִּׁתּוֹקֵק אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
אוֹר גָּדוֹל
אֲזִי נִמְשָׁךְ וְהוֹלֵךְ
מִקְדוּשָׁתָהּ שֶׁל הָאֶרֶץ עָלָיו.
וּמִשִּׁירַת הָעֵשְׂבִים
נַעֲשֶׂה נֶגוֹן שֶׁל הַלֵּב.

© הזכויות שמורות למחברת ולאקו"ם

סיום הארוחה - הזמר "צור משלו אכלנו", מים אחרונים וברכת המזון - הוא כמו בליל שבת.
ראה עמ' 172 ואילך.

שירת העשבים: יסודו של השיר בדברים המיוחסים במקורות שונים לר' נחמן מברסלב [ובעיקר ליקוטי מוהר"ן, חלק ב, סימן סג: "דע, כי כל רועה ורועה יש לו ניגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם...ומשירת העשבים נעשה ניגון של הרועה"].

סעודה שלישית

זמנה של הסעודה השלישית של יום השבת הוא מעט לפני השקיעה, ומסיימים אותה לקראת תפילת ערבית של מוצאי שבת. יש שהיא נערכת בבית ויש המקיימים אותה בציבור, בבית הכנסת. בראשיתה נוהגים לומר קטעים אלה:

תרגום:

אתקינו סעודתא

הכינו את סעודת האמונה	אַתְּקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַהֲמִנּוּתָא
השלמה, שמחת המלך הקדוש.	שְׁלִמְתָּא, חֲדוּתָא דְּמַלְכָּא קְדִישָׁא.
הכינו את סעודת המלך.	אַתְּקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַלְכָּא.
זו היא הסעודה של זעיר אנפין,	דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְּזַעִיר אַנְפִּין,
ועתיק יומין הקדוש ושדה תפוחים	וְעֵתִיקָא קְדִישָׁא וְחַקְל תְּפוּחִין
קדושים באים לסעוד עמו.	קְדִישִׁין אֲתִין לְסַעְדָּא בְּהָדָּה.

סעודה שלישית: חז"ל קבעו [תלמוד בבלי, שבת קיז ע"ב] שיש לאכול שלוש סעודות בכל שבת. קביעה זו פורשה הלכה למעשה על סעודה בליל שבת ועל שתי סעודות הנאכלות במשך יום השבת. בתורת הסוד הוענקה לסעודה השלישית משמעות מיוחדת, כיוון שהיא נאכלת בזמן שבו לפי תפיסתה גדולה במיוחד הקירבה בין ה' לעמו, ודבר זה בא לביטוי גם בפיוטים שנהוג לאומרם בסעודה זו.

אתקינו סעודתא: ראה עמ' 150. הנוסח הנאמר בסעודה שלישית שונה מזה שנאמר בליל שבת [ובשבת בבוקר], בהחלפת תפקידיהן של המהויות המזמינות לסעודה והבאות להשתתף בה.

בני היכלא

בְּנֵי הַיִּכְלָא, דְּכְסִיפִין לְמַחְזִי זִיו דְּזַעִיר אֲנָפִין,
 יְהוֹן הָכָא, בְּהָאֵי תַכָּא, דְּבִה מְלָכָא בְּגִלּוּפִין.
 צִבּוּ לְחָדָא בְּהָאֵי וַעֲדָא, בְּגוּ עִידִין וְכָל גְּדִפִין.
 חָדְרוּ הַשְׁתָּא, בְּהָאֵי שְׁעָתָא, דְּבִה רַעוּא וְלִית זַעֲפִין.
 קַרְיָבוּ לִי חֲזוּ חִילִי, דְּלִית דִּינִין דְּתַקִּיפִין.
 לְבַר נְטָלִין וְלֹא עָאֲלִין, הֲנִי כְּלָבִין דְּחֻצִּיפִין.
 וְהָא אֲזַמִּין עֲתִיק יוֹמִין לְמַנְחָה, עָדִי יְהוֹן חָלְפִין.
 רַעוּ דִּילָהּ, דְּגִלִּי לָהּ, לְבַטָּלָא בְּכָל קְלִיפִין.
 יִשְׁי לֹון בְּנִקְבִּיהוֹן, וְיִטְמָרֹן בְּגוּ כְּפִין.
 אֲרִי הַשְׁתָּא, בְּמַנְחָתָא, בְּחֻדְוָתָא דְּזַעִיר אֲנָפִין.

תרגום:

בני ההיכל, הנכספים לחזות בזיו פניו של זעיר אנפין,
 יהיו כאן, בשולחן זה, שבו חקוקה צורת המלך.
 חפצו מאוד בהתאספות זו, בקרב מלאכים וכל בעלי כנפיים,
 שמחו עתה, בזו השעה, שיש בה רצון ואין בה כל זעף.
 קרבו אלי, ראו כוחי, שאין תוקף לדינים,

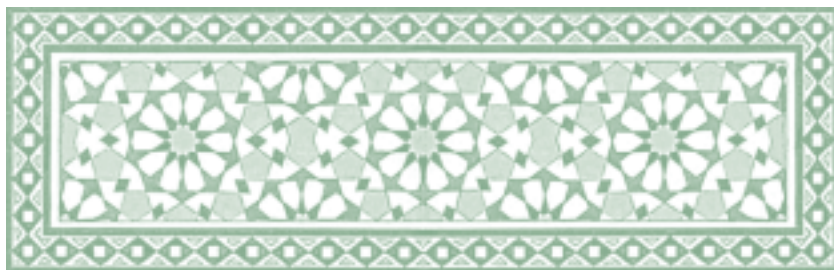
■ **בני ההיכל:** כינוי לתלמידי החכמים העוסקים בתורת הסוד. דינים: מידת הדין המקטרגת על הצדיקים.

בני היכלא: פיוט המיוחס לאר"י ושמו רשום בו באקרוסטיכון "יצחק לוריא". הפיוט עשיר בדימויים שמקורם בתורת הקבלה של האר"י. עניינו ברצון המיסטי להתקרב אל מהויות שונות של עולם האלהות [זעיר אנפין, "מלכא", "עתיק יומין"], וכן הוא עוסק בכוחות הרע, שבשעת מנחה של שבת אין להם כל כוח ועוצמה.

אל החוץ הם מסתלקים, ולא ייכנסו, אותם כלבים חצופים.
ואני אומין את עתיק יומין למנחה, כל עוד הם נעלמים.
רצונו שלו, כשיתגלה לו, יבטל את כל הקליפות,
ישים אותן בנקרתם ויסתתרו בתוך סלעים.
כל זה כעת, בשעת מנחה, בשעת שמחתו של זעיר אנפין.

מזמור לדוד

תהלים כג
מִזְמוֹר לְדָוִד. יְהוָה רָעִי לֹא אֶחָסֵד: בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצֵנִי,
עַל מֵי מִנְחוֹת יִנְהַלֵּנִי: נִפְשִׁי יִשׁוּבָב, יִנְחֵנִי בְּמַעְגְלֵי צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ: גַּם כִּי
אֵלֶךְ בְּגִיא צִלְמוֹת לֹא אֵירָא רָע כִּי אֶתָּה עֹמְדִי, שְׁבִטְךָ וּמִשְׁעֲנֶתְךָ הִמָּה
יִנְחֵמֶנִי: תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי שְׁלֹחַן נֶגֶד צִרְרִי, דִּשְׁנֶנָּה בִּשְׁמֵן רֹאשִׁי כּוֹסֵי רוּיָה: אֶף
טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל יְמֵי חַיִּי, וְשִׁבְתִּי בְּבֵית יְהוָה לְאֹדְךָ יָמִים:

כלבים חצופים: כינוי לכוחות הרע, שבשעת מנחה של שבת אין להם כל כוח. **רצונו שלו:** רצונו של ה'. **הקליפות:** הן כוחות הרע והטומאה על פי מחשבת הקבלה.

מזמור לדוד: לדיון וביאור ראה לעיל, עמ' 185.

קידוש לסעודה שלישית

יש הנוהגים לקדש על היין גם בסעודה זו [אך אין זה מנהג נפוץ]. במקרה זה מוזגים יין או מיץ ענבים לגביע, והמקדש מרים אותו מעט מעל השולחן ביד ימינו ואומר:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, אֲכַלְהוּ הַיּוֹם, כִּי שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה, הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֵהוּ בַשָּׂדֶה. רְאוּ כִּי יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לֶחֶם יּוֹמִים. שָׁבוּ אִישׁ תַּחֲתֵיוֹ אֶל יֵצְאָ אִישׁ מִמָּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. עַל כֵּן בִּרְךְ יְהוָה אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ.

שמות טו, כה

שמות טז, כט-ל

שמות כ, יא

ברכת הגפן

סְבִרִי מִרְנּוֹ וְרִבְנּוֹ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן.

כשמקדשים בסוכה בשבת חול המועד סוכות מוסיפים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,

אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוָתוֹ וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה. וכל המסובים שותים מן הגביע.

יש לאכול פת גם בסעודה שלישית, אך יש המקלים בעניין זה ומסתפקים במוזנות אחרים. אם אוכלים לחם, נוטלים ידיים בברכה ואומרים את ברכת "המוציא" [ראה עמ' 153]. בשעת הסעודה נוהגים לומר דברי תורה, ובמהלכה ולאחריה נוהגים לשיר זמירות. ניתן לשיר זמירות שהושרו כבר בליל שבת או ביום, או זמירות שיוחדו להזדמנות זו.

■ **אכלהו היום:** את המן שליקט עם ישראל במדבר ביום שישי ושמר לאכילה ליום השבת. **לחם יומים:** לחם עבור שני ימים, שישי ושבת. **סבירי מרנן ורבנן:** כלומר: סבורים, מוכנים ומסכימים, מורינו ורבותינו. לשון הזמנה לנוכחים להקשיב לברכה, לענות אחריה "אמן" ולצאת כד יי חובתם.

קידוש לסעודה שלישית: על הקידוש לשבת ראה עמ' 151. בראש הקידוש לסעודה שלישית מצוטטים פסוקים המספרים על יום שישי הראשון שבו ירד מן לבני ישראל במדבר. באורח פלא אסף כל אדם מישראל בימי שישי מנה כפולה של מן, לצרכי היום ולצרכי השבת, שכן בשבת לא ירד המן מן השמים [שמות טז].

זמירות לסעודה שלישית

אל מסתתר

אַל מִסְתַּתֵּר בְּשִׁפְרִיר חֲבִיּוֹן,
הַשֶּׁכֶּל הַנֶּעֱלָם מִכָּל רַעֲיוֹן,
עַל־תְּהַעֲלוֹת, מִכְתָּר בְּכַתֵּר עֲלִיוֹן,
כְּתֵר יִתְּנוּ לָךְ יִהוּדָה.

בְּרֵאשִׁית תּוֹרַתְךָ הַקְדוּמָּה,
רְשׁוּמָה חֲכָמַתְךָ הַסֵּתוּמָּה,
מֵאֵין תִּמְצָא וְהִיא נֶעְלָמָה,
רֵאשִׁית חֲכָמָה יֵרָאֵת יִהוּדָה.

תהלים קיא, י

רְחוּבוֹת הַנֶּהָר נִחְלִי אֲמוֹנָה,
מִים עֲמֻקִּים יִדְלֹם אִישׁ תְּבוּנָה,
תּוֹצְאוֹתֶיהָ חֲמֻשִׁים שְׁעָרֵי בִּינָה,
אֲמוֹנִים נוֹצֵר יִהוּדָה.

תהלים לא, כד

■ **שפירי חביון:** במקום נסתר ("חביון") ויפה ("שפירי"). **השכל וכו':** אין ביכולת החשיבה האנושית ("רעיון") להבין את החכמה העליונה והנשגבה. **עלת העלות וכו':** סיבת הסיבות, תחילת הכול היתה בספירת כתר, שממנה נאצלו שאר תשע הספירות שמתחתיה ובעקבותיהן כל המציאות כולה. **מכתר בכתר עליון:** היא ספירת כתר, העליונה שבספירות. **כתר יתנו לך:** ימליכו אותך (כל באי עולם). **בראשית וכו':** התגלות הכוחות האלהיים החלה בספירת חכמה, השנייה שבספירות, והיא ספירה מלאת פלא וסוד ("סתומה") ושם אף מקום התורה. התורה מקורה באלהות, שאין איש יורד לעומקה (המכונה כאן "אין"), וזרימת החכמה האלהית מתחילה בספירה השנייה. **רחובות הנהר וכו':** החכמה האלהית זורמת כנהר רחב, כמים עמוקים שרק איש חכם יכול להגיע אליהם. **תוצאותיה וכו':** מעיינות החכמה זורמים אל הספירה השלישית, הקרויה "בינה", ולה חמישים פתחים. **אמונים וכו':** ה' מגן על מאמיניו.

אל מסתתר: פיוט ברוח תורת הקבלה, שבראשי בתיו מצוי האקרוסטיכון "אברהם מימין חזק", תלמידו של המקובל ר' משה קורדוברו בצפת של המאה ה'ז. עניינו של הפיוט בתיאור עשר הספירות של

הָאֵל הַגָּדוֹל עֵינֵי כָל נִגְדָּה,
רַב חֶסֶד, גָּדוֹל עַל הַשָּׁמַיִם חֶסֶדָּה,
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם זָכֹר לְעַבְדָּה,
חֶסֶדִי יְהוָה אֲזַכִּיר תְּהִלּוֹת יְהוָה.

ישעיה סג, ז

מָרוֹם נִאֲדָר בְּכֹחַ וּגְבוּרָה,
מוֹצִיא אוֹרָה מֵאֵין תְּמוּרָה,
פָּחַד יִצְחָק מְשַׁפְּטֵנוּ הָאִירָה,
אֶתְּהָ גְבוּר לְעוֹלָם יְהוָה.

מִי אֵל כְּמוֹד עוֹשֶׂה גְדוּלוֹת,
אֲבִיר יַעֲקֹב נוֹרָא תְּהִלּוֹת,
תְּפָאֶרֶת יִשְׂרָאֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת,
כִּי שׁוֹמֵעַ אֶל אֲבִיּוֹנִים יְהוָה.

תהלים סט, לד

יְהִי זִכּוֹת אָבוֹת יָגֵן עָלֵינוּ,
נִצַּח יִשְׂרָאֵל מְצֻרֹתֵינוּ גָּאֻלָּנוּ,
וּמְבוֹר גְּלוּת דִּלְנוּ וְהַעֲלֵנוּ,
לְנִצָּח עַל מְלָאכָת בֵּית יְהוָה.

עזרא ג, ח

רב חסד: רמז לספירה הרביעית, הקרויה "חסד" והמסומלת גם באברהם [הנזכר בטור הבא]. **על השמים:** בכל מקום, אפילו מעל לשמים. **מוציא אורה וכו':** נותן אור מן התורה, המכונה "אין תמורה", שכן אין דבר הדומה לה. **מחד יצחק:** כינוי לספירה החמישית הקרויה "גבורה" והמסומלת ביצחק. **נ"פחד יצחק** ככינוי לקב"ה הוא בעקבות בראשית לא, מב). **אביר יעקב:** רמז לספירה השישית, הקרויה "תפארת" והמסומלת ביעקב. **דלנו:** משה אותנו. **לנצח וכו':** כדי לשורר בעבודת בית המקדש.

הקבלה, מן העליונה שבהן ["כתר"] עד התחתונה ["מלכות" היא השכינה], תוך הוספת דברי שבח לאלהות ובקשות להגנה ולעזרה. תיאורי הספירות עמוסים ברמזים לתפיסות קבליות.

מִיָּמִין וּמִשְּׂמָאל יִנִּיקַת הַנְּבִיאִים,

נֶצַח וְהוֹד מֵהֶם נִמְצָאִים,

זֵכֶן וּבִעֵז בְּשֵׁם נִקְרָאִים,

וְכָל בְּנֵיךְ לַמּוֹדֵי יְהוָה.

ישעיה נד, יג

יְסוֹד צִדִּיק בְּשִׁבְעָה נֶעְלָם,

אוֹת בְּרִית הוּא לְעוֹלָם,

מַעֲיֵן הַבְּרָכָה צִדִּיק יְסוֹד עוֹלָם,

צִדִּיק אֶתָּה יְהוָה.

ירמיה יב, א

נָא הָקֵם מַלְכוּת דָּוִד וּשְׁלָמָה,

בְּעֶטְרָה שְׁעֵטְרָה לֹא אָמוֹ,

בְּנִסְת יִשְׂרָאֵל קְרוּאָה בְּנִעִימָה,

עֶטְרַת תְּפָאֶרֶת בֵּיד יְהוָה.

חֲזֹק מִיַּחַד בְּאֶחָד עֶשֶׂר סְפִירוֹת,

וּמִפְּרִיד אֱלוֹף לֹא יֵרָאֶה מְאֻרוֹת,

סְפִיר גְּזֻרָתָם יַחַד מְאֻרוֹת,

תִּקְרַב רְנָתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה.

תהלים קיט, קסט

מימין ומשמאל וכו': הספירה השביעית "נצח" והשמינית "הוד" ניצבות משני צידי העולם האלהי והן מדומות כאן למקורות שמהם יונקים הנביאים את תורתם. שתי ספירות אלה מכונות גם "יכין" ו"בועז", על שם שני העמודים שהיו במקדש שלמה (מלכים-א ז, כא), והן מסומלות במשה ובאהרן. **יסוד צדיק וכו':** הספירה התשיעית, הקרויה "יסוד", מסומלת ביוסף ("צדיק"), ובתוכה נפגשות ונכללות גם שבע הספירות שמעליה ("חכמה" עד "הוד"). במחשבת הקבלה מסומלת ספירה זו גם בברית המילה ("אות ברית"). **מעין הברכה:** מעיין של ברכות. **מלכות:** זו הספירה העשירית והתחתונה, המסומלת בדוד המלך. ספירה זו, היא השכינה, מסמלת גם את כנסת ישראל, המכונה גם "כלה". **חזק וכו':** פנייה אל ה' (המכונה "חזק") בבקשה שיצרף את הספירות זו לזו ויעשה אותן לאחת, וכך יתאפשר לשפע האלהי, שמקורו בכתת, לזרום כסדרו עד לספירת מלכות (ומשם אל המציאות כולה). יש כאן גם בקשה להרחקת כוחות הרע, המסומלים במלכות אדום (המכונה "אלוף"), כדי שלא יזכו ליהנות מאור האלהות. **ספיר וכו':** עשר הספירות המאוחדות יתנו אור כגוף אחד, עשוי אבן טובה ("ספיר").

ידיד נפש

יְדִיד נֶפֶשׁ, אָב הַרְחֵמוֹ,
יְדוּן עֲבָדְךָ כְּמוֹ אֵיל,
כִּי יַעֲרֹב לוֹ יְדִידוֹתָךְ
מִשֶּׁךְ עֲבָדְךָ אֶל רְצוֹנְךָ,
יִשְׁתַּחֲוֶה מוֹל הַדָּרֶךְ,
מִנִּפְתַּת צוּף וְכָל טַעַם.

הַדָּרוֹר, נֶאֱדָה, זִיו הָעוֹלָם,
אֲנָא, אֵל נָא, רַפָּא נָא לָהּ
אֲז תִּתְחַזַּק וְתִתְרַפָּא
נֶפֶשׁ חוֹלֵת אֲהַבְתָּךְ,
בְּהִרְאוֹת לָהּ נַעַם זִיוְךָ,
וְהִיתָה לָךְ שִׁפְחַת עוֹלָם.

וְתִיק, יְהִמוּ רַחֲמֶיךָ
כִּי זֶה כְּמָה נִכְסֶיךָ נִכְסֶיךָ
אֲנָא, אֵלִי, מַחֲמַד לְבִי,
וְחוּס נָא עַל בֵּן אוֹהֲבְךָ,
לְהִרְאוֹת בְּתַפְאֲרַת עֲנֶיךָ,
חוּשָׁה נָא, וְאֵל תִּתְעַלֵּם.

הַגְּלִיה נָא וּפְרֹשׁ, חֲכִיב,
תֹּאדִיר אֶרֶץ מִכְבוֹדְךָ,
מִיָּהר, אֲהוּב, כִּי בָא מוֹעֵד,
עַלִי אֶת סִכַּת שְׁלוֹמְךָ,
נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בָּךְ,
וְחֻנִּי כִימֵי עוֹלָם.

■ **משך עבדך אל רצונך:** הבא אותי לעשות את רצונך. **הדרך:** רוממותך ופארך. **יערב לו ידידותך:** תנעם לי אהבתך. **מנפת צוף וכל טעם:** יותר מכל מתיקות שבעולם. **חולת אהבתך:** חולה מרוב אהבה אליך. **בהראות לה נעם זיוך:** על ידי שתראה לה [לנפש] את אורך המתוק. **ותיק:** מי שקדם לכל. **יהמו:** יתעוררו. **זה כמה:** מזה זמן רב. **מכבודך:** על ידי התגלות כבודך. **מועד:** זמן [הגאולה]. **וחנני:** השפע עלי חן וחסד. **כימי עולם:** כימי קדם.

ידיד נפש: פיוט שנתחבר במאה ה־ז בצפת על ידי המקובל ר' אלעזר אזכרי. הפיוט מורכב מארבעה בתים ובראשם מצוי כאקרוסטיכון שם ה'. הפיוט היה נפוץ מאוד ועם הזמן חלו בו שינויים ושיבושים, והנוסח המובא כאן הוא זה שנתגלה בכתב ידו המקורי של המחבר. כך, למשל, נשתבש הנוסח "אנא אלי מחמד לבי / חושה נא ואל תתעלם" והפך ל"אלה חמדה לבי, וחוסה נא ואל נא תתעלם".

שירים נוספים

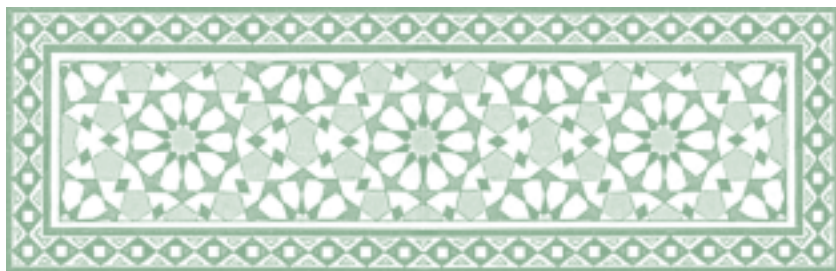
ויש הנוהגים להוסיף ולשיר בצד הזמירות המסורתיות גם שירים חדשים יותר, כגון:

חנה סנש / הליכה לקיסריה

אֵלִי, שְׁלֹא יִגְמַר לְעוֹלָם,
הַחֹל וְהָיָה,
רְשָׁרוֹשׁ שֶׁל הַמַּיִם,
בְּרֶק הַשָּׁמַיִם,
תְּפִלַּת הָאָדָם.

© הזכויות שמורות למחברת ולאקו"ם

ההמשך – הזמר "צור משלו אכלנו", מים אחרונים וברכת המזון [אם אכלו לחם] או ברכה מעין שלוש [להלן, עמ' 238] – הוא כמו בליל שבת [ראה עמ' 172 ואילך]. ויש הנוהגים שאת כוס היין שעליה מברכים את ברכת המזון משאירים בצד לצורך ההבדלה שנערכת במוצאי שבת, לאחר תפילת ערבית.

הליכה לקיסריה: שיר שחיברה חנה סנש בשנת תש"ב, כשנה לאחר שהצטרפה אל קיבוץ שדות ים שלחוף קיסריה. חנה סנש צנחה כדי להצטרף אל כוחות הפרטיזנים של יוגוסלביה בשנת תש"ד, נתפסה והוצאה להורג בידי ההונגרים.

מוצאי שבת

טכס ההבדלה

תפילת ערבית של מוצאי שבת, המתקיימת בבית הכנסת, כוללת בדרך כלל גם טכס של הבדלה בציבור [ראה בכרך השבת, עמ' 411]. טכס ההבדלה נערך גם לאחר מכן בבית, במסגרת המשפחה. לפני המבדיל מובאים נר קלוע כשהוא דולק, כלי ובו בשמים וגביע מלא יין. המבדיל מגביה מעט את הגביע ביד ימינו ואומר:

עמידה **הִנֵּה אֵל יִשׁוּעָתִי, אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד,**
כִּי עָזִי וְזִמְרַת יְיָ יְהוּה, וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה.
וְשִׂאבְתֶּם מִים בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיִּשׁוּעָה.
לִיהוּה הַיִּשׁוּעָה, עַל עֲמֹד בְּרִכְתְּךָ סְלָה.
יְהוּה צְבָאוֹת עֲמָנוּ, מִשְׁגֵּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סְלָה.
יְהוּה צְבָאוֹת, אֲשֶׁרִי אָדָם בֵּטַח בְּךָ.
יְהוּה הוֹשִׁיעָה, הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קִרְאָנוּ.
 את המשפט הבא אומרים גם הנוכחים כולם:

אסתר ח, טז **לִיהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׁמְחָה וְשִׁשׁוֹן וִיקָר. בֵּן תִּהְיֶה לָנוּ.**
 והמבדיל ממשיך ואומר:

תהלים קטז, יג **כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשָׂא וּבִשְׁם יְהוּה אֶקְרָא.**

■ **עזי וזמרת יי' ה':** ה' הוא הנותן לי עוז ולו אני מזמר. **ה' צבאות:** אלהי צבא השמים וצבא הארץ, היקום כולו. **משגב:** מחסה ומגן. ויקר: וכבוד. **בן תהיה לנו:** שלוש מילים אלה אינן מופיעות בפסוק ממגילת אסתר, והן נוספו כביטוי לתקוותם ותפילתם של המתפללים, שיזכו גם הם לטובות שנזכרו בפסוק. **כוס ישועות:** כוס היין שהיו

טכס ההבדלה: הטכס מציין באופן בולט את המעבר מן השבת אל ימות החול, והוא מקביל על דרך הניגוד אל הקידוש, הנאמר בליל שבת [ראה לעיל, עמ' 151]. לטכס ההבדלה כמה חלקים: [א] מבוא המורכב מפסוקי מקרא העוסקים בעיקר בבקשת ישועה; [ב] ברכות על היין, הבשמים ואור הנר; [ג] ברכת "המבדיל בין קודש לחול". כדי לזכור את סדר הברכות נקבע להן כסימן האקרוסטיכון "בנ"ה [=יין, בשמים, נר, הבדלה]. טכס ההבדלה מוכר בעיקרו כבר לתנאים [משנה ברכות ח, ה], אך פסוקי המבוא צורפו אליו רק בימי הביניים.

ברכת הגפן [במוצאי שבת חול המועד מתחילים כאן]

סְבִירֵי מֶרְנָן וְרִבְנָן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן. [אמן]

ברכת הבשמים

המבדיל מניח את הגביע, נוטל בידו את הכלי המכיל את הבשמים ומברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיני בְּשָׁמִים. [אמן]

המבדיל מריח מן הבשמים, ונוהגים להעביר את הכלי בין הנוכחים כדי שיריחו ממנו.

ברכת מאורי האש

נוהגים להביט בשעת אמירת הברכה הבאה על ציפורני הידיים שמשתקף בהן אור הנר:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאוּרֵי הָאֵשׁ. [אמן]

ברכת ההבדלה

המבדיל חוזר ונוטל את כוס היין בידו ואומר:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֲלָל, בֵּין אוֹר לַחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשַּׁבָּת לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֲלָל. [אמן] והמבדיל שותה את רוב הגביע.

מנסכים על המזבח יחד עם קרבן התודה, אות הודיה על הישועה שזכה לה האדם. **ימי המעשה:** כינוי לששת ימי הבריאה בפרט, ולימות החול בכלל.

ברכת הגפן: את ההבדלה ניתן לערוך גם על משקה אחר [כגון בירה], ואז מברכים "שהכל נהיה בדברו". נוהגים למלא את הגביע עד לשפתו, כסימן לברכה ולשפע.

ברכת הבשמים: הריח ריח טוב [והברכה על כך] נותנת ביטוי סמלי לצער הפרידה מן השבת. הריח הטוב מעודד ומחזק את הנפש, ומסייע לה להתגבר על המעבר הקשה מקודש לחול.

ברכת מאורי האש: השימוש באור הנר [והברכה על כך] נותן ביטוי סמלי לחזרה אל חיי החולין, שכן הדלקת האש היא מן האיסורים הבולטים של יום השבת. ההבטה על ציפורני האצבעות באה כדי לעשות שימוש בפועל באור, שכן השתקפות האבוקה בצפורן ניכרת לעין, וכך יכול האדם לברך על דבר שיש לו ממנו תועלת כלשהי, ולא תהיה ברכתו ברכה לבטלה.

המבדיל בין קדש לחל: מטבע לשון המצוי בויקרא י, י ["להבדיל בין הקדש ובין החול"]. אגב כך

ורבים נוהגים לשיר פיוט זה:

המבדיל

**הַמְבַּדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, חֲטָאֵינוּ הוּא יַמְחֵל,
זֶרַעֲנוּ וְכִסְפֵּנוּ יִרְפֶּה כְּחוֹל, וְכַכּוֹכָבִים בְּלִילָה.**

**יוֹם פָּנָה בְּצֵל תַּמָּר,
אֶקְרָא לְאֵל עָלֵי גוֹמֵר,
אֶמַר שׁוֹמֵר,
אֲתָא בִקְרִי וְגַם לִילָה.**

**צְדָקָתְךָ כְּהָר תָּבוֹר,
עַל חֲטָאֵי עָבוֹר תַּעֲבֹר,
כִּיּוֹם אֲתַמּוֹל כִּי יַעֲבֹר,
וְאַשְׁמוּרָה בְּלִילָה.**

■ **כחול:** אשר על שפת הים, והוא סמל לריבוי רב [בראשית כח, יד]. **ככוכבים:** אף הוא סמל לריבוי רב [בראשית טו, ה]. **יום פנה וכו':** יום השבת חלף במהרה כצילו של דקל הנעלם חיש קל. **אקרא:** אתפלל. **גומר:** משפיע חסדים רבים. **שומר:** כינוי לה'. **אתא וכו':** יבוא בוקר ואורה לצדיקים ולילה וחשכה לרשעים [על פי ישעיה כא, יב]. **צדקתך וכו':** הצדקות שעושה ה' עם עמו גדולות כהר המתנשא מעל סביבתו. **עבור תעבר:** תמחל ותסלח. **אשמורה:** שליש הלילה החולף מהרה ומפנה את מקומו לשליש שאחריו.

מזכירים עוד כמה הבדלות והבחנות שיש להן יסוד במקרא: "ויבדל אלהים בין האור ובין החשך" [בראשית א, ד], "ואבדיל אתכם [את עם ישראל] מן העמים" [ויקרא כ, כו]. ההבדלה "בין יום השביעי לששת ימי המעשה" היא חזרה על עניין הקודש והחול. כל הבדלה והבחנה באה להציב גבולות ולקבוע דרגות בין עניינים שונים, והברכה מצביעה על יתרון האור על החושך, על יתרון העם הנבחר על שאר האומות ועל מעמדה החשוב של השבת ביחס לשאר ימות השבוע, הן בשבוע הבריאה והן מאז ואילך. **המבדיל:** הפיוט נכתב בידי משורר בשם יצחק, ושמו ["יצחק הקטן"] מצוי בראשי הבתים.

חֲלָפָה עֹנֶת מְנַחְתִּי,
 מִי יִתֵּן מְנוּחָתִי,
 יַגְעִתִּי בְּאַנְחָתִי,
 אֲשַׁחֲה בְּכָל לַיְלָה.
 קוֹלִי בֶּל יִגָּטֵל,
 פֶּתַח לִי שַׁעַר הַמָּנְטֵל,
 שְׂרָאֲשִׁי נִמְלֵא טָל,
 קְוֹצוֹתִי רְסִיסֵי לַיְלָה.
 הַעֲתֵר נֹרָא וְאִים,
 אֲשׁוּעַ, תִּנְה פְדִיּוֹם,
 בְּנִשְׁף בְּעָרֵב יוֹם,
 בְּאִישׁוֹן לַיְלָה.

קְרֹאֲתִיךָ יְהִי, הוֹשִׁיעֲנִי,
 אֲרַח חַיִּים תוֹדִיעֲנִי,
 מִדָּלָה תִּבְצָעֲנִי,
 מִיּוֹם עַד לַיְלָה.
 טִהַר טָנוּף מַעֲשִׂי,
 פֶּן יֵאמְרוּ מְכַעֲסִי,
 אִי־הָ אֱלֹהֵי עֲשִׂי,
 נוֹתֵן זְמִירוֹת בְּלַיְלָה.
 נַחֲנוּ בִידֶךָ בַּחֲמֶר,
 סֶלַח נָא עַל קֶל וְחֹמֶר,
 יוֹם לְיוֹם יִבְיַע אִמְרֶךָ,
 וְלַיְלָה לְלַיְלָה.

עונת מנחת: שעת המנחה של שבת, שהיא שעת רצון וחסד. **מי יתן מנוחת:** הלוואי ואגיע שוב לרגיעה. **יגעי באנחת:** עייפתי מרוב אנחות כאב וצער. **אשחה:** אבכה [בעקבות תהלים ו, ז]. **בל ינטל:** אל ילקח ממני. **שער המנטל:** השער הרם, שער השמים. **שראשי וכו':** שערי ותלתלי רטובים מדמעוטיי [בעקבות שיר השירים ה, ב]. **העתר:** הענה. **פדיום:** ישועה. **בנשף וכו':** בשעות הלילה [וכל הלשונות הן כינוי לגלות ולימי סבל]. **ארח חיים:** דרך החיים הנכונה. **מדלה תבצעני:** הצל אותי מן הדלות. **טנוף מעשי:** מעשיי הרעים, חטאיי. **מכעסי:** אויביי. **איה וכו':** היכן הוא ה' שיצר אותי [והוא פסוק באיוב לה, י]. **נחנו:** אנחנו. **כחמר:** שממנו עושה היוצר כלים. **קל וחמר:** עבירות קלות ועבירות חמורות. **יום ליום וכו':** יום אחר יום ולילה אחר לילה מספרים את כבוד האל וחסדו.

פסוקי ברכה

יש נוהגים לומר כאן [אם לא אמרו זאת בבית הכנסת] לקט של פסוקי מקרא שיש בהם דברי ברכה, הצלחה ושלוש. ראשיתם במילים "ויתן לך האלהים מטל השמים" [בראשית כז, כח] וראה כרך השבת, עמ' 411].

סעודת מלוה מלכה

יש הנוהגים ללוות את יציאת השבת [המכונה גם "שבת המלכה"] בסעודה מיוחדת הנערכת במוצאי שבת. בסעודה זו נוהגים לשיר פיוטים המיוחדים לה.

תרגום:

אתקינו סעודתא

הכינו את סעודת האמונה	אַתְּקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמִהִימְנוּתָא
השלמה, שמחת המלך הקדוש.	שְׁלֵמָתָא, חֲדוּתָא דְּמַלְכָּא קְדִישָׁא.
הכינו את סעודת המלך.	אַתְּקִינוּ סְעוּדָתָא דְּמַלְכָּא.
זו היא הסעודה של דוד המלך	דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְּדוֹד מַלְכָּא
המשית. אברהם יצחק ויעקב	מְשִׁיחָא. אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב
באים לסעוד עמו.	אַתִּין לְסַעֲדָא בְּהֵדָה.
דוד מלך ישראל חי וקיים.	דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיִם.
סימן טוב ומזל טוב יהיה לנו ולכל	סִימָן טוֹב וּמִזָּל טוֹב יִהְיֶה לָנוּ וּלְכָל
ישראל. אמן.	יִשְׂרָאֵל. אָמֵן.

מלוה מלכה: המנהג ללוות את צאת השבת בסעודה מוכר כבר לתלמוד הבבלי [שבת קט ע"ב] והוא זכה למישנה תוקף במחשבת הקבלה. זמירות מיוחדות נתחברו לסעודה זו.

אתקינו סעודתא: מבוא לסעודה, הבנוי על דגם הקטע "אתקינו סעודתא" הנאמר לפני כל אחת משלוש סעודות השבת [ראה עמ' 150]. סעודת "מלוה מלכה" קרויה גם בשם "סעודת דוד המלך" על יסוד המסורת [שראשיתא בתלמוד הבבלי, שבת ל ע"א] שדוד ידע כי ימות ביום השבת, ובכל מוצאי שבת חגג כדי להודות על שבוע נוסף של חיים שניתן לו.

זמירות לסעודת מלוה מלכה

במוצאי יום מנוחה

בְּמוֹצָאֵי יוֹם מְנוּחָה,
הַמָּצֵא לַעֲמֹד רוּחָה,
שֶׁלַח תִּשְׁבִּי לְגֵאֲנָחָה,
וְנָס יָגוֹן וְאֲנָחָה.

יֵאָתָה לְךָ צוּרִי,
לְקַבֵּץ עִם מַפְאִירִי,
מִיד גּוֹי אֲכֹזְרִי,
אֲשֶׁר פָּרָה לִי שׁוּחָה.

עַת דּוֹדִים תַּעֲוֹדֶר אֵל,
לְמַלֵּט עִם אֲשֶׁר שׁוֹאֵל,
רְאוֹת טוֹבָךְ בָּבֶא גּוֹאֵל,
לְשֶׁה פְּזוּרָה נִדְחָה.

קָרָא יֵשַׁע לָעַם נִדְבָה,
אֵל דָּגוּל מִרְבָּבָה,
יְהִי הַשְּׁבוּעַ הַפֶּא,
לִישׁוּעָה וְלִרוּחָה.

בֵּית צִיּוֹן הַשְּׁכוּלָה,
אֲשֶׁר הִיא הַיּוֹם גְּעוּלָה,
מְהֵרָה תִּהְיֶה בְּעוּלָה,
בְּאֵם הַבָּנִים שְׂמִיחָה.

מַעֲנִינֹת אֲזִי יוֹבֹן,
וּפְדֵי ד' יִשׁוּבֹן,
וּמִי יֵשַׁע יִשְׁאָבֹן,
וְהַצָּרָה נִשְׁכָּחָה.

■ **המצא:** תן. **תשבי:** אליהו הנביא (מלכים-א יז, א). **נאנחה:** האומה הנאנחת מסבלות הגלות. **יאתה:** ראוי, הולם. **עם מפאיר:** העם המפוזר בין האומות. **כרה לי שוחה:** חפר בור כדי להפילני בו. **עת דודים:** שעת אהבה ורצון [בין ה' וכנסת ישראל]. **שה פזורה נדחה:** כינוי לעם ישראל [בעקבות ירמיה נ, יז]. **עם נדבה:** עם נדיב. **געולה:** בזויה ושפלה. **בעולה:** אשת איש [והוא תיאור פיוטי של מצבה של כנסת ישראל לאחר שה' יחזירנה אליו]. **מענינות ... יובון:** יזרמו מים במעיינות הישועה.

זמירות: ראה עמ' 154.

במוצאי יום מנוחה: הפיוט מצוי כבר במחזור ויטרי שנערך במאה ה"א והוא נכתב בידי "יעקב מנוי", אשר שמו מצוי באקרוסטיכון שבראשי הבתים, מן הבית השני והלאה.

נְחֵה עַמְּךָ כְּאֵב רַחֲמֶיךָ,
יִצְפְּצְפוּ עִם לֹא אֱלֹמֶיךָ,
דְּבַר יְהוָה אֲשֶׁר נֶאֱמַר,
בְּהִקְיַמְךָ הַבְּטָחָה.

וַיִּדְרִים פְּלִיטֵי חֶרֶץ,
נִגְיַנְתָּם יִפְצְחוּ בְּמֶרְץ,
בְּלִי צֹחָה וּבְלִי פֶרֶץ,
אֵין יוֹצֵאת וְאֵין צֹחָה.

יְהִי הַחֲדָשׁ הַזֶּה,
כְּנִבְאוֹת אָבִי חוֹזֶה,
וַיִּשְׁמַע בְּבֵית זֶה,
קוֹל שְׁשׁוֹן וְקוֹל שְׂמִיחָה.

חֲזֹק יִמְלֹא מִשְׁאָלוֹתֵינוּ,
אֲמִיץ יַעֲשֶׂה בְּקִשְׁתֵּנוּ,
וְהוּא יִשְׁלַח בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו,
בְּרָכָה וְהַצְלָחָה.

בְּמוֹצָאֵי יוֹם גִּילָה,
שִׂמְךָ נוֹרָא עֲלֵיךָ,
שְׁלַח תִּשְׁבִּי לְעַם סִגְלָה,
רוּחַ שְׁשׁוֹן וְהַנְחָה.

קוֹל צִהְלָה וְרִנָּה,
שְׁפָתֵינוּ אֶז תִּרְנֶנָּה,
אָנָּה יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא,
אָנָּה יְהוָה הַצְלִיחָה נָא.

תהלים קיח, כה

נחה: הובל. **יצפצפו:** ידברו, יאמרו. **עם לא אלמך:** כינוי לעם ישראל [שלא ישב בדד כאלמן], בעקבות ירמיה נא, ה. **חרץ:** אסונות וגזרות קשות. **פרץ:** אסון הנופל פתאום. **אין יוצאת:** איש איננו הולך לגלות. **אבי חוזה:** משה רבנו, אבי הנביאים. **חזק... אמיץ:** כינויים לה'. **נורא עלילה:** כינוי לה' [תהלים סו, ה], אשר מעשיו ועלילותיו מעוררים ראה. **עם סגלה:** עם ישראל, שהוא כאוצר יקר לה'. **הנחה:** מנוחה ורווחה.

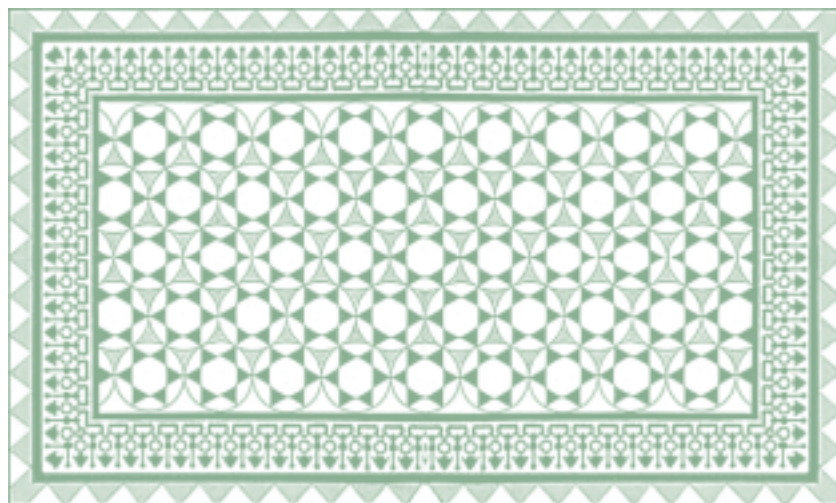
אמר ה' ליעקב

אָמַר יְהוָה לְיַעֲקֹב,
בָּחַר יְהוָה בְּיַעֲקֹב,
גָּאֵל יְהוָה אֶת יַעֲקֹב,
דָּרָךְ כּוֹכַב מֵיַעֲקֹב,
הַפָּאִים יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב,
וַיֵּרֶךְ מֵיַעֲקֹב,
זָכַר זֹאת לְיַעֲקֹב,
חֲדָוֹת יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב,
טָבוּ אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב,
יֹורוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב,
כִּי לֹא נָחַשׁ בְּיַעֲקֹב,
לֹא הָפִיט אָזָן בְּיַעֲקֹב,
מִי מָנָה עֶפֶר יַעֲקֹב,
נִשְׁפָּע יְהוָה לְיַעֲקֹב,
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב.

■ **יעקב:** כינוי לעם ישראל כולו. **דרך כוכב:** כוכבו של יעקב זרח [והוא סמל לגאולה, על פי במדבר כד, יז]. **הבאים ישרש יעקב:** בימים שיבואו, בימי הגאולה, יכה יעקב שורש בארצו ולא יצא ממנה עוד לגלות [על פי ישעיה כז, ו]. **וירד מיעקב:** מיעקב יצא מושל, מי שרודה בכל האומות [על פי במדבר כד, יט]. **זכר זאת ליעקב:** זכור ליעקב את שהבטחת לו [על פי ישעיה מד, כא]. **חדות ישועות יעקב:** מהר להביא את שמחת הישועה ליעקב. **טבו אהליך:** כאמור בברכת בלעם [במדבר כד, ה]. **יורו משפטיך:** את חוקיך ילמדו לעם ישראל [על פי דברים לג, י]. **נחש:** נחוש ועשיית קסמים [על פי במדבר כג, כג]. **אזן:** עולה ופשע [על פי במדבר כג, כא]. **מי מנה:** מי יוכל לספור את עם ישראל בשל גודלו הרב [על פי במדבר כג, י].

אמר ה' ליעקב: פיוט שמחברו לא נודע והוא כולל עשרים ושניים טורים [באקרוסטיכון אלפביתי], כשבראש כל טור נמצא פסוק או שבר פסוק מן המקרא המזכיר את יעקב [באותיות ח"ת ונו"ן לא מצא הפייטן פסוק מתאים וחיבר משפטים משלן]. כל טור מסתיים במילים "אל תירא עבדי יעקב" שמקורן בישיעה מד, ב [ועוד].

סֵלַח נָא לַעֲוֹן יַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.
עֲתָה הָשִׁיב שְׁבוּת יַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.
פָּדֶה יְהוָה אֶת יַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.
צִוֵּה יִשְׁוּעוֹת יַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.
קוֹל קוֹל יַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.
רָפוּ שְׁמִיחָה לְיַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.
שָׁב יְהוָה אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.
תֵּתֵן אֶמֶת לְיַעֲקֹב,	אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב.

שבות: השבים מן הגלות [על פי יחזקאל לט, כה]. **פדה ה':** ירמיה לא, י. **צוה ישועות יעקב:** צווה על הישועות שיבואו ליעקב [על פי תהלים מד, ה]. **קול קול יעקב:** התפילה והשירה מפי יעקב הם באים [על פי בראשית כז, כב]. **רנו שמחה ליעקב:** שירו בקול שמחה על ישועתו של יעקב [על פי ירמיה לא, י]. **גאון יעקב:** תפארת יעקב [על פי נחום ב, ג]. **תתן אמת:** קים לזרע יעקב את הבטחתך הנאמנה [על פי מיכה ז, כ].

אליהו הנביא

אֱלֹהֵי הַנְּבִיא, אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִּי, אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי
בְּמַהְרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

אִישׁ אֲשֶׁר קָנָא לְשֵׁם הָאֵל,
אִישׁ בְּשֵׁר שְׁלוֹם עַל יַד יְקוּתִיאֵל,
אִישׁ גֶּשׁ וַיַּכְפֹּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

אֱלֹהֵי הַנְּבִיא, אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִּי, אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי
בְּמַהְרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

אִישׁ דִּוְרוֹת שְׁנַיִם עָשָׂר רָאוּ עֵינָיו,
אִישׁ הַנִּקְרָא בַּעַל שַׁעַר בְּסַמָּנָיו,
אִישׁ וַאֲזוֹר עוֹר אֲזוֹר בְּמַתָּנָיו.

אֱלֹהֵי הַנְּבִיא, אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִּי, אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי
בְּמַהְרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

■ **הַתְּשֻׁבִּי ... הַגְּלָעָדִי:** כאמור בהצגתו הראשונה של אליהו במקרא: "אליהו התשבי מתושבי גלעד" (מלכים-א יז, א). במהרה יבוא אלינו: לבשר את הגאולה. **קנא לשם האל:** בהריגת נביאי הבעל (מלכים-א יח). **בשר שלום על יד יקותיאל:** משה רבנו (המכונה במדרש בשם "יקותיאל") בישר לפינחס בן אלעזר הכהן על ברית שלום שנכרתה בינו לבין ה' (במדבר כה, ב). בדברים אלה רואה הפייטן – ברוח ספרות חז"ל (כגון פרקי דרבי אליעזר, פרק מז) – את פינחס ואליהו כדמות אחת, וכך הוא עושה גם בטור הבא. **גש ויכפר:** פינחס שניגש והרג את זמרי כיפר במעשהו זה על חטאו של עם ישראל (במדבר כה, יג). **דורות שנים עשר:** הזיהוי פינחס-אליהו מביא לקביעה שהוא חי שנים רבות, י"ב דורות. **בעל שער בסמניו וכו':** את אליהו זיהו על פי הופעתו כ"בעל שיער ואזור עור אזור במתניו" (מלכים-ב א, ח).

אליהו הנביא: פיוט, באקרוסטיכון אלפביתי, שמחברו לא נודע, העוסק באליהו הנביא. לאלהו הנביא נועד מקום מיוחד בפיוטים של מוצאי שבת, לאור האמונה שהוא משרו של המשיח, ובעקבות התחושה שהחזרה אל ימות החול וטרדותיהם היא הזדמנות להזכיר את הציפייה לגאולה ולבקש את התממשותה. הפזמון החוזר "אליהו הנביא... עם משיח בן דוד" מושר במקומות רבים גם לאחר ההבדלה.

אִישׁ זָעַף עַל עוֹבְדֵי חַמָּנִים,
אִישׁ חָשׁ וְנִשְׁבַּע מְהִיּוֹת גְּשָׁמֵי מְעוֹנִים,
אִישׁ טַל וּמָטָר עָצָר שְׁלֹשׁ שָׁנִים.

אֱלֹהֵהוּ הִנָּבִיא, אֱלֹהֵהוּ הִתְשַׁבֵּי, אֱלֹהֵהוּ הִגְלַעְדִּי
בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

אִישׁ יָצָא לְמִצּוֹא לְנַפְשׁוֹ נַחַת,
אִישׁ כָּלְכָלוּהוּ הָעוֹרְבִים וְלֹא מָת לְשַׁחַת,
אִישׁ לְמַעַנּוֹ נִתְבָּרְכוּ כֹד וְצַפְחַת.

אֱלֹהֵהוּ הִנָּבִיא, אֱלֹהֵהוּ הִתְשַׁבֵּי, אֱלֹהֵהוּ הִגְלַעְדִּי
בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

אִישׁ מוֹסְרֵי הַקְּשִׁיבוּ כְּמַהִים,
אִישׁ נֶעְנָה בְּאֵשׁ מְשָׁמֵי גְבוּהִים,
אִישׁ סָחוּ אַחֲרָיו יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים.

אֱלֹהֵהוּ הִנָּבִיא, אֱלֹהֵהוּ הִתְשַׁבֵּי, אֱלֹהֵהוּ הִגְלַעְדִּי
בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

אִישׁ עָתִיד לְהִשְׁתַּלַּח מְשָׁמֵי עֲרֻבוֹת,

עובדי חמנים: עובדי אלילים (והכוונה לאחאב ונביאי הבעל). **חש:** מיהר. **מהיות גשמי מעונים:** שלא ירדו גשמים מן השמים (מלכים-א ז, א). **שלוש שנים:** כמסופר במלכים-א יח, א. **נחת:** מנוחה מאויביו (מלכים-א יז). **כלכלוהו:** הביאו לו מזון (שם, פסוק ו). **לשחת:** הירידה לקבר. **כד וצפחת:** כמסופר על האלמנה בצרפת, שבזכות ברכת אליהו שפעו בביתה כד הקמח וצפחת השמן בשנת רעב (מלכים-א יז, טז). **מוסריו הקשיבו כמהים:** בני ישראל הכמהים לשמוע את דברי ה' הקשיבו לאמרי התוכחה של אליהו (מלכים-א יח, כא). **נענה באש:** בסיפור הורדת האש בכרמל (שם, פסוק לח). **סחו:** אמרו. **ה' הוא האלהים:** מלכים-א יח, לט. **שמי ערבות:** כינוי לאחד מן הרקיעים.

אִישׁ פֶּקִיד עַל כָּל בְּשׂוּרוֹת טוֹבוֹת,
 אִישׁ צִיר נֶאֱמָן לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אָבוֹת.
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא, אֱלֹהֵי הַתְּשׁוּבָה, אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי
 בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.
 אִישׁ קָרָא קָנָא קִנְאָתִי לִיהוָה בְּתַפְאֲרָה,
 אִישׁ רָכַב עַל סוּסֵי אֵשׁ בְּסַעֲרָה,
 אִישׁ שָׁלַא טַעַם טַעַם מִיתָה וּקְבוּרָה.
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא, אֱלֹהֵי הַתְּשׁוּבָה, אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי
 בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.
 אִישׁ תְּשׁוּבָה עַל שְׁמוֹ נִקְרָא, תַּצְלִיחֵנוּ עַל יָדוֹ בַּתּוֹרָה,
 תְּשַׁמְּעֵנוּ מִפִּי בְּשׂוּרָה טוֹבָה בְּמַהֲרָה,
 תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֶפְלָה לְאוֹרָה.
 אֱלֹהֵי הַנְּבִיא, אֱלֹהֵי הַתְּשׁוּבָה, אֱלֹהֵי הַגְּלָעָדִי
 בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.
 אִישׁ תְּשׁוּבָה תַּצְלִיחֵנוּ מִפִּי אֲרִיּוֹת,
 תְּבַשְׂרֵנוּ בְּשׂוּרוֹת טוֹבוֹת,
 תְּשַׁמְּחֵנוּ בָּנִים עַל אָבוֹת בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת.

פקיד: ממונה. **ציר:** שליח. **להשיב לב בנים:** כאמור במלאכי ג, כג [המצוטט בהמשך הפיוט]. **קרא:** בחורב [מלכים-א יט, י]. **סוסי אש:** כשעלה לשמים [מלכים-ב ב, יא]. **תשובי על שמו נקרא:** בנוסף לשם אליהו הוא קרוי גם בשם תשבי. **תצליחנו:** בעזרתו של אליהו נצליח בלימוד, שכן הוא עתיד לבוא ולתרוץ כל קושיה ובעיה. **אריות:** כינוי לאויבי העם.

אֱלֹהֵינוּ הַנִּבְיָא, אֱלֹהֵינוּ הַתְּשֻׁבִי, אֱלֹהֵינוּ הַגִּלְעָדִי
בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

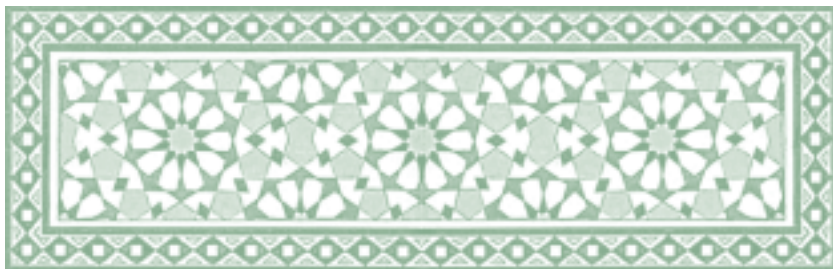
מלאכי ג, כג-כד

כְּכַתוּב: הִנֵּה אֲנֹכִי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנִּבְיָא,
לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא,
וְהַשִּׁיב לֵב אֲבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם.

אֱלֹהֵינוּ הַנִּבְיָא, אֱלֹהֵינוּ הַתְּשֻׁבִי, אֱלֹהֵינוּ הַגִּלְעָדִי
בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

אֲשֶׁרִי מִי שְׂרָאָה פָּנָיו בַּחֲלוּם,
אֲשֶׁרִי מִי שֶׁנָּתַן לוֹ שְׁלוֹם, וְהַחֲזִיר לוֹ שְׁלוֹם,
יְהוָה יְבָרֶךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם.

אֱלֹהֵינוּ הַנִּבְיָא, אֱלֹהֵינוּ הַתְּשֻׁבִי, אֱלֹהֵינוּ הַגִּלְעָדִי
בְּמַהֲרָה יָבוֹא אֵלֵינוּ עִם מְשִׁיחַ בֶּן דָּוִד.

מי שראה פניו: ראיית אליהו בחלום היא סימן טוב ואשרי מי שזכה לכך.

תפילות היום וברכותיו:
מבוקר עד ערב

הנהגות הבוקר

עם פקחת העיניים בבוקר, אומרים:

[גבר אומר]   [אשה אומרת]
מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ   מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ
מֶלֶךְ חַי וְקַיִם   מֶלֶךְ חַי וְקַיִם
שֶׁחַחֲזַרְתָּ בִּי נִשְׁמַתִּי בְּחִמְלָה,
רַבָּה אֲמוּנָתְךָ.

עם הקימה נוטלים את הידיים בכלי המיוחד לכך. יוצקים מים שלוש פעמים על כל יד לסירוגין, ומברכים:

**בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
נְטִילַת יָדַיִם.**

-
- **רבה אמונתך:** חסדך הוא גדול [בעקבות איכה ג, כב-כג: "חסדי ה' כי לא תמנו, כי לא כלו רחמיו, חדשים לבקרים, רבה אמונתך" – בוקר בוקר מתגלים מחדש חסדיו של ה' עם האדם].
  - **נטילת ידיים:** רחיצת ידיים [בכלי].

מודה אני: אמירה זו יסודה בקבלת האר"י והיא פותחת את היום בהודאה לאל על חסדו בהענקת חיים בכל בוקר מחדש, שכן לפי תפיסת חז"ל השינה היא מעין מצב של מוות זמני, "אחת משישים למיתה" [תלמוד בבלי, ברכות נז ע"ב].

נטילת ידיים: המנהג ליטול ידיים עם היקיצה וקודם לתפילת הבוקר ידוע כבר מן התלמוד הבבלי [ברכות ס ע"ב], ויסודו באמונה בכוחם המטהר של המים. הצורך בהיטהרות נובע, כנראה, מראיית השינה כמעין מוות זמני, על יסוד הטומאה שבה, ואולי מן העובדה שבשנתו נוגע האדם בחלקי גוף מוצנעים שאינם טהורים. המנהג ליטול כל יד שלוש פעמים נזכר כבר בתלמוד הבבלי [שבת קט ע"א]. ובאשר לביטוי "נטילת ידיים" – מקורו במשנה [ברכות ח, ב] המדברת בנטילת מים בכלי כדי לרחוץ בהם את הידיים, ועם הזמן נתקצר הצירוף.

לאחר יציאה מבית הכסא, נוטלים את הידיים ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחֶכְמָה, וּבָרָא בּוֹ נְקִבִּים וְנִקְבִּים, חֲלוּלִים וְחֲלוּלִים. גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כֹסֵא כְבוֹדְךָ, שְׂאֵם יִפְתָּח אֶחָד מֵהֶם, אוֹ יִסְתֵּם אֶחָד מֵהֶם, אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקִים וְלַעֲמֹד לִפְנֶיךָ אֲפִלּוּ שְׁעָה אֶחָת. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, רוֹפֵא כָּל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת.

ואומרים:

**אֱלֹהֵי, נִשְׁמָה שְׁנִיתָ בִּי טְהוֹרָה הִיא.
אַתָּה בְּרָאָתָהּ, אַתָּה יָצַרְתָּהּ, אַתָּה נִפְחַתָּהּ בִּי,
וְאַתָּה מְשַׁמְרָהּ בְּקִרְבִּי, וְאַתָּה עֲתִיד לְטַלְּהָ מִמֶּנִּי
וְלַחֲזִירָהּ בִּי לְעֵתִיד לְבוֹא.
כָּל זֶמֶן שֶׁהַנִּשְׁמָה בְּקִרְבִּי, מוֹדָה [מוֹדָה] אֲנִי לִפְנֶיךָ,
יְיָ אֱלֹהֵי יְאֵלֵהִי אָבוֹתִי,**

■ **נקבים:** אברים הפתוחים אל החוץ, כגון הפה או אברי הפרשה. **חלולים:** אברים סגורים ובתוכם חלל, כגון הלב או הקיבה. **כסא כבוד:** הזכרת ה' על ידי ציון כס מלכותו [ויסודו של הביטוי בירמיה יד, כא]. **מפליא לעשות:** הפלא שביצירת גוף האדם כצורתו וכמיבנהו.

■ **טהורה היא:** מעצם בריאתה [ואין כל חטא קדום הרובץ עליה]. **נפחתה בי:** הכנסת אותה אל גופי ["ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב, ז)]. **לטלה:** לקחתה ביום המיתה [אך יש המפרשים על שנת כל לילה ולילה]. **לעתיד לבוא:** עם תחיית המתים [ויש מפרשים על היקיצה בכל בוקר]. **רבון כל המעשים:** אדון על כל מה שיצר.

אשר יצר: מקור הברכה – בשינויים קלים – בתלמוד הבבלי [ברכות, שם], והיא נאמרת לאחר כל יציאה מבית הכסא. גוף האדם ותיפקודו הנכון נתפסים אף הם כביטוי לחסד ה'. החתימה ["רופא כל בשר"] מדגישה את המימד האוניברסאלי של הקיום האנושי.

אלהי נשמה: יסוד הברכה בתלמוד הבבלי [ברכות, שם], שם היא נזכרת כברכה הראשונה שאומר אדם כשהוא מקין משנתו. הופעתה בסידור לאחר ברכת "אשר יצר" קושרת בין הגוף לנשמה, ורואה בשניהם גם יחד ביטוי לחסד ה' עם האדם. יתרה מכך: תיפקודו הראוי של הגוף האנושי הוא הבסיס לחיים רוחניים מלאים.

רְבוּן כָּל הַמַּעֲשִׂים, אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמַּחְזִיר נְשָׁמוֹת לַפְּגָרִים מֵתִים.

לפני שהגברים לובשים טלית קטן הם מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
מִצְוֹת צִיצִית.

אחרי שלובשים טלית קטן יש הנוהגים להוסיף ולומר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵי, שֶׁתִּהְיֶה חֲשׂוֹבָה מִצְוֹת צִיצִית
לְפָנֶיךָ כְּאֵלוֹ קִמְמִיתָ בְּכָל פְּרֻטִּיָּה וְדִקְדּוּקִיָּה וְכִנּוּתִיָּה, וְתִרְ"ג מִצְוֹת
הַתְּלִיּוֹת בָּהֶן, אֲמֵן סְלָה.

לאחר מכן הולכים אל בית הכנסת לתפילה בציבור, ושם – בימות החול – גם מניחים תפילין
[לסדר הנחת תפילין ראה לעיל, עמ' 21]. המתפללים בביתם ממשיכים את סדר התפילה כתפילת
הציבור, אך בהבדלים ובשינויים.

פגרים מתים: כינוי פיוטי לגוף האדם הישן [מתוך ראיית השינה כמעין מצב זמני של מוות].
■ **חשובה:** נחשבת. דקדוקה: דיוקיה, ההקפדה על כל פרטיה. **תרי"ג מצוות התלויות בה:** מצוות ציצית באה
להזכיר לאדם את כל המצוות כולן.

ציצית: בתורה נצטוו בני ישראל לקשור ציצית בכל כנפי בגדיהם, כדי שתשמש להם כתזכורת תמידית
לכל מצוות ה' [במדבר טו, לז–מא]. במסורת נקבע שרק בגד שיש לו ארבע כנפות [כלומר: פינות ישרות]
חייב בציצית, שהיא ארבעה חוטים כפולים הקשורים בצורה מיוחדת בארבע פינותיו של הבגד. בשל
חשיבותה המיוחדת של המצוה המליצו לתפור בגד מיוחד בן ארבע כנפות, להטיל בכנפותיו ציציות
וללבוש אותו במשך כל שעות היום. [בגד זה קרוי בשם "טלית קטן", כדי להבדילו מן הטלית – שגם
בה יש ציציות – שבה מתעטפים בשעת התפילה].

ברכות השחר

את הברכות הבאות נהוג כיום לומר במרוכז ובסדר שונה בבית הכנסת [ראה כרך השבת, עמ' 110], אך במקורן הן נאמרו בבית ובסדר זה:

כששומעים את קול התרנגול מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר נָתַן לְשִׁכְוֵי בֵּינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה.

כשפוקחים את העיניים מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, פּוֹקֵחַ עֵינִים.

כשמותחים את האברים ומתיישרים מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, מְתִיר אֲסוּרִים.

כשמתלבשים מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, מְלַבֵּשׁ עֲרֻמִּים.

כשמזדקפים מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, זוֹקֵף כְּפוּפִים.

כשיורדים מן המיטה לארץ מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, רוֹקֵעַ הָאָרֶץ עַל הַמֵּים.

■ **שנוי:** תרגול [ויש מפרשים: לב האדם]. **רוקע:** פורש, שוטח [על פי בראשית א, ז].

ברכות השחר: בתלמוד הבבלי [ברכות, נז ע"ב] מובאת סידרה ארוכה של ברכות שאומר האדם מרגע שהוא פוקח את עיניו ועד שהוא יוצא לבית הכנסת. מטרתן של הברכות לתת ביטוי לתחושה, כי גם פעולות היומיום הגשניות – כולל אלה של הבוקר הנעשות בהיסח דעת וברשות היחיד – משקפות את מציאות ה' וחסדו עם האדם. מתקופת הגאונים ואילך הונהג לומר ברכות אלו בציבור, בבית הכנסת, ובסדר אחר.

כשמתחילים ללכת מברכים:

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, המבין מצעדי גבר.

כשנועלים את הנעליים מברכים:

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, שעשה לי כל צרכי.

כשחוגרים את החגורה מברכים:

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, אוזר ישראל בגבורה.

כשמכסים את הראש מברכים:

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, עוטר ישראל בתפארה.

וכן מברכים:

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, הנותן ליעף כח.

ברוך אתה יהוה, אלהינו מלך העולם, המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי.

ויהי רצון מלפניך, יהוה אלהינו ואלהי אבותינו, שתרגילנו בתורתך, ודבקנו במצותיך, ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עברה ועון, ולא לידי נסיון ולא לידי בגיון, ואל ישלט בנו יצר הרע, והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע, ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים, וכף את יצרנו להשתעבד לך, ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו, ותגמלנו חסדים טובים. ברוך אתה יהוה, הגומל חסדים טובים לעמו ישראל.

מכין: מכון. **כל צרכי:** כי הנעליים הם צורך הכרחי לאדם. **אוזר:** חוגר. **עוטר:** מקיף, מכתיר. **יעף:** עייף, חלש. **תרגילנו:** עשה שנהיה רגילים, בקיאים. **וכף:** כופף, הכנע. **תגמלנו:** תעשה עמנו.

את שלוש הברכות הבאות נהוג כיום לומר בבית הכנסת בתוך מיקבץ ברכות השחר [ראה כרך השבת, עמ' 110]:

[גבר אומר]	[אשה אומרת]
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹא עָשִׂי גוֹי.	בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹא עָשִׂי גוֹיָה.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹא עָשִׂי עֶבֶד.	בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹא עָשִׂי שִׁפְחָה.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹא עָשִׂי אִשָּׁה.	בְּרוּךְ אַתָּה יְהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁעָשִׂי כְּרֻצָּנוּ.

שלא עשני גוי וכו': שלוש הברכות הפותחות במילים "שלא עשני" נזכרות לראשונה בתלמוד הבבלי [מנחות מג ע"ב] בשם התנא ר' מאיר: "חייב אדם לברך שלוש ברכות בכל יום, אלו הן: שעשאני ישראל, שלא עשאני אשה, שלא עשאני בור", וחכם אחר מציע [שם] לומר "שלא עשאני עבד" במקום "שלא עשאני בור". בתקופת הגאונים הונהג לומר את שלוש הברכות גם בתפילת הציבור, כחלק מברכות השחר. ברכות אלו מבטאות את תודתו של הגבר המתפלל על הזכות שנפלה בחלקו לקיים מצוות רבות: הגוי חייב על פי היהדות רק בקיום שבע מצוות [כגון "לא תרצח"]; העבד נתון למרות בעליו, ועל כן הוא פטור מקיום מצוות התלויות בזמן מסוים [כגון תפילה, שהרי אדוניו רשאי לבקש ממנו לבצע באותו זמן דבר כלשהו]; גם זמנה של האשה, לפי אותה תפיסה, הוא ברשות בעלה ומוקדש למשפחתה, ועל כן היא פטורה ממצוות שונות הקשורות בזמן מוגדר, כגון הנחת תפילין. מימי הביניים הונהג שהנשים אומרות במקביל לברכתו של הגבר: "שעשני כרצוני". בדורות האחרונים, לאור שינויים חברתיים שונים, הצמיחו שלוש הברכות פרשנויות אפולוגטיות וכן כמה הצעות לניסוחים אלטרנטיביים [כגון אמירתן על דרך החיוב בלבד: "שעשני ישראל" וכו'].

המזון ומה שסביב לו

התקנת המזון

הפרשת תרומות ומעשרות

לוקחים קצת יותר מאחוז אחד מן הפירות או הירקות, מבדילים אותם מן השאר, ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַפְרִישׁ תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת.

וממשיכים ואומרים:

מִה שֶׁהוּא יוֹתֵר מֵאֶחָד מִמָּאָה מִן הַכֹּל שֵׁשׁ כָּאֵן, הֵרִי הוּא תְרוּמָה גְדוֹלָה בְּצִפּוֹנוֹ. וְהָאֶחָד מִמָּאָה שֶׁנִּשְׁאָר כָּאֵן עִם תְּשַׁעָה חֲלָקִים כְּמוֹהוּ, בְּצֹד הָעֲלִיּוֹן

■ **להפריש:** להבדיל, להניח בצד. **יותר מאחד ממאה:** אותו חלק אשר נלקח מן היבול והוא יותר מאחוז אחד. **תרומה גדולה:** כמוות כלשהי שנצטווה בעל היבול לתת לכהן (דברים יח, ג-ה). **בצפון:** בפינה כלשהי של החלק המופרש (ונבחר לשם כך באופן סמלי החלק שבצפון). **והאחד ממאה שנשאר כאן:** האחוז שהופרש. **תשעה חלקים**

תרומות ומעשרות: מצוות רבות של התורה עניינן בארץ ישראל ובגידוליה, והן "מצוות התלויות בארץ" (ואינן נוהגות בחו"ל). במקומות שונים מצוה התורה לתת חלקים מן היבול לכהן וללוי או להביאם לירושלים ולאכול אותם שם (ובשנים מסוימות לתת אותם לענין). הכהנים והלויים זכו בכך משום שאין להם נחלה בארץ והם משרתים בקודש בשם הציבור כולו. חז"ל קבעו שמצוות אלה נוהגות ב"כל שהוא אוכל, ונשמר, וגידולו מן הארץ" (משנה מעשרות א, א), כלומר: מה שהוא מאכל האדם (ולא בהמה), שאיננו הפקר ושהוא צומח מן האדמה. משחרב המקדש, וייחוסם של הכהנים והלויים כבר אינו בטוח, נקבע שמעשר ראשון מותר באכילה לאחר שיפרישו ממנו חלק כלשהו ("תרומת מעשר"). כך גם מעשר שני, שאפשר לפדות אותו בכסף, ואז לאכול אותו. טכס הפרשת תרומות ומעשרות כולל לפיכך את כל סוגי התרומות והמעשרות שנהגו בזמנו, והוא בא לאפשר בימינו שימוש ביבול. התוצרת החקלאית שלא הופרשו ממנה מעשרות קרויה בשם "טבל" והיא אסורה בכל שימוש שהוא. בימינו רוב הפירות והירקות שבחנויות ובשווקים הם בחזקת תוצרת חקלאית שהופרשו ממנה תרומות ומעשרות. הברכה על הפרשת המעשרות ידועה מן התוספתא [ברכות ו, יד].

שֶׁל הַפְּרוֹת הָלָלוּ, הָרִי הֵם מַעֲשֵׂר רֵאשׁוֹן. אוֹתוֹ הָאֶחָד מִמָּאָה שְׁעִשִּׁיתִי
מַעֲשֵׂר רֵאשׁוֹן הָרִי הוּא תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר. עוֹד תִּשְׁעָה חֲלָקִים כָּאֵלֶּה בְּצֹד
הַתַּחֲתוֹן שֶׁל הַפְּרוֹת הָרִי הֵם מַעֲשֵׂר שֵׁנִי. וְאִם הֵם חִיבִים בְּמַעֲשֵׂר עֲנִי, הָרִי
הֵם מַעֲשֵׂר עֲנִי.

עוֹטְפִים אֶת הַתְּרוּמוֹת וְהַמַּעֲשֵׂרוֹת וּמְשַׁלְּכִים אוֹתָם בְּדֶרֶךְ מְכוּבֶּדֶת אוֹ קוֹבְרִים אוֹתָם.

כֹּאשֶׁר הַפִּירוֹת אוֹ הִירְקוֹת חִיבִים בּוֹדְאוֹת בְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי, מִיִּחְדִּים לְצוֹרֵךְ זֶה מִטְּבַע כִּלְשָׁהּ, וְאוֹמְרִים:

**פְּדִינָךְ אֶתָּה יְיָהוּה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
פְּדִיּוֹן מַעֲשֵׂר שֵׁנִי.**

**מַעֲשֵׂר שֵׁנִי זֶה, הוּא וְחֻמְשׁוֹ, הָרִי הוּא מְחַלֵּל עַל פְּרוּטָה אֶחָת מִן הַמִּטְבֵּעַ
שִׁיתִּיךָ לְפְדִיּוֹן מַעֲשֵׂר שֵׁנִי.**

כֹּאשֶׁר יֵשׁ סֶפֶק אִם הוֹפְרָשׁוֹ תְּרוּמוֹת וּמַעֲשֵׂרוֹת מִן הִיבּוֹל [וְיִבּוֹל כֹּזֶה קְרוִי בִשֵּׁם "דִּמְאִי"], מִפְּרִישִׁים
אוֹתָם רַק בְּאִמְרֵת הַקָּטֵעַ "מָה שְׁהוּא יוֹתֵר" וְכו'.

כְּמוֹהוּ וְכו': תִּשְׁעָה אַחֲזִיזִים מִן הַפִּירוֹת אוֹ הִירְקוֹת, הַמְּצוּיִים עֲדִיין בְּעֵרִימָה [וְנִקְבַּע מִקּוֹמָם בְּאוֹפֶן סְמָלִי בַחֲלָקָה
הָעֲלִיּוֹן]. **מַעֲשֵׂר רֵאשׁוֹן:** עִשְׂרִית מִן הִיבּוֹל, שֶׁבַעל הִיבּוֹל נִצְטוּוּה לַתֵּת לִלּוּי [בְּמַדְבַּר יח, כא–כד]. **אוֹתוֹ הָאֶחָד מִמָּאָה:**
הָאֶחָד שֶׁהוֹפְרָשׁ [וְהוּא כֶּבֶר נַעֲשֶׂה בִּינְתִיִּים לַחֲלֹק מִן הַמַּעֲשֵׂר הָרֵאשׁוֹן]. **תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר:** עִשְׂרִית מִן הַמַּעֲשֵׂר שֶׁקִּיבֵּל
הַלּוֹי, וְשֶׁהָיָה עָלָיו לַתֵּת לַכֹּהֵן [בְּמַדְבַּר יח, כה–לב]. **עוֹד תִּשְׁעָה חֲלָקִים:** שֶׁהֵם עִשְׂרִית מִכֹּל מֶה שֶׁנּוֹתֵר בְּעֵרִימָה לְאַחֵר
שֶׁהוֹפְרָשׁ מִמֶּנָּה הַמַּעֲשֵׂר. **מַעֲשֵׂר שֵׁנִי:** עִשְׂרִית מִן הִיבּוֹל שֶׁנִּצְטוּוּה בַעַל הַפִּירוֹת לְהַבִּיא לִירוּשָׁלַם וְלֵאכּוֹל שֶׁם לִפְנֵי
ה' [בְּשִׁמְחָה] [דְּבָרִים יד, כב–כז]. בִּשְׁשׁ הַשָּׁנִים שֶׁבֵּין שְׁנֵי שְׁמִיטָה לְחִבְרָתָהּ נִוְהַגַת מִצְוָה זֶה בְּשָׁנִים הָרֵאשׁוֹנָה, הַשְּׁנִיָּה,
הָרִבְעִיָּתָה וְהַחֲמִישִׁית. **מַעֲשֵׂר עֲנִי:** עִשְׂרִית מִן הִיבּוֹל שֶׁנִּצְטוּוּה בַעַל הַפִּירוֹת לַתֵּת לַעֲנִיִּים בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁית וְהַשְּׁמִיטִית
לְשִׁמְיָתָה [שֶׁם, כח–כט]. ■ **פְּדִיּוֹן:** נִתִּינָת דְּבַר [בְּמִקְרָא שֶׁלֹּנוּ כֶּסֶף] תְּמוּרַת דְּבַר אַחֵר. **וְחֻמְשׁוֹ:** עוֹד חֲמִישִׁית מִעֲרֻכּוֹ
שֶׁל הַמַּעֲשֵׂר. **מַחֲלָל:** נַעֲשֶׂה חוֹלִין, יוֹצֵא מִחֻזְקַת קְדוּשָׁה וּמוֹתֵר בְּאִכְלָהּ [וְיָמִי שְׁפֹדָה מַעֲשֵׂר שֵׁנִי חַיִּיב לְהוֹסִיף עוֹד
חֲמִישִׁית מִעֲרֻכּוֹ].

מַעֲשֵׂר שֵׁנִי: בְּאַרְבַּע תְּמוֹת שֶׁ שְׁנֵי הַשָּׁנִים שֶׁבֵּין שְׁמִיטָה לְשִׁמְיָתָה הִבִּיאוּ בְּתִקּוּפַת הַמִּקְדָּשׁ מַעֲשֵׂר מִן הִיבּוֹל
[אוֹ אֶת תְּמוּרָתוֹן לִירוּשָׁלַם, וְאִכְלוּ אוֹתוֹ שֶׁם בְּשִׁמְחָה. מִשְׁחָרֵב הַמִּקְדָּשׁ נִהְגוּ לְפָדוֹת אֶת הַמַּעֲשֵׂר הַזֶּה
בְּמִטְבַּע בַּעֲלַת עֶרֶךְ נִמּוֹךְ, "שׁוֹה פְּרוּטָה". כִּיּוֹם נִוְהָגִים לִיַּחַד לֶשֶׁם כֵּךְ מִטְּבַע בַּעֲלַת עֶרֶךְ נִיכּוֹר, כֹּאשֶׁר כֹּל
פְּדִיּוֹן הַנַּעֲשֶׂה עָלֶיהָ נִחְשָׁב כְּאִילוֹ הוּא מוֹרִיד פְּרוּטָה מִעֲרֻכָּהּ, עַד שֶׁהִיא מֵאֲבֶדֶת בְּאוֹפֶן סְמָלִי אֶת עֲרֻכָּהּ
וְאִזּוּ הִיא נִזְרָקֶת, אוֹ שֶׁמְחַלְלִים אוֹתָהּ עַל מִטְּבַע אַחֶרֶת הַשְּׁוֹוֶה פְּרוּטָה.

הפרשת חלה

חותכים מעט מן העיסה לאחר לישתה, מבדילים מן השאר, ומברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַפְרִישׁ חֶלֶה מִן הָעֶסָה.

את החלק המופרש נהוג לשרוף או לגנוז בצורה מכובדת.

פדיון נטע רבעי

מי שפודה פירות שגדלו על עץ בשנתו הרביעית, מייחד מטבע כלשהו לצורך זה, ואומר:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פְּדִיּוֹן נֹטַע רְבָעִי.

■ עסה: בצק. ■ נטע רבעי: העץ בשנתו הרביעית.

הפרשת חלה: התורה מצווה [במדבר טו, יז–כא] להפריש "חלה" מכל בצק הנעשה מחמשת מיני דגן [כגון חיטה או שעורה]. הפרשת החלה באה כאות של תודה לה'. מן התורה אין שיעור לחלה שיש להפריש, אך כיום נוהגים להפריש "כזית" [כ–27 גרם] מעיסה שיש בה לפחות 1700 גרם של קמח, ויש בעניין זה גם מנהגים אחרים. [מלכתחילה נוהגת מצוה זו רק בארץ, כשכל ישראל יושב על אדמתו, אך חכמים קבעו שהיא תבוצע גם בחו"ל, כדי שלא תישכח.]

פדיון נטע רבעי: התורה [ויקרא יט, כג–כה] אוסרת על אכילת פירות העץ בשלוש השנים הראשונות לגידולו [אז קרוי העץ "ערלה"]. את פירות העץ בשנתו הרביעית ["נטע רבעי"] היא מצווה לפדות בכסף ולהביא את הכסף לירושלים כדי לקנות בו מזון. [פירות השנה החמישית ואילך מותרים באכילה לאחר שהופרשו מהם תרומות ומעשרות.] כיום נוהגים לפדות את פירות השנה הרביעית במטבע מיוחדת לכך [ראה לעיל בדיון על מעשר שני] ואז הם מותרים באכילה.

הארוחה וברכותיה

נטילת ידיים לפני אכילת לחם וברכת "המוציא"

לפני אכילת לחם לסוגיו נוטלים ידיים ומברכים קודם לניגובן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם.

לפני אכילת הלחם מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ.

ברכת המזון ליום חול

לאחר ארוחה שאוכלים בה לחם מברכים את ברכת המזון.

במרבית ימות החול יש הנוהגים לומר מזמור זה לפני ברכת המזון:

עַל נְהָרוֹת בָּבֶל שָׁם יִשְׁכְּנוּ גַם בָּכֵינוּ, בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן: עַל עֲרֵבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ. כְּנֻדְתִּינוּ: כִּי שָׁם שְׁאַלְנוּ שׁוֹכְנֵינוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְתוֹלָלֵנוּ שְׂמִיחָה, שִׁירֵינוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר יְיָ עַל אֲדָמַת נֶכֶד: אִם אֲשַׁכַּח יְרוּשָׁלַם, תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבֹּק לְשׁוֹנִי לִחְפִּי אִם לֹא אֲזַכֵּרְכִי, אִם לֹא אֲעֻלָּה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמִיחָתִי: זָכֹר יְיָ לִבְנֵי אָדָם אֶת יוֹם

■ **ערבים:** ערבי נחל. **שאלונו:** ביקשו מאתנו [לשיר]. **ותוללנו שמחה:** ושובינו [ביקשו מאתנו לשיר שיר] שמחה. **תשכח ימיני:** יד ימין המבטאת חזק תיבש ותאבד את כוחה. **תדבק לשוני לחכי:** כושר הדיבור ילקח ממני. **על ראש שמחתי:** בתחילת כל שמחה שאערוך אזכור את ירושלים. **יום ירושלים:** יום נפילת העיר.

נטילת ידיים ו"המוציא": לדיון והסבר ראה עמ' 153.

על נהרות בבל: מזמור זה מתאר את רגשות הגולים היושבים בבבל בזוכם את חורבן ירושלים, והוא כולל גם שבועה לזכור את ירושלים ובקשה לנקמה מן האויב. הוא נאמר לפני ברכת המזון במרבית ימי החול, ועדות לכך רק מאז ימי הביניים. כמה מן הפוסקים טוענים שבאמירת המזמור יוצא האדם גם ידי חובת אמירת דברי תורה בארוחה [ראה אבות ג, ג, שם מגנים "שלושה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה"]. באמירת מזמור זה ממלאים גם את התביעה – שיסודה במזמור עצמו – לזכור את ירושלים בכל ארוע שיש בו מן השמחה.

יְרוּשָׁלַם, הָאֲמָרִים עָרוֹ עָרוֹ עַד הַיְסוֹד בָּהּ: בֵּת כָּבֵד הַשְׁדּוּדָה, אֲשֶׁרִי שִׁישְׁלָם
לָךְ אֶת גְּמוּלָךְ שֶׁגַּמְלָתָ לָנוּ: אֲשֶׁרִי שִׁיֵּאֲחִזוּ וַנִּפֹּץ אֶת עַלְלִיךָ אֶל הַסֵּלַע:

בימות חול מיוחדים אין אומרים "על נהרות בבל". ימים אלה הם: ראשי חודשים, הימים שמערב יום כיפור ועד ראש חודש מרחשון, חנוכה, ט"ו בשבט, י"ד וט"ו באדר ראשון ["פורים קטן"], ימי הפורים, כל חודש ניסן, יום העצמאות, י"ד באייר ["פסח שני"], ל"ג בעומר, יום שחרור ירושלים, הימים שמראש חודש סיון עד י"ב בו, ט"ו באב וערב ראש השנה. בימים אלה אומרים את "שיר המעלות", כמקובל ביום השבת ובימים טובים. ראה עמ' 174.

להמשך ברכת המזון ראה עמ' 175.

ברכת מזון קצרה

בשעת הדחק [כגון חיל על משמרתו] יש הנוהגים לומר במקום ברכת המזון כולה רק נוסח זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הֵזַן אוֹתָנוּ וְאֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּטוֹב
בְּחַן בְּחָסֵד וּבְרַחֲמִים. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הֵזַן אֶת הַכֹּל.

נוֹדָה לָךְ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, כִּי הִנֵּחַ לָתֵנוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה, בְּרִית
וְתוֹרָה חַיִּים וּמִזֶּן. וְעַל כָּלֵם אָנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אֶת שְׁמֶךָ לְעוֹלָם וָעֶד.
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמִּזֶּן.

רַחֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ, עַל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ, וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירָךְ, וְעַל הַיְכָלְךָ,
וְעַל מַעוֹנֶךָ, וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ, וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ אֲשֶׁר שְׁמֶךָ

ערן: החריבו! **השדודה:** שתהא נשדדת על ידי אויביה. **ישלם לך את גמולך:** יעניש אותך מידה כנגד מידה. **עלליך:** תינוקייך הרכים. ■ **ברית:** ברית המילה.

ברכת מזון קצרה: האפשרות לקצר את ברכת המזון בהזדמנויות מיוחדות – כגון פועל שכיר – נזכרת בתלמוד הבבלי, ברכות טז ע"א. הנוסח המוצע כאן הוא נוסח ברכת המזון ליום חול כפי שהוא מובא בידי רב סעדיה גאון (בבלי, המאה העשירית) בסידור שחיבר. בעיקרון כולל הנוסח את תמצית כל ארבע הברכות שבברכה המקובלת.

נִקְרָא עָלָיו. וּמִלְכוֹת בֵּית דָּוִד תִּתְחַזֵּר לְמִקְוָמָהּ בְּיָמֵינוּ, וּבִנְהָ אֶת יְרוּשָׁלַיִם
בְּקָרוֹב. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, אָמֵן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל אֲבִינוּ מַלְכֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גּוֹאֲלֵנוּ,
הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב אֲשֶׁר בְּכָל יוֹם וָיוֹם הוּא מְרַבֵּה לְהִיטִיב עִמָּנוּ, וְהוּא
יִגְמְלֵנוּ לָעֵד חַן וְחֶסֶד וְרוּחַ וְרַחֲמִים וְכָל טוֹב.

הַרְחֵמֵן יְמֵלֶךְ לְעוֹלָם וָעֶד, יִשְׁתַּבַּח נִצַּח סֶלָה. הַרְחֵמֵן יֵאִיר עֵינֵינוּ בַּתּוֹרָה,
יַצְלִיחַ לָנוּ בְּכָל דְּרָכֵינוּ, יֵשִׁים יְרָאתוֹ לִנְגֵד עֵינֵינוּ, יְסִיר מִחֲלָה מִקִּרְבָּנוּ,
יִגְעֵר בַּחוּשָׁבֵי רָעֵתָנוּ, יִהְיֶה לָנוּ עֹזֶר וְסוּמָךְ, יַעֲשֶׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמוֹ, יֵשִׁים
עֲלֵינוּ שָׁלוֹם. עֲשֵׂה שָׁלוֹם בְּמִרְוֵמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

ברכות הטעם

לפני כל דבר שאוכלים או שותים מברכים ברכה מיוחדת.

ישים יראתו לנגד עינינו: יעשה שנירא אותו בכל עת. סומך: תומך ועוזר.

ברכות הטעם: קבוצה של ברכות שהיא חלק מ"ברכות הנהנין" [כגון ברכות הריח, להלן עמ' 246].
יסודה בקביעת התוספתא, ש"לא יטעום אדם כלום עד שיברך, שנאמר 'לה' הארץ ומלואה'. הנהנה מן
העולם הזה בלא ברכה – מעל" [ברכות ד, א]. הברכות מבטאות את ההכרה שיש אדון לעולם, המשפיע
לכל חי מטובתו, ועל כך יש להודות. מרבית ברכות הטעם נזכרות כבר במשנה [ברכות, פרק ו], ואמירתן
כרוכה לא פעם בשאלות הלכתיות שונות: שאלת הקדימות בברכות כאשר מונחים לפני האדם כמה
מיני מאכלים [כגון איטריות ופירות]; שאלת הברכה הראויה למאכלים מיוחדים [כגון פיצה, שנחלקו
אם ברכתה היא "המוציא" או "מיני מזונות"]; שאלת הברכה הראויה על מאכל המורכב משני סוגים
או יותר [כגון פשטידה שיש בה הן קמח הן ירקות] ועוד הרבה כיצא באלה. בשאלות אלו דנה בהרחבה
ספרות ההלכה.

ברכת המוציא:

לפני אכילת לחם לסוגיו נוטלים ידיים [ומברכים "על נטילת ידיים" [ראה עמ' 153]] ומברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ.

ברכת מזונות:

לפני אכילת תבשיל או מאפה שנעשה מחמשת מיני הדגן [חוץ מלחם], כגון עוגה, סופגניה, איטריות וכיוצא בהם, מברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיְּנֵי מְזֻנוֹת.

ברכת הגפן:

לפני שתיית יין שנעשה מענבים [או מיץ ענבים המיועד לקידוש] מברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן.

ברכת פרי העץ:

לפני אכילת פרי העץ, כגון תפוח, אגס או אבוקדו, מברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הָעֵץ.

ברכת פרי האדמה:

לפני אכילת ירקות [ושאר גידולי קרקע חד-שנתיים, כגון בננה או אבטיח] מברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה.

ברכת "שהכל":

לפני שתיית משקאות [פרט ליין] או אכילת מאכלים שאינם כלולים בסוגים שנמנו לעיל [כגון בשר, דגים, ביצים ודברי חלב] מברכים:

פָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַכֹּל נִהְיָ בְּדַבְּרוֹ.

ברכת המוציא: בארוחה שבה אוכלים לחם ומאכלים נוספים, מברכים על הלחם בלבד ובזה יוצאים ידי חובת הברכה על שאר המאכלים.

ברכות אחרונות

לאחר כל דבר שאוכלים או שותים מברכים ברכה מיוחדת. לאחר ארוחה שאכלו בה לחם מברכים את ברכת המזון [ראה עמ' 175].

ברכה מעין שלוש

לאחר אכילת מזון העשוי מחמשת מיני הדגן [חוץ מלחם] או שתיית יין או אכילת פרי משבעת המינים שנתברכה בהם ארץ ישראל [כגון רימון או תאנה], מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הוֹדוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עַל

על פירות משבעת המינים:

על יין:

על מזונות:

הַמַּחֲיָה וְעַל הַכֹּלֶלֶתָּה הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ

על יין ומזונות יחד:

הַמַּחֲיָה וְעַל הַכֹּלֶלֶתָּה וְעַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֲמֶדָה טוֹבָה וְרַחֲבָה, שְׂרָצִית וְהִנְחַלְתָּ לְאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכֹל מִפְּרֶיהָ וּלְשַׂבֵּעַ מִטּוֹבָהּ. רַחֵם נָא, יְיָ הוֹדוּ אֱלֹהֵינוּ, עַל יִשְׂרָאֵל עַמּוֹךְ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ, וְעַל צִיּוֹן מְשֻׁכֶּן כְּבוֹדָךְ, וְעַל מִזְבִּיחְךָ וְעַל הַיִּכָּלְךָ.

■ **מחיה:** אמצעי הקיום, המזון. **ארץ חמדה:** ארץ נאה שכל רואיה חומדים אותה [על פי זכריה ז', יד ועוד].

ברכות אחרונות: המקור לאמירת ברכה לאחר אכילה ושתייה הוא דברי התורה "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך" [דברים ח', י']. גם לברכה זו דינים שונים: שאלת שיעור האכילה המינימאלי המחייב ברכה לאחריה, משך הזמן שבו ניתן לברך לאחר האכילה, שאלת הברכה הנאמרת על מאכלים מסוימים, וכיוצא באלה. גם בכל הסוגיות האלה עוסקת ספרות ההלכה.

ברכה מעין שלוש: ברכה זו, המופיעה בתלמוד הבבלי [ברכות מד ע"א], היא קיצור של שלוש הברכות המרכזיות של ברכת המזון [ומכאן שמה]: הברכות על המזון, על ארץ ישראל ועל ירושלים [ראה עמ' 176]. בימים שונים נוספות בגוף הברכה בקשות המתייחסות לאותם ימים, בעוד שפתיחתה וחתמתה משתנות בהתאם לסוג המאכל שמברכים עליו.

וּבִנְהָ יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמִהְרָה בְיָמֵינוּ, וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ וְשִׁמְחָנוּ בְּבִנְיָנָהּ
וְנֹאכַל מִפָּרֶיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטוֹבָהּ, וְנִבְרַכְךָ עָלֶיהָ בְּקֹדֶשׁ וּבִטְהָרָה.

בשבת: וְרָצָה וְהִחְלִיצָנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה,

בראש חודש: וְזָכְרָנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם רֵאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה,

בראש השנה: וְזָכְרָנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם הַזִּכְרוֹן הַזֶּה,

בשלוש רגלים: וְשִׁמְחָנוּ בְּיוֹם

בפסח: חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה,

בשבועות: חַג הַשְּׂבֻעוֹת הַזֶּה,

בסוכות: חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה,

בשמיני עצרת: שְׁמִינִי עֲצַרַת הַחַג הַזֶּה,

כִּי אַתָּה יְהוָה טוֹב וְיָמִיב לְכָל, וְנוֹדָה לְךָ עַל הָאָרֶץ

על פירות משבעת המינים:

על יין:

על מזונות:

וְעַל פְּרוֹתֶיהָ.

וְעַל פְּרֵי גִפְנָה.

וְעַל הַמִּחְיָה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה,

עַל הָאָרֶץ

עַל הָאָרֶץ

עַל הָאָרֶץ

וְעַל פְּרוֹתֶיהָ.

וְעַל פְּרֵי גִפְנָה.

וְעַל הַמִּחְיָה.

על יין ומזונות יחד:

וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרֵי גִפְנָה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרֵי גִפְנָה.

מזבחך, היכלך: הקרבנות ובית המקדש. **החליצנו:** חזקנו בבריאות טובה [על פי ישעיה נח, יא]. **יום הזכרון:** יום הדין שבו נזכרת כל האנושות לפני ה'.

ברכה אחרונה, "בורא נפשות"

לאחר אכילת מאכל או משקה שאין מברכים עליהם את ברכת המזון או ברכה מעין שלוש מברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא נַפְשוֹת רַבּוֹת וְחִסְרוֹנִי, עַל כָּל מַה שֶּׁבָרָאתָ לְהַחֲיֹת בָּהֶם נֶפֶשׁ כָּל חַי. בְּרוּךְ חַי הָעוֹלָמִים.

סדר ברכות

ברכות הטעם – ראה לעיל, עמ' 236–237.

ברכות הראייה

חכמים תיקנו שצריך אדם לברך על דברים מיוחדים שראות עיניו.

הרואה ברק או תופעות טבע בלתי רגילות [כגון כוכב נופל או הר געש בפעולתו] מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית.

■ **וּחִסְרוֹנִי:** וצרכיהן. **חַי הָעוֹלָמִים:** מקור החיות, מי שכל החיים נובעים ממנו.

"בורא נפשות": ברכה זו נזכרת במשנה [ברכות ו, ח]. בתלמוד הירושלמי [ברכות ו, א ו' ע"ב] באה ברכה זו כשבחתימתה הזכרה מפורשת של שם ה'.

סדר ברכות: להלן מובאות ברכות הנאמרות על ראייה, שמיעה או הרחה של דברים אשר פעמים רבות – מנקודת מבטו הסובייקטיבית של המברך – הם דברים מיוחדים או דברים הגורמים לו הנאה. על כן אפשר ששני אנשים שונים ירגישו אחרת באשר לחובה לברך מקצת מברכות אלה.

ברכות הראייה: צורך ברכות אלה מקיף הן את עולם הטבע והן את המסגרת האנושית-חברתית. הברכות הקשורות בטבע מדגישות את הפן האוניברסאלי של הבריאה, ומכוונות את האדם לזהות בהן את מעשה ידי ה'. הן גם מסייעות לפיתוח החוש האסתטי של האדם ומקנות לחוש זה מעמד הלכתי. ויש הסוברים כי יש לומר ברכות אלה, לגבי כל תופעה ותופעה, רק אחת לשלושים יום, כדי לשמור על ייחודן.

עשה מעשה בראשית: המקור לברכה הוא בתלמוד הבבלי [ברכות נד ע"א]. באמירת הברכה נותן המברך ביטוי להכרה שכל תופעות הבריאה הן מעשה ידי ה'. על שמיעת רעם נקבעה ברכה נפרדת [ראה עמ' 245], אך מי ששמע את הרעם וראה את הברק כאחד, מברך רק "עושה מעשה בראשית".

הרואה קשת בענן מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, זֹכֵר הַבְּרִית וְנֹאֲמָן בְּבְרִיתוֹ וְקִים בְּמֵאֲמָרוֹ.

הרואה גשמים יורדים לאחר תקופה ארוכה של בצורת מברך:

מוֹדִים אֲנִיחֵנוּ לָךְ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, עַל כָּל טָפָה שֶׁהוֹרְדָתָ לָנוּ. וְאַלּוּ פִינוּ מֵלֹא שִׁירָה בָּיָם, וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה בְּהֶמּוֹן גִּלְיוֹ, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שִׁבְחָ כְּמֶרְחֵבֵי רִקְעַ, וְעֵינֵינוּ מֵאִירוֹת כְּשֶׁמֶשׁ וְכִכְלֶחַ, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קְלוֹת כְּאַיָּלוֹת, אֵין אֲנִיחֵנוּ מִסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לָךְ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וּלְבָרְךָ אֶת שִׁמְךָ, מְלַכְנוּ, עַל אַחַת מֵאַלְפֵי אֲלָפִים וְרַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת, נְסִים וְנִפְלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ. מְלַפְנִים מִמִּצְרַיִם גְּאֻלָּתָנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וּמִבֵּית עַבָדִים פְּדִיתָנוּ, בְּרָעַב זִנְתָנוּ וּבְשָׂבַע כִּלְכַּלְתָּנוּ, מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדָּבָר מִלִּטְתָּנוּ, וּמִחַלְסִים רָעִים וְרַבִּים וְנֹאֲמָנִים דִּלִּיתָנוּ. עַד הִנֵּה עֲזָרוֹנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוֹנוּ חֲסִדֶיךָ, וְאַל תִּשְׁשֵׁנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, לִנְצַח. עַל כֵּן אֲבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָנוּ, וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁנִּפְחַתָּ בְּאַפֵּנוּ,

■ **קִים בְּמֵאֲמָרוֹ:** עומד בדיבורו. ■ **דְּלִיתָנוּ:** חילצת אותנו. **אֲבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ:** חלקי הגוף שהבדלתם זה מזה.

זֹכֵר הַבְּרִית וְכו': מקור הברכה בתלמוד הבבלי (ברכות נט ע"א). הקשת, על פי סיפור התורה (בראשית ט, יג), היא אות הברית שכרת ה' עם נוח וצאצאיו שלא יהיה עוד מבול על הארץ. ראיית הקשת מביאה להזכרת הברית הזו.

מוֹדִים וְכו': הברכה לקוחה מן התלמוד הבבלי (ברכות נט ע"ב) ומשוקעת גם בתפילת "נשמת" הנאמרת בשחרית של שבת (ראה כרך השבת, עמ' 160). בארץ יבשה כארץ-ישראל הגשם הוא מקור המים העיקרי, ומכאן המקום המרכזי שיש בסידור התפילה לתפילות ולתעניות ציבור על עצירת גשמים, לתפילות מיוחדות על הגשם (בסוכות) ועל הטל (בפסח) ולדברי תודה על ירידתם. ברכת "מודים" המובאת כאן נאמרת רק בידי מי שאין לו שדה, אך בעל שדה מברך על ירידת גשמים ברכת "שהחיינו" (ראה עמ' 246), ואם יש לו שותפים בשדה – כגון חברי קיבוץ – מברך "הטוב והמטיב" (ראה עמ' 245).

וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁמַּת בְּפִינוּ, הֵן הֵם יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ אֶת שְׁמֶךָ מְלִכֵנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה
יהוה, אֵל רַב הַהוֹדָאוֹת.

הרואה את הים הגדול [הים התיכון ויש אומרים אף האוקיינוסים] מברך:
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁעָשָׂה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל.

הרואה לראשונה עצי פרי פורחים בחודש ניסן מברך:
**בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹא חָסַר בְּעוֹלָמוֹ כָּלוּם וּבָרָא בּוֹ
בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאֵילָנוֹת לְהָנוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם.**

הרואה מראות טבע יפים במיוחד, עצים מרהיבים ובריות מרשימות בהופעתן מברך:
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ.

הרואה אדם או בעל חיים שצורתם שונה מן הרגיל [כגון אדם גבוה במיוחד] מברך:
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, מְשִׁנֵּה הַבְּרִיּוֹת.

הרואה שש מאות אלף איש מישראל יחדיו מברך:
בָּרוּךְ אַתָּה יהוה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, חֹכֵם הָרָזִים.

אל רב ההודאות: מי שראוי להודות לו תודות רבות. ■ **משנה הבריות:** בורא בריות השונות זו מזו.

שעשה את הים הגדול: מקור הברכה מצוי במשנה [ברכות ט, ב], ובספרות ההלכה נחלקו בשאלת הגדרתו של "ים" האמור כאן. מכל מקום, אין הכוונה לאגמים ודומיהם.

שלא חסר וכו': מקור הברכה בתלמוד הבבלי [ברכות מג ע"ב]. ברכה זו נאמרת רק אחת לשנה, ועל אילנות פורחים דווקא [קודם שנתנו פרי].

שככה לי: מקור הברכה בתלמוד הבבלי [ברכות נח ע"ב]. ברכה זו מדגימה יפה את מגמת ההלכה לקדש גם את חוש הראייה ואת ההכרה ביופי.

משנה הבריות: מקור הברכה בתלמוד הבבלי [ברכות נח ע"ב]. ברכה זו מבטאת את התפעמות האדם למראה גיונה של הבריאה, או למראה תופעות שאין שכלו יכול להבינן.

חכם הרזים: מקור הברכה בתלמוד הבבלי [ברכות נח ע"א]. "חכם הרזים" הוא כינוי לה', היודע את

הרואה לראשונה ישוב חדש שעלה על הקרקע, או בית כנסת שנבנה מחדש, מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, מְצִיב גְּבוּל אֶלְמָנָה.

הרואה בית קברות יהודי [לאחר שלא ראהו במשך שלושים יום] מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶתְכֶם בְּדִין, וְזָן וְכִלְכַּל אֶתְכֶם בְּדִין, וְהֵמִית אֶתְכֶם בְּדִין, וְיָדַע מִסְפֵּר כָּלְכֶם בְּדִין, וְהוּא עֲתִיד לְהַחְיֹתְכֶם וּלְקַיֵּם אֶתְכֶם בְּדִין. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְחִיָּה הַמֵּתִים. אַתָּה גְּבוּר לְעוֹלָם אֲדָנִי, מְחִיָּה מֵתִים אַתָּה, רַב לְהוֹשִׁיעַ. מְכִלְכַּל חַיִּים בְּחֶסֶד, מְחִיָּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים, סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, וְרוֹפֵא חוֹלִים, וּמַתִּיר אֲסוּרִים, וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי עֶפֶר. מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ, מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחִיָּה וּמְצַמִּית יְשׁוּעָה. וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים.

■ **יודע מספר כלכם:** מונה אתכם [כשתעברו לפניו ביום הדין].

הסודות שבלב כל אדם ואדם. בניגוד לבשר ודם, הרואה אלפי אנשים כהמון רב וכגוש אחד, יודע ה' להבחין בייחודו של כל אדם ובערכו. המספר "שש מאות אלף" נקבע ככל הנראה על פי מספרם של יוצאי מצרים, שהוא סמל למספר גדול של אנשים.

מצִיב גְּבוּל אֶלְמָנָה: מקור הברכה בתלמוד הבבלי [ברכות נח ע"ב], ולשונה לקוח ממשלי טו, כה: "ויצב גבול אלמנה". עם ישראל, או ארץ ישראל, משולים בברכה זו לאלמנה שרכושה נפגע, אשר ה' מסייע לחזק ולייצב את גבולה מחדש.

מְחִיָּה הַמֵּתִים: מקור חלקה הראשון של הברכה בשינוי קל בתלמוד הבבלי [ברכות נח ע"ב]. חלק זה מופנה לכאורה אל הנפטרים ויש בו ביטוי לאמונה שכל חיי האדם – מלידה עד מוות ועד תחיית המתים – נקבעים על ידי ה' "בדין", מתוך בחינת זכויותיו של האדם. חלקה השני "אתה גיבור" ואילך הוא ציטוט מתוך הברכה השנייה של תפילת העמידה [ראה כך השבת, עמ' 17], ללא חתימתה "ברוך אתה ה' מְחִיָּה הַמֵּתִים".

ברכות על ראיית חכמים ומלכים

הרואה חכם גדול מִיִּשְׂרָאֵל מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחָלַק מַחְכְּמָתוֹ לִירְאָיו.

הרואה חכם גדול מאומות העולם מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁנָּתַן מַחְכְּמָתוֹ לְבִשְׂרֹ וְדָם.

הרואה מלך יִשְׂרָאֵל מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁחָלַק מַכְבֻּדוֹ לִירְאָיו.

הרואה מלך מאומות העולם מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁנָּתַן מַכְבֻּדוֹ לְבִשְׂרֹ וְדָם.

ברכות הניסים

הרואה מקום שנעשו בו ניסים לעם יִשְׂרָאֵל [כגון מעברות הירדן, שבהם עבר עם יִשְׂרָאֵל בחרבה עם הכניסה לארץ ויהושע ג, טז] מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁעָשָׂה נִסִּים לְאַבּוֹתֵינוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה.

הרואה מקום שנעשה בו נס לו [או לאבותיו], כגון הצלה ממפולת או מתאונת דרכים, מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁעָשָׂה לִי [לְאַבִּי/לְאַמִּי/לְאַבּוֹתַי] נִס בַּמָּקוֹם הַזֶּה.

ברכות על ראיית חכמים ומלכים: ארבע הברכות מופיעות בתלמוד הבבלי [ברכות נח ע"א]. יש בהן הודאה שהחכמה והכבוד האנושיים גם הם ביטוי לחסדו של ה' עם האנושות כולה, יהודים כנוכרים. עם זאת, בלשון הברכות נערכת הבחנה כפולה בין עם יִשְׂרָאֵל לאומות העולם: בני יִשְׂרָאֵל מכונים בהן "יראיו", ושאר הבריות – "בשר ודם"; הברכות קובעות שה' "חלק" מחכמתו ומכבודו לבני יִשְׂרָאֵל, בעוד שלשאר הבריות הוא רק "נתן" מהם. הצירוף "חלק ... ליראיו" מבטא איפוא קירבה גדולה יותר אל ה' מאשר "נתן ... לבשר ודם", כיוון שהוא עושה את יִשְׂרָאֵל לשותפים-בכוח עם חכמת ה' וכבודו.

ברכות הניסים: הברכה הראשונה לקוחה מן המשנה [ברכות ט, א] והשנייה מן התלמוד הבבלי [ברכות

ברכות השמיעה

חכמים תיקנו שצריך אדם לברך על דברים מיוחדים ששומעות אזניו.

השומע רעמים עזים, רעידת אדמה ורוח סערה, מברך:

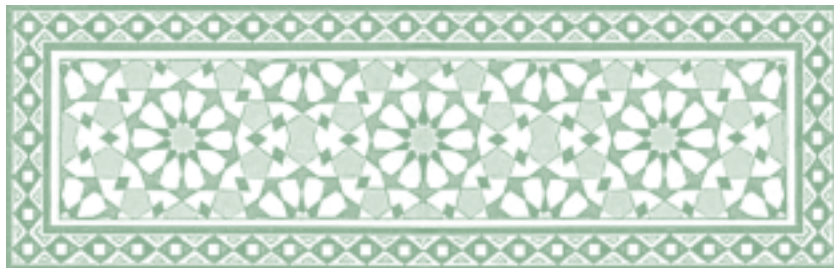
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שִׁכְחוּ וּגְבוּרָתוֹ מֵאֵל עוֹלָם.

השומע בשורות טובות [כגון לידת בן, מציאת אדם שנעדר וכיוצא בהם] מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַטּוֹב וְהַמְּטִיב.

השומע שמועות רעות [כגון פטירת אדם, ירידה פתאומית מנכסים וכיוצא בהם] מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, דֵּינָהּ הָאֵמֶת.

נד ע"א]. התלמוד הבבלי [שם] גם מונה כמה מקומות שבהם נעשו ניסים לישראל [כגון חומות יריחו שנפלו בשעת כיבוש הארץ], אך הגדרת "נס" לצורך הברכה האישית תלוי במברך ובתחושותיו.

שכחו וגבורתו מלא עולם: מקור הברכה במשנה [ברכות ט, ב]. והשווה לעיל, ברכת "עושה מעשה בראשית" [עמ' 240].

הטוב והמטיב: מקור הברכה במשנה [ברכות ט, ב]. והשווה מייד להלן, ברכת "דיין האמת".

דין האמת: המשנה קובעת ש"חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה" [ברכות ט, ה], והוא ביטוי לרעיון כי כל גורל האדם נובע ממקור אחד, וכי עליו להכיר בזה הן ברגעי שמחה הן ברגעי צער וכאב. נוסח הברכה מצוי אף הוא במשנה [שם ט, ב]. "דיין האמת" הוא מי שמשפטו צדק, והאדם השומע בשורה רעה מצדיק עליו את הדין: כך קבע ה' ואין לערער על החלטתו.

ברכות הריח

חכמים תיקנו שצריך אדם לברך על דברים מיוחדים שהרחתם גורמת לו הנאה.

המריח את ריחם הטוב של עצים ושל שיחים [כגון ורד והדס] מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא עֵצִי בְשָׁמִים.

המריח את ריחם הטוב של עשבים [כגון נענע] מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא עֵשְׂבִי בְשָׁמִים.

המריח את ריחם הטוב של פירות [כגון אתרוג או לימון] מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַנוֹתֵן רִיחַ טוֹב בְּפִירוֹת.

המריח ריח טוב שאינו פרי, עץ או עשב [כגון בושם שמקורו לא מוגדר] מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מִיַּי בְשָׁמִים.

ברכת הזמן

הרואה ידיד שלא פגש בו שלושים יום, האוכל פרי חדש בפעם הראשונה בעונה, הנכנס לביתו החדש, הלוכד לראשונה בגד חדש או המשתמש בכלי חדש, מברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחַיִּי וְקִיָּמִנוּ וְהִגִּיעֵנוּ לַזְמַן הַזֶּה.

ברכות הריח: מקור הברכות בתלמוד הבבלי [ברכות מג ע"א-ע"ב], שם נאמר: "מניין שמברכין על הריח? שנאמר 'כל הנשמה תהלל יה'. איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו – הרי אומר זה הריח". אם אין בקיאים בהבחנות השונות בין עץ, שיח ועשב ניתן לברך "בורא מיני בשמים", ברכה הכוללת בתוכה את כל סוגי הבשמים, וכך עושים בהבדלה שבמוצאי שבת [ראה עמ' 211]. במקצת הסידורים מובאת ברכת נוספת, מיוחדת, שיש לברך אותה על ריחו של שמן האפרסמון: "ברוך אתה ה' ... בורא שמן ערב".

שהחינו וכו': מקור הברכה במשנה [ברכות ט, ג], ויש בה הודאה לה' על שזיכה את המברך להגיע למה שהגיע. פרט לאמירתה של הברכה בהזדמנויות שונות המשמחות את הלב, היא נאמרת באופן קבוע גם בשעת קיום מצוה החוזרת מדי שנה [כגון תקיעת שופר, כניסה לסוכה, הדלקת נר ראשון של חנוכה, הדלקת נרות של חג ועוד ועוד], ובהזדמנויות מיוחדות אחרות כגון פדיון הבן וברית מילה.

ברכת הגומל

מי שיצא מבית האסורים, מי שחלה [חולי מסוכן] והבריא, מי שהלך בדרך מסוכנת והגיע בשלום למקום חפצו, מי ששב בשלום מנסיעה בים או באויר, ואשה לאחר שילדה, מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַגּוֹמֵל לְחַיִּים טוֹבוֹת, שְׁגַמְלֵנִי כָּל טוֹב.

ברכות המצוות

קודם וסמוך לקיומן של המצוות המנויות להלן מברכים.

הקובע מזוזה בפתח בית או בפתח חדר מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְקַבֵּעַ מְזוּזָה.

■ **הגומל:** המעניק. **לחיים:** לבני אדם שאפשר ואינם ראויים לכך.

הגומל: מקור הברכה ודיניה מצויים בתלמוד הבבלי [ברכות נד ע"ב], אך רשאי אדם לברך ברכה זו גם על כל סכנה שניצל ממנה. נהוג לברך ברכת הגומל בתוך שלושה ימים מן הזמן שבו יצא האדם מכלל סכנה, ויש לברך אותה בנוכחות מניין של אנשים. גברים מברכים ברכה זו בדרך כלל בבית הכנסת [על פי רוב סמוך לעלייה לתורה], ונשים יכולות לברכה בבית הכנסת או, במקרה של יולדת, בביתה או בזמן הברית. המאזינים למברך נוהגים להגיב על ברכתו ולומר: "אמן. מי שגמלך טוב, הוא יגמלך כל טוב. סלה".

ברכות המצוות: "העושה כל המצוות מברך עליהן" [תוספתא ברכות ה, ט], וברכה זו יש לברך "עובר לעשייתן" [תלמוד בבלי מגילה כא ע"ב], כלומר לפני קיום המצווה. כללים אלה חלים על חלק מ"מצוות עשה", שהן מצוות הדורשות מן האדם פעולה אקטיבית [בניגוד למצוות "לא תעשה" הדורשות הימנעות מפעולה אסורה]. על ידי אמירת הברכה נוצרת בתודעתו של המברך המודעות לכך שהוא ממלא את צו ה'. ברכות נוספות בקבוצה זו נאמרות בהזדמנויות אחרות – כגון הברכה על בדיקת חמץ [ראה עמ' 113], לבישת ציצית [עמ' 227] או ברכתו של מי ששוחר עוף או בהמה [על השחיטה]. במקרים חריגים נאמרת הברכה לאחר קיום המצוה, כגון הדלקת נרות של שבת [ראה עמ' 144] ושם הוסברה החריגה].

מזוזה: את המצוה לקבוע מזוזה למדו חז"ל מן הכתוב בדברים ו, ט: "וכתבתם [את דברי ה'] על מזוזות ביתך ובשעריך". להלכה נפסק שיש לקבוע מזוזה בצד ימין בכניסה לכל פתח בבית [להוציא חדרי שירותים], בשליש העליון של הקורה. במזוזה מצויה מגילת קלף ועליה כתובות שתי הפרשיות "שמע" [דברים ו] ו"והיה אם שמוע" [דברים יא]. המזוזה באה להזכיר דרך קבע את מציאות האל ומצוותיו [בדומה לציצית הנלבשת כל שעות היום, ראה עמ' 227], ויוחס לה גם כוח המגן מפני כל רע. נוסח הברכה עצמו מצוי בתלמוד הירושלמי [ברכות ט, ד יד ע"א].

הבונה מעקה לגג של בניין או גדר סביב בור מברך:

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲשׂוֹת
מַעֲקָה.**

המטביל כלים חדשים עשויים זכוכית [כולל פיירקס ודורלקס] או מתכת, שנעשו בידי נוכרים,
מברך:

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
טְבִילַת כְּלִי [או: כְּלִים].**

אשה הטובלת לאחר נידתה וכן גרים הטובלים כחלק מטכס הגיור מברכים:

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל
הַטְּבִילָה.**

מעקה: המצוה לבנות מעקה נאמרת בדברים כב, ח: "ועשית מעקה לגגך", ומטרתה למנוע מכשול היכול להוות סכנה לציבור ולפרט. חז"ל הרחיבו את חובת עשיית המעקה גם לבורות. אמנם כל חברה מתוקנת קובעת כללים כעין אלה לשמירה על שלום הציבור, אך בהקשר היהודי מקבלת המצווה תוקף אלהי. נוסח הברכה ידוע מימי הביניים בלבד.

טבילת כלי: התורה ציוותה, אחרי מלחמת ישראל במדין [במדבר לא, כג], להעביר את כלי השלל באש או במים כדי לטהרם לשימוש בידי בני ישראל. חז"ל קבעו שיש להטביל כלים שנעשו בידי נוכרים במקוה טהרה [או בכל מקור טבעי של מים] ואף לברך על כך. נוסח הברכה מצוי בתלמוד הבבלי [ברכות נא ע"א].

אשה הטובלת: התורה מצוה את האשה לטבול לאחר ימי נידתה [הכוללים את ימי המחזור החודשי ועוד "שבעה ימים"] נקיים" אחריהם]. הטבילה – שמטרתה להעביר את האשה ממצב של טומאה לטהרה ולהתיר לה לקיים יחסי אישות עם אישה – נעשית כיום במקוה טהרה [ובשעת הדחק בכל מקור טבעי של מים]. לאחר טבילה אחת במים, נשארת האשה לעמוד בהם עד צווארה, מברכת את הברכה, ושבה וטובלת. ויש הנוהגות לטבול רק פעם אחת, לפני אמירת הברכה או לאחריה. נוסח הברכה מצוי בתלמוד הבבלי [ברכות נא ע"א].

גר: תהליך הגיור כולל גם טבילה במקוה טהרה. חובת הטבילה הזו נזכרת בתלמוד הבבלי [יבמות מו ע"ב].

ברכת אשר יצר

לאחר יציאה מבית הכסא, נוטלים את הידיים ומברכים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה,
וּבְרָא בּוֹ נְקִבִּים וְנִקְבִּים, חַלּוּלִים חַלּוּלִים. גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כְּסֵא כְבוֹדְךָ,
שֶׁאִם יִפְתַּח אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסְתֵּם אֶחָד מֵהֶם, אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַיֵּם וּלְעֲמֹד
לִפְנֶיךָ אֶפְלוּ שְׁעָה אַחַת.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, רוֹפֵא כָּל בָּשָׂר וּמַפְּלִיא לַעֲשׂוֹת.

תפילות לעת צרה

תפילה על החולה

יש הנוהגים להתפלל תפילה זו על חולה שיש סכנה לחייו:

יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנוּן אֲרָךְ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת נָצַר חֶסֶד לְאֱלֹפִים
נִשְׂא עֶז וּפִשְׁעַ וְחַטָּאָה וְנִקְהָה.
לֵךְ יְהוָה תְּגַדְּלָהּ וְתִגְבֹּרָה וְתִתְפַּאֲרֶת וְתִנְצַח וְתִהְיֶה כִּי כָּל בְּשָׂמִים וּבְאַרְץ
לֵךְ יְהוָה תִּמְמַלְכָּהּ וְתִמְתְּנֶנָּה לְכָל לְרֹאשׁ.
וְאַתָּה בִּידֶךָ נִפְשׁ כָּל חַי, וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר אִישׁ, וּבִידֶךָ כָּח וְגִבּוֹרָה לְגִדְּל
וּלְחַיֵּק וּלְרַפֵּא אֲנוּשׁ. וְלֹא יִפְּלֵא מִמֶּךָ כָּל דְּבָר וּבִידֶךָ נִפְשׁ כָּל חַי.

■ **אֲרָךְ אַפִּים:** סבלן. **נָצַר:** שומר, זוכר. **נִשְׂא עֶז וּפִשְׁעַ וְחַטָּאָה:** סולח לעוונות, לפשעים ולחטאים. **וְנִקְהָה:** ומוחק אותם [אך הפסוק במקרא הוא: "ונקה לא ינקה"]. **תִּנְצַח:** הגבורה והנצחון. **כִּי כָּל בְּשָׂמִים וּבְאַרְץ:** כי לך וממך כל המצוי ביקום. **וְתִמְתְּנֶנָּה לְכָל לְרֹאשׁ:** ההתנשאות מעל לכל הראשים, מעל המנהיגים והמלכים. **לֹא יִפְּלֵא מִמֶּךָ:** אין דבר שאיננו ביכולתך.

אשר יצר: לדיון וביאור ראה לעיל, עמ' 226.

תפילה על החולה: מי שיודע על חולה, במצב המעורר דאגה, רשאי גם לבקש לברך אותו בברכת החלמה מלאה, בסמוך לקריאת התורה בבית הכנסת [ראה כרך השבת, עמ' 224]. החולים המתברכים נזכרים בברכה זו בשמם ובשם אמם דווקא, בעקבות התלמוד הבבלי [שבת סו ע"ב].

לְכֹן יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵיךָ, הָאֵל הַנָּאֵמָן אֲבִי הַרַחֲמִים, הָרוּפָא לְכָל תַּחֲלוּאֵי
עַמְּךָ הַקְּרוֹבִים עַד שְׁעַרֵי הַמּוֹת, וְהַמְחַבֵּשׁ מִזֹּר וּתְעֵלָה לִידִידוֹ, וְהַגּוֹאֵל
מִשַּׁחַת חֲסִידוֹ, וְהַמְצִיל מִמּוֹת נַפְשוֹת עֲבָדָיו, אֶתְּהָ רוּפָא נָאֵמָן. שְׁלַח מְרַפָּא
וְאַרוּכָה וּתְעֵלָה בְּרַב חֶסֶד וַחֲנִינָה וְחֶמְלָה

[לגבר:] לְנַפֵּשׁ [פלוגי בן פלוגית], וְלֹא תִגְדַּר נַפְשׁוֹ לְשִׂאוּלָה. וְתַמְלֵא רַחֲמִים עָלָיו
לְהַחֲלִימוֹ וּלְרַפְּאוֹתוֹ לְהַחְיִיקוֹ וּלְהַחְיִיתוֹ בְּרָצוֹן כָּל קְרוֹבָיו וְאוֹהֲבָיו, וְיִרְאוּ
לִפְנֵיךָ זִכְיוֹתָיו וְצַדִּיקוֹתָיו, וְתִשְׁלַח בְּמַצּוֹלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתָיו, וְיִכַּבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ
אֶת כַּעֲסְךָ מֵעָלָיו, וְתִשְׁלַח לוֹ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאָת הַגּוֹף,
וְתַחֲדֵשׁ כְּנֶשֶׁךְ נְעוּדָיו. רַפְּאוּנוּ הַשֵּׁם וְנִרְפָּא הוֹשִׁיעֵנו וְנוֹשְׁעָה כִּי תַהֲלִיטֵנוּ
אֶתְּהָ, וְתַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מְכוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבִפְרֵט לְ[פלוגי בן
פלוגית], רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְרַמְ"ח אַבְרָיו וְשִׁס"ה גִּידָיו, לְרַפָּא אוֹתוֹ בַּחֲזָקָהּ
מִלֶּךְ יְהוּדָה מִחֲלָיו וּכְמִרְסֵי הַנְּבִיאָה מִצְרַעְתָּהּ, לְהַקִּים אוֹתוֹ מִחֲלָיו
וּלְהַאֲרִיךְ עוֹד יְמֵי חַיָּו בְּדִי שִׁיעֲבֹד לְךָ בְּאַהֲבָה וּבִירָאָה. וְתֵתֵן לוֹ חַיִּים שֶׁל
רַחֲמִים, חַיִּים שֶׁל בְּרִיאָתוֹ, חַיִּים שֶׁל שְׁלוֹם, חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה, בְּדִכְתִּיב [משליג, ב]
כִּי אֲרֹךְ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לְךָ, אָמֵן סְלָה.

[לאשה:] לְנַפֵּשׁ [פלוגית בת פלוגית], וְלֹא תִגְדַּר נַפְשָׁהּ לְשִׂאוּלָה. וְתַמְלֵא רַחֲמִים עָלֶיהָ
לְהַחֲלִימָהּ וּלְרַפְּאוֹתָהּ לְהַחְיִיקָהּ וּלְהַחְיִיתָהּ בְּרָצוֹן כָּל קְרוֹבֶיהָ וְאוֹהֲבֶיהָ,

המחבש מזור ותעלה: מביא מרפא. **שחת:** בור [כינוי פיוטי למוות]. **ארוכה:** רפואה. **לשאוּלָה:** אל השאול [כינוי למוות]. **להחזיקו:** לחזקו. **ויכבשו וחמיק את כעסך:** מידת הרחמים תתגבר על מידת הדין. **ותחדש כנשר נעוריו:** יחזור לכוחו כבימי נעוריו [והדימוי בעקבות תהלים קג, ה]. **לרמ"ח אבריו / שס"ה גידיו:** הוא מניין אברי הגבר על פי ספרות חז"ל. **כחזקיהו:** לפי המסופר במלכים-ב כ הוסיף ה' לחזקיהו חמש עשרה שנות חיים כשהיה על ערש דווי, בעקבות תפילה שהתפלל. **כמרים:** לפי המסופר במדבר יב הוכתה מרים בצרעת והבריאה לאחר שהתפלל בעדה משה אחיה [בבקשתו: "אל נא רפא נא לה"].

וַיֵּרְאוּ לַפָּנִיךָ זִכְיוֹתֶיךָ וְצַדִּיקוֹתֶיךָ, וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצּוֹלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֶיךָ, וַיִּכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת כַּעֲסְךָ מֵעַלֶיךָ, וְתִשְׁלַח לָהּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאָת הַגּוּף, וְתִתְחַדֵּשׁ בְּנִשְׁרָר גְּעוּרֶיךָ. רַפָּאנוּ הַשֵּׁם וְנִרְפָּא הוֹשִׁיעֵנו וְנִשְׁעָה כִּי תִהְלָתֵנו אֶתָּה, וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מְכוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבִפְרָט לְ[פְלוֹנִית בַּת פְּלוֹנִית], רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל אַבְרִיָּה וְגִידִיָּה, לְרַפָּא אוֹתָהּ כְּחֻזְקֶיהָ מִלֶּךְ יְהוּדָה מִחֲלִיו וּכְמַדִּים הַנִּבְיָאָה מִצְרַעְתָּהּ, לְהַקִּים אוֹתָהּ מִחֲלִיָּה וּלְהַאֲרִיךְ עוֹד יְמֵי חַיֶּיהָ כְּדִי שֶׁתַּעֲבֹד לָךְ בְּאַהֲבָה וּבִירָאָה. וְתִתֵּן לָהּ חַיִּים שֶׁל רַחֲמִים, חַיִּים שֶׁל בְּרִיאוֹת, חַיִּים שֶׁל שְׁלוֹם, חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה, כְּדִכְתִּיב [משלי ג, ב] כִּי אֲרֹךְ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשְׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ, אָמֵן סֵלָה.

שינוי שם החולה

במקרה של חולים אנושים, יש הנוהגים להחליף את שם החולה לשם חדש. במקרה זה מוסיפים לאחר אמירת התפילה על החולה את התפילה הבאה:

[לגבר:] וְאִפְּאֵם אִם נִגְזַר עָלָיו בְּבֵית דִּינְךָ הַצָּדֵק שְׁתִּמּוֹת מִחֲלֵי זֶה, וְהִנֵּה רְבוּתֵינוּ הַקְדוּשִׁים אֲמָרוּ עַל דְּבָרִים הַקּוֹרְעִים גִּזְרֵנוּ שֶׁל אָדָם, וְאַחַד מֵהֶם שְׁנוֹי הַשֵּׁם, שְׁיִשְׁנוּ הַשֵּׁם שֶׁל הַחוּלָה, וְקִיַּמְנוּ דְּבָרֵיהֶם וְנִשְׁתַּנָּה	[לאשה:] וְאִפְּאֵם אִם נִגְזַר עָלֶיהָ בְּבֵית דִּינְךָ הַצָּדֵק שְׁתִּמּוֹת מִחֲלֵי זֶה, וְהִנֵּה רְבוּתֵינוּ הַקְדוּשִׁים אֲמָרוּ עַל דְּבָרִים הַקּוֹרְעִים גִּזְרֵנוּ שֶׁל אָדָם, וְאַחַד מֵהֶם שְׁנוֹי הַשֵּׁם, שְׁיִשְׁנוּ הַשֵּׁם שֶׁל הַחוּלָה, וְקִיַּמְנוּ דְּבָרֵיהֶם וְנִשְׁתַּנָּה

שינוי שם החולה: לפי האמור בתלמוד הבבלי [טז ע"ב]: "ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הם: צדקה, צעקה [=תפילה], שינוי השם ושינוי מעשה [=תשובה]". כדוגמא לשינוי שם, המביא לשינוי הגורל, מזכיר התלמוד את אשת אברהם העקרה ששמה הוחלף משרי לשרה [בראשית יז, טו]. בעקבות חילוף זה נשתנו גורלה ומצבה והיא ילדה את יצחק. קביעת התלמוד הביאה למנהג להחליף את שמו של חולה מסוכן, ביטוי לשאיפה האנושית להינצל מן הגורל הרע.

שְׁמוּ כִּי אַחֲרָהּ הוּא. וְאִם עַל [שְׁמוֹ הַקּוֹדֵם]
 שֶׁל הַחֹלָה] נִגְזַר הַדִּין – עַל [שְׁמוֹ הַחֲדָשׁ שֶׁל
 הַחֹלָה] לֹא נִגְזַר, לְכֵן אַחֲרָהּ הוּא וְאִינוּ
 הוּא. וְכִשֶּׁם שֶׁנִּשְׁתַּנָּה שְׁמוֹ כֵּן
 יִשְׁתַּנָּה גִזְרֵי הַדִּין מֵעַלְיוֹ מִדִּין
 לְרַחֲמִים וּמִמִּיתָה לְחַיִּים וּמִמַּחְלָה
 לְרִפּוּאָה שְׁלֵמָה לְ [פְּלוּנִי בֶן פְּלוּנִית],
 וְתִשְׁלַח מִהֶרֶךְ רְפוּאָה שְׁלֵמָה
 וְתִאָרִיךְ יָמָיו וְשָׁנוֹתָיו בְּנִעִימִים,
 וְיִבְלֶה בְּטוֹב יָמָיו בְּרַב עֹז וְשָׁלוֹם
 מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם אָמֵן סְלָה.

שְׁמָהּ כִּי אַחֲרָתָהּ הִיא. וְאִם עַל [שְׁמָהּ
 הַקּוֹדֵם שֶׁל הַחֹלָה] נִגְזַר הַדִּין – עַל [שְׁמָהּ
 הַחֲדָשׁ שֶׁל הַחֹלָה] לֹא נִגְזַר, לְכֵן אַחֲרָתָהּ
 הִיא וְאִינָהּ הִיא. וְכִשֶּׁם שֶׁנִּשְׁתַּנָּה
 שְׁמָהּ כֵּן יִשְׁתַּנָּה גִזְרֵי הַדִּין מֵעַלֶּיהָ
 מִדִּין לְרַחֲמִים וּמִמִּיתָה לְחַיִּים
 וּמִמַּחְלָה לְרִפּוּאָה שְׁלֵמָה לְ [פְּלוּנִית בַּת
 פְּלוּנִית], וְתִשְׁלַח מִהֶרֶךְ רְפוּאָה שְׁלֵמָה
 וְתִאָרִיךְ יָמֶיהָ וְשָׁנוֹתֶיהָ בְּנִעִימִים,
 וְתִבְלֶה בְּטוֹב יָמֶיהָ בְּרַב עֹז וְשָׁלוֹם
 מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם אָמֵן סְלָה.

עת צרה היא לישראל

להלן מובאים שני מזמורים שנהוג לאומרם בעיתות צרה.

תהלים קכא

שִׁיר לַמַּעֲלוֹת. אֲשָׁא עֵינֵי אֶל הַהָרִים, מֵאֵין יָבֵא עֲזָרִי:
 עֲזָרִי מֵעַם יְהוּדָה, עֲשֵׂה שְׁמִים וְאָרֶץ:
 אֶל יֵתֵן לַמוֹט רִגְלֶךָ, אֶל יָנוּם שֹׁמְרֶךָ:

■ **שיר למעלות:** שיר שהיו הלויים משוררים על מדרגות "מעלות" המקדש. **למוט:** להתמוטט.

עת צרה: בכל צרה, של הפרט או של הציבור, נהוג לקרוא מזמורי תהלים. אופיים השירי, נושאים
 וגיונם של המזמורים נתנו מאז ומתמיד ביטוי לתחושות המתפללים, אשר מצאו בהם אף סעד רוחני
 ותקווה. בהוצאות רבות של ספרי תהלים אף ממינים את המזמורים לפי תפקידיהם האפשריים: מזמורי
 בקשה [על חולה, על פרנסה, על גשמים וכו'], מזמורי תודה ועוד.

הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן, שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל:
 יְהוֹה שׁוֹמֵרָךְ, יְהוֹה צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ:
 יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יַכְכָּה וְיָרֵחַ בַּלַּיְלָה:
 יְהוֹה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל רָע, יִשְׁמֹר אֶת נַפְשְׁךָ:
 יְהוֹה יִשְׁמֹר צִאתְךָ וּבואְךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

תהלים קל

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. מִמַּעַמְקִים קָרָאתִיךָ יְהוֹה:
 אֲדַנִּי שְׁמַעָה בְּקוֹלִי, תַּהֲיִינָה אַזְנוֹיֶךָ קְשׁוּבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנִי:
 אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יְהוֹה, אֲדַנִּי מִי יַעֲמֹד:
 כִּי עָמַד הַסְּלִיחָה, לְמַעַן תִּתְּנָה:
 קְוִיתִי יְהוֹה קְוִיתָה נַפְשִׁי, וְלִדְבָרוֹ הוֹחֵלֵתִי:
 נַפְשִׁי לֹאֲדַנִּי, מִשְׁמָרִים לְבַקֵּר שְׁמָרִים לְבַקֵּר:
 יַחַל יִשְׂרָאֵל אֵל יְהוֹה כִּי עִם יְהוֹה הַחֶסֶד, וְהִרְבָּה עֲמוֹ פְדוּת:
 וְהוּא יַפְדֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו:

צֶלַע עַל יַד יְמִינֶךָ: יַעֲמֹד לִימִינְךָ וִיסְתִּיר אוֹתְךָ מִפְּנֵי אוֹיְבֶיךָ. **יַכְכָּה:** יַכָּה אוֹתְךָ. ■ **שִׁיר הַמַּעֲלוֹת:** שִׁיר שֶׁהָיוּ הַלְוִיִּם מְשׁוֹרְרִים עַל מַדְרָגוֹת הַ"מַּעֲלוֹת" הַמִּקְדָּשׁ. **אִם עֲוֹנוֹת וְכו':** ה', אִם תִּזְכּוֹר אֶת הָעוֹנוֹת כְּדֵי לְהַעֲנִישׁ אֶת עוֹשֵׂיהֶם, מִי יוֹכַל לְהַתְקִיֵּם? **לְמַעַן תִּתְּנָה:** כְּדֵי שִׁירָאוּ מִפְּנִיךָ. **הוֹחֵלֵתִי:** יִיחַלְתִּי, קְוִיתִי. **נַפְשִׁי וְכו':** נַפְשִׁי מִקְוֶה וּמִיִּיחַלֵּת לֵה' יוֹתֵר מִשׁוֹמְרֵי הַמִּשְׁמֶרֶת הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל הַלֵּילָה הַמִּצְפִּים לְבוֹא הַבֹּקֶר. **יַחַל:** קוֹוֶה. **פְּדוּת:** הַצִּלָּה.

תפילות הדרך

תפילת הדרך ליוצא מן העיר

היוצא לדרך מחוץ ליישוב מברך:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַצְעִידֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַדְרִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַגִּיעֵנוּ לְמַחֲזֹז חֲפָצֵנוּ לְחַיִּים וְלִשְׁמֹחָה וְלִשְׁלוֹם [ואם מתכוון לחזור לביתו באותו יום אומר: **וְתַחֲזִירֵנוּ לְבֵיתֵנוּ לְשָׁלוֹם**], **וְתַצִּילֵנוּ מִכָּף כָּל אוֹיֵב וְאוֹרֵב בְּדֶרֶךְ וּמִכָּל מִיָּנִי פְרַעְנִיּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לְבוֹא לְעוֹלָם, וְתִשְׁלַח בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ, וְתַתִּינֵנוּ לֶחֶן וְלַחֲסֵד וְלִדְחָמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רוֹאֵינוּ, וְתִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ, כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה וְתַחֲנוּן אַתָּה. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה.**

יש נהגים להוסיף ולומר:

תהלים קכא, ח

בראשית לב, א-ב

במדבר ו, כד-כו

יְהוָה יִשְׁמֶר צֵאתְךָ וּבֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם; וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדֶרֶכוֹ וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב בְּאִשֶּׁר רָאִם מַחֲנֶה אֱלֹהִים זֶה, וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנֶה. [שלוש פעמים] בְּבֶרֶךְ יְהוָה וַיִּשְׁמְרֶךָ. יֵאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ. יֵשָׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם. [שלוש פעמים]

■ **המתרגומים:** הבאות בפתע. **ויפגעו:** פגשו. **ויחנך:** יתן לך חן [בעיני אלהים ואדם]. **ישא ה' פניו:** יתייחס אליך בחיבה וברחמים.

תפילות הדרך: מאז ומתמיד היתה היציאה לדרך כרוכה בסכנות שונות וובימינו, למשל, בתאונות דרכים, וחכמים תיקנו תפילה המבקשת את הגנת ה' להולכי הדרכים. נוסח התפילה מצוי – בשינויים קלים – בתלמוד הבבלי [ברכות כט ע"ב], ועם הזמן נוספו אליה פסוקים שונים נויש לגביהם מנהגים שונים. בספרות ההלכה הושמעו דעות שונות באשר לזמן אמירתה של התפילה: לפני היציאה או לאחר שהרחיק המתפלל מתחום העיר מרחק מסוים. מי שמצוי בנסיעות רבות, מברך ברכה זו רק אחת

תפילת הדרך לטיסה

הטס במטוס מוסיף לאחר תפילת הדרך הרגילה:

יְהי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ, קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁתְּטִיֶּסְנוּ לְשָׁלוֹם, וְתִמְלָטְנוּ מִרוּחַ סוּעָה וְסֶעֶר, וּמִשְׁעוֹת רָעוֹת הַמַּתְרַגְּשׁוֹת לְבּוֹא לְאֹיֵר הָעוֹלָם. שְׁמֵרְנוּ וְהַצִּילְנוּ בְּתוֹךְ כָּל אַחֲנֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַטָּסִים בְּנִתְיָבֵי אֹיֵר, וְהַעוֹבְרִים בְּאַרְחֻת יָם וְדַרְכֵי יַבָּשָׁה, מִכָּף כָּל אוֹיֵב וְאוֹרֵב וּמִכָּל אֲסוֹן וְנֶזֶק וּמִכָּל צָעַר וְצוּקָה. אָנָּה, אֱמִץ רוּחַ הָאוֹחֲזִים בְּהֶגְהָ לְהַנְהִיגְנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַעֲשִׂינָה יְדִיהֶם תוֹשִׁיעַ לְכוֹנֵנוּ בַּמַּסְלוּלִים הַנִּכְוָנִים, וְתִגְיַעְנוּ לְמַחֲזוֹ חֲפָצֵנוּ שְׁלָמִים וּבְרִיאִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם, כִּי בָךְ לְבַד חֲסִינוּ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם, אָמֵן.

לסיומו של יום: קריאת שמע שעל המיטה

לפני שנת הלילה אומרים:

הֲרִינִי מוֹחֵל לְכָל מִי שֶׁהִכְעִיס וְהִקְנִיט אוֹתִי, אוֹ שֶׁחָטָא בְּנִגְדִי, בֵּין בְּגוֹפִי בֵּין

■ **רוח סועה:** סוערת [תהלים נה, ט]. **המתרגשות:** הבאות בפתע. **ארחות:** דרכים, נתיבים. **צוקה:** צרה, מצוקה. **תושיה:** חכמה, עצה. **חסינו:** בטחנו. ■ **הקניט:** הכעיס והרגיז. **חטא כנגדי:** הרע לי.

ליום. תפילת הדרך הותאמה לתנאים החדשים, וכיום מצויים נוסחים מיוחדים שלה לנוסעים במטוס או למפליגים בים [וכן לחיילי צה"ל לפני יציאה לקרב, לצוללנים ולצנחנים].

קריאת שמע שעל המיטה: בתלמוד הבבלי [ברכות ד ע"ב] קבעו האמוראים שפרט לקריאת שמע של תפילת ערבית, יש לקרוא קריאת שמע גם לפני שנת הלילה. נראה שקבעו כך כדי שיסיים אדם את יומו מתוך דברי תורה ויזכה להגנת ה' קודם ללילה ולסכנותיו. כן נקבע שם [ה ע"א] שיש לומר עם לילה גם "פסוקי דרחמי" [= פסוקי רחמים, פסוקי מקרא המבקשים את הגנת ה' על האדם]. ובמקום אחר [שם ס ע"ב] נקבע שיש לקרוא את שתי הפרשיות הראשונות של קריאת שמע, וכן לומר את ברכת "המפיל" [המובאת להלן]. במקומות שונים בספרות חז"ל נזכרים קטעים נוספים שיש לומר קודם לשינה, ובימי הגאונים הוסיפו עליהם קטעים נוספים, עד שבסופו של תהליך התהווה נוסח ארוך ומורכב. סידורים שונים אימצו חלקים שונים שלו, הוסיפו עליו וגרעו ממנו [כגון את תהלים צ"א או את הפסוק "הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל"], ומה שהובא כאן הוא חלקו המרכזי של הטקס.

הריני מוחל וכו': נוסחה זו באה אל סידור התפילה בהשפעת האר"י. הרעיון גופו, למחול לפני שנת הלילה לזולת שהרע לאדם, מצוי כבר בתלמוד הבבלי [מגילה כח ע"א].

בְּמִמּוֹנִי, בֵּין בְּכָבוֹדִי בֵּין בְּכָל אֲשֶׁר לִי, בֵּין בְּאַנְסִי בֵּין בְּרָצוֹן, בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין
בְּמִיזִיד, בֵּין בְּדָבוּר בֵּין בְּמַעֲשֶׂה, וְלֹא יַעֲנֹשׁ שׁוֹם אָדָם בְּסִפְתִּי.

דברים ו, ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:
[בלחש:] בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלָכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד.

וְאַהֲבַת אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ: דברים ו, ה-ט
וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצִוֶּה הַיּוֹם עָלֶיךָ לִלְבֹּבְךָ: וְשָׁנַנְתָּם לִבְנִיךָ
וּדְבַרְתָּ בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ וּבְשֹׁכְכְךָ וּבְקוּמְךָ: וְקִשְׁרָתָם
לְאוֹת עַל יָדְךָ, וְהָיוּ לְטַטְפֹּת בֵּין עֵינֶיךָ: וְכִתַּבְתָּם עַל מְזוֹזֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ:

בראשית מח, טז

הַמֵּלֶאךָ הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע יְבָרֶךְ אֶת הַנְּעָרִים, וְיִקְרָא בָהֶם
שְׁמִי וְשֵׁם אֲבוֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְיִדְּגוּ לְרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְפִּיל חֲבֵלֵי שָׁנָה עַל עֵינֵי וְתַנּוּמָה

שׁוֹג: שלא בכוונה. **במזיד:** במתכוון. **בסבתי:** בגללי. ■ **מאדך:** כוחך ויכולתך. **אות על ידך ... טטפת בין**
עֵינֶיךָ: מפסוק זה למדו חז"ל את מצוות תפילין של יד ושל ראש. [ובתפילין אכן מצויה בין השאר גם פרשת "שמע
ישראל"]. **מזוזות ביתך:** המזוזות הן בעיקרן שתי הקורות שבצידי הדלת, אך עם הזמן נתייחד השם "מזוזה" לחפץ
מיוחד המוצמד לקורה הימנית של הכניסה לבית ולכל חדר בתוכו. במזוזה מצוין קלף ועליו בין השאר פרשת "שמע
ישראל".

■ **הנערים:** במקורו נאמר פסוק זה בידי יעקב המברך את נכדיו, אפרים ומנשה בני יוסף, אך בציטוטו כאן הוא כולל
ברכה לכל צאצאי יעקב. **ויקרא בהם שמי:** בזכות מעשיהם הטובים יהיו צאצאי יעקב ראויים לשאת את שמו ואת
שם האבות בכלל. **וידגו:** ירבו. ■ **חבלי שנה:** תיאור פיוטי לשונה הכובלת כביכול את עיני האדם.

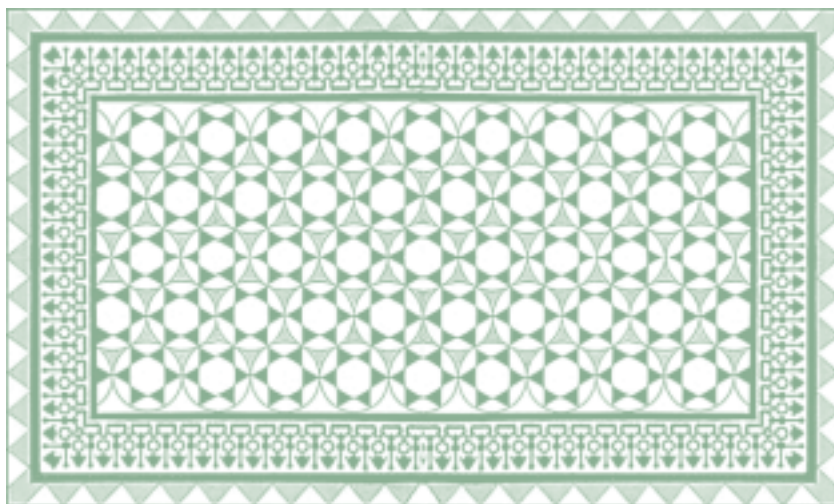
שמע ישראל: על פרשה זו ראה בכרך השבת, עמ' 174.

המלאך הגאל: פסוק זה הוא אחד מ"פסוקי דרחמי", והוא נזכר לראשונה רק בימי הביניים בשימוש
בתוך קריאת שמע שעל המיטה.

המפיל: נוסח הברכה מופיע בשינויים קלים כבר בתלמוד הבבלי [ברכות ס ע"ב]. המתפלל מבקש בה
שינה טובה ושקטה, וכן שיזכה לקום למחרת, שהרי הקימה כמוהו כהחזרת הנשמה אל גוף האדם.

על עֲפָעָפִי וּמֵאִיר לְאִישׁוֹן בֵּת עֵין. וְיֵהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי
 אֲבוֹתַי, שֶׁתִּשְׁכַּבְנִי לְשָׁלוֹם וְתַעֲמִידֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם. וְתֵן חֶלְקִי
 בְּתוֹרָתְךָ. וְתַרְגִּילֵנִי לְדַבֵּר מִצְוָה וְאֵל תַּרְגִּילֵנִי לְדַבֵּר עֲבָרָה. וְאֵל תִּבְיֵאֲנִי
 לְיָדִי חֲטָא וְלֹא לְיָדִי נֶסֶךְ וְלֹא לְיָדִי בְּזִיּוֹן. וְיִשְׁלַט בִּי יֵצֶר טוֹב וְאֵל יִשְׁלַט בִּי
 יֵצֶר הָרָע. וְתַצִּילֵנִי מִשָּׁטָן וּמִפְּגַע רָע וּמִחֲלָים רָעִים, וְאֵל יִבְהַלֵּנִי רַעֲיוֹנֵי
 וְחִלּוּמוֹת רָעִים וְהִרְהוּרִים רָעִים, וְתֵהָא מְטָתִי שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ, וְהָאֵר עֵינֵי פֶן
 אִישׁוֹן הַמָּוֶת. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַמֵּאִיר לְעוֹלָם כָּלֹו בְּכָבוֹד.

ומאיר לאישון בת עין: מחזיר את הראייה [עם השכמה] לעין האדם [ו"אישון בת עין" הוא ביטוי מתהלים יז, ח ועוד].
אל תביאני לידי חטא: אל תעמיד אותי במצב העשוי להביאני לחטא. **רעיוני:** מחשבותי. **הרהורים רעים:** מחשבות
 של חטא. **ותהא מטתי שלמה לפניך:** שלא יהא כל פסול בצאצאי. **פן אישון המות:** כדי שלא אמות בשנתי [על
 פי תהלים יג, ד].

ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפילה קצרה.
אמרו לו: מה מקום לתפילה זו?
אמר להם: בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי,
וביציאתי אני נותן הודיה על חלקי.
[משנה ברכות ד, ב]